T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ABDURRAHMÂN EŞ-ŞARKÂVÎ'NİN ROMANLARINDA TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

ASİYE ÇELENLİOĞLU

2502110444

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU

İSTANBUL-2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	ASİYE ÇELENLİOĞLU	**Numarası**	:	2502110444
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	TEMEL İSMAL BİLİMLERİ	**Danışmnı**	:	YRD. DOÇ. DR. HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU
Tez Savunma Tarihi	:	20.06.2016	**Saati**	:	12:00
Tez Başlığı	:	"ABDURRAHMAN EŞ-ŞERKAVİ'NİN ROMANLARINDA TOPLUMSAL ELEŞTİRİ"			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.~~

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. GALİP YAVUZ		Kabul
2- PROF. DR. ABDURRAHMAN ÖZDEMİR		KABUL
3- DOÇ. DR. ALİ ÖZTÜRK		KABUL
4- DOÇ. DR. ŞÜKRAN FAZLIOĞLU		KABUL
5- YRD. DOÇ. DR. HATİCE ARSLAN SÖZÜDOĞRU		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. MUHAMMET GÜNAYDIN		
2- YRD. DOÇ. DR. ALİ BENLİ		

ÖZ

ABDURRAHMÂN EŞ-ŞARKÂVÎ'NİN ROMANLARINDA TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

ASİYE ÇELENLİOĞLU

Roman, kısa hikâye, şiir, inceleme ve araştırma yazarı Abdurrahmân eş-Şarkâvî (1920-1987), modern Mısır edebiyatında toplumcu gerçekçi tarzda kaleme aldığı romanlarıyla, Mısır toplum hayatının yaklaşık otuz yılına ayna tutar. O, Sıdkî Paşa döneminde köylü başta olmak üzere Mısır halkının yaşantısını konu edindiği *el-Ard* (1954), Kahire'de 1936 Devrimi günlerini konu edindiği *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* (1958), II. Dünya Savaşı yıllarındaki ağır ekonomik koşullarla büyük şehirlerdeki yozlaşmayı konu edindiği *Kulûb Hâliye* (1956) ve 1952 Devrimi sonrası devlet kurumlarını eleştirdiği *el-Fellâh* (1967) adlı romanlarıyla adeta tarihe şahitlik eder. *Abdurahmân Şarkâvî'nin Romanlarında Toplumsal Eleştiri* adlı bu çalışma, onun söz konusu dört romanındaki sosyal ve siyasî eleştiri hedeflerini konu edinmektedir.

Çalışmanın amaç, kapsam ve yöntemi ile terimler sözlüğünün bulunduğu Giriş bölümünden sonra, I. Bölüm'de "20. Yüzyıl Mısır Siyasî Tarihi" ile "Modern Mısır Edebiyatında Romanın Doğuşu ve Gelişim Süreci" yer almaktadır. Çalışmanın II. Bölümü; Şarkâvî'nin hayatı, fikrî ve edebî kişiliği ile eserlerini ihtiva eder. III. ve IV. Bölümde "Şarkâvî'nin Romanlarında Siyasî ve Sosyal Eleştiri" başlıkları altında romanların eleştiri platformu incelenmiş ve tespit edilen toplumsal problemler, kaynak metinden yapılan alıntılarla açıklanmıştır. Amaç; ele aldığı zaman kesitinde romanların sosyal ve siyasî eleştiri zeminini ortaya koymak olduğu için romanlar, roman sanatı açısından değerlendirmeye alınmamış, toplumcu gerçekçi bir yazar olan Şarkâvî'nin romanlarındaki eleştiri hedeflerinin tarihi zemine uygunluğu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahmân eş-Şarkâvî, Mısır, Edebiyat, Eleştiri, Sosyal, Siyasal

ABSTRACT

THE SOCIAL CRITICISM IN THE NOVELS OF ABDURRAHMAN AL-SHARQAWI

ASİYE ÇELENLİOĞLU

In the modern Egyptian literature, the novel, short story, poetry and study author Abdurrahman al-Sharqawi (1920-1987) has demonstrated the social and political life of the thirty years of Egypt in his social-realist novels. He witnesses, the villagers' issues during the Sıdki Pasha's rule in *al-Ard* (1954), the days of the 1936 Revolution in *Shevariun Halfiyetun* (1958), the severe economic conditions during the World War II and the degeneration in the big cities in *Kulubun Haliyetun* (1956) and the condition of state institutions in *al-Fallah* (1967). This thesis, *The Social Criticism in al-Sharqawi's Novels,* thematises the social and political criticism points in his four novels.

After the explanation of the terms used in the text with the purpose, scope and the methods of the thesis in the Prologue, the First Chapter of the thesis explicates the political history of Egypt in the 20th century and the progress of the novel-writing in the modern Egypt literature. The Second Chapter contains the life of al-Sharqawi and his literary and political figures. the Third and Fourth Chapter research the critical issues in his novels under the social and political topic titles. Thus, the social issues in his novels have elucidated with quotations from source writings by this study. The aim of this study is to propound the social and political criticism issues of al-Sharqawi's novels, therefore his novels not to be considered in terms of novel art in this study.

Key Words: Abdurrahman al-Sharqawi, Egypt, Literature, Criticism, Social, Politics

ÖNSÖZ

20. yüzyıl modern Mısır edebiyatında toplum gerçeklerine mutabık kalarak yazma zaruretinden doğan "toplumcu gerçekçi roman" tarzı, gerçekle ve gerçeğin eleştirilmesiyle sınırlı kalmayıp, eleştirilen durumdan çıkış için yol göstererek toplumu yapılandırmayı hedefler. Toplumcu gerçekçi yazarlar, toplumun günlük hayatını esas alıp bu hayatın bütününü yansıtmaya çalışmışlardır.

Mısır edebiyatında, 1940'lı yıllardaki sosyal ve siyasi atmosferin gölgesinde yeni bir tür olarak ortaya çıkan gerçekçi roman tarzı yazarlarından ilki Necîp Mahfûz'dur (1911-2006). Mahfûz, 1919 Devrimi'nin sonları ile 1952 Devrimi öncesini kapsayan gerçekçi romanlarıyla orta halli insanların yaşadığı el-Cemâliye gibi semtlerde I. ve II. Dünya Savaşı'nın Mısır halkı üzerindeki izlerini yansıtmıştır. Bu roman tarzının ikinci temsilcisi, eserlerinde eğitim, sağlık ve sosyal hayat alanlarında toplumsal eleştiride bulunan Yûsuf İdris'tir (1927-1991). Üçüncüsü ise bu çalışmanın da konusunu teşkil eden Abdurrahman eş-Şarkâvî'dir (1920-1987).

Şarkâvî, *el-Ard* (1954), *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* (1956), *Kulûb Hâliye* (1958) ve *el-Fellâh* (1967) adlı dört romanında, siyasî atmosferin gölgesindeki Mısır halkının ekonomik ve sosyal şartlarını mercek altına alırken köy ve şehir yaşantısının detaylarını da okuyucuya yansıtmaktadır. Romanlarındaki eleştiri zemini, siyasî atmosfer başta olmak üzere sosyal alanda geniş bir yelpazeye yayılır.

Şarkâvî daha çok köylünün sorunlarını konu edinmesi ile Necîp Mahfûz'dan ayrılmaktadır. Romanlarında ağırlıklı olarak sağlık sistemindeki sorunları işleyen Yûsuf İdris'ten ayrıldığı nokta ise İdris'in eserlerinde siyasî eleştiri zemininin olmamasıdır.

Tezin amaç kapsam ve yöntemini açıkladığımız giriş bölümünde çalışmanın konusunu oluşturan roman tarzının özellikleri ile toplumsal eleştiri kavramlarına açıklık getirdik. Şarkâvî'nin romanlarında siyasî ve toplumsal eleştiri hedeflerini konu edindiğimiz bu çalışmanın birinci bölümünde Mısır siyasî tarihinin bir özetini vermeyi uygun bulduk. Bunu yaparken, Şarkâvî kaleme aldığı romanlarda 1936 ve 1952 devrimlerini hazırlayan şartlarla halkın direnişini ön plana çıkardığından tarihi bu

eksende tutmaya çalıştık. Yine bu bölümde kısaca modern Mısır edebiyatının ortaya çıkış ve gelişim sürecine de yer verdik.

Hayatı, eserleri ve edebî kişiliğinin yer aldığı ikinci bölümde, güçlü kalemiyle olduğu kadar fikrî temayülü ve İslâm düşünce sistemindeki reformist fikirleriyle de öne çıkan Şarkâvî'ye yöneltilen ithamlara değinerek fikir hayatını da kaleme aldık. Çalışmamızın üçüncü bölümünde romanlarındaki siyasî eleştiri unsurlarını incelerken dördüncü bölümde ise din ve sosyal hayata yönelttiği eleştiri hedeflerini konu edindik. Çalışma sırasında hedefimiz Şarkâvî'nin romanlarındaki eleştiri unsurlarını ortaya koymak olduğundan, romanları "roman sanatı" açısından değerlendirmeyip eserlerdeki eleştiri unsurlarını ilgili başlıklar altında toplayarak yorumlamayı tercih ettik.

Çalışmam sırasında derlediğim malzemenin tasnif ve değerlendirmesinde yardımını esirgemeyen muhterem hocam Yrd. Doç. Dr. Hatice Arslan Sözüdoğru'ya, eleştirileri ile çalışmama yön veren saygı değer hocam Doç. Dr. Adem Yerinde'ye, çalışmanın olgunlaşmasına değerli katkılarından dolayı Doç. Dr Şükran Fazlıoğlu'na, konuşma cümlelerinde geçen Ammice ifadeleri anlayabilmem için bana kıymetli vaktini ayıran Naima Almutlak Hanımefendi'ye, birlikte geçireceğimiz vakitlerinden çalmama rağmen bana hoş görülü davranan kızlarım Zeynep ile İpek'e ve dualarını benden esirgemeyen anne ve babama teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xii**

GİRİŞ **1**

1. Çalışmanın Konusu Amacı Önemi 1

2. Tezin Kapsamı ve Yöntemi 1

2.1. Tarihsel Eleştiri 2

3. Kavramlar 2

3.1. Romantizm 2

3.2. Realizm (Gerçekçilik) 4

3.2.1. Eleştirel Gerçekçilik 4

3.2.2. Toplumcu Gerçekçilik 4

3.3. Eleştiri 7

3.3.1. Toplumsal Eleştiri 7

4. Şarkâvî Hakkında Yapılmış Çalışmalar 7

BİRİNCİ BÖLÜM

20. YÜZYIL MISIR SİYASÎ TARİHİ VE MODERN MISIR EDEBİYATINDA ROMANIN DOĞUŞU VE GELİŞİM SÜRECİ

1. 20. Yüzyıl Mısır Siyasî Tarihi 11

1.1. 20. Müslümanların Fethinden 18. Yüzyıla Kadar Mısır 11

1.2. 18. Yüzyıldan İtibaren Mısır'a Hâkim Olan Güçler ve Ekonomik ve Ticarî Hayata Etkileri 12

1.2.1. 18. Yüzyıl Mısır'ında Çiftçi Portresi ve Gelişimi 15

1.2.2. Mısır'daki Ekonomik Sarsıntıların Siyasî Gelişmelere Etkisi ve İngiliz İstilâsı 17
1.3. Mısır Millî Mücadelesini Şekillendiren Fikir ve Siyaset Adamları 19
1.4. I. Dünya Savaşı ve Savaşın Getirdiği Ekonomik Sıkıntılar 22
1.5. 1919 Devrimi 24
1.6. 1936 Devrimi'ni Hazırlayan Faktörler 27
1.7. II. Dünya Savaşı Yılları ve Savaşın Mısır Toplum Yapısına Tesiri 30
1.8. 1952 Devrimi 31
2. Modern Mısır Edebiyatında Romanın Doğuşu ve Gelişim Süreci 35
2.1. Mısır'da Modern Edebiyatın Doğuşuna Etki Eden Faktörler 35
2.1.1. Teknolojik ve İlmî Gelişmeler 36
2.1.2. Eğitim İçin Yurt Dışına Giden Öğrencilerin Dönüşü 36
2.1.3. Mısır'a Göç Eden Hıristiyan Arapların Edebî Faaliyetleri 39
2.2. Modern Mısır Edebiyatında Üslup Arayışı 39
2.3. Modern Mısır Edebiyatında Belirleyici Fikrî Faktörler 41
2.4. Tercüme Eserlerin Gölgesinde Yeni Edebî Sanatlar 42
2.4.1. Hikâye Sanatı ve Millî Edebiyat Kavramı 44
2.4.2. Mısır'da Roman Sanatı 48
2.4.2.1. Köy Romanları 52

İKİNCİ BÖLÜM

ABDURRAHMÂN eş-ŞARKÂVÎ

1. Hayatı 62
1.1. Doğumu ve Ailesi 62
1.2. Eğitimi 64
1.3. Çalışma Hayatı 67

1.4. İletişim Halinde Olduğu Kişiler ve Çağdaşlarının Onun Hakkındaki Görüşleri 71
2. Fikrî Şahsiyeti 73
2.1. Müslüman Kardeşler Örgütü ve Şarkâvî'nin İslâm Anlayışı 75
2.2. Şîa ve Şarkâvî 77
2.3. Amerikan Emperyalizmi ve Şarkâvî 78
2.4. VEFD Partisi ve Şarkâvî 79
2.5. Sosyalizm ve Şarkâvî 79
3. Edebî Kişiliği 84
3.1. Romantik Olarak Şarkâvî 84
3.2. Realist Olarak Şarkâvî 87
3.2.1. Şiirleri 88
3.2.2. Tiyatro Eserleri 89
3.2.3. Hikâyeleri 90
3.2.4. Romanları 91
4. Eserleri 93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP EDEBİYATINDA ELEŞTİRİ GELENEĞİ VE ABDURRAHMÂN eş-ŞARKÂVÎ'NİN ROMANLARINDA SİYASÎ ELEŞTİRİ

1. Arap Edebiyatında Eleştiri Geleneği 95
2. Şarkâvî'nin Romanlarında Siyasî Eleştiri 98
2.1. *el-Ard* Romanında 1932-1933 Yılları Arası Sıdkî Paşa Yönetimi 98
2.1.1. *el-Ard* Romanında Sıdkî Paşa Hükümeti Dönemindeki Ekonomik ve Sosyal Hayat 99
2.1.2. Romanda Hükümetin Şehir ve Kırsal Kesimde Gayri Hukukî Yaptırımları 102

2.1.2.1. Sulama Sorunu 102
2.1.2.2. Arazi İstimlâki 103
2.1.2.3. Tutuklamalar 104
2.1.2.4. Köylünün Direniş Mücadelesi 109
2.1.3. Hükümetin Köydeki Kolluk Güçleri 115
2.1.3.1. Muhtar 115
2.1.3.2. Güvenlik Güçleri 118
2.2. *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* Romanında 1935 Yılı Devrim Hazırlığı 121
2.2.1. Azîziye Mahallesi Sakinleri 122
2.2.2. Öğrenci Eylemleri 128
2.3. *Kulûb Hâliye* Romanında II. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır 136
2.3.1. *Kulûb Hâliye* Romanı Çerçevesinde II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekonomik ve Sosyal Hayat 136
2.3.1.1. Hükümetin Paşalar Lehine Kayırmacı Tutumu 137
2.3.1.2. VEFD Partisindeki Bozulma 138
2.3.1.3. Hükümetin Köydeki Gücü: Muhtar ve Karakol 139
2.3.1.4. Köylünün Direnişi 141
2.4. *el-Fellâh* Romanında 1952 Sonrası Mısır 142
2.4.1. *el-Fellâh* Romanı Çerçevesinde Reform Sonrası Mısır Kırsalı 143
2.4.1.1. Köylünün Hak Arama Mücadelesi 146
2.4.2. Devrim Sonrası Sosyalist Kurumlarda Yozlaşma 148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ABDURRAHMÂN eş-ŞARKÂVÎ'NİN ROMANLARINDA SOSYAL ELEŞTİRİ

1. Din 155

1.1. Tevekkül 155
1.1. Dinde Tecdid 158
1.1. Tevessül 161
2. Sosyal Hayat 166
2.1. Şarkâvî'nin Romanları Çerçevesinde Halkın Ekonomik Şartları 167
2.1.1. Fakirlik 167
2.1.2. Ekonomik Şartların Halkın Ahlâkî Tutumuna Tesiri 169
2.2. Büyük Şehirlerdeki Yozlaşma 174
2.3. Eğitim 180
2.3.1. Ailede Eğitim 180
2.3.2. Okulda Eğitim 183
2.3.3. Çevrenin Eğitimdeki Yeri 185
2.3.4. Dinî Eğitim 189
2.4. Aile 191
2.5. Kadın 197
2.5.1. 1930'larının Kadın Profili 198
2.5.2. 1960'lı Yılların Kadın Profili 203
2.6. Çiftçi 206
2.6.1. Köylünün Tekâmülü 207
2.6.2. Şehirli-Çiftçi Çatışması 211
2.7. Yardımlaşma 212
SONUÇ 218
KAYNAKÇA 222
ÖZGEÇMİŞ 230

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Krş.	: Karşılaştır
s.	: Sayfa
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu Amacı Önemi

Bu çalışma modern Mısır edebiyatında roman sanatının Batı ile aynı zamanda olmasa da, dönemin sosyal ve siyasal hareketliliğine paralel olarak kendi iç dinamiğinden kaynaklanan sebeplerle etkisinde kaldığı "Toplumcu Gerçekçi" akım yazarlarından Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin romanlarında toplumsal eleştiri unsurlarını ele alacaktır.

Yazarın romanlarına yansıyan eleştiri unsurları romanların yazıldıkları dönem göz önüne alınarak incelenecek, eserlerin toplumcu gerçekçi unsurlarla uygunluğu irdelenecektir.

Bu romanlardaki yerel renklere bürünmüş siyasî ve sosyal sorunların incelenmesi, bu sorunların bölgesel farklılıklara rağmen, bir parçası olduğu Orta Doğu'nun siyasî, kültürel ve ekonomik şartlarına da işaret etmesi bakımından önemlidir.

Orta Doğu'nun yüz yıllar boyu süren fiili ya da modern sömürge devletlerinden oluşan yapısı, onu, ahlâkî ve kültürel açıdan yozlaşmaya hedef hale getirirken, bu durumun Şarkâvî'nin romanlarında bir eleştiri unsuru olarak yer aldığı görülür.

Şarkâvî ve eserlerinin ele alındığı bu çalışma edebiyat akademisyenleri kadar sosyoloji alanında çalışanlar için de önemli olacaktır.

2. Tezin Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın hedefi, Şarkâvî'nin romanlarındaki eleştiri unsurlarını saptamak olduğu için, çalışma yapılırken karakter tahlili, zaman, mekân ve anlatıcı gibi roman öğelerine odaklanmadan, bu unsurlar ilgili başlıklar altında değerlendirilerek örnekler verilmiştir. Amaç, toplumcu gerçekçi bir yazar olarak Şarkâvî'nin tarihe ne kadar tanıklık ettiğini tespit edip, romanlarını yazdığı zaman dilimi içinde Mısır toplum hayatını siyasî ve sosyal zeminde değerlendirmektir. Bu anlamda Şarkâvî'nin yaklaşık otuz yıllık zaman dilimi içinde Mısır toplumundaki değişim ve gelişim sürecini fertler ve toplum bazında ortaya koyduğu görülür.

Romanlar Berna Moran'ın *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* adlı kitabındaki eleştiri tekniklerinden T"arihsel Eleştiri" yöntemiyle değerlendirilirken zaruret hâsıl olduğunda ıstılahı tabirler kullanılmadan sosyolojik tespitlerde de bulunulmuştur.

2.1. Tarihsel Eleştiri

Berna Moran eserle, eserin meydana geldiği ortam ya da yansıttığı gerçeklik arasındaki ilişkiler üzerine oturtulan eleştiri çeşitlerini, "tarihi", sosyolojik", ve "Marksist" eleştiri adı altında incelemiştir. Toplumcu gerçekçi bir yazar olan Şarkâvî'nin romanlarının anlaşılmasında en doğru yöntem olduğunu düşündüğümüz "*Tarihsel Eleştiri*", *"Okurun, geçmiş yüzyıllarda yazılmış bir eseri anlayabilmesi için, eserin yazıldığı çağdaki koşullar, inançlar, dünya görüşü, sanat anlayışı ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini kabul eden eleştiri türüdür."*[1]

Yazarın hayatına ait bilgilerden yararlanarak eserlerini aydınlatmaya girişen tarihsel eleştiri, yazarın bibliyografisine de geniş yer verir.

> *"Tarihsel eleştirinin en önemli yanı eseri belli bir sanat geleneğindeki yerine oturtmak, o tür eserlerin özelliklerini ortaya koymak, böylece eserde gözetilen, esere şekil veren ilkeyi belirtmek ve ona hangi açıdan bakılacağını bulmaktır."*[2]

3. Kavramlar ve Terimler

3.1. Romantizm

> *"Romantizim" kavramı köken olarak "romance" kelimesinden gelmektedir. "Romance", Roma İmparatorluğu'nda halkın konuştuğu ve Latince'nin bozulmuş hali olan konuşma dilidir. Zamanla "romance",halkın ilgi duyduğu olağan üstünlüklerle dolu, tabiat güzelliklerinin anlatıldığı şiir ve nesir türü eserlerin bu niteliğini belirten sıfat olmuş ve söz konusu nitelikler için kullanılmaya başlanmıştır.*

[1] Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 79.
[2] Moran, **a.g.e.** s. 79.

Romantizm, 19. yüzyılın başlarından ortalarına kadar devam eden yarım asırlık dönemde, hemen hemen bütün Avrupa'da hâkim olan sanat-edebiyat akımıdır. Bunun yanı sıra romantizmin, Avrupa toplumlarının sanatlarını aynı değer, ölçü ve niteliklerde etkilediğini söylemek ve tek bir romantizmden bahsetmek oldukça güçtür. Mahallî farklılıklar ve sosyal şartlar hiç şüphesiz farklı anlayışları ve bununla birlikte de farklı romantizmleri gündeme getirmiştir. Üstelik romantizmin başlangıcında da bir bildirisi yoktur. Bu sebeple romantizmin tarihinde Avrupa'da ya da Asya'da kesin bir müştereklik olmadığı gibi başlama ve bitiş tarihleri de müşterek değildir. Söz konusu hususlar dikkate alındığında romantizmin çeşitlilik (farklılık) göstermesine rağmen bir takım genel ortak özelliklerinden bahsetmek mümkündür."[3]

Fransız İhtilâli (1789) romantizmin doğuşunda son derece önemli rol oynamış sosyal bir hadisedir. Bu ihtilâlle birlikte eski derebeylik sistemi ve aristokrasi çökmüş ve yerine yeni bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu sebeple klâsisizm, mutlak monarşi döneminin eseri ise, romantizm de hürriyet, eşitlik ve demokrasi duygularının eseridir. Taşıdığı hürriyet, eşitlik, kardeşlik, adalet fikirleriyle pek çok sosyal, siyasî ve kültürel gelişme ve değişmeye zemin hazırlamış, bir anlamda toplumların mevcut sosyal yapılarını alt üst etmiştir. Milletleşme olgusunun bariz bir şekilde ortaya çıkması; dolayısıyla her toplumun kendi kimliği ve tarihine dönmesi de bu ortamda gerçekleşmiştir.[4]Sanatçının kurallardan kurtulup özgürleşmesini savunan romantizm, yeni duygu, düşünce ve idealleri anlatmayı amaçlamıştır.

Arap edebiyatında romantizmin ortaya çıkış nedeni ise toplumsal çöküş ile siyasî baskı, ilmî ve iktisadî alanlardaki zayıflıktır. Nefes alma arzusuyla hayal âleminde dolaşan yazarlar gerçek hayattan duygularının ateşine kaçmışlardır. Ortaya çıkıştaki bu farklılığa rağmen Batı ve Arap edebiyatında romantizmin ortak noktası

[3] İsmail Çetişli, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 67.
[4] Moran, **a.g.e.**, s. 68.

ikisinin de duygu ve hayal üzerinde durup fikir ve ifade özgürlüğüyle bireyin kurtuluşunu istemesidir.[5]

3.2. Realizm (Gerçekçilik)

"Realizm" (gerçekçilik) kavramı, gerçek anlamına gelen Fransızca realite(gerçek, gerçekçilik) kelimesinden türetilmiştir. Realizmin kavram anlamı; "hayatı, tabiatı, insanı ve olayları olduğu gibi anlatma, aktarma endişesi çerçevesinde teşekkül etmiş anlayıştır.[6]19. yüzyılın ikinci yarısında, romantizmin aşırı duygusallığına tepki olarak çıkmış bir sanat akımıdır.

3.2.1. Eleştirel Gerçekçilik

Realizmin başlangıcından itibaren dikkati çeken bu tavır; gözlemlenen ferdi veya sosyal gerçeklerin belli bir dünya görüşü ekseninde eleştiriye tabi tutularak anlatılmasını esas alır.[7]

3.2.2. Toplumcu Gerçekçilik

Bu tavırda gerçek ve gerçeğin eleştirilmesiyle sınırlı kalınmaz, eleştirilen durumdan çıkılması için yol da gösterilir.[8]

Rusya'da devletin resmî sanat görüşü sayılan toplumcu gerçekçilik, 1930'larda ortaya çıkmış ve ana ilkeleri 1934'te toplanan Sovyet Yazarlar Birliği'nin I. Kongresi'nde saptanmıştır. *"Toplumcu gerçekçiliğe göre sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal gerçekliktir ama bu gerçeklik devrimci gelişme içinde görülür ve doğru olarak tarihî somutlukla, işçi sınıfının eğitimi gözetilerek yansıtılır."*[9]

> *"Toplumcu gerçekçi bugün mevcut olan bazı değerlerin, kurumların vb. görünüşteki sağlamlıklarına rağmen göçmeye mahkûm olduklarını bilir ve bir yandan bunu belirtirken, bir yandan da henüz*

[5] Eba Us Ahmed, el-Farabî Abdullatîf, **el-Harekâtu'l- Fikriyye ve'l-Edebiyye fi'l-Alemi'l-Arabiyi'l-Hadîs**, Kahire, Dâru's-Sekâfe, 2003, s. 332.
[6] Çetişli, **a.g.e.**, s. 80.
[7] Çetişli, **a.g.e.**, s. 86.
[8] Çetişli, **a.g.e.**, s. 86
[9] Moran, **a.g.e.**, s. 53.

mevcut olmayan ve belki varlığı pek sezilmeyen yeni bir şeyin doğmakta olduğunu gösterir."[10]

"Toplumcu gerçekçi bir yazarın esas görevi, toplumun belirli bir dönemdeki gelişim ve değişim doğrultusunu belirleyen (yönlendiren) tarihî güçleri, toplumun içtimaî yapısını kavramaktır. Bir başka ifade ile o dönemin tipik tarihî ve içtimaî durumunu anlamaktır. Toplumcu gerçekçi yazar, eserindeki kişileri ve olayları bu tarihî güçlerle beslerken dönemin içtimaî yapısına ve tarihî güçlerine de somutluk kazandırır. Bu sosyal gerçeklik de eserdeki kişilerin ve olayların tipik olmasını gerektirmektedir. Dönemini temsil eden karakter, hem tarihî güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırır hem de kendine özgü nitelikleri ile yaşayan canlı bir birey olur."[11]

Arap edebiyatında toplumcu gerçekçi romanlar Rusya'da devletin resmî sanat görüşü kabul edildiği 1930'lu yıllardan sonra buna zemin hazırlayan siyasî ve içtimaî hayatın gölgesinde gelişir ve toplumsal gerçekleri fert bazında değil de toplumun her kesiminde betimleyen bir ifade biçimi olarak ortaya çıkar. Realizmin ortaya çıkışını tetikleyen fikrî dizinin yanında genel olarak Arap edebiyatında, özelde de Şarkâvî'nin eserlerinde realizmin etkisinin başka sebepleri de vardır.

Bunlardan birincisi; II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1948'teki Filistin probleminden 1952 Devrimi, Fransızlara karşı Cezayir Ayaklanması, Tunus Savaşı ve 1956'da İsveç Savaşı'na kadar Arap âleminin geçirdiği siyasî süreç sonucunda şairler, yüzyılın gerçeklerinden ilham alarak yazmak zorunda kalmışlardır ki Şarkâvî'nin eserlerinde de bunu okumaktayız.[12] Bu romandaki karakterler, toplumsal çevrenin tesirinden uzak ve kişisel problemlerini yaşayan fertler olmayıp, toplumsal tabakanın karakteristik özelliğini taşıyan ortak karakterlerdir ve ait olduğu tabakanın fikir ve değerlerini temsil ederler.[13]

---

[10] Moran, **a.g.e.**, s.54
[11] Moran, **a.g.e.**, s. 54-55.
[12] Süreyya Useylî, **Edebû Abdurrahmân eş-Şarkâvî**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrıyyetu'l-Amme li'l-Kitap, 1995, s. 37.
[13] Şefi es-Seyyîd, **İtticahâtu'r-Rivâyeti'l-Arabiyye fi Mısır Münzü'l-Harbi'l-Âlemi es-Sanî**, Kahire, 1967, s. 101.

Bu anlamda toplumcu gerçekçi olarak adlandırılan bu tarz romanlar romanın yazıldığı dönemin bir ölçüde tarihine de şahitlik eder. Toplumcu gerçekçi yazarlar nadir olayları konu edinmekten mucize ve tesadüflere yer vermekten kaçınırlar ve sebepler sonuçlarla ilişkilendirilir. Toplum olumlu olumsuz yönleriyle tasvir edilip fotoğraf çekiliyormuşçasına bütün ayrıntılar verilir.[14]

Toplumcu Gerçekçiliğin dayandığı temeller şunlardır: [15]

1. Olumlu insan/kahraman/tip, (Romanlarda bu tip, kendini görevine adamış, nefsine hâkim ve güçlü bir kişidir. Bu tipten beklenen politik erdemin mükemmel bir temsilcisi olarak okursa saygı uyandıracak, okurun gıpta ederek benzemeye çalışacağı bir örnek olması, şimdiki durumla gelecek arasında bir bağ kurarak sosyalizmin başarabileceğini göstermektir.)[16]

2. Devrimci romantizm, (Olumlu kahramanlarla beslenen eserlerde geleceği haber veren, özlenen sahneler ve durumların yer alması)

3. Güdümlülük, (Edebiyatı belli bir ideolojinin güdümüne vermek)

4. Sosyalist taraflılık/partililik/partizanlık,

5. Tarihsel iyimserlik/geleceğe güvenmek,

6. Sosyalist/devrimci hümanizm,

7. Amaçlılık, (Sosyalist Bireyselciliğin geliştirilmesi bu edebiyatın ana amacıdır.)

8. Ulusallık-ulusalcılık,

9. Yurtseverlik,

10. Destansı ve halkçı bir anlatım,

[14] es-Seyyîd, **a.g.e.**, s. 102.
[15] Hüseyin Özçelebi, "Türk Toplumunda Toplumcu Gerçekçi Eleştiri Anlayışının Temelleri", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Edebiyat Bilimi ve Sorunları*, Ed. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeki Cemil Arda, C: III, Ankara, 2008, s. 1256.
[16] Moran, **a.g.e.**, s. 61.

11. Biçim-içerik-işlev, (Toplumcu Gerçekçi Edebiyat eğitsel bir işlev yüklüdür. Çökmekte olan kurumlara işaret ederek yeni yapılanmaları hedef gösterir.)

12. Burjuva ideolojisiyle (Yabancı, uzak ülkeleri kolonize etme eylemi) uzlaşmazlık.

Şarkâvî'nin romanlarının değerlendirildiği bu çalışma ile romanların toplumcu gerçekçiliğin söz konusu bu temel ilkeleriyle ne derece örtüştüğü görülecektir.

3.3. Eleştiri

Herhangi bir konunun, insanın, kitabın değerlendirmesini yapma, iyi ve kötü faydalı ve zararlı yönlerini gösterme işidir.[17]

3.3.1. Toplumsal Eleştiri

Sosyal, siyasal, iktisadî ve ahlâkî çöküntü ve yozlaşmayı hedef alan eleştiridir. Hedefi toplum, zalim ve baskıcı yöneticilerle ahlâkî yozlaşmaya neden olan yasa ve kurallar, adet ve gelenekler, kötü ekonomidir. Kısaca sosyal yaşamda kötü olan her şey ve buna sebep olan herkes ve her anlayış ve düşünce biçimidir.[18]

4. Şarkâvî Hakkında Yapılmış Çalışmalar

Arap âlemi ve Türk dünyasında hakkında yapılmış çok fazla çalışmaya rastlamadığımız yazarın hayatını, fikir ve edebiyatını konu alan eserler aşağıdaki gibidir.

ABDULGANÎ, Mustafâ, *İtirâfât Abdurrahmân eş-Şarkâvî*, Kahire, el-Meclisu'l-Âlâ li's-Sekâfe, 1995.

USEYLÎ, Süreyya, *Edebu Abdurrahmân eş-Şarkâvî*, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrıyyetu'l-Amme li'l-Kitap, 1995.

[17] Şemsettin Sami, **Temel Türkçe Sözlük**, C: 1, İstanbul, 1985, Tercüman Gazetesi Yayınları, 1985, s. 385.
[18] Hasan Çiftçi, "Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizahın Yöntemleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 1999,s.174.

BESYÛNÎ, Kutb Abdulaziz, *Hivâr mea'd-Duktûr Abdulazîz Şeref Havle Edeb Abdurrahmân eş-Şarkâvî*, Kahire, 1988.

BATÎŞE, Ömer, *el-Katib el-Kebîr Abdurrahmân eş-Şarkâvî,* Kahire, Dâru'l-Meârif, 2009.

el-CÂRİYE, Ramadân Muhammed, *el-Alamu'l-İslamiyye fi Edeb Abdurrahman eş-Şarkâvî*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Camiat Ayn Şems, Külliyet Adâb, Kısmu'l-Lugati'l-Arabiyye ve Âdâbihâ, Kahire, 1987.

DELİÇAY, Tahsin, "Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin "el-Ard" ile Orhan Kemal'in "Bereketli Topraklar Üzerinde" Romanlarındaki Ortak Unsurlar", *EKEV Akademi Dergisi*, C: XII, S: 34, 2008, 399-416.

KEMÂL, Muhammed Alî, *Abdurrahmân eş-Şarkâvî el-Fellâh es-Sair*, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrî el-Âmme, 1990.

YILDIZ, Musa, "Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin el-Fellâh Adlı Romanı", *EKEV Akademi Dergisi*, C: 3, S: 1, Ankara, Bahar 2001, s. 255.

YILDIZ, Musa, *"Abdurrahman eş-Şarkâvî'nin el- Ard Adlı Romanı", Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, C: 1, S: 1, 2001 s. 36-45.

Biz bu müellefat arasından özellikle, bu çalışmada esas aldığımız "tarihsel eleştiri" metodunda önemli bir husus olan, yazarın hayat hikâyesi ve dünya görüşünü ortaya koymada bizi doğru bilgiye ulaştıracağını düşündüğümüz, Ömer Batîşe ve Mustafa Abdulganî'nin Şarkâvî ile yaptığı röportajlardan istifade ettik. Ayrıca, Süreyya Useylî'nin Edebu Abdurrahmân eş-Şarkâvî adlı eseri de Şarkâvî'nin edebi kişiliğini kaleme aldığımız satırların temel kaynağını oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

20. YÜZYIL MISIR SİYASÎ TARİHİ VE MODERN MISIR EDEBİYATINDA ROMANIN DOĞUŞU VE GELİŞİM SÜRECİ

Napolyon'un istilâsıyla birlikte Batı ilim ve edebiyatıyla tanışan Mısır, bu tarihten itibaren hayatın pek çok alanında olduğu gibi sanat ve edebiyatta da atalarından miras kalan genetik kodla millî ve modern Mısır edebiyatının inşası yolunda ilk adımlarını atmıştır.[19] Kaderini, Batı sömürgesinin çizdiği bir halkın toplumsal tepkisi olarak ilk önce Batı karşısında geleneksel birikimine sarılmış ve 1919 Devrimi ile birlikte toplumda milliyetçi duygular ön plana çıkmıştır. Fransız İstilâsı, Mısır halkına kendi varlığını hatırlatırken 1919 Devrimi de vatan duygusunu pekiştirmiş, toplumda "Mısır insanı" düşüncesini canlandırmıştır. Tarihin gölgesinde filizlenen edebiyat, bir yandan yeni edebî formlarla çeşitlenirken bir yandan da üzerinde taşıdığı fikrî ve edebî akımların mührüyle renklenip toplumsal hareketliliğe ayna tutmuştur.[20]

Napolyon'un Mısır'ı istilâsından itibaren Mısır tarihi, modern edebiyatın bir dalı olan roman sanatına hem genel hem de özel anlamda katkı sağlamıştır. Fikrî bir altyapıya sahip edebî ekoller, Arap edebiyatında, Batı ile aynı zamanda olmasa da kendi doğal şartlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bireysellik bilincinin oluşması ve ulusal siyasî hareketliliğin güçlenmesiyle romantizm akımının tesirinde kalan roman sanatına, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arap dünyasının geçirdiği siyasî süreç sonunda realizm hâkim olur.[21] Roman sanatına toplumcu gerçekçiliğin hâkim olduğu bu dönemde Şarkâvî de sosyal içerikli romanlarıyla bu akımın temsilcilerinden olmuştur.

---

[19] Mısır'a Napolyon beraberinde iki matbaa getirmiştir. Bu matbaalardan ilki İskenderiye'de ikincisi ise Kahire'de kurulmuştur. Bu matbaalar ile birlikte Mısırlılar matbaa ile tanışmışlardır. İskenderiye ve Kahire matbaaları Mısır'da neşriyat hayatının canlanmasına vesile olmuşlardır. Bkz. Hatice Arslan Sözüdoğru, **Arap Edebiyatı'nda Osmanlı ve Türkler**, Saarbrücken, Türkiye Alim Kitapları, 2016, s. 20.

[20] Napolyon'un Mısır'ı istilâsıyla birlikte başlayan gelişmelerin edebiyata yansıması ile ilgili bkz. Roger Allen, "The Beginnings of the Arabic Novel", **Modern Arabic Literature**, ed. M. M. Badawi, Cambridge, The Cambridge University Press, 1992, s. 182-193.

[21] Arap romanının olgunlaşma sürecini ve işlediği temaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Roger Allen, "The Mature Arabic Novel Outside Egypt", **a.g.e.**, s. 194-222.

Yönetimdeki her lider, yaptıklarıyla ya da yapmadıklarıyla toplumda bir bilinç oluşturur. Bu anlamda Mısır toplumu da özgürlük yolunda peşinden gittiği millî liderleriyle zulme, feodaliteye, sömürgeciliğe başkaldırmış ve her bir tarihî olayla nakış nakış işlenen millî mücadele ruhu Şarkâvî'nin romanlarıyla destansı bir havaya bürünmüştür.

Mehmet Tekin romanın şiiri kıskandıran bir lirizmi, tarihi kıskandıran bir didaktizmi ve felsefeyi imrendiren bir kavratma ve anlatma yeteneği olduğu görüşündedir. Bu yeteneğiyle roman; tarihin, felsefenin, psikoloji ve sosyolojinin ulaşamayacağı bir etkileme gücüne sahiptir. Söz konusu bu nitelik ve özelliklerinden dolayıdır ki roman, modern zamanların çoğu felsefî, kültürel ve ideolojik cereyanların, her alanda meydana gelen dalgalanmaların akis bulduğu bir ayna olmuştur. Bu aynada modern zamanların toplumsal, siyasal, kültürel ve ideolojik portresini en canlı kesitleriyle bulmak mümkündür. Bundan dolayıdır ki, Marx'ın Fransız tarihinin gerçek adresi olarak Balzac'ın romanlarını göstermesi bir temenni ya da fantezi olmayıp gerçeğin ta kendisidir. Çünkü roman modern zamanların hafızasıdır. Modern zamanların farklı (daha doğrusu karmaşık) toplum modelini tanımak isteyenlerin yolu oradan geçecektir. [22] Hüseyin Rahmi Gürpınar'ı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu, Mahmûd Şevket Esendal'ı, Peyami Safa'yı veya Kemal Tahir'i hesaba katmadan, onların romanlarını dikkate almadan Türk toplumunu tanımak ve tarih içerisindeki sosyal hayatın değişimini izleyebilmek yeteri derecede mümkün olamayacaktır.[23]

Aynı şekilde İngiliz sömürgesine, feodaliteye, adaletsizlik ve baskıcı yönetimlere karşı özgürlük mücadelesi veren Mısır toplumu ve bu toplumun %82'sini teşkil eden çiftçi direnişi, Şarkâvî ile daha iyi anlaşılacaktır.

Şarkâvî, 1954 yılında yazdığı ve köylünün, Sıdkî döneminde maruz kaldığı haksız muamelelere karşı direnişini betimlediği *el-Ard* isimli romanıyla gerçekçiliğin zirvesine çıkar. Sıdkî yönetiminin özellikle köylü ve işçi kesiminde yarattığı

[22] Bu hususta Şerif Mardin'in Osmanlı Devleti'ndeki Batılılaşma sürecini romanlardan takip ettiği makalesi önemlidir. Bu makale, edebiyat ile sosyal tarihin birbirinin içinde olduğuna ve hatta Batı etkisinde yazılmış romanlar dikkate alınırsa Türk modernleşme tarihinin daha iyi aydınlanabileceğine ve anlaşılabileceğine dikkat çeker. Şerif Mardin, "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", **Türk Modernleşmesi - Makaleler IV**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 21-75.
[23] Mehmet Tekin, **Roman Sanatı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 10.

huzursuzluğun ve ekonomik sıkıntının getirdiği zor günler 1936 Devrimi'ni hazırlarken, Urâbî Paşa ayaklanmasından bu yana bir gelenek haline gelen grev ve gösteri yürüyüşleri Mısır toplumunun bir parçası olmuştur. Şarkâvî, e*ş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* adlı romanında Kahire'nin Azîziye mahallesinde, devrim hazırlıklarını mahalle sakinlerinin kişilik tahlilleriyle toplumun o günkü profilinden kesitler sunarak verir. Romanda toplumsal eleştiri zemini sosyal ve siyasî alanda oldukça iyi dokunmuştur. *Kulûb Hâliye* romanında, II. Dünya Savaşı yıllarında savaşın getirdiği ağır ekonomik koşulların, zaten geçim sıkıntısı içindeki halka tesiri ile İngiltere'nin Mısır'ı bir üs olarak kullanması neticesinde İngiliz askerlerinin uğrak yeri olan Kahire'de toplum düzenini ve ahlâkı eleştirir. *el-Fellâh* romanında da 1952 Devrimi sonrasında sosyalizmin kurumsallaşması, toprak reformu ve toplum refahı yolunda atılan önemli adımlara rağmen mevkilerini kendi çıkarlarına kullanan yöneticileri eleştirerek Mısır toplumunun daha özgür ve adil bir yaşam için beklentilerini konu edinir.

Romanlar birbirini takip eden zaman sırasında yazılmıştır. Şarkâvî romanlarında adeta kendi otobiyografisini yazar. Çocukluğunu geçirdiği köyde tanık olduğu köy halkının hayat mücadelesi ile okumak için gittiği Kahire'de kaldığı mahalle ve öğrencilik hayatı edebî eserler olarak karşımıza çıkar.

Çalışmamızın hedefine ulaşması için bu bölümde, yazarın ele aldığı zaman çerçevesinde ve siyasî eleştiri hedeflerine ışık tutacak şekilde Mısır tarihi ile özelde roman sanatının genelde ise edebiyatın toplum yörüngesindeki hareketini ortaya koymak üzere modern Mısır edebiyatının doğuş ve gelişim sürecinin bir özetini vermek istiyoruz.

1. 20. Yüzyıl Mısır Siyasî Tarihi

1.1. Müslümanların Fethinden 18. Yüzyıla Kadar Mısır

Miladi 639 yılında, ikinci halife Hz. Ömer döneminde Amr b. el-As komutasındaki İslâm ordusu tarafından fethedilen Mısır, 1952 Devrimi ile yerel yönetimine kavuşana kadar yabancı yöneticilerin adaleti ve zulmü arasında uzun bir

siyasî hareketlilik ile bu hareketliliğin toplumsal ve kültürel yansımalarıyla tarih sahnesinde yer almıştır.

Emevî (m. 661-750) ve Abbasî (m. 750-1258) valileri tarafından, fethedilen topraklarda uygulanan İslâm hukukuna göre yönetilen Mısır, Şii Fatımilerden (m. 969-1171) sonra Eyyübî Hanedanlığı'nın yönetimine geçmiştir. 1250 yılına gelindiğinde ise Mısır'a Memlükler hâkim olur.[24] Coğrafi konumu itibariyle Nil'in taşmasına ve depremlere maruz kalan bölge, kimi zaman bolluk ve refah içinde yaşarken kimi zaman da yöneticiler ve kuraklığın tesiriyle zor dönemler geçirmiştir.[25]

1517'de Yavuz Sultan Selim'in Kahire'ye girişiyle bir Osmanlı vilayeti olan Mısır, valilikle yönetilmeye devam etmiştir. Bir kez daha Mısır, dini aynı olsa da lisanî ve etnik olarak farklı, daha büyük bir devletin vilayeti konumuna gelmiştir.[26] Yönetenler ve yönetilenler arasındaki yabancılaşma devam edecektir.[27]

1.2. 18. Yüzyıldan İtibaren Mısır'a Hâkim Olan Güçler ve Ekonomik ve Ticarî Hayata Etkileri

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda yeniçerilerin uzlaşmaz tutumları, derebeylerin kendilerini dev aynasında görmeleri, imtiyazlı bürokratlar ile ulemanın kendi çıkarlarına yönelik uygulamalarıyla zayıflamış ve kalıcı toprak kayıpları başlamıştı. Avrupalıların kazançları sadece topraklarla sınırlı değildi. 1815'te Napolyon Savaşlarının sona ermesiyle Avrupalı tüccarlar da daha önce görülmemiş bir ölçüde Orta Doğu'ya akın etmişlerdi. Avrupa ticaret ve sermayesinin gelmesiyle Orta Doğu'nun eskiden kendine yeten ekonomisi, dünya ekonomisine dâhil oldu.[28] Avrupa'nın sanayileşen devletlerinin ucuz hammadde ve gıda ürünü açlığını gidermek ve uzmanlaşmış tarımsal ürün ihtiyaçlarını karşılamak için Orta Doğu'da Mısır pamuk,

[24] Fethinden, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine kadar geçen süre zarfında Mısır'ın siyasi ve içtimai tarihi için bkz. Cengiz Tomar, "Mısır: Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar", **DİA**, C: 29, İstanbul, 2004, s. 559-563.
[25] Mısır'ın bölgesel fiziki ve beşeri coğrafyası hakkında daha fazla bilgi için bkz. Suna Doğaner, "Mısır: Fiziki ve Beşeri Coğrafya", **DİA**, C: 29, İstanbul, 2004, s. 553-555.
[26] Yavuz Sultan Selim dönemi Osmanlı-Memlük münasebetleri ve Mısır meselesi ile ilgili bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi, C. II.** Ankara, TTK, 2011, s. 279-306.
[27] Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, **Mısır Tarihi: Arapların Fethinden Bugüne**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 40.
[28] Michael Mann, **İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914**, Çev. Ali Rıza Güngen, Ankara, Phoenix Yayınları, 2012, s. 265-308.

Suriye tahıl ve Lübnan ipek ihraç etmeye başladı. Ancak Orta Doğu'nun ticarî tarımsal üretimi, Avrupa pazarının taleplerine bağlı olduğundan bu pazar, Avrupalıların ihtiyaç ve zevkinin belirlediği fiyat oynamalarına tabiydi. Böylece Mısır, dünya çapındaki ekonomik sisteme bağımlı bir bölge, ham tarım malları sağlayıcısı ve Avrupa'nın mamul malının tüketicisi olarak girmiş oldu. Bu noktadan itibaren ülke nüfusunun %70'lik bir oranı çiftçi olan Mısır'ın kaderi çizilmeye başlandı.[29]

Napolyon'un sömürgeleştirmek ve Fransa adına güvenilir bir tahıl kaynağı yapmak için 1798 yılında Mısır'ı istilâsı, bir bakıma Arapların Rönesans'ı olarak kabul edilir. Bu seferin çağdaşlaşma ve modernleşme bakımından genelde Batı ile İslâm dünyası, özelde ise Batı ile Arap dünyası arasındaki ilişkilerin en büyük dönüm noktası olduğuna herkes hemfikirdir.[30]

Napolyon, elli kadar bilim adamının yanı sıra Avrupa'da savaş görmüş büyük ve eğitimli bir ordunun eşliğinde Mısır'a çıkartma yapmıştı. Ancak İngilizlerin 1798'de İskenderiye yakınlarında Abukir Körfezi'nde Fransız filosunu imha etmesi Napolyon'un hedeflerini boşa çıkarttı.[31] Mısır çıkartmasından bir yılı aşkın zaman sonra Napolyon, kendisini Fransa'da iktidara getirecek bir darbe örgütlemek için adamlarını geride bırakarak gizlice Mısır'dan ayrıldı.

Mısır'ı Fransızlardan kurtarmak için Bab-ı Âli tarafından gönderilen deniz gücünün rütbeli askeri olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa (1769-1849), sahip olduğu üstün askerî kabiliyeti sayesinde Fransızların Mısır'dan çıkarılmasından sonra ortaya çıkan kargaşa döneminde rakiplerini tasfiye ederek 1805'de Mısır valisi oldu.[32]

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan sonra valilik yapan İbrahim Paşa (1789-1848) ve Abbas Paşa (1813-1854) dönemlerinde önemli bir mesele yaşanmadı. Ancak Saîd Paşa'nın (1822-1863) valiliği, Avrupalı diplomatların Mısır işine tekrar karışmasına bir başlangıç teşkil etti. Avrupa'nın Mısır hükümetine borç vermesi, Süveyş

[29] 19. Yüzyılda Mısır'ın sosyal ve ekonomik değişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ehud R. Toledano, "Social and Economic Change in the Long Nineteenth Century", **The Cambridge History of Egypt,** C: II, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 252-281.
[30] Mehmet Yalar, **Arap Edebiyatına Giriş**, Bursa, Emin Yayınları, 2009, s. 44.
[31] William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s. 76.
[32] Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", **DİA**, C: 25, İstanbul, 2002, s. 62-65.

Kanalı'nın açılmasına kolaylık sağlanması Saîd Paşa döneminde gerçekleşmiştir. Kanal açmak daha önce düşünülmüş fakat Kavalalı Mehmed Ali Paşa: *"Öyle bir kanal Mısır'ın işlerine daha sonra yabancı müdahalesini davet eder*." diyerek razı olmamıştı. Mehmed Ali Paşa'nın düşündüğü gibi kanal kenarındaki İngiliz orduları, İngiltere'nin Mısır'ın bağımsızlığını kabul ettiği 1922 yılından 34 sene sonra, 1956'da ancak Mısır'dan çıkartılabildi.[33]

Saîd Paşa'dan sonra vali olan İsmail Paşa (1830-1895) aşırı savurgan tutumu ile devletin iflasına zemin hazırlasa da, Mısır'dan gönderilen vergileri iki misline yükseltmek şeklindeki cömert davranışını göz önünde bulunduran Bab-ı Âli, İsmail Paşa'ya hemen hemen Mısır'ın idaresinde tek başına hâkimiyet demek olan Hıdivlik unvanını verdi.[34]

İsmail Paşa kendi döneminde, 1840'ta verilen Mısır fermanında olmayan dört ayrı imtiyaz daha almıştı. Bunlardan birincisi Hıdivliğe Hıdiv ailesinin en büyük erkek üyesi yerine Hıdivin en büyük oğlunun geçmesiydi. İkincisi, Mısır'ın istediği devletle ticarî anlaşma yapabilme hakkı, üçüncüsü, dış borç anlaşması yapma hakkı, dördüncüsü ise İstanbul'dan izin almadan Mısır'da asker sayısını dilediği oranda arttırabilme hakkıydı. Bu imtiyazları dilediğince kullanan İsmail Paşa, Mısır'ı kalkındırmak için giriştiği plansız icraatlar neticesinde kısa zamanda devleti iflasın eşiğine getirdi. Büyük işler ve teşebbüsler için türlü adlar altında koyulan vergiler yetmediği için İsmail Paşa, Avrupalılara borçlanmak zorunda kaldı. Her borçlanmayla da Avrupa sermayesi yanında yabancı siyasî nüfuzu da Mısır'a gelip yerleşiyordu. Nitekim 1872 yılında Mısır'ın geliri 9,5 milyon lira olduğu halde 100 milyon liraya yaklaşan borçların yıllık faizi 7,5 milyon lira tutuyordu. Bu faizleri ödeme imkânı bulunmadığı için alacakları adına İngiliz, İtalyan ve Fransız delegelerden oluşan bir komisyonun mali kontrolünü kabul etmek zorunda kaldı. Bu suretle İsmail Paşa, Mısır'ı müstakil bir büyük devlet haline getirmek isterken Mısır'da yabancı tesirinin

[33] Ramazan Balcı, **Kuşatılmış Vatan**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2011, s. 28.
[34] Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2011, s. 1218.

yerleşmesine ve sonra da yabancıların hükümete iştirak etmelerine muvafakat etmiş oluyordu.[35]

Siyasî alandaki bu gelişmelerin, ileride meydana gelecek Urâbî İsyanı'na destek verecek halk ve özellikle çiftçi kesimi üzerindeki tesiri büyük oldu.

1.2.1. 18. Yüzyıl Mısır'ında Çiftçi Portresi ve Gelişimi

Şarkâvî'nin çiftçi romanlarında geçen "iktaî" kelimesinin karşılığı olarak kullanılan feodalite, devletin ve büyük toprak ağalarının mülkiyetine ait topraklarda çalışan çiftçinin ekonomik sıkıntılarının en büyük sebeplerinden biri olup, Mısır'daki tarım ekonomisi sistemi ile Mısır'ın yüzyıllar boyu fethedilmiş topraklar olarak yabancı valiler tarafından yönetilmesinin bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır.

Mısır'da 18. yüzyıl sonuna kadar tarımsal topraklar devlet mülkü olmuş ve Müslümanlığın bunda olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmamıştır. Bu durum tıpkı İslâm olmayan memleketlerin topraklarında olduğu gibi Mısır'da İslâmlığın girişinden önce de vardır. Çünkü suni sulamanın uygulandığı topraklarda yüksek ve her zaman görülmeyen bir seviyede ürün elde edebilmek için devlet, kuyu açmak, göller meydana getirmek, kanallar açmak, nehir sularını düzene sokmak, taşkınlara karşı mahsulü korumak gibi birçok sulama projelerini gerçekleştirmek zorundaydı. Bu da tarım yapılan topraklar üzerine merkeziyetçi bir devlet iktidarının kurulmasını gerektiriyordu. Tarım topraklarının böylece devletleştirilmesi, değerden özel mülk sahiplerinin değil, hükümdar ve memurların yararlanması sonucunu yarattı.[36]

Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde toplumsal ve ekonomik alanda yapılan yeniliklerden toprak mülkiyeti de nasibini almıştı. Eski mültezimler[37] yeni reform tarafından mülksüzleştirilmiş ve toprağın bir kısmı yeni seçkinlere verilmişti. Bu seçkinler; vali, ailesi ve maiyetinin yanı sıra, yönetimle işbirliği yapmış olan yerli Mısırlılardan oluşuyordu. Memlükler döneminde köy reisleri (Şeyhü'l-Beled veya

[35] Rahmi Er, **Modern Mısır Romanı**, Ankara, Hece Yayınları, 1997, s. 18.
[36] Enver Abdulmelik, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Altın Kitaplar, 1971, s. 244.
[37] Osmanlı toprak sisteminde açık artırma usulüyle belirli eyaletleri (özellikle merkezden uzak olanları) kiraya vermeye iltizam, iltizam sahibi olan kişiye de mültezim denirdi. Bu yolla elde edilen para doğrudan devlet kasasına giderdi. Bkz. Mehmet Genç, "İltizam", *DİA*, C: 22, İstanbul, 2000, s. 154-158.

Umde) olan yerli Mısırlı ileri gelenler (âyân), yeni yönetim tarafından da kullanıldı ve bunlara vergilerin toplanması ve genel olarak köy düzeninde devleti temsil görevi verildi. Kırsal yöneticileri yeni işlevleri nedeniyle ödüllendirmek üzere, her 105 feddan[38] toprağın %5'i kadarı bunlara tahsis edildi. İşte yerli derebeyleri bu kırsal ileri gelenler grubundan, yani âyânlardan oluşturuldu ve yüzyılın sonuna gelindiğinde ellerindeki araziler büyük toprak parçalarına dönüştü.[39]

Bu dönemde, bazı köylerde arazi vergisini ödeme güçlüğü çekilmekteydi. Buna çözüm bulmak için Paşa vergileri toplama işini, nüfuz sahibi güçlü kişilere ve yüksek rütbeli subaylara ihale etti. Bu uygulama zamanla vergi borcu biriken köylülerin arazilerini borçları karşılığında elden çıkarmalarına yol açacaktı. Her şartta üretimin arttırılması talep edildiği için araziler, vergileri ödemeyi taahhüt eden zenginlere emanet olarak verilmeye başlandı. Köylüler kendi topraklarında ücretle ya da mahsulün bir kısmı karşılığında çalışan işçiler konumuna gelmişlerdi. Saîd Paşa döneminde çıkarılan bir kanunla müteahhitlere on beş yıldan fazla emanet olunan topraklara el koyma hakkı verildi. Hıdiv İsmail Paşa döneminde çiftçilerin topraklarını geri almak için açtıkları dava, arazi kanununda bulunan; "Bir toprağa el koyma tarihinin üzerinden on beş yıl geçmiş ise artık dava edilemez" maddesi gerekçe gösterilerek reddediliyordu.[40]

Her şeye rağmen kendi toprağını ekebilenler, yabancılara sağlanan imtiyazlar yüzünden mahsullerini gerçek değerinde satamıyor ve yıldan yıla zarar ederek arazisini rehin vermek zorunda kalıyordu. Rehin yasasına göre borcunu zamanında ödeyemeyen çiftçi, arazisini terk etmek zorundaydı. Böylece Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan itibaren son kırk yıllık dönemde araziler, içlerinde Çerkezlerin, Avrupalıların ve yerli subayların bulunduğu üst tabakanın eline geçmiş oldu. [41]

Toprak sahiplerinin aleyhine işleyen diğer bir uygulama Mukabele Kanunu oldu. Buna göre toprak sahipleri, bir yıllık verginin yarısını hükümete peşin olarak

[38] Feddan: Mısır, Suriye, Sudan ve Umman'da kullanılan bir ölçü birimi. 1 feddan yaklaşık 4200 m^2'ye denk gelmektedir.
[39] al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 58.
[40] Ali Berekât, **el-Mevkıfu mine'l-Ecânib fi's-Sevreti'l-Arabiyyeti Mısır li'l-Mısrıyyîn**, el-Ehram, 1981, s. 240-245.
[41] Balcı, **a.g.e.**, s. 34.

ödemeleri durumunda diğer kısmının affedilmesi hükme bağlanmıştı. Esasında bu kanun Hıdiv İsmail Paşa'nın, halkın mallarını ellerinden almak için düşündüğü bir plandı. Toprak sahipleri bu parayı bulmak için zorunlu olarak hükümete borçlandırılmış ve kendilerine kredi sağlanmıştı. Böylece kredileri zamanında ödemeyen çiftçiler kanun gereği arazilerini Hıdivliğe bırakacaklardı. İsmail Paşa'nın görevden alınması ile Mukabele Kanun'u kaldırıldı. Ne var ki ödenen miktar oranında vergi indirimi yapılacağı vaat edilmesine rağmen hiçbir indirim yapılmadan vergiler eski oranına getirildi. Toprak sahiplerinin ödedikleri peşin vergiler hükümetin eline geçmiş oldu. Böylece kanun halkı zarara sokmak için düşünülmüş bir hile şeklini aldı.[42]

1.2.2. Mısır'daki Ekonomik Sarsıntıların Siyasî Gelişmelere Etkisi ve İngiliz İstilâsı

Çiftçiler, Nubar Paşa'nın nazırlar reisi olduğu dönemde (1879) ürünlerini ancak dörtte bir fiyatına satabildi. Arazi vergilerini ödeme imkânı bulamıyorlardı. Hükümetin İngiliz temsilci başkanlığında Toprak Reformu Komisyonu kurması çiftçileri korkuya düşürdü. Komisyon, Saîd bölgesinde halkın açlık korkusu çektiği günlerde arazi vergilerini artırmakla işe başladı. Hükümetin bu kararı kabul etmesi öşür vergilerinin de artırılacağı kanaatini yaygınlaştırdı. Bunun üzerine çiftçiler vergilerin indirilmesi talebi ile ayaklandı.[43]

Yönetimin Mısır ordusundan 2500 kadar subayı yarım maaşla kadro haricine çıkarması, tasarruf tedbirlerinin ağırlığı, yabancı müdahalesi gibi sebeplerle tahrik olan millî duygular neticesinde sokaklara dökülen millî harekete paralel olarak, çiftçilerin topraklarını geri almak istemesi Urâbî İsyanı'na zemin hazırladı. [44]Kargaşanın devam etmesi üzerine İsmail Paşa hıdivlikten azledilerek yerine Tevfîk Paşa getirildi.

İsmail Paşa'nın azledilmesi Mısır'a bir ölçüde mali düzen getirmiş olabilirdi ama siyasal istikrar getirmedi. Seçkinlerin çeşitli sektörlerinde ve halk arasında

[42] Abdurrahmân er-Rafiî, **es-Sevretü'l-Arabiyye ve'l- İhtilâlü'l-İncilizîyye**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1966, s. 63.
[43] Raûf Abbas, **el-Muârazatü'l-Vataniyye ve el-Irhasatü's-Sevriyye**, el-Ehram, 1981, s. 52.
[44] Daha fazla bilgi için bkz. Balcı, **a.g.e.**, s. 33.

görülen huzursuzluk Avrupa müdahalesine karşı bir tepkiye yol açtı ve bazı çevrelerce Mısır'ın ilk milliyetçi kahramanı olarak kabul edilen kişinin ortaya çıkmasını sağladı.

Ahmed Urâbî (1839-1911) orduda albay rütbesine yükselmiş köy kökenli bir Mısırlıydı. Albay Urâbî ve bir grup Mısırlı subay 1881'de köy kökenli Mısırlıların erlikten yükselerek subay statüsüne geçmelerini engelleyecek bir yasayı protesto ettiler. Urâbî'nin ordunun büyük kısmınca desteklendiği ortaya çıkınca Hıdiv Tevfîk Paşa (1852-1892) yasayı geri çekti. Ancak hareket orada durmadı. Askerî bir konuda bir iç protesto olarak başlayan hareket, Urâbî ve destekçileri tarafından Avrupalıların Mısır'ın iç işlerine hâkim olmalarına karşı millî bir kampanyaya dönüşmüştü. Hareketin iki temel amacı vardı: Mısır maliyesini yabancı denetiminden kurtarmak ve otoritesine anayasal sınırlamalar getirerek Hıdiv'in otokrasisini kısıtlamak. Urâbî ile kendisini destekleyenler ülkenin işlerini yürütmeye hakları olduğunu iddia ederken, Hıdiv Tevfîk Paşa ise tahtını koruyabilmek açısından yabancıların desteğine muhtaçtı.[45]

1882'de İskenderiye'de yabancı aleyhtarı bir gösteri yapılması üzerine İngiliz hükümeti, İskenderiye açıklarındaki filo komutanına kenti bombardımana tutma yetkisi verdi. Ağustos'ta kanal bölgesine bir İngiliz birliği çıkarıldı. İngiliz güçleri 13 Eylül 1882'de Urâbî'nin ordusunu Tel el-Kebir'de yenilgiye uğrattılar ve Urâbî Kahire'ye kaçtı. Buranın kuşatılması üzerine Urâbî teslim olunca başlattığı hareket - de sona erdirildi. İngiliz hükümeti ilk başta Mısır'a girmeyi emrederek Hıdiv Tevfik'in otoritesini sağlamak için kısa süreli bir müdahale hareketi amaçlamışsa da fiilen 1956 yılına kadar sürecek bir işgal başlamış oldu. [46]

İngilizler ve Hıdiv, Urâbî'yi ülkesine ihanetle suçladılar. Urâbî yargılandı ve hayatının sonuna kadar Seylan'a sürüldü. Ancak onu o zaman destekleyen ve daha sonra da ona bir efsane gözüyle bakacak olan Mısırlılar nezdinde Urâbî, amacı ülkesini yabancı ekonomik kontrolünden kurtarmak olan bir yurtseverdi. Taraftarlarının "Mısır, Mısırlılarındır" sloganı daha sonra yine duyulacaktı.[47]

[45] Hilal Görgün, "Urâbî Paşa", **DİA**, C: 42, İstanbul, 2012, s. 167-169.
[46] Hilal Görgün, "Mısır: Fransız İşgali ve Sonrası", **DİA**, C: 29, İstanbul, 2004, s. 570.
[47] Cleveland, **a.g.e.**, s. 114.

Şarkâvî, romanlarında 1936 ve 1952 Devrimi öncesi halkın millî duygularını harekete geçirdiği cümlelerinde, Urâbî İsyanı ile 1919 Sad Zağlûl ayaklanmasındaki köylünün direnişine atıfta bulunur. Roman karakterleri, geçmişte olduğu gibi bir kez daha çiftçinin, zulme karşı gelip özgürlüğünü elde edebîleceğini dile getirirler.

1.3. Mısır Millî Mücadelesini Şekillendiren Fikir ve Siyaset Adamları

Mısır tarihinde ilk millî hareket kahramanı olarak Urâbî'nin adı geçerken, kendisine destek veren halk arasında millî bilinci ilk uyandıran ve "Mısır, Mısırlılarındır" sloganını ilk kez kullanan Afgânî'nin, Mısır'da ilk muhalefet çalışmalarını başlatan kişi olduğuyla ilgili yorumlar da vardır.[48]

Darü'l-fünun'da yaptığı bir konuşmanın yanlış yorumlanması sebebiyle İstanbul'dan kovulduktan sonra Kahire'ye yerleşen Afgânî, Ezher talebeleri ve Batı kültüründen bir nebze haberdar olan gençlerden iyi bir çevre edinmişti. Mısır'dan da sürgün edildiği 1879 yılına kadar milliyetçi bir çevrenin yetişmesine önemli katkıları oldu. Gençler arasında Batı emperyalizminin yayılmacılığına karşı direnme fikirlerini uyandırmaya çalışıyordu.[49] Kurduğu Şark Locası'nın çeşitli milletlerden 300'e yakın üyesi vardı. İleri Vatanîler[50] arasında önemli rol oynayacak olan Ahmed Urâbî, gazeteci Abdullâh Nedim, Muhammed Abdûh ve Hıdiv Tevfik Paşa bunlar arasındaydı. [51]

Afgânî'nin talebelerinin kurduğu *Mısır* (1877), *Ticaret* (1878) ve *el-İskenderiye* (1878) isimli gazeteler de millî bilincin gelişmesinde etkili oldu. Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abdûh ve Abdullah Nedim'in milliyetçi şuuru uyandıran yazılarında yabancılara verilen imtiyazların kaldırılması ve Avrupalılar

[48] Ahmed Heykel, **Tatavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî Mısır**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1994, s. 50.
[49] Osmanlı Devleti'nin Islahat Fermanı sonrası Mısır'ın muhtariyetinin genişletilmesi ve buna mukabil Mısır'ın içtimaî ve siyasî hareketliliğinin tarihi ile Âfgânî'nin bu noktadaki rolü hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Cilt: VII**, Ankara, TTK, 1956, s. 39-53, s. 288-339.
[50] Çok sayıda içtimaî problemin yaşandığı bir zeminde çoğunluğu fakir çiftçi ailelere mensup olan bir grup subay, vatanın kurtarılması amacıyla bir araya gelerek kendilerine Hizbu'l-Vatanî ya da Zabıtan Cemiyeti adını vermişlerdir. Daha fazla bilgi için bkz. Balcı, **a.g.e.**, s. 58.
[51] Abbas, **a.g.e.**, s. 57; Balcı, **a.g.e.**, s. 48.

adına yerlilerin gasp edilen haklarının geri verilmesi isteniyor, Mısır gençliği arasında isyan ruhu ateşleniyordu.[52]

Afgânî, 1879 yılında bizzat Hizbü'l-Vataniyyi'l-Hür isimli partiyi kurmuş ve Fransa nezdinde Tevfîk Paşa'nın Hıdiv İsmail'in yerine getirilmesi için girişimlerde bulunmuştu. Hıdivliğe geçmek için Afgânî'nin nüfuzundan yararlanan Tevfîk Paşa kısa zaman sonra onu Mısır'dan çıkardı. Afgânî bu kez Hindistan'a gitti.[53]

Mısır olayları üzerinde etkili olan bir isim de Muhammed Abdûh idi. Abdûh her ne kadar Afgânî'nin talebesi sayılsa da aralarında mühim metot farkları vardı. Abdûh, Afgânî'nin aksine devrime değil, "tebliğ ve öğretime", genel kitleyi ümmetin düşmanlarına karşı harekete geçirmek için başvurulan "heyecan verme" yerine; eğitime ve "arındırmaya" önem vermekteydi. Siyasî hareketlere karşı ölçülü davranıyordu. Abdûh'un klasik İslâm ulemasının aksine tarihî olayları sorgulama, Batı'nın yayılmacı ve haksız işgallerine direnme, İslâm kardeşliğini diri tutma, asırlardır derin bir uykuya dalmış görünen tecdit ruhunu uyandırma gibi fikirleri vardı.[54]

Toplumsal ve siyasî sorunlar karşısında millî dirilişe ön ayak olan bu üç isim o dönemde aydınların fikrî temellerini oluşturuyordu. Şarkâvî'nin romanlarında Urâbî adına rastlarken "Mısır, Mısırlınındır." sloganını görmemize rağmen Afgânî ve öğrencisi Abdûh'un adına rastlanmamaktadır..

İngilizlerin Mısır'ı işgali Mısır'ın ekonomisine müdahaleye imkân tanıdığı gibi ülkenin siyasal liderliğinin oluşmasına da büyük etkisi olmuştur. İşgali izleyen on yıl boyunca Mısır halkı İngilizlerin demokratik kurumların oluşumundan sonra çekileceğine inandığı için millî hareket düşme noktasına gelmişti. Ancak Hıdiv Tevfîk'in 1892'de ölümünden sonra oğlu Hıdiv Abbas Hilmi (1892-1914), İngiltere'nin Mısır sorumlusu Cromer'den bağımsız hareket etmek isteyince tehdit edilmiş ve azledilme korkusu Hıdiv'i, milliyetçiler arasında Mısır'daki İngiliz

[52] Asım Mahrûs Abdulmuttalib, **Vakıatu'l-İskenderiyye fi 1882**, Keferdevar, Mektebetu Bostanu'l-Meârif, 2003, s. 20.
[53] Balcı, **a.g.e.**, s. 50.
[54] M. Sait Özervarlı, "Muhammed Abdûh", **DİA**, C: 30, İstanbul, 2005, s. 482-487.

varlığına karşı bir muhalefet hareketini finanse ve teşvik etmeye yöneltmiştir.[55] Mısır'ı İngiliz varlığından kurtarmayı amaçlayan hareketin öncüsü, Mustafa Kâmil (1874-1908) adında 18 yaşında bir öğrencidir. Kâmil, Hıdiv finansmanıyla görünüşte hukuk okumak ama aslında Avrupa kamuoyunu Mısır'daki İngiliz işgaline karşı çevirecek bir basın kampanyası yürütmek üzere Paris'e gitti. Ancak yurt dışında ses getiremeyince milliyetçi harekete destek toplamak için Mısır'a döndü.[56]

Onun 1900 yılında kurulan ve 1907 yılından beri İngilizce ve Fransızca olarak da çıkmakta olan gazetesi *el-Livâ* oldukça ilgi gördü.[57] Çağdaşlarından çok daha keskin ve doğrudan bir Mısır yurtseverliği duygularını dile getiriyor, Mısır'ın kendi karakteristiklerine sahip bir varlık olduğunu iddia ederek orada yaşayanlardan ona derin bir sevgi göstermeleri çağrısında bulunuyordu.[58]

Mustafa Kâmil'in öğrenciler arasında sadık yandaşları vardı. Bu yandaşları hoşa gitmeyen önlemlere karşı grevler ve gösteriler düzenlemeleri için verilen talimatları büyük bir coşkuyla yerine getiriyorlardı. Grevler ve kitlesel gösteriler o gün bugündür Mısır ulusal yaşamının değişmez bir özelliği haline gelmiştir.[59]

Bir Mısır klasiği haline gelen direniş hareketleri özellikle Şarkâvî'nin *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında öğrenci gösterileri olarak vücut bulurken diğer üç romanın da konusu olmuştur. Mısır tarihini özet olarak ele alırken, millî direnişlerle çiftçilerin sosyal ve siyasal tutumları üzerinde detaylı durmamızın sebebi budur. *el-Fellâh, el-Ard* ve *Kulûb Hâliye* romanlarının geçtiği Kahire'nin kuzey köylerindeki çiftçi direnişini anlamak için kırsal kesimde köylünün maruz kaldığı maddî şartları bilmek önemli olacaktır.

Bu direniş hareketlerinden biri olan, İngiliz aleyhtarı ateşi yakan kıvılcım 1906 Haziran ayındaki Dinşavay Olayı'dır. İngiliz subayları ile köylüler arasında çıkan çatışma sonunda İngilizler, ülkenin geri kalanına örnek olması için Dinşavay sakinlerini cezalandırmaya karar verdiler. Kurulan özel bir mahkemede köylülerden

[55] İlhan Şahin, "Abbas Hilmi", **DİA**, C: 1, İstanbul, 1988, s. 25-26.
[56] Ş. Tufan Buzpınar, "Mustafa Kamil Paşa", **DİA**, C: 31, İstanbul, 2006, s. 309-310.
[57] V. C. Brockelmann, **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Çev. Neşet Çağatay, Ankara, TTK, 1992, s. 381.
[58] Cleveland, **a.g.e.**, s. 122.
[59] Al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 78.

52’si kasten adam öldürmekten suçlandı, bunlardan 32’si mahkûm oldu, 4’ü köyde asıldı, diğerleri de ağır cezalara çarptırıldı.[60]

Dinşavay, fellâhlarla şehirli milliyetçiler arasında ortak bir zemin oluşturdu ve her iki kesime de İngiltere'nin iyi kalpli bir koruyucu değil, düşman bir işgalci olduğunu gösterdi. Cromer’in halefleri Sir Elden Gorst (1907-1911) ve Kitchener (1911-1914), Dinşavay olayının sonrasında ortaya çıkan siyasal ve ekonomik huzursuzluklardan bir kısmını yatıştırmaya çalıştılar.[61] Kitchener, Mısırlıların İngiltere’ye güvenini tazelemek amacıyla kamu tesisleri programını başlattı ve borca mahsuben 5 feddan ya da daha az miktarda olan topraklara el konmasını yasaklayarak 1912’de küçük toprak sahiplerini koruyan Beş Feddan yasasını çıkardı. Fakat bu önlemlerden hiçbiri İngiliz varlığına karşı Mısır muhalefetinin büyümesini önleyemedi. İngiltere’de liberal hükümet işbaşına geldi ve 1907’de Cromer istifa etti. Milliyetçi hareket kökleşerek yönetim açısından daha büyük özerklik için baskı yapmaya başladı. Daha büyük yetkilere sahip millî bir meclis seçildi ve işgale karşı muhalefet artık görüşlerini açıkça ve daha örgütlü ifade edecek bir kanal bulmuş oldu. Ancak I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla İngiltere, Mısır’ın kendi himayesi altında olduğunu ilan etti.[62] Ülkede sıkıyönetim ilan edildi. Hıdiv II. Abbas (1874-1944) indirilerek yerine çok daha kolay idare edilebilecek olan amcası Hüseyin Kâmil (1853-1917) geçirildi.[63]

1.4. I. Dünya Savaşı ve Savaşın Getirdiği Ekonomik Sıkıntılar

İngiliz işgali altında içtimaî, iktisadî ve siyasî açıdan zaten kötü durumda olan Mısır halkı, 1914 yılında İngiltere’nin Mısır’ı himayesi altına aldığını ilan etmesiyle her kademede daha büyük bir sıkıntı içine düştü. Geçiminin büyük bir kısmı pamuğa dayalı olan Mısır çiftçisi I. Dünya Savaşı’nın başında işgal devletinin kendi çıkarını gözeten projeleri ile ekonomik kriz yaşamaya başladı. Dokuma fabrikalarına ucuz hammadde sağlamak için pamuk üretimini destekleyen İngiltere, ekonomisini savaşa göre planlayıp pamuk ithalatını yavaşlatınca büyük toprak sahipleri ile küçük toprak

[60] Cleveland, **a.g.e.**, s. 123
[61] Cleveland, **a.g.e.**, s. 124.
[62] M. W. Daly, “The British Occupation, 1882-1922”, **The Cambridge History of Egypt,** C: II, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 239-251.
[63] Cleveland, **a.g.e.**, s. 124.

sahiplerinin şikâyetleri artmaya başladı. Hükümet bu krizi aşmak için 22 Eylül 1914 tarihinde çıkardığı fermanla pamuk ekim alanlarının azaltılacağını duyurdu. Pamuk fiyatları hızla düşmeye başladı. Bankalar pamuk kredilerini düşürdüğü gibi prim ödemelerindeki tutumunu da sertleştirdi. Hükümet vergilerin zamanında toplanmasında, devlet fonları ve ziraat bankası eski borçlarının tahsilinde zorluk çıkaranlara karşı şiddet kullanacağını duyurdu.[64]

Bu şartlar altında borcunu kapatmak isteyen çiftçi ya takılarını satmak ya da tefeciden borç almak zorunda kaldı. Büyük mülk sahiplerini de etkileyen bu durum daha çok küçük çiftçi ile toprak kiralayan fakir köylüyü zor duruma düşürdü. Vergisini ödemek için binek hayvanından, tarlada kullandığı tarım aletlerine kadar satmak zorunda kalan çiftçiler; haciz olayları karşısında polise taş atmak, barikat kurmak, telefon hatlarını kesmek gibi davranışlar sergilediler. İdarecilerin zor kullanarak çiftçileri evlerinden atması, vergi karşılığı olarak mahsullerini gasp edip satması, çiftçilerin öfkelerini kabartan olaylardandı. Ekonomik kriz beraberinde toplumsal krizi getirdi. Ahlâkî ve insanî değerlerde çöküş yaşanmaya başladı. Hırsızlığın yanında Kahire, Mansure, Şarm eş-Şeyh gibi şehirlerde fuhuş yayıldı.[65]

İşçilerle esnaf da krizden nasibini almıştı. Bazı şirketler ihtiyat amaçlı çok sayıda memuru işten çıkardı. İngiltere, Avusturalya, Yeni Zelanda, Hindistan ve Kuzey Afrika'dan gelen askerlerin sayılarının çokluğu sebebiyle, kontrol edilemediği için humma ve tifo gibi ölümcül bulaşıcı hastalıklar çoğaldı.[66]

Savaş ilanından sonra İngiltere, Mısır halkından da asker toplamaya başladı. Şehirlerde dolgun maaşla iyi şartlarda çalıştığını iddia eden insanları ortaya atarak fakir halkın İngiliz ordusunda çalışmasını sağlıyordu. Yollar yapıp, su kuyuları açan, demir yolunu uzatıp, içme suyunu her noktaya ulaştıran İngilizler, hizmetlerinde çalıştırmak için akşam vakti tarlalarından dönen çiftçilerin yolunu kesip içlerinden en

[64] Mustâfa en-Nahhâs, **Siyasetü'l-İhtilâl Ticahe'l-Hareketi'l-Vataniyye min 1914-1936**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1985, s. 25.
[65] en-Nahhâs, **a.g.e.**, s. 27.
[66] en-Nahhâs, **a.g.e.**, s. 28.

iyilerini seçiyorlardı. Bunların bir kısmı çöllerde ölürken yaşadıklarını anlatmalarına engel olmak için yönetim, çoğunun köylerine dönmelerine izin vermiyordu.[67]

Çiftçilerin zorla askere alınıp bir kısmının ağır işlerde çalıştırılmasıyla da kalınmadı. Savaş Bakanlığı 20 Ocak 1916'da, meclisten çıkardığı kararla, memurlar dışındaki erkeklerin İngiliz ordusunun ihtiyatı olarak askere alınması çağrısına cevap verilmesini istedi.[68] Askere çağrılanların Abidin Meydanı'nda yaptığı gösterilerde çok sayıda kişi yaralandı.[69]

Çiftçinin mağduriyeti beden gücüyle de sınırlı değildi. Küçük rütbeli memurların, yöneticilerini memnun etmek için köylerde, çiftçilerin hayvanlarını zorla gasp etmelerinin yanında, Mısır hükümeti kendisine uygulanan baskı sebebiyle çiftçinin ürün ve malına da el koymaya başladı. Rüştü hükümeti köylerin yağmalanmasında İngiliz himayesinin yardımındaydı. 20 Ekim 1917'de çıkardığı bir kararname ile gönüllü olarak yönetimin hizmetinde olduğunu duyurdu. İnsanları bunun karşılığında bazı imtiyazlara sahip olacakları şeklinde teşvik etmesine rağmen, durum sadece çiftçinin mağduriyeti ile sonuçlandı. Yönetim askerlerin beslenmesi için belli miktarda hububatın belirlenen en düşük fiyatla köylüden satın alınacağını şart koştu. Ürününü hükümete satan çiftçi kendi ihtiyacını pazardan daha yüksek fiyata karşılıyordu. Belirlenen miktarda ürünü olmayan köylüler de pazardan yüksek fiyata aldığı hububatı düşük fiyata hükümete sattılar. Çoğu zaman hükümet, çiftçinin parasını ödeyemiyordu. Hükümet elbette İngiliz yönetiminden emir alıyordu.[70]

1.5. 1919 Devrimi

İngilizlerin Mısır'ı himaye altında bir devlet olarak ilan etmeleri ve 1915'te başlayan sıkıyönetimle birlikte Mısır'ın içteki siyasal faaliyetleri tamamen durmuştu. Ancak ABD başkanı Wilson'un on dört ilkesini açıklaması, bağımsızlığın ufukta belirdiği umutlarını doğurdu. 1918 yılının Kasım ayında büyük toprak sahipleri ve hukukçulardan oluşan Mısırlı ileri gelen yedi kişi, hedefi tam bağımsız bir Mısır olan

[67] Şehdî Âtiyye eş-Şafiî, **Tatavvuru'l- Hareketi'l-Vataniyye Mısriyye**, Kahire, Dâru'ş-Şehdî li't-Tab ve'n-Neşr ve't-Tevzi, 1956, s. 30.
[68] Abdulhâlik Lâşiyn, **Sad Zağlûl ve Devruhu fi Siyaseti'l-Mısriyye**, Beyrut, Dâru'l-Avde, 1975, s. 75.
[69] Abdurrahmân er-Râfiî, **Tarihu Mısır el-Kavmî 1914-1951**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1946, s. 30.
[70] en-Nahhâs, **a.g.e.**, s. 31.

bir heyet yani "VEFD"i kurdular. Heyet, İngiltere yüksek komiserine başvurarak Paris Barış Konferansı'nda Mısır'ı temsil etmelerine izin verilmesini istedi. İstekleri reddedilince VEFD örgütçüleri Mısır halkına başvurdular. Bağımsızlık mesajlarıyla ülke içinde dolaşarak İngiliz destekli hükümdarları ve onun bakanlarının değil, kendilerinin halkın iradesini temsil ettikleri iddiasıyla halk desteği aradılar. Böylece modern anlamda Mısır tarihinin en çok desteklenen siyasal partilerinden birisi kurulmuş oldu. Partinin başında da Sad Zağlûl[71] (1857-1927) bulunuyordu. Partinin diğer kurucuları gibi Zağlûl da kırsal kesimde yetişmiş, Ezher'de okuduktan sonra Kahire'deki Fransız hukuk fakültesinden mezun olmuştu. Arkadaşlarıyla birlikte İngiltere'nin Mısır üzerindeki himayesini kaldırmayı reddetmesini bir iç ayaklanmaya dönüştürmeyi başardı. İngiliz yetkililer VEFD'in kampanyasındaki Zağlûl ile diğer üç lideri tutukladılar. Zağlûl'u Mart 1919'da Malta'ya sürerek bu muhalefeti susturmaya çalıştılar.[72]

Zağlûl'ün sürülmesi Mısır halkının bastırılmış duygularının hareketlenmesine yol açtı ve VEFD adına bir destek dalgası yarattı. Bağımsızlık lehine yapılan gösteriler ilk olarak şehirlerde başladı. İngilizler bu gösterileri güç kullanarak dağıtmaya çalışınca gösterilerin şiddeti de arttı ve sonunda ülke çapında 1919 Devrimi olarak adlandırılan bir karışıklık başladı. Kahire'de hukuk fakültesi ve Ezher öğrencilerine, tramvay işçileri ve peçeli kadınlar da katılarak liderlerinin getirilmesini ve ülkelerine bağımsızlık verilmesini istediler. Avukatlar ve devlet memurları greve giderek mahkemeleri ve bürokrasiyi kapattılar. Kırsal kesimde öfkeli köylüler tren raylarını söktüler, vagonları yaktılar. İngiliz askerlerini öldürdüler. İngilizler de göstericilere karşı silahlı kuvvetlerini sürdüler. 1919 yılı sonu geldiğinde 800 Mısırlı öldürülmüş, 1400'ü de yaralanmıştı. Sonunda İngiliz yüksek komiseri General Allenby'nin, Zağlûl ile arkadaşlarına Paris Barış Konferansına katılma izni vermesiyle ortalık sakinleşti. Mısır halkı fedakârlıklarıyla bir sivil yurttaş grubu olan VEFD'i millî temsilci rolüne yükseltmişti.[73]

[71] Sad Zağlûl, bir zamanlar Cemaleddin Afgânî'ye talebelik yapmış ve ayrıca Muhammed Abdûh'un idaresi altındayken *el-Vakai'ü'l-Mısıriyye* adlı gazetede yazı işleri müdürlüğünde bulunmuştu. Bkz. Hitti, **a.g.e.**, s. 1220.
[72] Cleveland, **a.g.e.**, s. 219.
[73] Cleveland, **a.g.e.**, s. 220.

Şarkâvî'nin e*ş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında Şükrî Bey karakteri orduda yüzbaşı iken 1919 Devrimi'nde kendisinden devrim hareketine karşı silah kullanması istenince istifa etmiş, oğlu da Mısır siyasî tarihinin ayrılmaz bir parçası olan öğrenci eylemlerinde hayatını kaybetmiştir. Romanda anlatılan halk direniş ve öğrenci hareketleri gerçekle bire bir örtüşmektedir.[74] Aynı şekilde *el-Ard* romanında, İngiliz hükümetinin köylere baskınlar düzenleyip, kadınlara sarkıntılık yapması köylünün elinden hayvanını ve ürününü alması da anlatılmaktadır.[75]

Paris'te yapılan görüşmeler özellikle VEFD'nin tam bağımsızlık istemesi yüzünden iki yıl sürdü. İngilizler, Mısır egemenliğini kısıtlayacak koşullar getirmekte ısrar etmekteydiler. Sonunda çözüm iki taraf arasında anlaşmadan değil, İngiltere'nin 1922'de tek taraflı bağımsızlık ilanıyla geldi. Buna göre İngiltere himayesini kaldırdı. Mısır'ı bağımsız ilan etti ve Mısır hükümdarını kral statüsüne yükseltti. Ancak deklarasyonda "bağımsızlık" terimiyle alay eden dört çekince yer almıştı. İngiliz hükümeti Mısır'da iletişimin güvenliğinden, Mısır'ı yabancı saldırısı ya da müdahalesi durumunda savunmaktan, Mısır'daki yabancı çıkarların ve yabancı azınlıkların korunmasından ve Sudan ile gelecekteki statüsünden sorumlu olacaktı. Mısır'da İngiliz askerî varlığı böylece garanti altına alınmış, kapitülasyonların devamı sağlanmıştı ve Mısır hâlâ kendi dış politikasına sahip değildi. İngilizler Mısırlılara, VEFD ve onun popüler liderinin iradesine aykırı bir bağımsızlık vermişlerdi. Böylece sahne, Mısır'ın savaşlar arası dönemdeki siyasal hayatında yer alacak çatışmalara hazırlanmış oluyordu.[76]

VEFD'çi politikacılar bir anayasa ile bir parlamentonun İngiltere'nin tam bağımsızlıklarını kabul etmelerini hızlandıracağı kanaatindeydi. Nitekim 1923'te bir anayasa ilan edildi. VEFD Parti'SİNE muhalif ancak bir zamanlar VEFD'e üye olan bir grup, Liberal Anayasacılar'ı kurdular. 1924 yılının Ocak ayında ilk parlamento seçimleri yapıldı. VEFD Partisi sandalyelerin %90'ını aldı ve Zağlûl, Mısır'ın seçilmiş başbakanı oldu. Bu, ülkenin modern tarihinde Avrupa çizgileri örnek alınarak parlamenter bir kurul oluşturmaya yönelik ilk gerçek girişimdir. Krala, başbakanı

[74] 1919 Devrimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. er-Rafiî, **a.g.e.**, s. 211-212.
[75] en-Nahhâs, **a.g.e.**, s. 81.
[76] Cleveland, **a.g.e.**, s. 220-221.

atama ve parlamentoyu feshetme dâhil pek çok yetkinin verilmesi, İngilizlerin Mısır politikasına müdahaleye devam etmesi ve Mısır'ın bağımsızlığı konusunda dört çekincenin varlığı siyasal hayatın; VEFD, monarşi ve İngilizler arasında sürekli bir iktidar mücadelesi çerçevesinde dönmesine yol açmaktaydı. Zağlûl'ün 1927'de ölümü üzerine Mustafa en-Nahhâs liderliğine geçen VEFD bölündü ve yozlaştı.[77]

1.6. 1936 Devrimi'ni Hazırlayan Faktörler

Siyasal liderler, Avrupa değerlerini kabul etmeleri ve bunları Mısır toplumuna benimsetmeye çalışmaları yüzünden halktan uzaklaşmışlardı. Liberal liderler, sözde rasyonel temelleriyle Avrupa uygarlığının İslâmî düzenden üstün olduğunu yerleştirmeye çalıştıkça Mısır toplumu şiddetli bir sarsıntıya uğradı. Darwinizm'den sosyalizme, feminizmden Freudizm'e kadar Avrupa kökenli fikirler, dönemin gazetelerin de yaygın bir şekilde yer aldı.[78]

1929'da Nahhâs himaye ettiği bir hukuk davasındaki uygunsuz davranışıyla suçlandığı zaman kral, VEFD hükümetini düşürmeyi başardı. Aslında bu suçlama yersizdi ama kral bunu hükümeti azletmek ve parlamentonun üç yıllığına tatil edilmesini isteyen bir liberal kabineyi atamak için bahane olarak kullandı. "Demir yumruk" yönetimi ve sıradan insandan kopukluğu nedeniyle, İsmail Sıdkî Paşa hükümeti halk tarafından sevilmedi. Ataerkil tutumu halkın sinirine dokundu ve ondan uzaklaştı.

Bu yeni kabine, Mısır'da 1933'e kadar süren ve nüfusunun %82'sini oluşturan çiftçileri çok büyük bir sıkıntıya sokacak uzun depresyon yılları, ekonomik krizin tüm dünyayı kasıp kavurduğu bir zamanda kurulmuştu. Meclis, küçük çiftçiler, hatta sayıları az olsa da var olan sanayi işçisi için pek az şey yapan toprak sahiplerinin elindeydi.[79]

Mevcut toprakların yarısı, büyük toprak sahiplerinin elindeydi. Bu da ülke topraklarının yarısının, nüfusun %2'sinin elinde olduğunu göstermekteydi. Kral Fuad

[77] Cleveland, **a.g.e.**, s. 222.
[78] Cleveland, **a.g.e.**, s. 223.
[79] Selma Botman, "The Liberal Age, 1923-1952", **The Cambridge History of Egypt,** C: II, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 295-305; Al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 87.

tahta çıktığında elindeki toprak miktarı oldukça mütevazı bir miktar olan 800 feddan kadardı. Oğlu Faruk, 1952'de tahttan feragat etmek zorunda bırakıldığında, kraliyet mülkleri çeşitli yöntemlerle 100.000 feddana kadar çıkartılmış durumdaydı. Zengin toprak sahipleri Mısır'ı bir monokültüre dönüştürmekte işbirliği etmişti. Zira bu onları zenginleştirmiş fakat aynı zamanda pamuğun temel alıcısı olan İngiltere'ye fazlasıyla yakından bağlamıştı. İngiltere ile ekonomik bağ, doğal olarak iki ülke arasında siyasal ilişkilere de yansıyor ve Mısırlı politikacıların İngiliz hükümetini fazla sıkıştırmak konusunda isteksizliğini de açıklıyordu.[80]

Liberal hükümetin istifasından sonra geçici bir hükümetin yaptığı seçimlerde yine Nahhâs'ın başkanlığında VEFD kazandı. Kısa bir süre sonra Nahhâs'ın da istifasıyla Mısır'ın gelmiş geçmiş en baskıcı hükümet dönemi başlayacaktı. İsmail Sıdkî Paşa'nın başkanlığında yeni bir kabine kuruldu. Sıdkî Paşa bir kez daha anayasayı askıya aldı. Anayasada oy hakkını kısıtlayarak böylece VEFD'in desteğini zayıflatacak şekilde değişiklikler yaptı ve ülkeyi demir yumrukla yönetti. Hükümet çok geçmeden yolsuzluklar ve güç suistimalleriyle eş anlamlı hale gelecekti.[81]

Çiftçinin yıllar süren özgürlük ve refah mücadelesi Mısır tarihinde değişmez bir klasik haline gelmişti. 1920 yılında doğan Şarkâvî'nin çocukluğu doğduğu köydeki çiftçilerin hayat mücadelesini gözlemleyerek geçti. *el-Ard* romanında, roman kahramanlarının o doğmadan önceki tarihle ilgili sözleri, yazarın çocukluğundan itibaren duyduklarına dayanırken, Sıdkî Paşa yönetimindeki süreçte köyde geçen hadiseler o sırada on yaşlarında bir çocuk olan Şarkâvî'nin gözlemlerinin bir yorumudur.

Sıdkî Paşa hükümeti büyük toprak sahipleriyle sermaye sahiplerini gözetirken köylü vergi yükü altında eziliyordu. Vergi tahsilinde kırbaç kullanılması karşısında çiftçi borcunu kapatmak için ürününü, hayvanını hatta ev eşyasını çok cüzi miktarda satmak zorunda kaldı.[82] Buna karşılık hükümet emlak bankalarına devlet bütçesinden ödeme yapmış ve yabancı ziraî şirketlerle yerel büyük toprak sahiplerini ödemelerden

[80] Al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 88.
[81] Al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 89.
[82] er-Râfiî, **a.g.e.**, s. 164.

muaf tutmuştur.[83] Liberal Anayasıcalar Partisi, 1932'de hükümete verdikleri raporda *"Senetlerinin ellerinden alınması insanlara zor gelmeye başladı, artık bu krizden kurtulacaklarına dair ümitleri kalmadı, herkes yok olacağı günü bekliyor."* diyerek kralı bu krizin toplumsal düzeni bozacak bir tehdide dönüşeceği konusunda uyardılar. Nitekim 1931-1934 yılları arasında işçi eylemleri olmaya başladı.[84]

Toplumdaki bu öfke daha fazla baskıyı beraberinde getirdi. Müdürlüklerde insanlar kırbaçlandı, erkeklere kadınlar gibi muamele edilip çeşitli işkence yöntemleri uygulandı. Köy ağasının şikâyeti üzerine tutuklanan ya da köydeki bir uygulamayı şikâyet için kamu kuruluşlarına başvuran köylünün başına gelenler, Şarkâvî'nin romanlarında da eleştiri konusu olarak yer almıştır.

Siyasî açıdan bir kısırdöngü içinde olan Mısır'da alternatif sivil çözüm arayışları ortaya çıktı. Bunlardan biri İslâmî temalara, dinin sunduğu teselliye, kültürünün bir yabancı kültür altında ezilmeyip ayakta kalacağına, yabancı ideolojilere baskın çıkacağına duyulan güveni temsil eden Müslüman Kardeşler hareketiydi. Hasan el-Bennâ'nın (1906-1949) liderliğindeki bu hareket kitleler arasında hızla yayılıp VEFD ile rekabet edecek boyutlara ulaşarak ivme kazandı. Müslüman Kardeşler hareketi yoksul kesim tarafından desteklenen bir hareketten ibaret değildi. Artık hükümetten ve ekonomi politikalarından, İngilizleri ülkeden atmak konusundaki yetersizliklerinden en az onlar kadar soğuyan orta sınıfları da kapsamaya başlamıştı.[85]

Bu depresyon ve siyasal kargaşa döneminde başka kümelenmeler de mantar gibi çoğaldı. Küçük bir komünist parti, işçileri örgütlemeye çalıştı ve sınırlı da olsa başarıya ulaştı. Ancak Müslüman Kardeşler kadar taban desteği sağlayamadı. Müslüman Kardeşler, II. Dünya Savaşı'nı takiben Mısır politikasında epey etkili güç oldular.[86]

Mayıs 1936'daki seçimler sonunda dördüncü kez başbakan olan Nahhâs, 26 Ağustos 1936'da İngilizlerle karşılıklı savunma ittifakı anlaşması imzaladı. Buna göre,

---

[83] Vladimir Borisovich Lutsky, **Tarîhu'l-Aktâr'ul-Arabiyye el-Muâsıra**, C: 1, Moskova, NAUK, 1975, s. 20.
[84] Abdulmunim el-Gazâlî, **Tarîhu'l-Hareketi en-Nigâbiyye**, Kahire, es-Sekâfetu'l-Cedîde, 1968, s. 168-169.
[85] İbrâhim el-Beyyûmî Gânîm, "Hasan el-Bennâ", **DİA**, C: 16, İstanbul, 1997, s. 307-310.
[86] İbrâhim el-Beyyûmî Gânîm, "İhvân-ı Müslimîn", **DİA**, C: 21, İstanbul, 2000, s. 580-583.

İngiliz işgal kuvvetleri Süveyş Kanalı bölgesinde toplanacak, Mısır'da yabancıların can ve mal güvenlikleri konusunda İngilizlerin o tarihe kadar taşıdığı mesuliyet bundan böyle Mısır hükümetine devredilecek, limanların, hava alanlarının kullanılması da dâhil her çeşit ulaşım ve haberleşme vasıtalarında kolaylıklar sağlamak suretiyle kim olursa olsun yabancı bir düşmana karşı yardımlaşma içinde kalınacaktı.[87] 1936'de ülkenin bağımsızlığının sembolik olarak tanınması ve 1937'de Milletler Cemiyeti'ne alınmasına karşılık kanal bölgesinde İngiliz askerî varlığı, İngiltere'nin kriz zamanlarında Mısır'ın yönünü Kahire'nin değil, Londra'nın belirleyeceğinin göstergesiydi. II. Dünya Savaşı da böyle bir krizi hazırlayacaktı.[88]

1.7. II. Dünya Savaşı Yılları ve Savaşın Mısır Toplum Yapısına Tesiri

İngiltere 1939'da savaşa girdiğinde Mısır sıkıyönetim ilan ederek ve Almanya ile diplomatik ilişkilerini keserek anlaşma hükümlerini yerine getirdi. Savaş nedeniyle asker sayısı hızla büyüyen İngiliz kuvvetlerine altyapı ve kolaylık sağlamak için Mısır'ın hatırı sayılır miktarda para ve çaba harcamak zorunda olduğu anlaşılmaya başlanmıştı. Kaldı ki dinlenme ve eğlence tesisleri de savaş vurgunculuğundan, askerî kontratlardan, gece kulüpleri ve barlardan para kazanan girişimci sınıf tarafından tedarik ediliyordu. Büyük kentlerin caddelerinde eğlence arayışıyla dolanan çok sayıda üniformalı asker görüntüsü, çoğalan barlar ve genelevler, geleneksel ve dindar tabakanın hassasiyetini rencide ediyordu. Nitekim yoksul kadınların İngiliz altınının baştan çıkarıcılığına kapılarak günahkâr bir hayat sürmeyi yeğlemesi, bu rencide duygusunu Müslüman Kardeşler Cemiyeti üyeleri arasında yoğunlaştırıyordu.[89]

Kulûb Hâliye romanında köyde zengin beyle arasında çıkan tartışma sonucu hakkında tutuklama kararı çıkan Gânîm'in, Kahire'de saklandığı sırada Mısırlı bir kadın ile İngiliz subayının birlikteliğine sinirlenerek subayı dövmesi, Şarkâvî'nin savaş sırasında İngiliz askerlerinin olumsuz tavırlarına maruz kalan Mısır sosyal hayatına eleştirisidir.

[87] Hitti, **a.g.e.**, s. 1220.
[88] Cleveland, **a.g.e.**, s. 225.
[89] Cleveland, **a.g.e.**, s. 228.

Savaş zamanı ortaya çıkan bu içtimaî yozlaşmanın yanı sıra ekonomik sıkıntılar da artmıştı. Fiyatlar yükselmiş, stokçuluk başlamıştı. Mısırlılar buğday kıtlığından müttefik askerlerin varlığını sorumlu tutuyorlardı.[90] Bu ortamda savaşın olumsuz yönlerini olumluya çevirip zengin olmanın yollarını arayan, *Kulûb Hâliye* romanında geçen ifadesiyle; "*savaş zenginleri*" adında yeni bir sosyal tabaka türemişti.

Politika alanında savaşın getirdiği olaylar 1923'ten beri Mısır'ı yönetmiş olan bütün kurumları gözden düşürmüş ve 1952 Devrimi'ne kadar sürecek siyasal bir felci başlatmıştı. Savaşın başlangıcında Mısır'da tanınmış bir mihver sempatizanı ve Kral Faruk'un özel danışmanı olan Ali Mahir liderliğinde bir koalisyon kabinesi iş başındaydı. Ali Mahir Paşa, 1940'ta istifa edince bir dizi istikrarsız koalisyon hükümeti başa geçti ve bunlar mihver güçleriyle açıkça bir kopma yaşamadan ama İngiltere'yle doğru ilişkileri sürdürerek Mısır'ın gelecekteki diplomatik seçeneklerini açık tutmaya çalıştılar. 1942 yılında iktidardaki koalisyon dağıldı ve hükümet istifa etti. Bu tarihte VEFD, İngiliz tanklarının koruması altında iktidara geldi.[91]

Nahhâs'ın hükümeti savaş ekonomisinin ortaya çıkardığı yeni güçler üzerinde kontrolü sağlamak için uzun zamandır ihmal edilen sosyal yasalarla işçi yasalarını ve sendikaları tanıyan yasayı çıkardı. Hükümet, Arap Birliği olarak bilinen ve 1945'te kurulan Arap Devletleri Federasyonu için girişimlerde bulundu. Bölgesel olarak ekonomik, siyasal ve kültürel işbirliği için kurulan Arap Birliği, kısa zamanda üye Arap devletlerinin Filistin'de bir Yahudi devleti yaratılmasından hoşnutsuzluk duyduklarını ifade ettikleri bir foruma dönüştü. Merkezi Kahire'de olan ve başında Mısırlı Abdurrahmân el-Azzam'ın bulunduğu kurum, Mısır'ın Arap dünyasında giderek daha fazla yer almasının sembolü oldu.[92]

1.8. 1952 Devrimi

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İngiltere ile Mısır arasında yeni bir gerginlik dönemi başladı. İki ülke arasındaki ilişkiler hâlâ Mısır egemenliğine kısıtlamalar getiren 1936 anlaşmasıyla yürütülmekteydi. Mısır hükümetleri,

[90] al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 100.
[91] Cleveland, **a.g.e.**, s. 228-229.
[92] Cleveland, **a.g.e.**, s. 229.

İngiltere'yi anlaşmayı yeniden gözden geçirmesi ve askerlerini çekmesi için ikna etmeye boşuna çalışmışlardı. İngiltere, Hindistan'a 1947'de bağımsızlık vermiş olmasına rağmen Süveyş Kanalı'ndan çekilmeye hazır olmadığından Mısır'ın taleplerini kabul edemiyordu. Hükümetin koşulsuz bağımsızlık sağlayamaması ülke içindeki gerilimleri arttırıyor, 1923'ten beri parlamentoya hâkim olan büyük toprak sahibi Mısır yönetici sınıfına karşı halktaki kırgınlığı besliyordu. Yönetici sınıfın diğer direği olan Kral Faruk, skandallar yaratan kişisel davranışları ve 1948-49 Arap-İsrail Savaşı'nda aldığı küçültücü yenilgisi dolayısıyla gözden düşmüştü. Mısır, kararlı bir liderin yokluğunda sürekli bir siyasal kriz ortamına sürüklenmekteydi.[93]

Kitlelerin yönetici seçkinlere yabancılaşmasının başlıca sebeplerinden birisi, zenginlerle yoksullar arasında giderek derinleşen uçurumdu. Büyük arazilerin birkaç kişinin elinde toplandığı Mısır kırsalında bu açıkça görülüyordu. 1952'de Mısır toprak sahiplerinin binde dördü, ülkenin tarım arazisinin %35'ini elinde bulunduruyordu. Terazinin öteki ucundaki toprak sahiplerinin %94'ünün elinde ekilebilir toprakların sadece % 35'i vardı. Birinci grubun ortalama arazisi 170 feddan, ikinci grubun ortalama arazisiyse 0,8 feddandı. Toprak dağılımındaki büyük eşitsizlik büyük toprak sahiplerinin servetlerini arttırırken küçük toprak sahipleri yoksullaşıyor, borçlarını ödemek için topraklarını satmak zorunda kalıyorlardı. Ne toprağı olan ne toprak kiralayabilen topraksız köylülerse, geçimleri için sadece kendi emeklerine güvenmek zorundaydılar. Savaş sonrası yıllarda koşullar çok ağırlaşmıştı. Kırsal nüfusun yarısından fazlasını oluşturan bu grup sayıları artarken gelirlerinin azaldığını görüyorlardı.[94]

Kral Faruk ülkeyi normale döndürmek için 1950'de seçim yapılmasını istedi. VEFD yine zafer kazandı ve yaşlı lideri Nahhâs Paşa başbakan oldu. Nahhâs, bir zamanlar partisine hâkim olan milliyetçi havayı tekrar elde etmek amacıyla 1951'de 1936 Anltaşması'nın yürürlükten kaldırıldığını ilan etti. Antlaşmanın iptali Mısırlıları sevindirdi ve silahlı Mısırlı yenilikçi çeteleri İngiliz ordu birlikleriyle çatışmaya girmeye başladılar. Böyle çatışmalardan birinde İngiliz tankları İsmailiye'de bir Mısır

[93] Mustafa L. Bilge, "Faruk", **DİA**, C: 12, İstanbul, 1995, s. 177.
[94] Joel Beinin, "Egypt: Society and Economy, 1923-1952", **The Cambridge History of Egypt,** C: II, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 309-333.

polis kışlasına saldırarak 50 polisi öldürdü ve onlarcasını yaraladı. Kara Cumartesi olarak anılan bu katliamın ertesi günü, 26 Ocak 1952'de Kahire halkı bu olaya gösteriler ve ayaklanmalarla karşılık verdi, yangınlar çıkarıldı. Kahire'nin ticarî merkezi ateşe verildi. Öfkeli kalabalıklar İngiliz mallarıyla yetinmeyip barlara, sinemalara, gece kulüplerine, butiklere yani Mısır üst sınıflarının yozlaşma ve ahlâksızlık sembolleri olarak gördükleri yerlere saldırdılar.[95]

Kara Cumartesi'nde asayişin tamamen ayaklar altına alınması eski iktidarın sonunu hızlandırdı. Rejim birkaç ay daha dayandıysa da 23 Temmuz 1952'de bir grup subayın bir darbeyle hükümeti ele geçirmeleriyle son buldu. Darbe ya da sonradan adlandırılan şekliyle 1952 Devrimi, çoğu birbirlerini 1940'lardan beri tanıyan bir grup ast rütbeli subay tarafından yapılmıştı. Kendilerine Hür Subaylar adını veren grup, Albay Cemal Abdünnasır liderliğindeki dokuz kişilik icra komitesi çevresinde toplandı. Subaylar iktidara gelince, Nasır'ın liderliğinde hükümetin icra kurulu olarak görev yapacak bir Devrim Komuta Konseyi (DKK) kurdular. Kral Faruk, darbeden sonra tahttan feragat etmeye zorlandı ve sürgüne gönderildi. 1953'te krallık kaldırıldı ve Mısır cumhuriyet oldu. 1923 anayasası kaldırıldı, parlamento feshedildi ve bütün siyasal partiler yasaklandı. General Muhammed Necîp cumhurbaşkanı ve başbakan oldu; Nasır içişleri bakanı olarak sahnede kaldı. Diğer DKK üyeleri kabinedeki sivil politikacıların yerlerini aldılar.[96]

Ekim 1954'te Mısır, Nasır'a karşı Müslüman Kardeşler tarafından düzenlendiği iddia edilen bir suikast girişimiyle yüz yüze kaldı. Müslüman Kardeşler Cemiyeti yasaklandı ve yeraltına girdi.[97] Necîp, Müslüman Kardeşleri desteklemekle suçlandı. Albay Cemal Abdünnasır, General Necîp'i devirerek başa geçti.[98]

DKK, iktidarını pekiştiren reformlar yoluyla halkın desteğini sağlamaya çalıştı. En çok takdir edilen başarısı, 1952 yılının Eylül ayında çıkartılan tarım reformu yasasıydı. Yasa, bir kişinin en çok sahip olacağı araziyi 200 feddan olarak sınırlıyordu. Bu miktarın fazlasını devlet alacak ve beş feddandan az toprağı olan köylülere

[95] Cleveland, **a.g.e.**, s. 336-337.
[96] Cleveland, **a.g.e.**, s. 340.
[97] al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 111.
[98] Cleveland, **a.g.e.**, s. 341.

dağıtacaktı. Toprak sahiplerine Mısır devlet bonosu verilecekti. Kral ailesinin toprakları ve gayrimenkullerine el konup dağıtım programına dâhil edilmişti. Rejimin amacı, köylülere yarar sağlarken toprak sahibi sınıfların bütün servetlerini ellerinden aldığı söylenemezse de topraklarını kaybetmenin Mısır toplumu içinde etkinliklerinin sönmesine katkıda bulunduğu açıktır. Toprak reformu yasaları hatalı uygulanmışsa da varlıkları bile yeni reformun eski toplumsal, ekonomik ve siyasal düzeni reddettiğini gösterir.[99]

Böylece büyük çoğunluğu çiftçi olan Mısır halkının, Mehmed Ali Paşa'dan itibaren kabaca derebeyi denecek büyük toprak sahibi paşalara karşı sürdürdüğü toprak mücadelesi 1952 yılındaki bu reformla zafer kazanmış oldu. İngiliz askerlerinin 1956 yılının Nisan ayında Süveyş Kanalı'ndan çekilmesinden sonra, kanalın 26 Temmuz 1956'da millileştirmesiyle Mısır'ın yabancı çıkarlarına zorla tabi olmasına da bir son verildi.[100]

Şarkâvî romanlarında köy hayatını, köylülerin toprak ve özgürlük mücadelesini, yabancı unsurların Mısır'ın sosyal ve içtimai hayatına tesirini konu edindiği için, Mısır tarihi ile ilgili yukarıda verdiğimiz bilgilerde kronolojik akışı, romanların anlaşılmasını kolaylaştıracak şekilde detaylandırmayı uygun bulduk. Zira Şarkâvî'nin çiftçi romanlarında "paşa" adı altında gördüğümüz büyük toprak sahipleriyle, köylü arasındaki husumet ve hükümetin köylüye karşı gayri hukuki tavrının yarattığı çatışma ortamı, Mısır tarihinde çiftçinin sosyal ve ekonomik şartlarıyla birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılacaktır. Bu romanlarda ana temayı oluşturan siyasi otariteye karşı çiftçi direnişi şehirde öğrenci hareketleriyle desteklenmiş ve Mısır halkının özgürlük mücadelesi uzun bir çizgide devam etmiştir.

[99] Cleveland, **a.g.e.**, s. 342.
[100] Alain Roussillon, "Republican Egypt Interpreted: Revolution and Beyond", **The Cambridge History of Egypt,** C: II, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 334-393.

2. Modern Mısır Edebiyatında Romanın Doğuşu ve Gelişim Süreci

Fikrî, siyasî ve toplumsal hareketliliğin özgür düşünce ile sanatsal ifadesi olan edebiyat, beslendiği dönemin şartlarına göre bazen durağanlık içinde seyrederken bazen de yenilenen aklın harmanında değişimin zirvesine çıkmıştır.

Ülkelerin aydınlanma süreciyle edebiyat tarihlerinin dönüm noktalarını yaşadıklarını göz önüne alırsak, Mısır edebiyatının dönüm noktası olarak 1798 yılında Fransa'nın Mısır'ı işgali gösterilir. İşgalin aydınlanmaya etkisi bir yandan Mısır'ın Batı teknolojisi ve ilmiyle tanışması olurken, diğer yandan Mısır halkına milliyetçi bilinç kazandırmak olmuştur. Fransız İhtilâli ile fitili ateşlenen değişimin zihinsel ve toplumsal tezahürleri, Mısır'da bir buçuk asır devam ederken Urâbî Paşa Ayaklanması; 1919, 1936 ve 1952 devrimleriyle bu süreçte aktif rol oynayan siyasî ve fikrî kahramanlar değişimin kilometre taşını oluşturur. Modern Arap edebiyatı, her bir devinimin bir adım öteye taşıdığı zihnin semeresi olarak ortaya çıkar.

Bu bölümde genel anlamda Fransa'nın Mısır'ı işgalinden 20. yüzyıla gelinceye kadar modern Mısır edebiyatının gelişim sürecini, özelde ise Batı ile temasın sonucu olarak Arap Edebiyatı'nın yeni tanıştığı roman sanatının doğuşundan itibaren çağın fikrî ve siyasî atmosferine bağlı gelişimi ele alınacaktır.

2.1. Mısır'da Modern Edebiyatın Doğuşuna Etki Eden Faktörler

1798 yılında Fransa siyasî çıkarları için Mısır'ı işgal ettiğinde Batıyla ilk temasını yaşayan Mısır toplumu, Batı kültür ve medeniyetiyle kuvvetli bir etkiletişime maruz kalır. Mısır halkının şahit olduğu bu kültürel atmosfer, aydın çevrelerde farkındalık yaratacak etkiyi bırakmış, değişimin gerekliliğine inanan âlimlerden olan Şeyh Hasan el-Attar, bu inancını: *"Ülkemizin durumunun değişmesi, ilim ve bilginin yenilenmesi gerekir"* cümlesiyle ifade etmiştir.[101] Batıyla yaşanan ilmî temasın fikir

[101] Yalar, **a.g.e.**, s. 26.

bazında da değişimi zaruri kıldığını ifade eden bu cümle, yüz yıl içinde sanat ve edebiyatta ortaya çıkacak olan hareketliliğin müjdesidir.

2.1.1. Teknolojik ve İlmî Gelişmeler

Napolyon'un işgal kapsamında beraberinde getirmiş olduğu kalabalık bilim ve sanat heyetinin, Mısırlılar üzerinde büyük etkiler bırakan fikrî, ilmî ve edebî faaliyetleri, bu faaliyetlerin icra edilmesi için gerekli olan araç ve gereçler, üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde modernleşmenin alt yapısı mahiyetinde gerçekleştirdikleri bilimsel uygulamalar, meydana getirdikleri modern kurum ve kuruluşlar, Mısır'ın şahit olduğu ilk teknolojik ve ilmî gelişmelerdir.[102]

Batı ile bu temas, Osmanlı Devleti'nin Napolyon'u Mısır'dan çıkarmak için görevlendirdiği ve 1805 yılında kendisini Mısır valisi ilan eden Mehmed Ali Paşa'nın, Osmanlı Devleti'nden bağımsız büyük bir imparatorluk kurma arzusuyla devam eder. Mehmed Ali Paşa bu amaca yönelik olarak modern bir ordu ve donanma oluşturmaya önem vermiş, bunun için gerekli olan harp, tıp, veterinerlik, eczacılık ve mühendislik okullarını kurmuştur. Bu okullara başlarda İtalyanların, sonraları Fransızların çoğunluğunu oluşturduğu yabancı hocalar getirtmiş,[103] Mısırlıların bu okullarda eğitim görebilmesi için dil okulları açmış ve yurt dışı öğrenim burslarını başlatmıştır.[104] Napolyon gibi Mehmed Ali Paşa'nın da siyasî hedeflerine hizmet için yaptığı bütün bu girişimler Mısır toplumunun aydınlanma sürecine olumlu katkı sağlayan etkenlerdir.

2.1.2. Eğitim İçin Yurt Dışına Giden Öğrencilerin Dönüşü

Yurt dışına giden öğrenciler her ne kadar teknik ve bilimsel alanlarda eğitim görmek üzere Avrupa'ya gönderilmişlerse de Avrupa edebiyatıyla ilk tanışan ve Mısır'da edebî bir canlanmayı başlatanlar bu öğrencilerdir. Orada kaldıkları süre içinde Avrupa edebiyatlarını okuyup Avrupa düşüncesini tanımışlar, kültürel etkinlikleri izlemişler ve ülkelerine de Avrupa'da yaşamış oldukları hayatın izlerini

[102] Yalar, **a.g.e.**, s. 54.
[103] Umer ed-Dusûkî, **Fi'l-Edebi'l-Hadîs**, C: 1, Kahire, Matbaatu'l-Lecenetu'l-Beyan, 1966, s. 18-22; Çâvîş, **a.g.e.**, s. 38
[104] Dayf, **el-Edeb el-Arabi el-Muasır fî Mısır**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1979, s. 14.

taşıyarak dönmüşlerdir. Daha sonra basının da toplumdaki yerini yavaş yavaş almasıyla, Batı'nın Arap edebiyatına yabancı türlerini gerek çeviri, gerek adaptasyon ve gerekse deneme yoluyla Arap okuruna tanıtmaya başlamışlardır. Gelişmiş Avrupa toplumlarına bakarak kendi ülkelerinin geri kalmışlık nedenlerini sorgulayıp, gerek idarî yapılanmada, gerek eğitimde ve kısacası sosyal hayata yön veren her alanda reform arayışına girmişlerdir.[105]

Bu tür bir arayışa giren ilk isimlerden biri Rifâa Râfi et-Tahtâvî'dir (1801-1873). Ezher Üniversitesi mezunu olan Tahtâvî, 1826 yılında Fransa'ya gönderilen ilk burslu öğrenci heyetine imam olarak görevlendirilmiştir. Paris'e bir imam olarak gitmesine rağmen bu göreviyle yetinmeyerek, önce orada çok iyi derecede Fransızca öğrenmiş sonra da geniş ölçüde okuma yapmıştır.[106]

Tahtâvî'nin çeşitli eserleri arasında gerek edebî, gerekse sosyal ve siyasal açıdan bıraktığı izler yönüyle en önemlisi Fransa'dan döndükten sonra kaleme aldığı ve Paris'teki izlenimlerinden oluşan *Tahlîsu'l-İbrîz fi Telhîsi Bârîz* (1834) adlı eseridir. Tahtâvî'nin bu eseri Mehmet Akif'in Batı'yı gördükten sonra yazdığı makalelere içerik bakımından benzediği söylenir.[107] Mısır'da eğitim sahasında gerçekleştirilen atılımda Tahtâvî'nin yanı sıra dikkati çeken bir isim de öğrencisi Alî Mübârekdir (1823-1893). Alî Mübârek, yazdığı dört ciltlik *Alemu'd-Dîn* adlı eseriyle modern Mısır edebiyatında tahkiye türünde eser verme hususunda örnektir.[108] Bu iki isim öğretici olmayı hedefleyerek eser ortaya koyan ve eserleri modern Arap edebiyatında roman türünün habercisi olarak değerlendirilen öncülerdir.

Tahtâvî ve onun gibi Avrupa'ya giden burslu öğrencilerin modern Arap edebiyatına katkısı daha çok çeviri alanında olmuştur. 1842'de Tercüme Kalemi'nin kuruluşu ve başkanlığına yine Tahtavî'nin getirilmesi sonucu gerek Tahtâvî ve gerekse onun yabancı diller okulundan öğrencileri, daha sonraki yıllarda Avrupa düşüncesinin pek çok ürününü Arapçaya çevirmişlerdir. Bizzat Tahtâvî, Fenelon'un *Les Adventures de Telemaque*'ı da dâhil olmak üzere Voltaire, Montesquieu ve diğer Batılı yazarlardan

[105] Er, **a.g.e.**, s. 4.
[106] Hilal Görgün, "Rifaa et-Tahtâvî", **DİA**, C: 35, İstanbul, 2008, s. 95-97.
[107] Er, **a.g.e.**, s. 5-6.
[108] Er, **a.g.e.**, s. 48.

çeviri yapmıştır. Yapılan bu çeviriler Arap dilini geliştirmesi açısından önemlidir. Yeni fikir ve konuların ifade edildiği bu kitaplarda kullanılan ibareler dili zenginleştirmiştir. Aynı şekilde 1822 yılında Bulak Matbaasının kurulması ve önceleri adı *Curnâl el-Hidvî* olan *el-Vakai'ul-Mısrî* adındaki gazetenin çıkarılması önemli kültürel olgulardandır.[109]

Mısır zamanla gazetelerin yanında Arapça dergiyle de tanışmıştır. *Cinân, Muktetâf, Tayyib* ve *Hilâl* bunlar arasındadır. Gazete ve dergilerin aydınlanmaya katkısı bir yandan ulusal bilinci uyandırmaya, bir yandan da tercüme hikâyeler neşrederek yazı üslubunu basitleştirmeye ve dili zorluklardan kurtarmaya yönelik olmuştur.

1867 yılında Mısır'da Abdullâh Ebussuûd tarafından çıkartılan *Vâdî'n-Nîl* gazetesi, resmî nitelikli olmayan ilk bağımsız gazetedir. Başlığının altında "ilmî, edebî, siyasî haftalık gazete" ibaresi yazılı olan bu gazete, sayfalarında ediplerin yazılarına yer ayırmış, eski edebî ve tarihî kitaplardan bölümler yayınlayarak klasik eserleri canlandırma yoluna gitmiştir.[110]

Mısır'da Tâhtavî tarafından Hıdiv İsmail (1820-1895)'in izniyle kurulan ve 17 Nisan 1870'te yayın hayatına başlayan *Ravdatu'l-Medâris* gazetesi edebiyata önem veren ilk resmî gazetedir. Ayda iki defa basılan, ilk önce 250 daha sonra ise 750 adet olarak çıkartılan bu gazete pek çok genç şairin şiir denemelerine yer vererek onları yüreklendirmiştir. İsmail Sabrî'nin de (1854-1923) aralarında bulunduğu pek çok şair bu gazetede yetişmiştir.[111]

1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Avrupa ile iletişimin kolaylaşması, okumak için Avrupa'ya giden Mısırlı öğrencilerin Batı kültür ve yaşantısını öğrenerek dönmeleri ve Mısır'da bu yaşantıyı devam ettirmeleriyle gelişen sosyal zeminde, Mısırlı Nahda yazarlarının Batı edebiyatını taklit ederek başladıkları

[109] Heykel, **Tatavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî Mısır**, s. 28.
[110] Er, **a.g.e.**, s. 15.
[111] Er, **a.g.e.**, s. 15.

edebî faaliyetleri de, konusu Mısır olan "Modern Mısır Edebiyatı"nın doğuşuna katkı sağlamıştır.[112]

2.1.3. Mısır'a Göç Eden Hristiyan Arapların Edebî Faaliyetleri

19. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'da görülen edebî ve kültürel faaliyetlerde, Lübnan'da Dürziler ile Hıristiyanlar arasında baş gösteren iç savaşın 1850'lerin sonlarına doğru büyümesi üzerine Mısır'a göç eden Hıristiyan Arapların paylarını da unutmamak gerekir. Mısır'dan daha önce edebî canlanmaya tanık olan bu aydın çevrenin Mısır'a gelmesi ve kültürel faaliyetlerini Mısırlılarla birlikte ortaklaşa devam ettirmeleri, 19. yüzyılın sonlarına doğru Mısır'da önemli edebî faaliyetlerin gerçekleşmesine neden olur. Bu çalışmalar çeşitli edebî akımların ve karşıt fikirlerin doğmasına zemin hazırlamış ve modern anlamda hikâye, roman ve tiyatro türleri önce çeviri, sonra da telif yoluyla Mısır edebiyatına girmiştir. [113] Daha çok *el-Ahrâm, el-Mukattam, el-Hilâl* ve *el-Muktataf* adlı gazetelerde yayınlanan çevirilerin altında Necîp el-Haddâd, Nesib el-Meşalanî, Tanyûs Abdûh ve Nikûlâ Rizkullah gibilerin imzaları vardır.[114]

Batrus el-Bustânî (1819-1883), Nâsif el-Yâzicî (1800-1871), Ahmet Faris eş-Şidyak (1801-1887), Mârun en-Nakkâş (1817-1855) gibi Hıristiyan yazarlar, Arapça konuşan toplumlara sahip oldukları dil ve edebiyatın zenginliklerini göstererek yeniden canlanma sürecine önemli katkılarda bulunmuşlardır.[115]

2.2. Modern Mısır Edebiyatında Üslup Arayışı

Batı ile temasın başladığı andan itibaren modern nesrin, yazarların kaleminde farklı yorumlandığını görürüz. Osmanlı hükümetinin merkezinde de olmak üzere telifin yavaşlayıp haşiye ve şerhlerin yaygınlaştığı bu dönemde Batı ilim ve edebiyatıyla tanışan yazarların bir kısmı edebiyatı Abbasî dönemindeki ihtişam ve akıcılığına döndürmeyi hedeflerken bir kısmı yeni ile hemhal olmanın zaruriyetine

[112] Dayf, **a.g.e.**, s. 23
[113] Er, **a.g.e.**, s. 14; Dayf, **a.g.e.**, s. 23.
[114] Kazım Ürün, **Çağdaş Mısır Romanında Necîp Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1994, s. 9.
[115] Er, **a.g.e.**, s. 13.

inanmışlardır. Cahîz, Hemedânî, Kâdı Fâdıl gibi öncüleri taklit edenler eski bir edebî sanat dalı olan "makamat" tarzında ürün vermişlerdir.[116]

Mısır'ın Hıdiv İsmail'in (1863-1879) müsrif harcamaları sonucu ekonomik bakımdan bir dar boğaza girmesi diğer yandan kabaran milliyetçilik duygularının neden olduğu Urâbî İsyan'ının ardından ülkenin İngilizlerin işgaline uğraması, Muhammed Müveylihî'nin (1858-1930) iğneleyici kalemine bol malzeme oluşturmuştur. Babasıyla birlikte çıkardığı *Misbâhu'ş-Şark* adlı gazetede Kasım 1898'den Mart 1902'ye kadar yakın tarihte Mısır'ın başından geçen olayları *Fetre Mine'z-Zemen (Zamandan Bir Bölüm)* başlığı altında yayınlamıştır. Bu olaylar pek çok yıl önce el-Hemezanî'nin makamelerinde ravî olarak adlandırdığı İsa b. Hişâm'ın dilinden, makame türünden etkilenerek bu türe özgü seçili bir üslupla anlatılmaktadır. Yalnız makamelerde asıl amaç Arap dilinin inceliklerini ortaya koymak olduğu ve toplumsal sahneler bu amaca araç olarak kullanıldığı halde el-Müveylihî, önce toplumsal eleştiriyi hedeflemiş, dil yönünü ikinci planda tutmuştur.[117]

Dönemin Mısır hayatını alaycı bir eleştiri uslubuyla ele almış olan el-Müveylihî'nin bu eseri, Mısır edebiyatında roman sanatına giden yolda önemli bir kilometre taşı kabul edilir.[118]

Ahmet Fâris eş-Şidyâk'ın öncülüğünü yaptığı yeni düşünceleri yeni ifade şekilleriyle yazma eğilimindeki ikinci grup arasında *Hadîkatü'l-Ahbâr*'ın sahibi Halîl el-Hûri ile *el-Cinan*'ın sahibi Selîm el-Bustânî'yi ve Edîp İshâk'ı sayabiliriz. Necîp Haddâd, Selîm en-Nekkâş ve Ferih Anton gibi Batı eserlerini tercüme edip onların üslubunu iktibas edenler arasında, yenilikte ileri gidip manayı önemseyerek dili hafife alanlar da vardır. Dilin her türlü bağlayıcılığından kendini özgür hisseden Cübrân Halîl Cübrân, Arap dili sanatlarını bir tarafa bırakarak dile yeni manalar ve yeni ifade yolları katmıştır. Yenilikte aşırı giden bu grubun yanında Muhammed Abdûh ve İbrahîm

[116] Nâsif el-Yâzıcî'yi, el-Harîn'in *Makâmât*'ını kendisine model edinerek *Mecma'u'l-Bahreyn* (1856) eserini yazdığını görüyoruz. Muhammed Teymûr, **İtticâhâtu'l-Edebi'l-Arâbî fi's-Siniyne'l Mie el-Ahîre**, Kahire, Matbaa Numûzecî, 1980, s. 8.
[117] Er, **a.g.e.**, s. 51.
[118] Ürün, **a.g.e** s. 18

Yazıcî gibi eski ile yeninin arasını bulmaya çalışan bir grup da bulunur. Onlar fikirlerinin etrafında dönen doğru üslubu kullanmayı tercih etmişlerdir.[119]

2.3. Modern Mısır Edebiyatında Belirleyici Fikrî Faktörler

Üsluptaki bu eğilim farkından başka Mısır'ın Batı karşısında alacağı tavrı belirlemeye çalışan fikrî eğilimlerde modern edebiyatın belirleyicileri arasındadır. Suriye ve Lübnanlı muhacirler arasında yaygın olan Liberal görüş, Batılı ilmî ve aklî temeller çerçevesinde toplumun düzenlenmesini hedefler. Çıkarttıkları *Muktetâf* ve *Hilâl* gibi gazetelerde yayınladıkları tercümeler görüşlerini destekler mahiyettedir.[120]

Ülkelerini ıslah etmek ve Batı hegemonyasından kurtarmak arzusunda olan bir grup genç Müslümanın başlatmış olduğu karşı hareketin en önemli ismi Mısır'a ilk kez 1869'da gelen ve 1871'den 1879'a kadar Mısır'da kaldığı süre içinde Müslüman entelektüelleri üzerinde önemli bir etki bırakmış olan Cemâleddîn Afgânî'dir.

Gönüllü öğrencilerine genellikle kendi evinde kelam, fıkıh, tasavvuf ve felsefe dersleri vermiş ve onlara anladığı İslâm'ı anlatmıştır. En önemli fikirleri; Avrupa müdahalesi tehlikesi, olası müdahalelere karşı koyabilmek için ulusal birliğin gerekliliği, Müslüman ulusların daha geniş kapsamlı bir birliğe ihtiyacı ve yönetenin gücünü sınırlayacak bir anayasanın çıkartılması gerektiğidir. Ona göre Müslüman dünyası yok olmaktan kurtulmak için bir savunma birliği kurmalı, Avrupa'nın teknolojik ilerlemesini yakalamalı ve Avrupa'nın sahip olduğu güce nasıl ulaştığının sırlarını öğrenmelidir. 1885'ten sonra İstanbul'a gelmiş ve II. Abdulhamit'le de tanışmış olan Afgânî, İslâmcılık hakkında verdiği fikirlerle onun İslâmcılık anlayışı üzerinde ve İslâmcılığı bir sistem olarak geliştirmesinde de etkisi olmuştur.[121]

Mısır'ın içinde bulunduğu sosyal ve siyasî hareketliliğe katkıda bulunanlar arasında önemli bir isim olan Ahmet Lutfî es-Seyyîd ve arkadaşları, Mısır hayatının çeşitli yönlerini özellikle idarî, sosyal ve eğitimle ilgili yapısını 19. yüzyılın liberal fikirleri ışığında sistemli bir biçimde ele almışlardır. Bu grubun bir üyesi olan Kasım Emin, kadınların durumunu kendisine en çok mesele edinen ve bu konuda yazdığı

[119] Hanna el-Fahûrî, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1991, s. 22.
[120] el-Farabî Abdullatîf, **a.g.e.**, s. 30.
[121] Er, **a.g.e.**, s. 20.

Tahrîru'l-Mer'e (Kadınları Özgürleştirme) ve *el-Mer'etü'l-Cedîde (Modern Kadın)* adlı iki kitabıyla gelecek nesilleri en çok etkileyen kişidir. Kasım Emîn, kadınları toplumun daha aktif üyeleri ve gelecek nesillerin kültürlü anneleri haline getirecek reformlar yapılmasını savunmuş, dolaylı yoldan Mısır romanının gelişimine de katkıda bulunmuştur. Bu bakımdan gerçek edebî değere sahip ilk Mısır romanı *Zeyneb*'in de Lutfi es-Seyyîd'in müridi Muhammed Hüseyin Heykel tarafından yazılmış olması şaşırtıcı değildir.[122]

2.4. Tercüme Eserlerin Gölgesinde Yeni Edebî Sanatlar

Batı ile temasın tesirinde gelişen yazın ve fikrî temayül farklılığı yanında yabancı dilden yapılan tercümelerin artması edebî ürünlerde çeşitliliği artırmıştır. Tahtâvî ile başlayan yabancı dilden yapılan tercümelerin sayısı II. Dünya Savaşı'ndan önce on binlere ulaşır. Bu dönemde yapılan tercümelerin sanatsal değeri birbirinden farklıdır. Luis Şeyhû, eğlendirmeyi ve hoş vakit geçirtmeyi amaçlayan romanların revaçta olduğu 19. yüzyılın sonlarından 1919 Devrimi'ne kadarki süre içinde basılan romanların %90'ının aşk maceralarının hâkim olduğu, ahlâka aykırı Avrupa roman çevirilerinden oluştuğunu ifade etmektedir.[123]

Fransızca ve İngilizceden yapılan bu tercümelerle Arap okuyucu Avrupa edebiyatçılarını tanımıştır. Necîp Haddâd, Ferih Anton, Halîl Mıtrân, Hâfız İbrahîm, Ahmet Zeki ve Muhammed Ûd gibi yazarlar Sheakspeare, Moliere, Lamartine, Chateaubriand ve Victor Hugo'dan çeviriler yapmışlardır.[124]

Fazla edebî değere sahip olmayan romanların çeviri için seçilmesine ve çevrilecek eser seçiminde edebî değerin göz ardı edilmesinde fazla eğitim görmemiş okuyucunun zevkinin yanı sıra, tercümanın yabancı dile tam vakıf olmayışının da rolü vardır.[125]

Çevirdikleri eserleri kendi eserleriymiş gibi okuyucuya sunan bazı mütercimlerin tersine roman türünde eser ortaya koymaya çalışanlar da vardır. Bunlar,

---

[122] Er, **a.g.e.**, s. 24-25.
[123] Luis Şeyhû, **el-Edebu'l-Arabiyye fî'r-Rubil-Evvel min'el-Karni'l-Işrîn**, C: II, Beyrut, 1926, s. 92.
[124] Teymûr, **a.g.e.**, s. 17.
[125] Er, **a.g.e.**, s. 60.

Avrupa romanlarının başarısından dolayı kendi yazdıkları romanlardaki olaylara mekân ve kahraman olarak yabancı çevre ve kişiler seçerek romanlarını çeviriymiş gibi okuyucuya sunma yoluna gitmişlerdir.[126] Örneğin Nikûlâ Haddâd kendi yazdığı *el-Hakibetu'z-Zerkâ (Mavi Çanta)* romanında Fransız çevresine özgü olaylar, *Ayn bi'l-Ayn (Göz Göze)* adlı romanında da İngiliz çevresine özgü olaylar seçmiştir.

Eğlendirici telif roman yazarlarından bazıları da yaşadıkları toplumun gelenek ve göreneklerine ters düşmekten çekindikleri için, olayları ve kahramanları Mısır dışından seçmişlerdir. Bu tür romanlar, çeviri romanlardaki gibi daha çok aşk maceralarını konu edinir. O gün için aşk ilişkilerinin yaşanmasına elverişli bir ülke olmayan Mısır'da, yazarlar seçtikleri yabancı çevre ve karakterlerle eleştiriye hedef olmaktan kurtularak romanlarını istedikleri gibi kurgulayabilmişlerdir.[127]

Örneğin Hüseyin Riyâd, Japonya'yı mekân olarak seçtiği *el-Fetâtu'l-Yabâniyye (Japon Kızı)* adlı romanında, romanın çatısını bir işçi ile fakir kız arasında geçen bir ilişkisi üzerine kurmuştur. Bazıları ise Arap adı taşıyan kahramanları daha özgürce bir hayat yaşayabilmeleri için Mısır dışındaki çevrelere götürmüştür. Örneğin Nikûlâ Haddâd, *es-Sadıku'l-Mechûl (Meçhul Dost)* adlı romanında kahramanları Hasan ve Yûsuf'u tahsil amacıyla Fransa'ya götürür. Mekân olarak Mısır'ın seçildiği romanlarda ise başroller ya yabancılar arasında paylaştırılmış ya da Mısır'ın Hıristiyan yani Kıptî ailelerinden seçilmiştir. Örneğin Muhammed Mesûd *Ga'detu'l-Ehrâm (Piramitlerin Genç Kız)* romanında başrolleri Fransız karakterlere vermiştir. Yakub Sarrûf ise *Fetâtu Mısır (Mısır'ın Genç Kızı)* romanında İngiliz bir genç ile Kıptî aileden bir genç kızı bir araya getirmektedir.[128] Bütün bunlar Batı romanından esinlenen yazarların muhafazakâr yapıya sahip Mısır sosyal hayatında tepki çekmemek için başvurdukları çareler olarak ortaya çıkar.

[126] Hamdi Sakkut, **The Arabic Novel: Bibliography and Critical Introduction 1865-1995,** Cairo, The American University in Cairo Press, 2005, s. 7-8.
[127] Roger Allen, "The Beginning of the Arabic Novel", **Modern Arabic Literature**, ed. M. M. Badawi, Cambridge, The Cambridge University Press, 1992, s. 188-192.
[128] Er, **a.g.e.**, s. 63-64.

2.4.1. Hikâye Sanatı ve Millî Edebiyat Kavramı

İlk başarılı hikâye Curcî Zeydân'ın (1861-1914) tarihî kapsamda yazdığı hikâyelerdir. Batılı tarzda yazılmış bu hikâyelerde gerçek ya da hayal âlemindeki karakterlerle yaşanmış olaylar anlatılmıştır. Batılı tarzdan kasıt hikâyelerde giriş, gelişme ve sonuç bölümünün bulunmasıdır. Curcî Zeydân'ın bu romanları tarihî romanın ilk örnekleri olarak kabul edilir.[129]

Curcî Zeydân Mısır ulusu için bir tarih tasavvuru kurmaya çalışır. Göçmen olmasına rağman el-Tahtâvî'den bu yana Mısır kültüründe oluşan söylemi fark eden üzerine ciddiyetle eğilen ve eserlerinde bu söylemi dikkate alarak kalem oynatan ilk ediptir denilebilir.[130]

Daha sonra bazı edebiyatçılar, tarihî olayları ve şahsiyetleri psikolojik tahlil ve toplumsal yorumlama yoluyla, olayların barındırdığı hakikatleri ortaya komaya çalışmışlardır. Muhammed Teymûr'un, *İmru'l-Kays, el-Haccâc, Benî Ümeyrâ* adlarındaki tarihî şahsiyetlerin hayatlarını konu edindiği kitapları buna örnektir.[131]

Mısır'ın Batılı anlamda hikâye ile tanıştığı bu dönem siyasî baskı ve yabancı tahakkümünün topluma damga vurduğu; hayal kırıklığı ve aşk trajedilerinin hüküm sürdüğü, toplumun geri kalmışlıkla terennüme alıştığı bir dönemdir. Bütün bunlar hikâye yazarlarıyla mütercimlere sirayet etmiş, kitaplarında yetim, fakir ve zavallılarla, kurban ve günahsız kişileri işlemeye başlamışlardır. Konusu bu çerçevede şekillenen genelde edebiyat ve özelde de hikâye sanatı yüzeysel ve umumî olup kahramanlarının ince psikolojik detaylarından ve edebî olgunluktan uzaktır.[132]

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Mustafa Lutfi el-Menfalûtî (1876-1924) dönemin en ünlü simasıdır. Onun hikâye türündeki yazıları modern Mısır edebiyatında hikâye sanatının ilk denemeleri olarak kabul edilir. el-Menfalûtî daha çok toplumun çarpık yönlerinden hareketle yazdığı ve çeşitli periyodiklerde yayımladığı gözlemlerini ve kısa hikâyelerini bir süre sonra *en-Nazarât (Bakışlar)* ve *el-Abarât (Gözyaşları)* adlı

[129] J. Brugman, **An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt**, New York, E. J. Brill, 1984, s. 218-223.
[130] Şükran Fazlıoğlu, **Arap Romanında Türkler**, İstanbul, Küre Yayınları 2006, s. 227.
[131] Teymûr, **a.g.e.**, s. 18-19.
[132] Brugman, **a.g.e.**, s. 212.

iki eserde toplar. *en-Nazarât* çok azı telif olan kısa hikâyelerle daha çok deneme türündeki yazılarından oluşan bir koleksiyondur.[133] Burada yer alan çeviri hikâyelerin çoğunda dönemin pek çok çeviri hikâyeleri için de söz konusu olduğu gibi yazarların adına yer verilmemiştir. *el-Abarât* da çeviri ve telif hikâyelerin toplandığı bir koleksiyondur.[134]

İkinci koleksiyonunun adı olan *el-Abarât (Gözyaşları)* sözcüğü, el-Menfalûtî'nin ürünlerinin muhtevasının ne denli romantik ve duygusal olduğunu göstermek için yeterlidir. Ünlü yazar Tevfîk el-Hakîm'in ifadesine göre o dönemde tiyatroda rolünü oynarken gerçekten ağlayan mahzun sesli Abdurrahmân Ruşdî ve duygu yüklü ifadeleriyle el-Menfalûtî, okuyucu ve izleyici de akıtacak gözyaşı bırakmıyorlardır. el-Menfalûtî, bu çalışmalarında çoğunlukla yoksullardan, mazlumlardan, güçsüzlerden, özellikle de kadın ve çocuklardan, şarap kurbanlarından vs. söz ederek insanlardaki acıma ve şefkat gibi duygularını kamçılamaya ve dolayısıyla okuyucu üzerinde daha kalıcı etki bırakmaya çalışır.[135]

1910-1920 seneleri arası, modern Arap hikâyesinin oluştuğu yıllardır. Muhammed Teymûr'un (1892-1921) 1917 yılında *es-Sufûr* dergisinde yayımladığı *Fî'l-Kıtâr (Trende)* adlı hikâyenin modern anlamda ilk Arap hikâyesi olduğu görüşünde olanlar vardır.[136]

Muhammed Teymûr'un küçük kardeşi olan ve hikâye sanatının elinde doğduğu kabul edilen Mahmûd Teymur ağabeyinin yeni bir edebî türü ortaya koymak için gösterdiği çabasından etkilenmiş, eserlerini başlangıçta Mûbâssânu'l-Mısrî (Mısırlı Mauppassant) takma adıyla yayınlamıştır. Ancak çok geçmeden bundan bıkarak kendi adını kullanmaya başlar. Büyük bir titizlik ve gayret içinde çalışarak roman ve tiyatro

---

[133] Mustafa Lutfi el-Menfalûti hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Brugman, **a.g.e.**, "Al-Manfaluti", s. 83-88.
[134] Heykel, **Tatavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî Mısır**, s. 192
[135] Er, **a.g.e.**, s. 67.
[136] Kratchkowsky, Brockelmann, Peres gibi doğubilimciler tarafından kabul edilmiş ve eleştirmen Abbâs Hızr tarafından da desteklenmiştir Bu konuda farklı görüşler de bulunmaktadır. Eleştirmen Abdulazîz Abdulmecîd, Mîhâîl Nuayme'nin (1889-1988) *Senetuhâ'l-Cedîde* (1914) adlı hikâyesinin, eleştirmen Muhammed Yûsuf Necm ise aynı yazarın *el-Akir* (1915) isimli hikâyesinin ilk hikâye olduğu görüşünü savunmuştur. Bkz. Yûsuf eş-Şârûnî, **Dırâsât fi'l-Kıssati'l-Kasîra**, Şam, Dâru't-Talâs li'd-Dırasati ve'n-Neşr, 1988, s.91; Bedrettin Aytaç, **Mahmûd Teymur'un Hikâyeleri ve Romanları,** AÜ, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992, s. 22-23.

eserleri yanı sıra otuzdan fazla kitap oluşturarak yüzlerce öykü yazmıştır. Mauppassant, Tolstoy, Turgenyev ve Çehov'un eserlerinden çok etkilendiği kabul edilmektedir.[137]

Teymûr'un eksiklikleri çağdaşı yetenekli Lâşîn ve Yeni Ekol'ün[138] (Cemâ'tu'n-Medreseti'l-Hadise) üyelerinden bir grup tarafından giderilmiştir.[139] Yazdıklarıyla hem biçim hem de içerik yönünden çağdaşlarını geride bırakan Lâşîn, aynı zamanda modern Arap öyküsünün gelişmesinde belirleyici rol oynayan Yeni Ekol'ün en önde gelen üyesidir. Rus edebiyatının büyüsüne kapılan bu ekolün mensupları, kendilerini ihtilâl öncesi Rus edebiyatı dönemi ile özdeşleştirmişlerdir. Özellikle Puşkin, Gogol, Lermantov, Turgenyev, Dostoyevski, Tolstoy, Çehov, Gorki ve Artzybaşev'i okumuş ve eserlerinden çok etkilenmişlerdir.[140]

Marx Weber'in "ideal tipler" diye adlandırdığı şeyi çalışmalarına aksettirmeye çalışan bu yeni ekolün Mısır'da temeli sağlam bir hikâye geleneği oluşturma çabası, onların millî öyküler edebiyatı (edeb kasası kavmi) çağrılarının temelini oluşturur.[141] Haftalık dergileri *el-Fecr*, bu yeni düşünceleri daha çok kimseye yaymakla kalmamış, yazarları öykü yazmaya yüreklendirdiği gibi köklü ve saygın dergilerin bu öyküleri yayınlamaları için gereken zemini hazırlamıştır.[142]

Edebiyat için yeni eleştiri ölçüleri koyan bu yazarlar gurubuna göre edebî yazılar, siyasî ve ideolojik yazılardan farklı, bağımsız önemli bir faaliyet olmalıdır. Bu da çalışmalarındaki vurguyu, siyasî referanslarından arındırarak sosyal ve eğitici rolü de feda etmeksizin sanatsal biçime çekmiş ve yeni bir yerli edebiyat fikrinin oluşmasına yardım etmiştir.[143]

Bu anlamda Ahmed Dayf şöyle demektedir:

---

[137] Sabrî Hâfız, "Modern Arap Kısa Öyküsü (I)", çev. Azmi Yüksel, **Nüsha Şarkiyât Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, S: 9, Ankara, 2003, s. 11.
[138] Yeni Ekol'ün üyeleri, Mahmûd Teymur, Mahmûd Tâhir Lâşîn, Hüseyin Fevzî, İbrâhîm Mısrî ve Yahya Hakkî idi.
[139] Daha fazla bilgi için bkz. Brugman, **a.g.e.**, s. 249-252.
[140] Hâfız, **a.g.m.**, s. 13.
[141] Bu konu hakkında bkz. Er, **a.g.e.**, s. 13.
[142] Hâfız, **a.g.m.**, s. 13.
[143] Hâfız, a**.g.m.**, s. 40.

"İçinde yaşadığımız asrın fikrî hareketlerini toplumsal durumunu temsil edecek edebiyata ihtiyacımız var. Tarlada çiftçiyi, dükkânında taciri, sarayında emiri, kitaplar ve öğrencileri arasında âlimi temsil edebilecek bir edebiyata... Yani edebiyatta kendi karakterlerimiz olsun istiyoruz. Bütün istediğimiz Mısır Arap edebiyatımız olsun. Konusu Mısır'ı işleyen, dili ve üslubu Arapça olan..."[144]

Mahmûd Teymur'un elinde doğan hikâye sanatını olgunluğa eriştiren yazarlar zaman sırasına göre İsa Âbîd, Şehhate Âbîd, Mahmûd Teymûr, Mahmûd Tahir Lâşîn, Yahya Hakkı, Ahmed Hayret Saîd, Hasan Mahmûd şeklinde sıralanır. Sadece hikâye alanında ürün veren bu yazarların yanında başka edebî sanatlarda yıldızı parlamış İbrahim Abdulkâdir Mazinî ve Tevfîk el-Hâkim de hikâye yazan edebiyatçılardandır. Yazarları ürünleriyle eşleştirmek istersek karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

İsa Âbîd: *İhsan Hanım (1921), Serâyâ (1922).*

Şehhâte Âbîd: *Dersun Mulimun (1922).*

Mahmûd Teymûr: *eş-Şeyh Cumatû (1925), Am Mütevellî (1927), eş-Şeyh Seyyîd el-Abit (1928), el-Hac Şelbî (1928), el-Atlâl (1934), Ebu Âla (1934), Şeyh Afallah (1936), Kalbun Ganiyetun (1937), Firavn es-Sagîyr (1939).*

Muhammed Tahîr Lâşîn: *Sıhriyyettu'n-May (1926), Yehkî En (1929).*

Mazinî: *Sunduku'd-Dünya (1929), Huyûtu'l-Ankebût (1935), Fi't-Tarîk (1937).*

Tevfik el-Hâkim: *Abdu'ş-Şeytan (1938).*[145]

Bu dönemde hikâye yazarlarının toplumsal sorunları ele aldıkları ve ahlâkî ayıpları düzeltmeye çalıştıkları görülür. Hikâyelerinde yerel karakterlere önem verip daha önce nadir görülen mahallî motiflere yer vermişlerdir. Toplumsal sorunlarla ilgilenen hikâye yazarları siyasî sorunları konu edinmemişlerdir.

---

[144] Ahmed İbrahîm el-Hekâri, **Nakdu'r-Rivaye fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Hadis fi Mısır**, Kahire, Ayn li'd-Dirasat ve'l-Buhusu'l-İnsanî ve'l-İctimaî, 1993, s. 130.
[145] Ahmed Heykel, **el-Edebu'l-Kasasî ve'l-Masrahî**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1983, s. 32.

Hikâyelerin dili sade ve basit Arapçadır. Ancak bazen konuşma dili ile yabancı kelimelerin kullanıldığı da görülür. Muhammed Teymûr zaruret olmadıkça diyaloglarda halk dili kullanır. İsa Âbîd ise uzun diyaloglarda Fasih Arapça, kısa diyaloglarda ise halk dilinin kullanılması taraftarıdır.

Mahmûd Teymûr bazı hikâyelerinde yer alan uzun ya da kısa diyaloglarda Ammiceyi kullanmışken bu fikrinden vazgeçerek daha sonra bütün konuşmalarda Fasih Arapçayı kullandığı görülür. Mahmûd Tahir Lâşîn ise Ammiceyi sadece diyaloglarda kullanmakla kalmaz yerel olaylara uygunluğu düşüncesiyle hikâye içerisinde olayların anlatılmasında da kullanır.[146]

2.4.2. Mısır'da Roman Sanatı

1919 Devrimi'nden sonra bağımsızlık yolunda adım atan Mısır'da, gelişen güven duygusuyla çağdaş Mısır hayat tecrübesini içeren millî bir edebiyatın oluşturulması ve Avrupa edebiyatında olduğu gibi yeni sanat kalıplarıyla bu ruhu ifade etme düşüncesi hikâye sanatından sonra roman sanatının da gelişmesinde etkili olur.

Roman gibi bazı sanat kalıplarını taklit etme düşüncesine eğitim için Batı'ya gitmiş ve Batı edebiyatını orijinal dilinden okumuş Muhammed Hüseyin Heykel, Tahâ Hüseyin ve Tevfîk el-Hâkim gibi şahsiyetler destek olmuştur. Batı edebiyatından yapılan tercümelerin devam etmesi sonunda Mısır edebiyatı 1919 Devrimi'nden II. Dünya Savaşı'na kadar, bazısı hikâye sanatının öncülerinden olan Muhammed Teymûr, Tahir Lâşîn, İsa Âbîd ve kardeşi Şehhâte Âbîd ve bazıları Arap Edebiyatı'nın öncüleri sayılan Taha Huseyin, Abbâs Mahmûd el-Âkkâd, İbrâhîm el-Mazinî ve Tevfîk el-Hâkim gibi yazarların romanlarına tanık olmuştur. Bu ürünlerin hem roman unsurlarını ihtiva etmesi hem de farklı eğilimleri içermesi sebebiyle Mısır romanının gelişmesinde önemli yer tuttuğu söylenebilir. Mesela İsa Âbîd *Serayâ* ve Mahmûd Teymûr *Recep Efendi* ve *Etlâl'*de tahlile yer verirken, Mâzinî *İbrahîm el Katîb* ve Akkâd *Sâre*, Tevfîk el-Hâkim *Usfûr mine'ş-Şark*'ta roman kahramanlarının kişisel

[146] Heykel, **el-Edebu'l-Kasasî ve'l-Masrahî**, s. 37-40.

tecrübelerine yer verirmiştir. Mahmûd Tâhir Lâşîn *Havva bilâ Âdem* ve Taha Huseyîn *Duâu'l-Kervân*'da toplumsal sorunları işlemişlerdir.[147]

Arap edebiyatçıları verdikleri edebî ürünlerde önce toplum merkezli öğretici üslubu benimsemişler, daha sonra kısmen içtimaî ve siyasî hareketlilik kısmen de dünya edebiyatının aynı kaderle takip ettiği çizgiden hareketle romantizm ve realizmin etkisinde kalmışlardır. Artık hepsi için ortak olan nokta yüzlerini tamamen Batı dünyasına çevirip eserlerini Batı formunda vermeleridir.[148]

1919 Devrimi'nin anayasal düzen, özgürlükler, toplumsal ve siyasî ihtirastan beklenen neticeyi vermemesi hayal kırıklığı ve bıkkınlığa yok açmış, bu duygular tiyatro ve hikâye başta olmak üzere edebiyata romantizmin hâkim olması sonucunu doğurmuştur.

Saf insan fıtratı ve geleceği inşa edeceği rüyasına inanan romantizm, sanatı taklitten kurtarıp özgürlüğe kavuşturmayı hedefleyerek roman sanatının doğuşu ve parlamasına fırsat vermiştir. Romantizm Arap dünyasında roman sanatının çıkış noktasıdır.[149]

Mahmûd Hayret'in *el-Fetâtu'r-Rîfiyye (Köylü Kız, 1903)* adlı romanı ile modern Arap romanı, ilk kez Mısır köylüsünün duyguları ile tanışmaktadır. Bu romandaki duygu basit, sade, romantik bir duygudur. Bu çalışma Heykel'in romanı *Zeyneb*'in ortaya çıkışını hazırlayan gerçek bir başlangıç olarak kabul edilir. Bu romandaki aşk ilişkisi köylü bir kızla bir paşa oğlu arasında yaşanır. Bir takım karışık polisiye maceralardan sonra ve paşanın evliliğe karşı çıkmasına rağmen roman, sevgililerin mutlu sonu ile neticelenir. Mahmûd Hayret, *el-Fata er-Rîfî (Köylü Delikanlı, 1905)* adlı ikinci romanında ise Fatıma adlı köylü bir kızla Mustafa adlı köylü bir delikanlı arasında geçen bir macerayı konu edinir.[150]

---

[147] Heykel, **el-Edebu'l-Kasasî ve'l-Masrahî**, s. 26-27.
[148] Heykel, **el-Edebu'l-Kasasî ve'l-Masrahî**, s. 39.
[149] Mısır edebiyatında romanın etkisinde kaldığı akımlar ve romanların genel konuları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Roger Allen, **The Arabic Novel a Historical and Critical Introduction**, New York, Syracuse University Press, 1982, s. 46-52.
[150] Er, **a.g.e.**, s. 65.

Önceki yüzyılda çeviri faaliyetlerinin zemin hazırladığı yeni bir edebî tür olan hikâye-roman sanatının taklidi ve değersiz örneklerinden sonra bu sanatın öncülerinin elinde şekillenen ve Arap edebiyatında gerçek romanın yazılmasına zemin hazırlayan edebî ürünler Muhammed Hüseyin Heykel'in 1912 yılında Fransa'da bulunduğu sırada yazdığı *Zeyneb* romanıyla taçlanır. Pek çok edebiyat araştırmacısı ve tenkitçisi bu romanı gerçek Mısır romanının ilk şekli olarak kabul eder. Zira Mısır romanı, Heykel'in bu çalışmasıyla eğlence ve ahlâkî disiplin formatındaki çalışmalardan Mısır insanının tarihî tecrübesini dile getiren bir içeriğe bürünmekle kalmamış yapmacık bir şıklıkla yazılan makame tarzındaki üsluptan sıradan bir nesir tarzına da dönüşmüştür. Heykel'in *Zeyneb* adlı romanının Arap romanının ilki olması sebebiyle eleştirmenlerin romanla ilgili tenkitleri onun değerini azaltmaz. Edebiyatçılar diğer Arap romanlarına kıyasla bu romanın başarısını yazarın Fransa'da bulunduğu sırada aldığı Avrupa kültürüyle Mısır yaşantısını samimî bir üslupla ifade etmesine dayandırırlar.[151]

Heykel, daha çok başta romantik romanlar olmak üzere Fransız kültüründen etkilenmiştir. Öyle ki eseri *Zeyneb*, Alexandre Dumas'ın *Kamelyalı Kadın* adlı eserine benzetilmektedir.[152] İbrahim adında fakir bir delikanlıya âşık olan Zeyneb, İbrahim başlık parasını ödeyemediği için Hasan adlı biriyle evlendirilir. Zeyneb, aşığına karşı olan duygularıyla kocasına karşı olan sorumlulukları arasında bocalamaktadır. Buna rağmen nazik ve müşfik bir koca örneği gösteren Hasan'a karşı iyi bir kadın olabilmek için elinden geleni yapar. Yoksul olduğu için paralı askerlikten yararlanamayan İbrahim, Sudan'a savaşmaya gidince Zeyneb üzüntüsünden verem olur. Bir süre sonra elinde aşığının mendili olduğu halde ölen Zeyneb, bu mendille gömülmek istemiştir. Aşkı trajik olarak yansıtan bu roman, onu bedenî hazlardan arındırılıp duygusal bir acıya dönüştürdüğünden *Kamelyalı Kadın* adlı romandan izler taşıdığı düşünülebilir.

Romandaki köy hayatını betimleyen sahnelerle, anlatıcı yazar Hamid'in, ruh âlemini yansıtan cümleler bazen konudan uzaklaşmaya sebep olsa da, roman tekniğine uygunluğu ve betimleme ile tahlil sanatının romanda kullanımı açısından önemlidir. Bir başka önemli husus bir köy kızın aşkını konu edinirken daha sonra yazılan

[151] Seyyid Hâmid en-Nessâc, **Bânûrâmâr Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Hadîse**, Kahire, Mektebetu'l-Gâib, 1985, s. 11.
[152] en-Nessâc, **a.g.e.**, s. 20.

romanlardaki kadınların özgür tercihlerine karşı adet ve geleneklere ya da manevî değerlere bağlılığı ile ön plana çıkmasıdır. Şarkâvî'nin romanlarında gördüğümüz köy kızlarının rahatlığı ve köy erkekleriyle ilişkileri bu iki roman arasında geçen süre içerisinde sosyal hayattaki değişikliğe bağlı olarak kadın erkek ilişkisindeki değişimi yansıtması açısından önemlidir.

Zeyneb'in ikinci baskısıyla başlayan çağdaş Mısır romanı daha sonraki kuşak yazarları tarafından gerek şekil açısından gerekse içerik açısından geliştirilmiştir. Fatıma Musa, bu yazarları otuzlu ve önceki yıllardakileri birinci kuşak, kırklı ve ellili yıllardakileri de ikinci kuşak olarak sınıflandırmaktadır. Birinci kuşakta Hüseyin Heykel, Mahmûd Teymûr, Taha Hüseyin, Mazinî, Tevfîk el-Hâkim, Tahir Lâşîn, Abbas Mahmûd el-Âkkâd; ikinci kuşakta da kırklı yıllarda Necîp Mahfûz, Abdu'l-Halim Abdullâh, Yûsuf es-Sibaî, ellili yıllarda ise İhsan Abdu'l-Kuddûs, Fethî Ganem, Abdurrahmân eş-Şarkâvî, Yûsuf İdris ve Servet Abaza vardır.[153]

Romantizm yazarlarının köy hayatında buldukları tabî güzellikler, doğallık ve sevgi gibi sebeplerle yöneldikleri köy, realizm yazarlarının da aynı şekilde ilgi noktasıdır. Köylünün büyük toprak sahiplerinin elinde çektiği çile ve fakirlik realizm yazarları için de önemlidir.

II. Dünya Savaşı'ndan 1952 Devrimi'ne kadar Mısır halkının millî mücadelesi sadece İngiliz sömürgesinden kurtulma ve özgürlük alanında olmayıp gelir dağılımı ve toplumsal adaletin gerçekleşmesine de odaklanır. İhvanu'l-Müslîmîn, Mısru'l-Fetât (Sosyalist Parti), komünist örgütlerle, et-Talia el-Vefdiyye gibi oluşumlar bu millî mücadelenin öncüleridir. [154]

Bu siyasî atmosferin edebiyata yansıması, toplumcu gerçekçi roman tarzında verilen edebî eserler olmuştur. Özellikle Mısır ve Suriye gibi sosyalizmin geliştiği ülkelerde toplumcu gerçekçilik romanda adeta moda akım haline gelir. [155]

---

[153] Fâtımâ Mûsâ, **fi'r-Rivayeti'l-Arabiyyeti'l-Muasıra**, Kahire, Mektebetu'l-Anglo'l-Mısrî, 1972, s. 26-27.
[154] es-Seyyîd,, **a.g.e.**, s. 18.
[155] Nihad M. Çetin, "Arap: Yazı, Dil, Edebiyat", **DİA**, C: 3, İstanbul, 1991, s. 307-309.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Abdurrahmân eş-Şarkâvî ile birlikte Necîp Mahfûz[156] ve Yûsuf İdris[157] gerçekçi romanlarıyla tanınırlar. Necîp Mahfûz şehir hayatını konu edindiği romanlarıyla eleştirel gerçekliğe daha yakınken, Şarkâvî köy romanlarıyla toplumcu gerçekçi roman türünün en güzel örneklerini vermiştir.[158]

2.4.2.1. Köy Romanları

el-Ard, el-Fellâh ve *Kulûb Hâliye* romanlarına dekor olarak köyü seçen yazarımız Şarkâvî, betimlemelerindeki hareketlilikle birlikte dönemin siyasî ve içtimaî gözlemlerini konu edinip çözüm sunmada son derece başarılıdır. Çiftçinin yüzyıllar boyu iktidar ve köy ağalarının elinde çektiği sıkıntıyı, aşk, nefret, sadakat, cesaret, güven, fedakârlık ve isyan gibi duygularla süsleyerek köy hayatının içinden seçtiği canlı karakterlerle güzel bir kompozisyon içinde sunar.

Buradan hareketle ilk örneklerini Mahmûd Hayrettin'in *el-Fetâtu'r-Rîfiyye (Köylü Kız, 1903)* ile *el-Feta er-Rîfî (Köylü Delikanlı, 1905)* adlı iki romanda gördüğümüz ve Heykel'in *Zeyneb* adlı romanıyla taçlanan köy romanları üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Kılıç kuşanmanın, ata binmenin, öç alıp yağmalamanın, Gânîmet toplamanın övünç meselesi olduğu Arap toplumunda çiftçilik hor görülen bir meslektir. Aşk şiirlerine bile savaş sahnelerinin mukaddime yapıldığı cahiliye dönemini bir tarafa

---

[156] Necîp Mahfûz 11Aralık 1911'de Cemâliye'de dünyaya geldi. Asıl adı Necîp Mahfûz Abdulaziz'dir. eş-Şeyh Buhayri adlı mahalle mektebinde okuduktan sonra el-Huseyniyye İlkokulu'yla el-Huseyniyye Lise'sini bitirir. Henüz ilkokul öğrencisiyken 1919 Devrimi sırasında ülkede yaşanan siyasî olaylardan çok etkilenir. Daha sonra bu olaylar hem siyasi kişiliğinin şekillendirmiş hem de romanlarına malzeme olmuştur. Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünden mezun olan Mahfûz, 1936 yılından itibaren edebiyata yönelir. Edebiyatın makale, hikâye ve roman dallarında ürün vermiş ve 1988 Nobel Edebiyat ödülüne layık görülmüştür. Daha fazla bilgi için bkz. Ürün, **a.g.t.**, s. 42.

[157] Yûsuf İdrîs, 19 Mayıs 1927 tarihinde, Mısır'ın eş-Şarkiyye ilinin Fâkûs ilçesine bağlı Beyrûm köyünde doğdu. Dimyat Lisesi'nde okurken edibi kabiliyeti ortaya çıkar. 1945 yılında Kahire Üniversitesi Tıp Fakültesine girer. Üniversite arkadaşlarından esinlenerek hikâye yazmaya başlar. Yazdığı ilk hikâye *Unşûdetu'l-Gurebâ (Gariplerin Türküsü)* 1950 yılında yayımlanır. Mezun olduğu 1951 yılında el-Kasru'l-Aynî Devlet hastanesinde pratisyen hekim olarak çalışmaya başlar. Hikâye, roman, tiyatro eseri, hatıra ve izlenim edebi türlerinde ürün veren Yûsuf İdris'in eserlerinde doktorlar, hastaneler ve hastalar büyük yet tutar. 1964 yılında Cemal Abdunnâsır (1918-1970) tarafından edebiyat nişanı ödülüne layık görülmüş ve 1991 yılında vefat etmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Şerafettin Yıldız, **Yûsuf İdrîs Hikaye ve Romanlarında Sosyal Eleştiri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005, s. 42.

[158] es-Seyyîd, **a.g.e.** s. 183-184; Krş. Sabrî Hâfız, "Modern Arap Kısa Öyküsü (II)", çev. Azmi Yüksel, **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 13, Ankara, 2003, s. 40.

bırakırsak İslâmî Arap edebiyatında da nadir olarak kendisinden söz edildiğini görürüz. Sadece İbn-i Haldun (1332-1408) tarih, iktisat, sosyoloji ve siyaset gibi birçok sosyal bilim için temel teşkil eden görüşlerini anlattığı *Mukaddime* adlı eserinde çiftçilik sanatının kıymetine işaret ederek onu diğer mesleklerden üstün tutmuştur.[159]

Doğuşundan itibaren roman sanatı çiftçi karakterini değişik şahsiyetlerle canlandırmış ve romanın renklerinden biri olan bu karakter Mısır roman hareketinin gelişimine paralel olarak yol kat etmiştir. Mustafa ed-Dâb bu gelişmeyi iki döneme ayırır. 1903 ile 1952 yılları arasındaki ilk dönemde çiftçi romanları her ne kadar birbirinden farklı şekillerde ortaya çıksa da çiftçi karakterini sorgulayan bir araştırmacıyı memnun edecek seviyeye ulaşmamıştır. Bu romanlarda çiftçi etkin olmayan dekoratif bir şahsiyet ya da puslu bir portredir. Çiftçi karakterinin etkin olduğu ikinci dönem 1953 yılında *el-Ard* adlı romanının ortaya çıkışıyla başlar ve bu dönem 1973 yılına kadar sürer.[160]

Çiftçi romanlarında romanın dokusunu oluşturan şahsiyetler kadar köyün konumuna (merkeze uzaklığı) bağlı olarak değişen roman olay örgüsü de önemli yer tutar. Şarkâvî'nin *el-Fellâh, el-Ard* ve *Kulûb Hâliye* adlı romanları Kahire'ye yakın kuzey köylerinde geçtiği için şehrin siyasî hareketliliği romanın da ana konusudur.[161]

Korku, baskı, dayak ve toprağın ellerinden alınması şehirden gelen korkulardır. Bunun yanında merkezdeki siyasî hareketlilik köy halkının da gündemidir. 1919 Devrimi günlerinde derebeyleri tarafından toprağı elinden alınan köylü:

"*Yaşasın Adalet*

Ey İngilizler, ey eşkıyalar,

Buğdayımı arpamı baklamı aldın!" diye slogan atar.[162]

[159] Mustafa ed-Dâb, **Rivâyetü'l-Fellâh Fellâhu'r-Rivâye**, Kahire, Dâru'l-Ulûm, 1985, s. 25-29.
[160] ed-Dâb, **a.g.e.**, s. 28.
[161] ed-Dâb, **a.g.e.**, s. 90.
[162] Abdurrahmân eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, Kahire, Müessesat b. Abdullah, 1967, s. 90.

Şehir (Kahire), hükümetin yönetim merkezi aynı zamanda da muhtara başkaldıran köylü için sürgün ve gidenin geri gelmediği yokluk yeridir. Köylü tecrübesiyle bilir ki devlet birinin adını deftere kaydettiyse artık ona rahat yoktur.[163]

Köy romanlarında gördüğümüz kuzey köyleriyle güney köyleri arasındaki konu farklılığın bir diğer sebebi de topografik farklılıktır. Geniş doğu ve batı çölleri üzerine kurulan ama Nil Nehri'ne yakınlığından nasiplenen güney bölgesi hurma bahçeleriyle zengin olurken, Nil Nehri'ne uzak kalan kuzey köylerinde ise nehrin suyundan doğrudan faydalanmak mümkün olmaz. Köylü, yönetimin izin verdiği ölçüde sudan istifade eder. *el-Ard* romanında sulama izninin 10 günden 5 güne indirilmesi[164] bu uygulamanın bir örneğini teşkil eder. İzin verilen günler dışında yapılan sulama, hükümet tarafından hırsızlık olarak kabul edilir.

19. yüzyıla gelindiğinde, içinde bulunduğu zor şartların betimlenmesi itibariyle çiftçi tasvirinin nesirde, şiirden daha önce yer aldığını görüyoruz. Sâdık er-Rafiî'nin 1908 yılında yazdığı fakir kulübeleri Mısır saray halkına dayanak olan çiftçiyi konu edinen şiirinden önce Abdullâh Nedim'in içerdiği diyaloglar sebebiyle hikâye kabul edilebilecek *Arabiyyu'l-Frenc* adlı nesir yazısı köylüden bahseden ilk edebî metindir.[165]

Abdullâh Nedim bu yazısında köyde doğan toprakta oynayıp çamurda uyuyan, hayvan otlatıp suyolu açan, soğan ekmek yiyerek büyüyen bir köylü çocuğu konu edinir. Eline fırsat geçip de yurt dışına okumaya giden çocuk dört yıl sonra köye döndüğünde çiftçi babasını küçük görür. Köy adetlerini hatta yiyerek büyüdüğü soğanın adını unutmuştur. Nedim, yazısına şu satırlarla başlar:

> *"Bir çiftçinin oğlu oldu. Ona Zayt adını koydu. Çocuk hayvan otlatacak yaşa gelene kadar toprakta oynadı, çamurda uyudu. Büyüyünce babası onu hayvan otlatmaya, suyolu açıp tarla sulamaya gönderdi. Her gün ona 4 somun ekmek ve 4 baş soğan veriyordu. Bayramlarda ise et ve soğan yerdi. Bir gün babasının yanında sulama*

[163] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 90.
[164] Abdurrahmân eş-Şarkâvî, **el-Ard**, Kahire, Dâru'ş-Şurûk, 1990, s. 87.
[165] Muhammed Abdulganî Hasan, **el-Fellâh fi'l-Edebi'l-Arabî**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrıyye el-Âmme li'l-Kitap, 1965, s. 77.

yaparken bir tacir yanlarına geldi ve babasına: "Oğlunu okula gönderseydin okuyup adam olurdu." dedi. Bunun üzerine baba oğlunu alıp okula götürdü. İlköğrenimini tamamlayınca hükümet onu Avrupa'ya gönderdi. Dört yıl sonra vapura binip ülkesine döndü..."

Nedim, baba oğulun tarlada buluşmasıyla yazısına devam eder. Baba oğluna sarılıp öptükten sonra aralarında şu konuşma geçer:

"Zayt: Şaşırıyorum size Müslümanlar; şu kucaklaşma işiniz de çok çirkin gerçekten.

Muit: Nasıl selamlaşalım oğlum?

Zayt: Merhaba, de ve benimle tokalaş yeter.

Muit: Ben köylü değil miyim oğlum?

Zayt: Ey koca adam, siz Arap çocukları çiftçi değil aynı hayvan gibisiniz."

Yine Abdullâh Nedim'in *Fellâh ve Murâbî (Çiftçi ve Tefeci)* ve *Muhtâcun Cahilun fi Yedi Muhtâlin Tamiîn (Tamahkâr Bir Fırsatçının Elinde Cahil Bir Muhtaç)* adlı hikâyesi onun toplumsal içerikli hikâyelerindendir. Adı geçen son romanda muhtaç kişi, 100 cüneyhe ihtiyacı olup da tefeci bir tüccarın eline düşen Mısırlı bir çiftçidir.

Mısır'ın siyasî hayatından bahsederken değindiğimiz gibi halkın %82'sini oluşturan köylü halk, toprak reformuna kadar her dönem en ağır ekonomik sıkıntılara maruz kalmıştı. Bu güçlüğü atlatabilmek için borç almak zorunda kaldığında da tefeci ya da büyük toprak sahiplerinin eline düşüyor, durumu toprağını kaybetmeye kadar gidiyordu. 1881 yılında Abdullâh Nedim'in hikâyelerinde bahsettiği bu durum 1908 yılında Mustafa Sâdık Rafii'nin çiftçi şiirlerinninde konusudur.[166]

19. yüzyılın başlarında bir tekâmül içinde olan Arap nesrine paralel olarak çiftçi hikâyelerinde sanatsal olgunluğa doğru bir gidiş görülür. 1905 yılında Mahmûd Hayret'in *el-Fetâtü'r-Rîfiyye* ve *el-Fetâ er-Rîfi* adlı iki romanı aşk romanı formatında

[166] Abdulganî Hasan, **a.g.e.**, s. 80.

karşımıza çıkar. Aslında, Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin toplumsal gerçekçi romanlarında da olduğu gibi romanlarına mekân olarak köyü seçen yazarların çoğunda, belki de tabiatın güzelliği ve mekânın sevgililerinin buluşmasına tanıdığı fırsat sebebiyle aşkın vazgeçilmez temalardan olduğunu görüyoruz.

İki romanında da köy hayatıyla şehir hayatını kıyaslayan Mahmûd Hayret, temiz çevresi ile köyü şehre üstün tutarken yaşadığı sıkıntılara rağmen şehirliden daha mutlu olan köylüyü bu karşılaştırmadan galip çıkarır.

Bu tarihlerde *Zeyneb* romanından önce çiftçi edebiyatı yapan iki romanla daha karşılaşıyoruz. Bunlardan ilki Abdulhamid el-Bugrevâsî'nin e*l-Kısâsu Hayatun* (1905) romanı ile Muhammed Tâhir Hakkı'nın *Azrau Denşevay* (1906) adlı romanlarıdır. Ancak Bugrevâsî'nin adı geçen romanını Hamid en-Nessâc dışında hiçbir edebiyat tenkitçisi veya tarihçi zikretmez.[167]

Kahire'de doğup büyümesine rağmen Mahmûd Hayret'in köy hayatını romanlarına mekân olarak seçtiği gibi daha pek çok hikâye ve roman yazarının tecrübeleri olmamalarına rağmen köy hayatını ve çiftçiyi son derece güzel betimlediklerini görürüz. Bunlardan biri olan Heykel'in, Fransa'da bulunduğu sırada kaleme aldığı *Zeyneb* romanında, köylünün günlük yaşantısını, duygularını, örf ve adetlerini gerek zaman ve mekân, gerekse figürler gibi roman türünün temel öğelerini gereğince kullanarak sağlam bir sebep sonuç ilişkisine dayandırarak dokuması esere tarihî olmayan edebî ilk Arap romanı ünvanını kazandırmıştır.

Romanın ilk baskısına konan Mısrî Fellâh müstear adı, yazarın o zamanki düşünce yapısını yeteri derecede ele vermektedir. Toplumda gerek hikâye yazarlığı kimliğinin yeterince saygın bir yerinin olmaması gerekse içeriğinde aşk macerası olan bir esere adını verememiş olması bir müstear isim kullanmasına mecbur etse de, kullandığı ismin "Çiftçi bir Mısırlı" olması manidardır. Nitekim kendisi daha sonra romanın önsözünde bu duruma açıklık getirerek Mısır'ı yönetme hakkını kendinde gören Paşa çocuklarının ve diğerlerinin çiftçilere gereken saygıyı göstermemesine bir

[167] ed-Dâb, **a.g.e.**, s. 30.

tepki olarak çiftçileri yüceltmek ve onların Mısırlı bir çiftçi olmaktan gurur duyduklarını göstermek için bu ifadeyi kullandığını söyler.[168]

1914 yılında yayınlanan *Zeyneb* romanından üç sene sonra 1917 yılında, Muhammed Teymûr'un *es-Sefus* gazetesinde *fi'l-Kıtâr* başlığıyla yayınladığı hikâye adından çiftçileri konu edindiğini düşündürmese de, hikâyenin konusu onlara yapılan kötü muameledir.

Hikâyede, bir tren kompartımanında arkadaşının elindeki gazeteyi alarak okumaya başlayan bir Çerkez, bir süre sonra, gazeteyi öfkeyle katlayıp yere atarken, *"Çiftçi efendisiyle aynı seviyeye gelsin diye okuma yazmayı yaygınlaştırıp cehaletle mücadele etmek istiyorlar. Hâlbuki bilmiyorlar ki ne büyük bir cinayet işliyorlar*." diye söylenir. Daha da ileri giderek sözlerine: "*Köylüyü eğitimden daha ucuz olan kırbaç yola getirir. Hem bu köylünün bütün hayatı boyunca alışık olduğu bir şey.*" diye devam eder. Trendeki köy muhtarı da Çerkez'i destekleyince köylü bir öğrenci: "*Sayın muhtar, çiftçi size ancak kırbaçla itaat eder çünkü siz bundan başka bir şey bilmiyorsunuz. Eğer siz onlara iyi davransaydınız omuz omuza verip size yardım ettiklerini görürdünüz. Fakat maalesef onlara kötü davrandınız ve onlar da kendilerini korumak için size zarar verdi. Kendiniz de çiftçiyken çiftçi kardeşlerinize böyle davranmanız beni dehşete düşürüyor.*" diyerek ona karşı çıkar.[169]

Roman bize, çiftçinin o dönemde toplumdaki statüsü ve diğer sosyal tabakalarla ilişkisi konusunda fikir verir. Şehirli-çiftçi, umde-köylü, toprak ağası ve çiftçi arasındaki çekişmenin yaklaşık yarım asır sonra Şarkâvî'nin romanlarında da devam ettiğini görürüz.

İsâ Âbîd'in *İhsan Hanım (1921)* adlı hikâye mecmuasının içindeki *Me'sâtün Karaviyyetün* adlı hikâyesi, aralarına bir paşa oğlunun girdiği, köy kızıyla amcasının oğlu arasında geçen aşk hikâyesini konu edinir. Yazar hikâyede köy betimlemelerini ihmal etmez. Sabah olup da gün aydınlanınca kadın, erkek, çoluk çocuk bütün köy halkı, çamur ve kerpiçten yapılmış evlerinden çıkarak günlük işlerine koyulurlar. Çocuklar hayvanları yonca tarlalarına sürer. Erkekler toprağı sürüp tohum serper ve

[168] Abdulganî Hasan, **a.g.e.**, s. 78.
[169] Abdulganî Hasan, **a.g.e.**,. 45.

sularlar. Bazı kadınlar onlara yardım ederken bazıları, evde kümes hayvanlarına bekçilik eder ya da nehirde yıkadıkları çamaşırları taşlara serer. İsâ Âbîd romanında köy betimlemelerinin yanı sıra köy halkının tasvirini de unutmaz. Köy romanlarında "sakîye" adı verilen sulama kanalları her yazarın hikâyesinde kullandığı önemli bir mekândır. Hurma ve dut ağaçlarının gölgelediği bu yer çoğunlukla efkârlı köy delikanlısının uzlet yeridir. Hazin şarkılar söyleyerek hayallere dalarken su değirmeninin sesi şarkısına eşlik eder.[170]

Yine çiftçinin toprağa bağlılığı, gelin gibi süslenmiş pamuk tarlalarını seyrederkenki gururu, gelecek hayalleri, romanın örgüsüne gizlenmiş örf ve ananesi, sevgi, öfke ve kıskançlıklarına damga vuran samimiyetleri, köy imamı, köy muhtarı, köy öğretmeni, zengin köy ağası gibi değişmez karakterleri köy romanlarının ortak özelliklerindendir.

Mahmûd Tahir Lâşîn'in neşrettiği *Yehkî En (1929)* adlı hikâye derlemesinde bulunan *Havâdisu'l-Karye* adlı hikâyesi kitaptaki 14 hikâyeden biridir. Hikâye, yazarın arkadaşlarıyla ziyaret için köyüne gitmesiyle başlar. Gittiği her yerde sevinçle karşılanan yazar, yoksulluklarından utanarak kerpiç evlerinde saklanan kadınlarına merhametle davranan, elinde baltayla eğilmiş çalışırken sıcağın hararetinden alnından ter damlayan çiftçilerle onların yarı çıplak ve çamur içinde su birikintisinde oynayan çocuklarına acır. Ancak bu durumu hak ettiklerini düşünen arkadaşı onunla aynı fikirde değildir. Hikâye baştan sona yazarın köy betimlemeleriyle devam eder. Tahir Lâşîn'in bu çalışması belki de köyün ve köylünün durumunun iyileştirilmesini konu edinen ilk çalışmadır.[171]

II. Dünya Savaşı'ndan itibaren çiftçinin geçim sıkıntısı ile zor yaşantısını anlatan köy romanlarının dikkat çekecek bir şekle büründüğünü görüyoruz. Taha Hüseyin'in önce Mısır gazetelerinde tefrika ettiği, sonra bir kitap haline getirerek neşrettiği *Muazzebûne fi'l-Ard (1949)* adlı hikâye derlemelerinden oluşan kitabı her ne kadar bazı edebiyat eleştirmenleri tarafından roman özellikleri ihtiva etmediği için roman olarak kabul edilmese de[172] fakir köy insanını betimleyen hikâyeler ihtiva

[170] Abdulganî Hasan, **a.g.e.**,. 91.
[171] Abdulganî Hasan, **a.g.e.**, 91-92.
[172] Abdulganî Hasan, **a.g.e.**, s. 97.

etmesi açısından önemlidir. Zaten kendisi de kitabında roman yazmak için cümleleri kaleme almadığını sadece aklına geldiği gibi yazdığını söyler ve *"okumak isteyen okusun, okumaktan sıkılan bıraksın"* cümleleriyle meydan okur.[173]

Kitaptaki bütün hikâyeler yoksul Mısır halkının geçim sıkıntısını konu edinir. Kahramanlarının adıyla isimlendirilen *Halîl* ve *Hatice* adlı iki hikâyede yazar mekân olarak köyü seçmesine rağmen köylünün fakirliği dışında halkın genel yaşantısıyla köy betimlemelerine rastlanmaz.

Köy romanlarının en gelişmiş örneğini Abdurrahmân Şarkâvî'nin 1954 yılında kaleme aldığı *el-Fellâh* romanında görürüz. Romandaki köy hayatı betimlemeleri tıpkı bir tiyatro sahnesi ya da bir resim portresi gibi canlıdır. Romandaki sesli hareketlilik kadar manevî hareketlilik de okuyucuya sirayet eder. Onun köy sahneleri, Muhammed Teymûr, İsa Âbîd ve Tahir Lâşîn'in romanlarındaki gibi yapmacık olmayıp Heykel'in *Zeyneb* romanındaki gibi gerçektir.[174]

> *"Uzakta yaşlı bir eşek köyün patika yollarında gözden kayboldu. O sırada bir genç kız tayfası ellerinde boş kovalarla nehre doğru ilerliyordu. Nehir yönünde içlerinde sadece biri renkli elbise giymiş olan, siyah uzun elbiseler içinde genç kızlar belirdi. Kahkahalar arasında sadece birinin sesi belirgindi... Nehirden dönüyorlardı. Başlarının üstündeki dolu kovalar birininki daha bariz olmak üzere aynı hizada yana eğilmişti. Kovası daha fazla eğik olan genç kız daha uzun boylu, daha sabit adımlıydı. İçlerinde sadece kalça kısmı darlaşan renkli elbise giyen ve parlak kumaştan küçük topları alnına sarkan, canlı kırmızı iç örtüsünü belli eden şeffaf siyah örtüyü kullanan da oydu."*[175]

Şarkâvî'nin *el-Ard* ve *Kulûb Hâliye* romanları da aynı karakter de, canlı betimlemeleriyle okuyucuya köy havası yaşatan romanlardır. Döneme sosyal eleştiri getiren realizm akımının hâkim olduğu bu üç roman, köylünün problemlerini ortaya

[173] Taha Hüseyin, **Muazzebûne fi'l-Ard**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1977, s. 22.
[174] Abdulganî Hasan, **a.g.e.**, s. 101.
[175] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 26.

koymakla kalmaz onların çözüm arayışlarını da konu edinir. Dolayısıyla sosyalist realizm akımına da örnektir.

Muhammed Abdulhalîm de (1913-1970) yazdığı kısa hikâyelerinde köy hayatı ve tasvirlerine yer veren yazarlardandır. *Kullu Şeyin ala ma Yuramu (Her şey İstediğin Gibi)* ve *Aidun ila Karye (Köye Dönüş)* adlı iki hikâyesinin ilkinde, çiftçinin fakir yaşantısını işlerken ikincisinde, zengin toprak sahibi paşa ile yanında çalışan işçisi Ammû Hasbillah arasında geçen olayları konu edinir.

Görevi sebebiyle Mısır köylerinden biri olan "Saîd" köyünde bulunduğu sırada köy hayatını gözlemleme fırsatı bulan Yahya Hakkı, diğer yazarların farkedemediği ince ayrıntıları gözden kaçırmadan köy hayatını olağanüstü betimlemeleriyle tasvir etmiştir.

Dimaun ve Tînun (Kan ve Toprak) romanında köy yaşantısıyla köylünün öç alma, topraklarını koruma gayretini, ailelerine, vatanlarına ve sevdiklerine düşkünlüklerini, ayrılığın biteceği güne özlemlerini konu edinir.[176]

Yahya Hakkı'nın (1905-1992) *Sah en-Nevm (Uyan)* adlı hikâyesi devrimden sonra yazılmış en güzel hikâyelerdendir. Devrim öncesi yapılan haksızlıklara ses çıkartmayıp durumuna razı olan bir köyü konu edinir. Hikâyede köylüler, kullandıkları zirai yolun güzergâhı vekilin bulundüğü köyün yakınından geçecek şekilde değiştirildiğinde trenin gürültüsünden kurtulduklarını düşünerek kendilerini teselli ederler. Yahya Hakkı'nın köyü devrimden sonra gaflet uykusundan uyanır, ancak özgürlüğün sorumluluğunu taşımak köylüye zor gelmektedir. 1955 yılında yazılan hikâye, Şarkâvî'nin romanlarıyla karşılaştırıldığında onun romanlarında gördüğümüz devrimci ruhdan çok uzaktır. Şarkâvî'ye "el-Fellâh es-Sâir" denmesinin sebebi de bu olsa gerekir.

Modern Mısır edebiyatının doğuşunu etkileyen siyasî ve kültürel süreci özetlediğimiz bu bölümde, Mısır romanının gelişim sürecini belli başlı örnekleriyle vermeye çalıştık. Bunu yaparken Şarkâvî'nin, köyü dekor olarak seçtiği romanlar ağırlıkta olduğu için köy romanlarının gelişim ve içeriğinden de bahsetmeyi uygun

[176] Abdulganî Hasan, **a.g.e.**, s. 107.

bulduk. Köy romanları, karakterleri, bölgesel renk ve mekânlarıyla şehir romanlarından farklı bir dokuya sahip olduğu için bu örneklerin asıl konumuz olan Şarkâvî'nn romanlarının anlaşılmasını kolaylaştıracağı kanaatindeyiz. Taklidî ürünlerle başlayan, zamanla Mısır insanının duygu ve problemlerini yansıtan 20. yüzyıl millî Mısır romanının önemli örneklerini veren Şarkâvî'nin romanlarında Mısır toplumun portresini çıkarmadan önce, onun fikrî ve edebî hayatını konu edindiğimiz bölümle devam etmek istiyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

ABDURRAHMÂN eş-ŞARKÂVÎ

1. Hayatı

Şarkâvî'nin romanlarını anlamak şüphesiz hayat hikâyesini doğru anlamaktan geçer. İnsanın yaşadığı çevre, şahsiyetinin oluşmasında temel rol oynadığı gibi, hayata ivme kazandıran insan ilişkileri, sosyal ve siyasî hareketlilik de karaktere etki eden faktörlerdendir. Bu anlamda Şarkâvî'nin doğduğu ve yetiştiği çevre kadar hayatına tesir eden bir diğer etken de döneminin siyasî hareketliliği olmuştur. Onun doğduğu yıllar Sad Zağlûl (1860-1927) önderliğinde bütün yurtta İngilizlere karşı direnişin toplumsal bir devrime dönüştüğü yıllara rastlar. 1919 Devrimi'ni köyde büyüklerinden dinleyerek yetişen Şarkâvî, 1936 Devrimi'ne neden olan olayları, kırsal kesimde çiftçi bir ailenin çocuğu olarak ve Kahire'de de katıldığı öğrenci eylemleriyle bizzat tecrübe etmiş, bütün bunlar karakterinin şekillenmesinde ve edebî tavrının oluşmasında etkili olmuştur. Hayatından büyük izler taşıyan *el-Ard* romanı için şunları söyler:

> *"Gerçekten el-Ard romanında hayatımdan bölümler ve küçük yaşta bende iz bırakan ufak parçalar vardır. Bunlar çok eskide kalmış da olsa olayları içinde saklar ve bu romandaki pek çok şeyin hayat hikâyem olduğu gerçeğini değiştirmez. Mesela Tarla Yolu hikâyesi köyümüzde ve komşu köylerde yaşandığı gibi toprağın çiftçinin elinden alınması olayı da gerçektir."*[177]

Roman karakterlerini kendinden parçalarla süsleyen ve romanlarını gerçek hayatın kurgusu üzerine oturtan Şarkâvî'nin hayat hikâyesini kaleme aldığımız bu bölüm onun fikrî ve edebî bakış açısını da anlamada bize yardımcı olacaktır.

1.1. Doğumu ve Ailesi

Romanlarında hayatının kalp atışlarını duyduğumuz Abdurrahmân eş-Şarkâvî, 10 Kasım 1920 tarihinde el-Munûfiyye eyaletinin Şebîn el-Kûm şehrinin ed-Dellâtûn

[177] Mustafâ Abdulganî, **İtirâfât Abdurrahmân eş-Şarkâvî**, Kahire, el-Meclisu'l-Âlâ li's-Sekâfe, 1995, s 65.

köyünde doğmuştur.[178] Şarkâvî doğduğu köyün üzerinde kurulduğu Şebin nehri için: *"Nehir o derece güzeldir ki, doğduğum ve büyüdüğüm bu bölgeyi görenler onu İsviçre'nin bazı göllerine benzetirler."* demektedir.[179] Babası, o zaman için köyün en büyük toprak sahibi sayılsa da aslında küçük arazi sahibi bir çiftçidir. Ezher'de devam ettiği eğitimini tamamlamayı çok istediği halde, şartlar el vermediği için bırakmak zorunda kalır. Çünkü çiftçilik yükünü taşıyamayacak kadar hasta ve yaşlı olan babası kendisine yardım etmesi için köyde kalmasını istemiştir. Babasının ölümünden sonra ailenin başına kendisi geçer.

Şarkâvî'nin babası hakkındaki cümlelerinden, çocuklarının eğitimine dinî değerler başta olmak üzere büyük önem verdiğini ve onlara sağladığı kültürel atmosferin Şarkâvî'nin fikrî ve edebî şahsiyetinin oluşmasında büyük etkisi olduğunu anlıyoruz:

> *"Babamın öğretimimizde ehemmiyetle üzerinde durduğu konu dinî değerlerdi. Daima eğitimi dinî değerlerle ilişkilendirirdi. Kendisi de köyümüz ve komşu köyler içinde ilk eğitim görenlerdendi. Bu da üniversite tahsili de dâhil olmak üzere bütün çocuklarının eğitimine ilgisinin sebebini açıklıyor.*
>
> *Babam, gözümü açtığım günden beri gördüğüm çok sayıda dinî kitapların yanı sıra dağıtılan gazeteleri de almaya çok gayret ederdi. Hatırlıyorum da evimizde daima el-Ehram ya da bilinen VEFD yanlısı Kevkebu'ş-Şark ya da Cihâd, Mısrî gibi gazetelerden biriyle el-Mukattam veya el-Belâğ gibi bir akşam gazetesi bulunurdu. Babamın gazeteleri getirip okumak için bizi çağırdığını, okumamıza ve anlamamıza yardımcı olduğunu hatırlıyorum. Bu atmosfer çok küçük yaşta kültürel, siyasî ve devrimci duygularımın gelişmesine büyük katkı sağladı."*[180]

[178] Abdulmunim Hafâcî, **el-Edebu'l-Arabyyi'l-Hadîs**, Kahire, Mektebetu'l-Külliyye Dâru'l-Cil, 1985, s. 129.
[179] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 13.
[180] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 13

"Yaz tatilini geçirmek için köye dönüşüm de yine o günlere ait anılarım arasındadır. Tatili kitap okuyup, babamın komşu köylerden gelen Ezher ve Dâru'l-Ulûm mezunu arkadaşlarının katıldığı toplantılarda tartışmaları dinleyerek geçirirdim. Bu meclisler düzenli olarak tertip edilirdi. Bu toplantılarda konular, dinî konular dışında ilim ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda münakaşa ve sorgulamalarla temayüz ederdi." [181]

Babasının Şarkâvi'nin eğitimine katkısı ona sadece kültürel bir atmosfer sağlamakla sınırlı kalmamış, bizzat derslerini kontrol etmek ve yardımcı olmak suretiyle onun eğitimdeki sorumluluğunu da üstlenmiştir. Okumak için gittiği Kahire'de çektiği yalnızlık esnasında babasının: *"İlim öğrenmek için yolculuk etmek Allah yolunda cihat etmek gibidir."* sözüyle teselli olur. Babası çocuklarından uzak kaldığı bu dönemde de onlarla irtibatını kesmemiş, yaptığı ani ziyaretlerle yaşantılarından emin olmayı hedeflemiştir:

"Babamın bize yaptığı ani ziyaretler o günlere ait hatıralarımdandır. Böylelikle yaşayış tarzımızdan ve derslerimizi takip şeklimizden emin olurdu. Hafta sonu tatilinde derslerimizi tekrar etmemiz, durmadan ısrar ettiği en önemli talimatlardandı. Hafta sonu tatili Perşembe günü ders bitimiyle başlar Cuma günü ikindi vaktine kadar devam ederdi. Hafta sonu tatili dışında haftanın diğer günleri de bizi ders çalışmaya teşvik ederdi."[182]

Şarkâvî'yle ilgili kaynaklarda anne ve babasının adı ve kaç kardeş olduğuna dair bir bilgiye ulaşamazken kendisiyle ilgili yapılan söyleşilerde ulaşabildiğimiz bilgi babasının eğitimlerine verdiği önemle sınırlı kalmıştır.

1.2. Eğitimi

Şarkâvî ilkokula başlamadan önce yaşadığı dönemde çocukların Kur'an-ı Kerim öğrenmek ve ezberlemek için gittikleri, bazen caminin yanında, bazen de

[181] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 14
[182] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 13-15.

caminin içinde, bu iş için tahsis edilmiş mekânlarda 'şeyh' adı verilen çoğunlukla cami imamının öğretmenlik yaptığı "küttâb" (çoğulu: "ketâtîb") denilen okula gider.

Hayatından izler taşıyan *el-Ard* romanında küttaba giden çocukların eğlencelerinden aşağıdaki cümleleriyle bahsetmiştir:

> *"İlkokula gitmeden bir yıl önce köyün su kanalının yakınlarında, küçük bir gölde yıkanırdık. Kızlı erkekli küçük çocuklardık. Vücudumuzu toprağa bular ve başımıza ve yüzümüze şeytan kılığına girmek için çamur sürerdik. Sonra küçük göle atlar, alüvyonlu suya dalardık. Çığlıklarımız suda yüzüp kanat çırparak bizi karşılayan kaz ve ördeklerin çığlıklarına karışırdı."*[183]

Küttabda okuduktan bir yıl sonra, "el-Medresetu'l-İlzâmiyye"[184] denilen köyündeki devlet okuluna gitmiş ve ikâmet ettiği köyde ilkokul bulunmadığından eğitimine Şibra Halfun adlı komşu köyde devam etmek zorunda kalmıştır. Şarkâvî sabah altıdan öğlen ikiye kadar devam eden okulda klasik ilkokul bilgileriyle dinî bilgiler tedris eder.[185] Medresetu Şebîn el-Kûm el-İbtidâiyye el-Emîriyye adlı bu okulu bitirdikten sonra Kahire'de Muhammediye İlkokulu'nda[186] (1933) ve Hidviyye Lisesinde (1938) okumuştur.[187]

Şarkâvî'nin Kahire'deki yaşantısıyla ilgili anıları aşağıdaki gibidir:

> *"Sekiz yaşımı bitirmeden Kahire'ye geldim ve hayatımda ikinci kez yalnızlık hissettim (ilkini köyümüzden başka bir köyde temel eğitim alırken hissetmiştim). Fakat bu seferki yalnızlık köyümden ve babamdan uzakta Kahire şehrindeydi ve bu gerçekten bana çok zor gelen bir*

[183] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 8.
[184] Köylerde, sadece okuma yazma öğretmekle sınırlı olan ve hükümet tarafından belirlenen müfredata göre eğitim veren müessesidir.
[185] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 13.
[186] 1952 Devrimi'ne kadar Mısır'da eğitim ilköğretim ve lise şeklinde düzenlenmiştir. Şarkavi altı yıllık bir süreyi kapsayan İlkokul hayatına komşu köyde bulunan *Medresetu Şebîn el-Kûm el-İbtidâiyye el-Emîriyye* okulunda başlayıp Kahire'de *Muhammediye* ilkokulunda devam etmiştir.
[187] Robert B. Campbell, **Alâmü'l-Edebî'l-Arabî el-Muâsır**, C: II, Beyrut, el-Ma'hedü'l-Almani li'l-Ebhasi'ş-Şarkiyye, 1996, S. 775.

yalnızlıktı. Ancak babam (Allah rahmet eylesin) bize ilim öğrenmek için yolculuk etmenin Allah yolunda cihat etmek gibi olduğunu öğretmişti.

Kahire'de ikâmet ettiğim ev el-Kebş kalesinin önündeki Selâme caddesinin kollarından biri olan Azîziye Caddesinde, es-Seyyide Zeyneb mahallesindeydi. Daha sonraları hayvanlar, arabalar ve gürültüyle dolu daracık bir meydana dönüşen (ne zamandı bilmiyorum) bu geniş alanı hatırlıyorum.

Başkentte hayatımız son derece düzenliydi. Bu, babamın bizim için koyduğu düzenin de üstündeydi. Mesela akşam yemeğini hep birlikte oturduğumuz masanın başında saat tam dokuzda yerdik. Bugün bile akşam yemeğindeki bu saati muhafaza ediyorum."[188]

Kahire'deki insan ilişkileri ve refah seviyesi Şarkâvî'yi şaşırtır. Köylü sabahları mısır ekmeğine soğanı katık ederken şehir halkının satın aldığı ekmek, peynir, yumurta gibi yiyecekler, Şarkâvî'nin daha önce görmediği yiyeceklerdir. Şehirde insanların duyarsızlığı da onu şaşırtan şeylerdendir. Matem evinin yakınlarında düğün çadırının kurulmasını toplumsal ve vicdanî duyarsızlık olarak niteler.[189]

Köyünde, kendinden büyük kardeşlerinin yaz tatilinde okumak için getirdiği kitaplarla edebiyat önderlerinin adına aşina olan Şarkâvî, 1935 yılında Paris'e gider ve orada bir yıl kalır. Paris'te edebiyata daha fazla ilgi duymaya başlamıştır.[190] 1938 yılında ilk çeviri şiirini neşreder. es-Sâneviyye el-Hidviyye lisesinde okurken, her çarşamba günü Arap edebiyatı önderlerinden Tahâ Hüseyin'in "Çarşamba Sohbetleri"ni dinlemeyi alışkanlık haline getirir. *es-Siyâsiyye* gazetesinin neşrettiği bu konuşmalar, onun önüne ilk dönem Arap şairlerinin hayatından sihirli bir dünya açar. Liseyi bitirdikten sonra edebiyat fakültesine gitmek istese de babası ve kardeşleri Hukuk fakültesine gitmesi konusunda ısrar ederler. Zira o günlerde tıp tahsilinden

[188] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 14.
[189] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 18.
[190] Musa Yıldız, "Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin el-Fellâh Adlı Romanı", **EKEV Akademi Dergisi**, C: 3, S: 1, Ankara, Bahar 2001, s. 255.

sonra gelen hukuk eğitimi edebiyata nazaran daha prestijli bir meslektir. Bu yüzden gittiği Fuâd el-Evvel Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde edebiyatla ilişkisini kesmez. Edebiyat fakültesinde düzenlenen edebiyat toplantılarına ve Taha Hüseyin'in haftalık konferanslarına devam eder.[191]

Ailesi, edebiyata olan ilgisinin onu hukuk tahsilinden alıkoymasından endişelenir. Daha sonra *Ali İmâmu'l-Muttekîn* adlı kitabında edebiyata olan sevgisini açıkladığı ihdâ bölümünde kardeşine hitaben şöyle der:

> *"Biz daha küçükken, edebiyatın beni ilim tahsilinden alıkoymasından endişeleniyordun. Hukuk fakültesini bitirdiğimde de edebiyatın beni, babamızın da arzusu olan hukuk mesleğinden alıkoymasından korktun. Edebiyatla bir meslek olarak ilgilendiğimi görünce çok kızıp engel olamaya çalıştın. Edebiyatla uğraşmamın gereği olarak okuyup düşünmek, incelemek ve kederleri ifade etmek için ihtiyaç duyduğum zaman sebebiyle geri çevirdiğim pek çok büyük mevkî ve başkanlık fırsatları yüzünden beni azarlamayı alışkanlık haline getirdin. Umarım bu sayfalarda edebiyatla ilgilenmemin sebep olduğu üzüntünün karşılığını bulursun."*[192]

1.3. Çalışma Hayatı

Üniversite öğrencisiyken aktif olarak edebiyatla ilgilenen Şarkâvî, 1943 yılında Fuâd el-Evvel Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra iki yıl avukatlık yapar.[193] Bu işinden ayrılarak, bir yıl süreyle eğitim bakanlığında müfettiş olarak çalışmış daha sonra gazete ve dergilerde yazı işleri müdürlüğü ya da makale yazarlığı yapmak suretiyle edebiyatı bir meslek olarak icra etmiştir.[194] Yukarıda edindiğimiz bilgiler ışığında, kültürlü bir ailede, geçmişle bugünü birbirine bağlayan kültürel mirası edinerek yetiştiğini ve yaşadığı asrı değerlendirebilecek siyasî, dinî ve

[191] Ali Kemâl, **Abdurrahmân eş-Şarkâvî el-Fellâh es-Sair**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrî el-Âmme, 1990, s. 46.
[192] Abdurrahmân eş-Şarkâvî, **Alî İmamu'l-Muttakîn**, Kahire, Dâru'ş-Şurûk, 2009, s. 7.
[193] Campbell, **a.g.e.**, s. 775.
[194] Yıldız, **a.g.m.**, s. 255.

tarihî donanıma sahip olduğunu söyleyebileceğimiz Şarkâvî, sorgulayıcı ve çözüm odaklı kişiliğini edebî eserlerine de yansıtır.

Şarkâvî, 1940'lı yıllarda Mısır'da taraftar bulan sosyalist fikirlere temayül etmiş ve düşünce dünyasını yazarken daha ayrıntılı bahsedeceğimiz gibi sosyalist kuruluşların kültürel faaliyetlerine katılmıştır. 1945 yılından itibaren devrim öncesi ve sonrasında pek çok derginin çıkarılmasına iştirak eder. İngiliz sömürgesi ve istibdada karşı yazılarından dolayı, öğrenciliğinde olduğu gibi çok kez tutuklanır. 1945 yılında üniversite mezunları birliği tarafından çıkarılıp 1946 yılında kapanan aylık *el-Talîa* dergisinde yazı işlerine başkanlık etmiş, daha sonra sırasıyla *el-Musavver*, *el-Ğad*, *el-Mısrî, eş-Şâb*, *Ahbâru'l-Yevm* ve *Rûzu'l-Yûsûf* dergilerinde yöneticilik görevinde bulunmuştur.[195]

1950 ile 1951 yılları arasında edebî hareketliliği takip etmek üzere Paris'e gider.[196] Döndükten sonra *el-Mısrî* adındaki edebiyat gazetesinde hikâye, makale ve şiirlerini neşretmeye başlar.[197]

1952 Devrimi gerçekleştiğinde devrim taraftarı iken devrimin Amerika yanlısı tutumuna ve devrim karşıtı bazı işçileri öldürdüğüne şahit olduğunda devrimin karşısında yer almıştır.[198] Devrim sırasında kendisine gazetede makale yazma yasağı getirilince, demokratik millî mücadeleyi kapsayan *el-Ard* romanını kaleme alır. *el-Mısrî* gazetesinde romanın tefrikasını tamamladıktan sonra 1953 yılı Haziran ayının başından itibaren tamamen gazeten ayrılır.[199]

Şarkâvî, devrim günlerinde yaşadığı sıkıntıları şu cümleleriyle ifade eder:

> *"1950'li yılların başlarında el yazısı halinde Seyyîd Ömer Mukrîm hakkında hazırladığım bir kitapla, pek çok hikâye ve şiire el kondu. Aynı*

[195] Yıldız, **a.g.e.,** s. 255.
[196] Campbell, **a.g.e.**, s. 775.
[197] Hafâcî, **a.g.e.**, s. 130.
[198] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 48.
[199] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 49.

şekilde başta Aragon olmak üzere Direnişçi Şairler adı altında hazırladığım bir çalışma da müsadere edildi."[200]

"Bundan başka devrimin ilk günlerinde diğerlerinin aksine matbu olan bir kitap daha yasaklandı. Halk ve Ordu adındaki bu kitap iki haftada bir çıkan Tahrir dergisinin ilk sayılarının ekindeydi. Kitapta yeni devrimin nasıl olması gerektiğinin ayrıntıları vardı. Ancak devrim komuta meclisi üyeleri komünist içerikli bir kitap olmakla itham edip karşı çıktılar. Bu kitap dergiyle birlikte dağıtılıp iki haftada bir çıkmasına rağmen yasaklandı."[201]

1954 yılında hala yazı yasağı vardır ve o günkü maaşı olan 14 cüneyh'ten mahrumdur. Kirası daha ucuz olan bir ev arama mecburiyetinde kalır.[202]

1956 yılında *eş-Şâb* ve *Cumhuriyet* gazetesi yazı işleri müdürlüğü görevlerini üstlenmiş olan Salâh Sâlîm kendisine gelerek, kapatılan *el-Mısrî* gazetesi yerine yeni bir gazete çıkarmak istediğini söyler. Ancak Şarkâvî yönetimin kendisi hakkındaki görüşünü bildiğinden yazmaya devam edemeyeceğini söylese de Salâh Sâlîm, bunu Abdunnâsır'ın istediğini ifade ederek ısrar eder. Böylelikle *eş-Şâb (Halk)* gazetesinde çalışmaya başlayan Şarkâvî'nin; *Elinizi Orta Doğu'dan Çekin* başlıklı makalesi ilk sayfada yayınlanır. Daha sonra makaleleri ikinci sayfada yayınlanmaya başlar ve bu gazetede çalıştığı sırada yazdığı bir makale sebebiyle yeniden gözaltına alınır.[203]

Şarkâvî askerî cezaevi koridorlarında yaşadıklarını şu cümlelerle ifade eder:

"Hapsedilip zincire vurulanların çoğunu tanımama rağmen hiçbirini ayırt edemedim. Gördükleri eziyetler yüzlerini değiştirmiş başka bir şekle sokmuştu. İçlerinden birinin bana seslendiğini unutmuyorum. İtiraf etmeliyim ki ses yabancı değildi fakat yüz tanıdık gelmiyordu. Sesin sahibine dikkatlice baktığımda onu tanıyamadım, tanımaya uğraşırken birden bağırdı: "Ben Salâh Sadi beni tanımıyor

[200] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 68.
[201] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 68.
[202] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 49.
[203] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 50.

musun?" İşkence altında ki bu vatansever insanların çoğunun, askerî hapishaneyi önemsemeden, o dönemde dillerde dolaşan bir şarkıyı söylediklerini duydum: "Ey Cemal! Ey ulusal örnek!"[204]

Kısa bir süre sonra salıverilen Şarkâvî, hapisten çıkmasına sebep olan olayı aşağıdaki cümleleriyle anlatır:

"Hasan Fuad'ın ofisine yakın bir ofiste tutuklandım. Kargaşa çıktığında Hasan Fuad'ın tutuklandığımı görmesini sağladım. Kibrit kutusunun içindeki son kibrit çöpüyle sigaramı yaktım. Üzerine telefon numarası yazabilmek için kutuyla uğraşıyormuş gibi numara yaptım. Sonra zaten boş olan kibrit kutusunu yere attım. Ben uzaklaşınca Hasan Fuat kutunun üzerindeki numarayı almış ve aramış. Enver Sedat'ın sesini kolaylıkla tanımış. Olanları ona anlatmış. Sedat daha sonra sözünün geçtiği Devrim Konseyi Toplantısında salıverilmem için uğraşmış."[205]

1971 yılından 1977 yılına kadar *Rûzu'l-Yûsuf* dergisinde yönetim kurulu başkanlığına atanır. 1977 Ocak ayı olaylarında[206] *Rûzu'l-Yûsuf*'un iktidarı köşeye sıkıştıran yazıları sebebiyle bazı dergi çalışanları tutuklanır ve dergide köklü bir değişikliğe gidilir.[207]

1977 yılında Sanat ve Edebiyat Yüksek Kurumu'nun genel sekreteri olur. 1979 yılında bu görevinden istifa ederek *el-Ehrâm* gazetesinde yazmaya başlar ve hayatının sonuna kadar bu görevine devam eder. 1984 yılında edebiyat alanında devlet takdir ödülüne layık görülmüş, 1985 yılında birinci derece bilim ve sanat nişanını almıştır.[208]

---

[204] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 53.

[205] Abdulganî, **a.g.e.** s.54.

[206] Nasır'ın 1970'te ölümünden sonra yerine geçen Enver Sedat (1918-1981) kamu sektörünün rekabetten uzak ve verimsiz kaldığı düşüncesiyle ekonomiyi liberalleştirme çalışır. Yeni ekonomik programın adı "açılış" tır (*el-infitah*). Ancak Mısırlıların gözünde, "infitah" bir düş kırıklığıdır ve 1977 Ocak ayında öfkesini gösterilerle dile getirir. Şarkâvî de buprogramı eleştiren yazılar kaleme almıştır. Bkz. Abdulganî, **a.g.e.** s. 53.

[207] Abdulganî, **a.g.e.** s. 55.

[208] Yıldız, **a.g.e.** s. 256.

Evli ve üç çocuk babası olan Şarkâvî, 1987 yılında doğduğu gün olan 10 Kasım günü hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Şarkâvî 67 yıllık hayatı boyunca verdiği edebî ürünlerde toplumcu gerçekçi üslubuyla Mısır toplumunun nabzını tutup, toplumun inşası için uğraşmıştır. Küçüklüğünden itibaren Mısır'ın ve İslâm âleminin yaşadığı sosyal ve siyasî olayların etkisinde şekillenen düşüncelerini, edebî eserlerinde toplamış ve defalarca tutuklanıp hapse girmesine rağmen doğru bildiğini söylemeye devam etmiştir:

> *"Hak, hürriyet, iyilik ve kardeşlik uğruna şehit olmayı göze alan ve bütün bunlara inanan insanlardanım. Mademki yaşama isteği kadar ölme iradesine de sahibim, inandıklarımı ifade ederken çektiğim sıkıntılara ne kadar büyük olursa olsun neden katlanmayayım? İnsanın hürriyeti, insanların kardeşliği ve adaletin hâkimiyeti ile olur."*[209]

1.4. İletişim Halinde Olduğu Kişiler ve Çağdaşlarının Onun Hakkındaki Görüşleri

Muhammediye lisesinde okurken her Çarşamba günü, *Siyasîyye* gazetesinde yayınlanan Taha Hüseyin'in (1889-1973), "Çarşamba Sohbetleri"ni okumayı alışkanlık haline getiren Şarkâvî onun dergi ve gazetedeki yazılarına gazete sayfalarından cevap verdiği gibi, yüz yüze sohbetlerde de ayrılığa düştükleri konularda onunla tartışmalar yaşar.[210]

Taha Hüseyin ile tanışması 1940'lı yıllarda Fransız şair Louis Aragon'un[211]*Direniş* şiirinden bir kasideyi neşrettiği zaman başlamıştır. Taha Hüseyin, Şarkâvî'ye yaptığı bu tercümeyi tebrik eden bir mektup gönderir. Bu şekilde başlayan tanışıklıkları dergi ve gazetelerde yayınlanan makalelerdeki fikirlerine cevap yazmak suretiyle devam eder. 1953 yılında Taha Hüseyin, Şarkâvî'nin çalıştığı Mısır gazetesine gelerek, Şarkâvî'nin onun bir makalesine yazdığı yoruma cevap vermek

[209] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 47-48.
[210] Abdulganî, **a.g.e.**s. 19.
[211] Luis Aragon (1897-1982), siyasal eylemci ve komünist şair, romancı ve deneme yazarı. Bugünkü Fransız ozanlarından en önemlilerinden biri olarak bilinir. Özellikle Türkçeye *Mutlu Aşk Yoktur* adıyla çevrilen şiiriyle bilinir.

ister. Ancak Şarkâvî o sırada polis tarafından arandığından hızla gazeteyi terk etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Şarkâvî, Taha Hüseyin'i evinde ziyaret ettiğinde Taha Hüseyin ona, ne kadar hata ederse etsin hükümete karşı gelmemesini öğütler.[212]

Şarkâvî edebiyat önderlerinden Akkâd, Muhammed Hüseyin Heykel, Mazinî, Selame Mûsâ gibi kıymetli şahsiyetlerle aynı dönemde yaşamış ve hatıratından edindiğimiz bilgilere göre Akkâd ve Tevfik el-Hâkim[213] ile iletişim halinde olmuştur.[214] Yaşadığı asrın siyasî şahsiyetlerinden Enver Sedat ile yakınlık tesis eden[215] Şarkâvî'nin, Cemaleddin Abdunnâsır ile tanıştığına dair bir bilgiye rastlamadık.

Çağdaşlarının onun hakkındaki görüşleri aşağıdaki gibidir.

Salâh Celal:

"Şefkatli, duygusal ve hassas bir insandı. Her sabah arkadaşlarını soru yağmuruna tutar, huzur verip cesaretlendirirdi. Zor zamanlarda güvenilir bir dost aradığımızda sığındığımız bir ağabeydi. İnsanların hakkını gözetmede, vefa ve samimiyette öğretmen gibiydi. Sağlığının aleyhine de olsa isyankârdı. Abdurrahmân eş-Şarkâvî, görüşünü cesaretle ortaya koymayı ve savunurken dik durmayı öğrenmişti. Hak ve adalet uğruna her şeyi kurban eden bir yazardı. Yazdıkları ölümsüz eserler olarak kaldı."[216]

Abdussettar es-Sâir:

"Abdurrahmân eş-Şarkâvî, İslâm'ı doğru şekilde öğrenmiş Arap yazarlardan biriydi. İslâm'ın özünün yeryüzündeki fakir ve zayıf insanlara destek olmak olduğunu idrak etmişti. O şu sözün sahibiydi; "Eğer Karl

[212] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 19.
[213] Abdulganî, **a.g.e.**s. 24.
[214] Abdulganî, **a.g.e.**s. 17.
[215] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 55.
[216] Muhammed Alî Kemâl, **Abdurrahmân eş-Şarkâvî el-Fellâh es-Sair**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrî el-Âmme, 1990, s. 142.

Marx, Kur'an'ı okuyup sünnet-i Muhammedi'yi öğrenmiş olsaydı Re'su'l-Mâl adlı kitabını yazmaya ihtiyaç duymazdı."[217]

Muhammed Hâlid:

"Bir gün güzel bir tesadüf bizi el-Mescid el-Hüseyni'nin kapısında buluşturdu. O çıkmak üzereyken ben giriyordum. İşin bitene kadar seni bekleyeceğim, dedi. Döndüğümde şu şaşırtıcı manzarayla karşılaştım. Sırtı kambur yaşlı bir adam kollarıyla Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin omzuna dayanmış, Şarkâvî de ona ayakkabısını giydiriyordu. Sonra yaşlı adamın cebine bir şeyler koydu."[218]

Nebîl Mekkâvî:

"Onun gibiler ölmez. Vefa timsali ölmez. Sevgi timsali ölmez. Cömertlik timsali ölmez. Hürriyet aşığı ölmez. Doğruluğun yanında olan ölmez..."[219]

Oğlu Şerif eş-Şarkâvî son günleri hakkında şöyle söyler: *"Son günlerinde sürekli namaz kılıp Kur'an dinlerken ağlıyordu."*[220]

2. Fikrî Şahsiyeti

Edebiyatın roman, kısa hikâye, tiyatro, şiir, makale ve bibliyografya gibi pek çok alanında ürün vermiş olan Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin eserleri incelendiğinde onun bir edebiyatçı olmanın yanında çağının nabzını tutan bir mütefekkir olduğu görülür. Eserlerinde, İslâm'ın doğru anlaşılması ve yaşanmasıyla ilgili toplumda etkin rol oynayan din adamları, tevekkül, tevessül gibi kavramların yanında sosyal eşitlik ve sosyal adalet kavramlarıyla ilgili düşüncelerine olay örgüsü içine serpiştirerek yer verir. Özgürlüğün ana temayı oluşturduğu fikir örgüsünün dokunduğu tezgâh ailesi başta olmak üzere, yaşadığı sosyal çevre ve siyasî atmosferdir.

[217] Alî Kemâl, **a.g.e.**, s. 116.
[218] Alî Kemâl, **a.g.e.**, s. 22.
[219] Alî Kemâl, **a.g.e.**, s. 120.
[220] Alî Kemâl, **a.g.e.**, s. 140.

Kültürlü bir ailenin çocuğu olan Şarkâvî'nin ailesinden edindiği dinî duygularla daha küçükken şahit olduğu kültürel atmosfer, Kahire'de okurken iletişim halinde olduğu fikir önderleri ve ülkenin içinde bulunduğu siyasî ortam, fikriyâtı kadar şahsiyetinin de temellerini oluşturur.

Ailede aldığı eğitimin şahsiyetine katkısı dinî ve ilmî disiplin olmuştur. Şarkâvî'nin, hayatını anlattığı cümlelerden, babasının büyük bir kütüphaneye sahip olduğunu, eve her gün *VEFD* yanlısı birkaç gazete geldiğini ve babasının bu gazeteleri okuyup anlamaları için çocuklarına yardımcı olduğunu öğreniyoruz. Yaz tatillerinde, babasının arkadaşlarıyla bir araya geldiği ilim meclislerine katılmış, yapılan tartışmalarda dinleyici olmuştur. O bu ortamın şahsiyetine etkisini "*Bu atmosfer çok küçük yaşta kültürel, siyasî ve devrimci duygularımın gelişmesine büyük katkı sağladı."* cümlesiyle ifade eder.[221]

Yaz tatillerini geçirmek için köye dönen, kendinden büyük kardeşlerinin yanlarında getirdiği kitaplardan yazarlar hakkında fikir sahibi olan Şarkâvî, böylelikle Taha Hüseyin, Abbas Mahmûd el-Âkkâd, Ahmet Şevkî, Muhammed Hüseyin Heykel ve Mustafa Menfâlûtî'nin adını öğrenmiş, bu kitaplar ve yazarları zihninde yer etmiştir. Daha sonra siyasî ve edebî çalışmalarında onları örnek alacaktır.[222]

Kültürel yolculuğu köyde ailesinin yanında başlayan Şarkâvî, okumak için gittiği Kahire'de o zaman ki kültürel atmosferin nimetlerinden faydalanır. Gazete ve dergilerde tefrika edilen roman ya da hikâyeleri takip etmenin yanında tiyatro, sinema gibi etkinlikler de öğrencilerin imtihan zamanı dışında tatil günlerinde yerine getirdikleri sanatsal faaliyetlerdir.

Şarkâvî, düşüncelerine tesir eden etkenleri: *"Önce; Kur'an-ı Kerim. İkinci; Peygamber hadisleri ve İmam Ali'nin Nehcu'l-Belaga'sı. Üçüncü; Cahiz. Dördüncü; Ebu'l-Ferec el-İsfehani. Beşinci; Cahiliye döneminden Abbasî dönemine kadar Arap şairleriyle hürriyet ve adaleti müdafaa eden şairler."* olarak sıralamaktadır.[223]

---

[221] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 14.
[222] Alî Kemâl, **a.g.e.**, s. 45.
[223] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 18.

Edindiği bu bilgi birikimiyle yaşadığı dönemi değerlendiren ve edebî ürünlerinde yorumlayan Şarkâvî'nin o günkü siyasî ve kültürel atmosfer hakkındaki düşüncelerine yer vereceğimiz bu bölümde, yaşadığı dönemdeki siyasî, dinî ve kültürel oluşumlara karşı tavrını ortaya koymaya çalışacağız.

2.1. Müslüman Kardeşler Örgütü ve Şarkâvî'nin İslâm Anlayışı

Mısır'ın içinde bulunduğu siyasî atmosfer, özellikle işçi ve çiftçi kesimindeki hoşnutsuzluk, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve sınıf farklılığının yarattığı dengesizlik karşısında İslâmî değerlere sarılarak çözüm arayan fikir önderlerinin yanında sosyalist çare arayışlarına girenler de olduğunu görüyoruz. Problemlere İslâmî açıdan çözüm arayanların başında Müslüman Kardeşler Örgütü vardı.

1928 yılında Hasan el-Benna'nın kurduğu örgüt, 1930'larda büyük bir gelişme göstermiş ve on yılın sonunda Mısır'da 500 şubeye ve on binlerce üyeye ulaşmıştı. Müslüman Kardeşlerin İslâmîyet temelli sosyal reform ve sosyal sorumluluk çağrısı bu hareketi çekici kılan özelliğiydi. el-Benna toprağın yeniden dağılımı, sosyal yardım programlarının getirilmesi ve yerel sermayenin yabancı sermayenin yerine geçmesi gibi ekonomik reformları savunmaktaydı. Müslümanların, İslâmî değerlerine bağlılıktan bir fedakârlık yapmadan 20. yüzyılın teknolojik ilerlemelerinden faydalanmanın yolunu aramaktaydı.[224]

Bu noktada Müslüman Kardeşler'in felsefesiyle benzer düşünceye sahip olan Şarkâvî'nin gerek romanlarında gerekse kendisiyle yapılan röportajlarda bu örgütle bir ilişkisi olduğu bilgisine rastlamadık. Onun örgütle bir ilişkisi olmamasına rağmen İslâm'ı hayata hâkim kılma konusundaki görüşlerini aşağıdaki cümleleri ortaya koymaktadır:

> *"Aklımızı kullanmaya ve İslâm'a asrımızın ihtiyaçları çerçevesinden bakmaya davet ediyorum. İslâm'ın ilkelerinden başka hiçbir şeye ihtiyacımız olmadığına inanalım."*[225]

[224] Cleveland, **a.g.e.**, s. 224-225.
[225] Ömer Batîşe, **el-Katib el-Kebîr Abdurrahmân eş-Şarkâvî**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 2009, s. 50.

"İnsanların aklına hitap eden çağın araçlarını kullanmaya davet ettim ve etmeye de devam ediyorum. Unutmuyorum, bazıları matbaa için: "Haramdır. Kur'an'ın matbaada basılması caiz olmaz, elle yazılmalıdır." demişlerdi. Sonuç olarak çağa ayak uydurmamız gerekir. Din âlimlerinden doğru mesaj taşıyan sanat eserlerinin karşısında olmamalarını talep ediyorum. Eğer böyle yaparlarsa alanı değersiz sanat eserlerine bırakmış olurlar."[226]

Şarkâvî'nin bu cümleleri *"Asrın idrâkine söyletmeliyiz Kur'an'ı"* diyen *İstiklâl Marşı* şairimiz Mehmet Akif'i akla getirmektedir.

Kur'an'ı doğru yorumlanıp sosyal problemlere çare bulma arayışında kendilerine büyük görevler düştüğüne inandığı din âlimlerinin toplumdaki aktif rolünü, tevekkül ve hurafe gibi konuları eleştirdiği romanlarında işlemektedir. Olumlu din adamı örneklerine daha yakın duran Şarakâvî'nin *el-Ard* romanındaki Hassûne karakteri buna örnektir. Yine din âliminin olması gerektiği şekildeki çok sayıda örneğini özellikle *Ardu'l-Mareke* başta olmak üzere eserlerinde bulabiliriz. O, İslâm hukukuyla halkın özgürlüğünü şiddetle savunan din âlimi portresini, Mısırlı İslâm din âlimlerini temsil etmesi açısından eksiksiz çizmeye çalışmıştır.[227]

Şarkâvî, bazıları Rabıtatu'l-Alemi'l-İslâmî[228] (İslâm İşbirliği Teşkilâtı) gibi Arap ülkelerindeki bir takım farklı yerel dinî merkezlere bağlı konumlarını korumaya adamış Ezher hocalarını da eleştirmektedir.[229] Zira ona göre dinin donukluktan kurtulup arzu edildiği şekilde asrın ihtiyaçlarına göre yorumlanması özgür düşünceli din âlimleri sayesinde olacaktır.

Ona göre din alimlerinin dinî alanlarının dışında da vizyon sahibi olması gerekir:

---

[226] Batîşe, **a.g.e.**, s. 58.
[227] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 32-33.
[228] 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki el-Aksa Mescidi'nin yakılmasının İslâm dünyasında uyandırdığı tepki üzerine, 22–25 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın başkenti Rabat'ta ilk kez biraraya gelerek, İslam ülkelerini çatısı altında toplamak üzere kurulan, 57 üyeye sahip, uluslararası hukuk tüzel kişiliğini haiz bir teşkilattır.
[229] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 36.

"Din âlimi eskiden pozitif bilinçli bir rol oynuyordu. İslâm tarihinde fizik ve kimya ilminin doğuşunu araştırırsak bu ilmin; Ali b. Ebû Talib'in torunu Câfer es-Sadık'ın elinde doğduğunu görürüz. Böylelikle kimya ilmi bütün dünyaya özellikle öğrencisi Câbir b. Hayyan'ın çalışmalarıyla yayılmıştır. Câbir b. Hayyan, İmam Câfer'in öğrencisi olup aynı zamanda fakih biriydi."[230]

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Şarkâvî'nin İslâmîyet hakkındaki düşünceleri, İslâm'a asrın ihtiyaçları çerçevesinden bakmak, din âlimleri üzerindeki vesayeti kaldırarak düşüncelerinde özgür bırakmak, dinin tevekkül, tevessül gibi kavramlarını doğru yorumlayarak hurafelerden temizlemek suretiyle İslâmın ilk hakikî kaynağına dönmek[231] şeklinde özetlenebilir.

2.2. Şîa ve Şarkâvî

Dinî düşünce sistemini ele aldığımız bu satırlarda siyasî temayülüne geçmeden önce Şii olmakla itham edilen Şarkâvî'nin kendisine yapılan bu suçlamalara verdiği cevaba yer vermek istiyoruz.

Sözlükte: "tâbi olmak, desteklemek; şâyi olmak, çoğalmak" anlamlarındaki şeyâ (شيع) kökünden türeyen şîa kelimesi: "taraftar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup" manasına gelir. Müfredî "Şîî" biçiminde kullanılır. Terim olarak Resûl-i Ekrem'in vefatının ardından devlet başkanlığının Hz. Ali'ye ve onun evlâdından belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade eder.[232]

Şarkâvî, *Ali İmam el-Muttakîn* adlı kitabını yazdığında hilafete kimin layık olduğuyla ilgili bir tartışma ortamı yarattığı için tepki alır. Hâlbuki kitabını sadece Müslüman bir kahramanın portresini çizmek niyetiyle yazmıştır. Hz. Ali'ye sevgisini gizlemez ve hiç kimsenin onu ehl-i beyti sevmekle suçlayamayacağını çünkü Mısırlıların yaradılışları gereği ehl-i beyti sevdiklerini söyler:

---

[230] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 30.
[231] Batîşe, **a.g.e.**, s. 61
[232] Mustafa Öz, "Şîa", **DİA**, C: 39, İstanbul, 2010, s. 111-114.

"Mısırlılar yaradılışları gereği ehl-i beyti severler. Şii nedir Sünni nedir bilmez ve mezhep ayrılıklarına önem vermezler. Demek istediğim şu ki; sen birine: "Malikî, Hanbelî, Şafiî ya da Hanefî mezhebine göre mi namaz kılıyorsun?" diye sorsan: "Bu ayrımı bilmiyorum, ben Müslümanım o kadar." der.[233]

"Benim bütün bağlılığım çocukluğumdan beri öğrendiğim ve bilgilerimi derinleştirmeye devam ettiğim değerlere, İslâm'ın Müslümana yerleştirdiği, bağlanılması zorunlu ahlâkî ilkelere, araştırırsak köklerini İslâm'da bulacağımız ulusal ilkelere bağlılıktan ibarettir. Ulusal ilkeler, vatanın müdafaası ve onun için savaşmaktır ki bu Allah yolunda cihat gibidir."[234]

Şarkâvî'nin romanlarında karakterlerin ağzından sıklıkla duyduğumuz: *"Hüseyin aşkına, Hüseyin'in başı için!"* gibi ibarelerle olmasını arzu ettikleri şeyler için Hüseyin türbesini ziyaret etmeleri Necîp Mahfûz'un üçlemesinde de sıklıkla karşımıza çıkar. Mahfûz'un üçlemesinin birinci kitabı *Saray Gezisi*'nde el-Hüseyin Camii'ne yakın oturan Abdulcevdet ailesinin Hz. Hüseyin'e olan sevgisi de Şarkâvî'nin romanında geçen bu ifadelerin Şii eğilimden ziyade Mısır geleneklerinde bir örf olduğunu gösterir.

2.3. Amerikan Emperyalizmi ve Şarkâvî

Ortadoğu bölgesi gerek jeopolitik konumu gerekse zengin enerji kaynakları nedeniyle I. Dünya Savaşı öncesinde ve iki savaş arası dönemde büyük ölçüde İngiltere ve Fransa'nın etkisindeyken, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya'nın bölgeye hâkim olmak için harekete geçmesi üzerine ABD'de bölgeye doğrudan müdahil olmaya başlamıştır. Önceki dönemin sömürgeci özellikleri ve politikalarını devralan ABD'nin Ortadoğu'daki hegemonyası, kültürel ve daha çok da siyasî bir hegemonya olma özelliği göstermiş, üstünlüğünü askerî gücüyle beslemiştir. [235]

[233] Batîşe, **a.g.e.**, s. 39-40.
[234] Batîşe, **a.g.e.**, s. 43.
[235] Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Orta Doğu Politikası", **Tarih Okulu Dergisi**, S: XIX, Yıl: 7, Eylül 2014, s. 167-196.

Sorumlu bir aydın olarak gazete ve dergide yazdıkları yazılarla dönemin olaylarını yorumlayan Şarkâvî ile Taha Hüseyin'in anlaşamadıkları konulardan biri Amerika'ya karşı takındıkları tutumdur. Taha Hüseyin, Amerikan Kültür Projelerini desteklerken Şarkâvî bu projelerde Amerika'nın bir yandan Miller, Forrester, Fast ve Hemingway gibi özgürlükçü edebiyatçılarını gizlerken, diğer yandan siyasî hedeflerine hizmet edecek örnekleri ön plana çıkardığını düşünmektedir.[236]

Ona göre Amerikan sömürgeciliği şekil, içerik ve kullandığı araçlar bakımından yepyeni bir boyut kazanmış, halkları dizginlemek ve sömürmek için bilimsel ilerlemeyi kullanmaya başlamıştır. Arap yarımadasında bu sömürgeciliğin en kötü örnekleri Lübnan ve Filistin topraklarında meydana gelen olaylar, bu bölgede İsrail'in yaptığı katliam ve Arap halkına yaşattığı zulümdür. Amerika, dünya kamuoyunu önemsemeden İsrail'in Güvenlik Konseyi'nde yargılanmasını reddederek ne Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni, ne de İnsan Hakları Ulusal Beyannamesi'ni önemsemiştir. Şarkâvî, *Min Ebin Mısiryyin ile'r-Reîsî Truman (Mısırlı Bir Babadan Lider Truman'a)* şiirinde Amerika Birleşik Devletleri'ni eleştirir.[237]

2.4. VEFD Partisi ve Şarkâvî

Siyasî bir kuruluş içinde kültürel aktivite dışında var almaktan kaçınan Şarkâvî *VEFD* partisi bünyesinde de çalışmamıştır. *VEFD* yanlısı babasının çocukluğunda aldığı gazeteleri okuyarak büyümesine *el-Ard* romanında çocukluğunda duyduğu "Çok yaşa Sad", "Ya istiklal ya ölüm" sloganlarına yer vermesine rağmen diğer siyasî oluşumlarda olduğu gibi *VEFD* partisinin kadrolarında da yer almaz. [238]

2.5. Sosyalizm ve Şarkâvî

Mısır'ın içinde bulunduğu siyasî atmosferde (İngiliz sömürgesi ve onun adeta maşası haline gelmiş iktidar ve yönetimde söz sahibi toprak ağaları üçgeninde) özellikle işçi ve çiftçi kesim arasındaki huzursuzluğun çare arayışına dönüştüğü sırada, sosyalizm revaç bulan fikirler arasında yer alır.

---

[236] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 20.
[237] Abdulganî, **a.g.e**, s. 21.
[238] Abdulganî, **a.g.e**, s. 61

"Sosyalizm (Fr. socialisme), özel mülkiyetin ve gelir dağılımının, fertlerin sadece kendi menfaatlerini korumaları suretiyle veya kapitalizm şartlarında piyasa güçlerinin serbest işleyişi yoluyla belirlenmeyip, toplumun denetimine bağlı tutulduğu toplumsal örgütlenme sistemine ve ideolojisine verilen addır. Sosyalizm özel mülkiyet, piyasa ekonomisi ve kâr esasına dayanan kapitalizme bir tepki olarak domuş olup, sermaye sahipleriyle işçiler arasındaki eşitsizliği, servet ve refah farklarını ortadan kaldırmayı hedefler. Üretim araçlarının toplumun mülkiyetine geçmesi ve özel mülkiyet yerine kollektif mülkiyetin oluşturulması ve toplumda sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması sosyalizmin amaçları arasındadır."[239]

Siyasal bir ideoloji olarak sosyalizmin formüle edilmesi süreci, Fransa'da Napolyon döneminin sona erdiği 1815 yılı ile Karl Marx'ın *Komünist Manifesto*'sunu kaleme aldığı ve bütün Avrupa'da liberal-milliyetçi devrimlerin yapıldığı 1848 yılı arasını kapsar. 1789 Fransız İhtilâli ile Batı Avrupa'daki eski mutlakiyetçi rejimler yıkılarak liberal demokrasi ve endüstrileşme süreci başlamış ve "toprağa bağlı kölelik" anlamına gelen serflik sistemi ilga edilerek çok sayıda köylü fabrikalarda çalışmak üzere şehirlere göç etmiştir.[240]

Sosyalizmin toprak ağalarıyla fakir köylü arasındaki uçurumun gittikçe arttığı Mısır başta olmak üzere Arap dünyasında 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında tutunmaya başladığı görülür. Bunda Suriye asıllı Hıristiyan yazarların Beyrut ve Kahire'de çıkardıkları *el-Mukftetaf* ile *el-Hilâl* dergilerinde yayımladıkları sosyalizmi tanıtan ve eleştiren yazıları etkili olmuştur. Suriye kökenli Hıristiyan Doktor Şibli Şümeyyil, Nikûlâ Haddâd, Emin b. Faris er-Reyanî e Ferah Antun tanınan ilk sosyalist yazarlardır. I. Dünya Savaşı yıllarında Mısır'da ilk sosyalist fikirleri savunan kitapları neşreden yazarlar Selame Musa ve Mustafa Hasaneyn el-Mansur'dur.[241] İngiliz işgali altındaki Mısır'a göç ederek burada çalışan işçilerin ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumak amacıyla sendikalar etrafında toplanmaları da Mısır'da sosyalist fikirlerin

[239] Hilal Görgün, "Sosyalizm", **DİA**, C: 37, İstanbul, 2009, s. 383
[240] A. Mesut Küçükkalay, "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S: 2, 1997, Isparta, s. 61-65.
[241] Görgün, **a.g.m.**, s. 383-384.

yayılmasında etkili olmuştur. Rusya'daki Bolşevik İhtilâli de bu konuda önemli rol oynamıştır. Mısır, Irak ve Lübnan'da ilk sosyalist-komünist partilerin kuruluşu 1920'li yılların başlarına rastlar.[242]

Şarkâvî'nin solcu eğilimdeki *el-Fecre'l-Cedid* dergisinde yazması, *Lecnetu's-Sekâfeti'l-Cedîde'*nin (Yeni Kültür Komitesi) düzenlediği konferanslara katılması, sosyalist arka planını, vitrin yaptığı kültürel faaliyetlerle gizleyen kuruluşlardaki çalışmaları ve sosyal adaletin teminiyle ilgili düşünceleri sosyalist olmakla suçlanmasına neden olmuştur.[243]

Abdurrahmân eş-Şarkâvî saydığımız bu nedenlerle sosyalist olmakla itham edilirken, kırklı yıllarda, elit tabakanın birbirlerini komünist ya da sosyalist olmakla itham etmelerinin yaygın bir davranış olduğunu görüyoruz. Taha Hüseyin *Müazzebûne fi'l-Ard (Yeryüzünde Acı Çekenler)* adlı hikâye derlemesini yazdığında komünist olmakla suçlanmış, ,Mustafa en-Nahhâs onu millî eğitim bakanı olarak VEFD'in kabinesinde aday gösterdiğinde Kral Faruk onun için: *"Siz bu adamın ne kadar tehlikeli olduğunu bilmiyorsunuz. Mısır'daki komünizm teşkilatının gizli başkanıdır. Hükümet de bunu bilmiyor."* diyerek adaylığını reddederken Taha Hüseyin, Şarkâvî'yle aralarında çıkan ilk fikir ayrılığında onu komünist olmakla suçlamıştır.[244]

Şarkâvî'yi komünist olmakla itham edenler arasında Akkâd da vardır.[245] Tevfîk el-Hâkim de onu uyararak kendisine: *"Senin için endişeleniyorum ülkede seni komünist olmakla itham eden güçler var."* demiştir.

Şarkâvî'nin sosyalist olmakla suçlanmasına sebep olan sosyal adaletin temini ile ilgili düşünceleri, zengin ile fakir arasındaki uçurumun kaldırılmasına dayanıyordu. Bunun için Hz. Ali (R.A.)'ın fakirlerin zekât dışında zenginlerin malında hakkı olduğu düşüncesini savunuyordu.[246] Fakirlerin kendi kendine yetecek maddî imkâna sahip

[242] Hilal Görgün, **a.g.m.**, s. 385.
[243] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 120.
[244] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 23.
[245] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 24.
[246] "Fakirlerin zekât dışında zenginlerin malında hakkı vardır." ifadesi hadisi şerif olup Sünen-i Tirmizî, Kitabu'z-Zekat kısmında, "*Her türlü malda zekat dışında bazı haklar vardır."* bab başlığı altında 659 numaralı hadis olarak zikredilir.

olması gerektiği düşüncesindeydi. Bu herkesin ev ve ulaşım gibi ihtiyaçlarının giderilmesiyle insanlığa yakışır şekilde tedavi ve eğitimden faydalanması demekti.

Ona göre ihtiyaç halinde olan insanlar olduğu müddetçe hiç kimse ihtiyacından fazlasını elinde tutmamalı ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması üzerine devlete vermeliydi. Şarkâvî bu ilkeyi uygulamayan yöneticilerle onları mazur gösteren din adamlarını eleştiriyor, onların sosyalizmle mücadele ettiğini söylüyordu.[247]

Buna rağmen siyasî olarak sosyalist ya da komünist hiçbir örgüte üye olmadığını söyleyen Şarkâvî, sosyalist kuruluşlardaki faaliyetleri için aşağıdaki açıklamayı yapar:

> *"Kültürel vitrini olan hiç bir örgüte onun kanalıyla çalışmak için katılmakta tereddüt etmedim. Mesela; bazen insanî durumlar için para toplanmasına iştirak ediyordum. Katılımım sadece kültürel kimliği sebebiyleydi. Fakat teyit ederim ki bu ya da şu örgütteki aktivitem kültürel aktivitenin dışına çıkmamıştır.*
>
> *Beni bütün ilgilendiren, beni orada çalışmaya sevk eden ilerlemeci görüntüsüydü.*
>
> *Ben hakkın, hürriyetin ve halkın tarafındayım. Daha kesin ve açık bir eğilimle bu sonuncusu yani halkın tarafındayım."*[248]

O kendisini düşünceleri sebebiyle eleştirenlere *"Toplumsal adaletin teminini isteyen herkes onların nazarında komünist mi olacak?"* Şeklinde cevap verir.[249] Ancak yaşadığı asırda kendisiyle benzer düşünceleri savunan Müslüman Kardeşler Örgütü bünyesinde çalışmak yerine, sosyalist ögütlerin kültürel faaliyetlerine katılması, en azından sosyalizmin revaçta olduğu yıllarda İslâm ile sosyalizmi birbirine yaklaştırma gayreti içinde olduğunu gösterir. Zaten İslâmî Sosyalizm ifadesi Arap dünyasında kullanılan bir ifade olmuştur. Bu durumda Şarkâvî'nin başlangıçta sosyalist eğilimdeyken sonra İslâmî tarafının daha ağır bastığını söylemek doğru olacaktır.

---

[247] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 28.
[248] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 46.
[249] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 29.

Başlangıçta Müslüman kimliğine rağmen sosyalist düşüncelerin tesirinde kaldığı ve 1952 Devrimi'ni sevinçle karşıladığı, *el-Fellâh* romanında da açıktır. Ancak bize göre devrimin sosyal adalet açısından beklenen neticeyi vermemesi Şarkâvî'yi İslâmî düşünce sistemine yaklaştırmıştır.

Nitekim Şarkâvî'nin hayatının sonlarında kendisiyle yapılan mülakattaki cümleleri görüşümüzü teyit etmektedir.

> *"Ömer b. Abdulazîz 12 asır önce toplumsal sorumluluğun eşsiz uygulamalarıyla sizin önünüze geçti. Böylelikle gerçekçi İslâmî bağlamda bütün bilimsel sosyalist ve Marksist doktrinleri geride bırakmıştır. Bu da bizi İslâm'ı, bilimsel sosyalizm ile Marksizm'in hizmetine vermelerine şaşırtıyor. Niçin İslâm'ın içinden bu meziyetleri çıkarıp yerine sunî doktrinler koymaya çalışıyoruz?"*[250]

> *"Aklımızı kullanmaya ve İslâm'a asrımızın ihtiyaçları çerçevesinden bakmaya davet ediyorum. İslâm'ın ilkelerinden başka hiçbir şeye ihtiyacımız olmadığına inanalım."*[251]

Son olarak bu başlığı, hayatının sonuna doğru şekillenen İslâm tasavvuruna işaret ederek Ömer Batîşe'nin Abdurrahmân eş-Şarkâvi ile yaptığı söyleşide kendisine yönelttiği *"1953 yılının başlarında solcu sayılıyordunuz sonra tasavvufa meylettiniz, şimdi ise sizden İslâmcı solcu diye, bahsediliyor. Bu tasnif doğru mudur?"* sorusuna verdiği cevapla bitirmek istiyoruz.

> *"Genel olarak şunu söylüyorum: Tasavvuf, solcu olma, bir yere bağlılık, beni ilgilendirmeyen sınırlı ilkelerdir. Hayatı fark ettiğimden beri beni ilgilendiren tek bağlılık (Allah rahmet etsin) anne babamın, özellikle dindar bir adam olan Özgürlük Peygamberi Muhammed kitabımı kendisine hediye ettiğim babamın bana verdiği terbiyeye olan*

[250] Batîşe, **a.g.e.**, s. 49.
[251] Batîşe, **a.g.e.**, s. 50.

bağlılığımdır. Babam kalbime Peygamber sevgisini annem de Ali ve Hüseyin sevgisini yerleştirdi."[252]

"Dünyada İslâm'la birlikte anılacak hiçbir doktrin yoktur. Çünkü İslâm semavî bir dindir. Öyleyse insanın semavî bir şeyi yapay bir şeyle birleştirmesi mantıklı değildir. İslâm solcu hizip de dâhil hiçbir ilkenin gerçekleştiremeyeceği ilkeleriyle toplumsal adaleti sağlamıştır. Ben bu İslâmî sol meselesine çok şaşırıyordum. İslâmî ilkelerle Kur'an'ı açıklayıp tefsir eden nebevî sünnet ve yine fıkıhçıların ona dayanarak çıkarımda bulundukları Kur'an'ın aksiyomları başka hiçbir yapay düşünceye ihtiyaç bırakmadan önümüzü iktisadî sorumluluk ve eşitlik kavramlarını açar."[253]

3. Edebî Kişiliği

Edebiyatla mesaisi fiilî olarak üniversitede okurken yaptığı çeviri şiirlerle başlayan Şarkâvî'nin, Mısır'ın içinde bulunduğu siyasî atmosferin şartlarına göre şekillenen edebî hareketliliğin tesirinde yazdığı şiir, kısa hikâye, roman ve tiyatro eserlerinde romantizm ve realizm akımının tesirinde kaldığı görülür. Bu bölümde Şarkâvî'nin edebiyata romantik başlayıp realist devam eden yaklaşımının eserlerine nasıl yansıdığı incelenecektir.

3.1. Romantik Olarak Şarkâvî

Romantizm öğeleri Şarkâvî'nin şiirlerinde görülür. Şiirlerini iki divanda toplayan Şarkâvî'nin ilk divanı, onun meşhur kasidesi *Min Ebin Mısrî ile'r-Reî'si Truman (Mısırlı Bir Babadan Başkan Truman'a)*[254] adını taşır. Şarkâvî bu divanındaki şiirlerin çoğunu, divanına ad olan şiiri dışında (1945-1949) yılları arasında yazmıştır.

[252] Batîşe, **a.g.e.**, s. 39.
[253] Batîşe, **a.g.e.**, s. 44.
[254] Harry S. Truman (d. 8 Mayıs 1884 - ö. 26 Aralık 1972), Amerika Birleşik Devletleri'nin 33. başkanıdır. Göreve 1945 yılında o zamanki başkan Franklin D. Roosvelt görev başında ölmesi sonucu başkan yardımcısıyken gelmiştir. Başkanlığa geldiğinde II. Dünya Savaşı'nın son ayları yaşanıyordu. Truman 1945 yılının Ağustos ayında savaşı daha çabuk kazanmak gerekçesiyle Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılması kararını verdi. Truman, Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atarak binlerce kişinin ölümüne sebebiyet vermekle kalmamış; aynı zamanda gelecek kuşak Japonların büyük sıkıntılar çekmelerine de neden olmuştur.

Min Ebin Mısrî ile'r-Reî'si Truman ise 1951 yılında yazılmıştır. İkinci divanı ise bir tiyatro eseri ile şiirlerinden oluşur. Bu divanındaki bütün şiirlerini, *Risaletun ilâ Johnson (Johnson'a Mektup)*[255]dışında 1939 ile 1945 yılları arasında kaleme almıştır.[256]

Şarkâvî'nin şiirlerini 1939 ila 1949 yılları arasında yazmış olması, onun ilk gençlik yıllarında (19 yaşında) şiir yazmaya başladığını gösterir. Şiirlerinde romantizmin tesirinde kalmasının sebebi yaşının getirdiği duygu ve hissiyatın yanında, 1932 yılından 1952 yılına kadar süren bu akımın o dönemde Mısır'da hâkim olmasıdır. Bu dönem şairleri şiirde hem konu hem de ifade bakımından büyük değişikliğe gitmişlerdir.

Romantizm akımının başlarında, 1919 Devrimi'nin hemen öncesi ve sonrasında ortaya çıkan Halil Mıtran, Abdurrahmân Şükrî, Abbas el-Akkâd, İbrahîm Abdulkâdir el-Mazinî gibi şair ve eleştirmenler, şiire ifade bakımından romantizm tabirlerinin yerleşmesinde büyük rol oynarken, kendilerini takip eden nesil yenilikte daha da ileriye gitmişdir. Şarkâvî de çağının pek çok şairi gibi romantizm ifadeleriyle, romantizm şairlerinin getirdiği yeniliklerden etkilenir. Ancak Şarkâvî'nin bütün şiirlerini romantizm tesirinde yazdığı söylenemez. 29 kasideden oluşan *Min Ebin Mısrî* adlı divanında 15 kasidede tamamen romantizm öğeleri vardır. Bu şiirler aşağıdaki gibidir:

Kasîdetü Mümezzeka (ParçalanmışŞiir), Sarhatun (Çığlık), Mazâ bihi (Neyi Var), Nedem (Pişmanlık), Amak mine'l-Cunûn (Delilikten de Öte), Rüya (Rüya), İntifâda (Devrim), Avdetun (Dönüş), Necvâ (Serzeniş), Vaîd (Tehdit),Vahdî maa'ş-Şatii (Sahilde Tek Başıma), Raşetün indemâ Yükbil el-Harîf (Sona Doğru Ürperti), Haza'r-Rebi (Bu Bahar), Kasem (Yemin), Hemesatu'r-Rebi (İlkbahar Fısıltıları).[257]

[255] Lyndon Baines Johnson (d. 27 Ağustos 1908 - ö. 22 Ocak 1973), Amerika Birleşik Devletleri'nin 36. başkanıdır. Genellike Lyndon B. Johnson veya kısaca LBJ olarak anılır. Başkanlığa John F. Kennedy'nin suikast sonucu öldürülmesinin ardından gelmiştir.
[256] Süreyya Useylî, **a.g.e.**, s. 13.
[257] Useylî, **a.g.e.**, s. 14.

İkinci divanındaki *Kasâidü Mensıyye (Unutulmuş Şiirler)* adı altındaki yirmi yedi şiirden yirmi tanesi yine romantizm öğeleri içermektedir. Bu şiirlerin sadece adları bile romantik öğeler barındırdığını göstermeye yeter:

Min Yevmî ilâ Emsî (Bugünden Düne), Ene ve Ente (Ben ve Sen), Tövbe (Tövbe), Ya Hulmü Hayâtî (Ey Hayatımın Hayali), Ugniyetu li'l-Müstakbel (Geleceğe Şarkı), Semrâ (Bronz), Hayat (Hayat), Daccetu'r-Rebî (İlkbaharın Gürültüsü), Hubbu Mektûm (Gizli Aşk), en-Nuru'l- Baîdu (Uzak Işık), Igtirâb (Yalnızlık), Bekayâ min Kasîde Mümezzeka (Parçalanmış Şiirden Geriye Kalanlar),Terânîm (Şarkılar), Müveşşah Nâkıs (YarımKalan Beste), İlâ Fâtine (Güzele), Necmetu'l-Avde (Dönüş Yıldızı), et-Târıkatu'l-Meçhûl (Meçhul Misafir), Hazihi'r-Riyh (Bu Rüzgar), Tecrübe (Deneyim), E Tebkiyn (Ağlıyor Musun).[258]

Şarkâvî'nin şiirlerindeki romantizm unsurlarını 7 başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar: "Yalnızlık duygusu", "sevgi", "tabiat ile hemhal olma", "hayal", "endişe ve çelişki", "yoksunluk duygusu" ve "özgürlük özlemi"dir.[259]

Yalnızlık Duygusu: Şarkâvî'nin şiirlerinde yalnızlık duygusu oldukça barizdir. Bu yalnızlık duygusu, onu, tabiatın koynunda ya da sevgilinin yanında sığınak aramaya iter. Şiirlerine akseden sürgün ve yalnızlık toplumdaki siyasî, içtimaî ve iktisadî şartların şairde uyandırdığı duygulardır. Şair hayatın bütün yorgunluğundan kurtuluşu bazen de ölüm de görür.[260]

Sevgi: Sevgi Şarkâvî'nin şiirlerinin ana temasıdır. Temiz ve hırçın olan bu duygu, kadının varlığında ortaya çıkar. Şarkâvî, *Rüya* kasidesinde temizliğin ve güzelliğin sembolü yaptığı kadını melek seviyesine yükseltir.[261]

Tabita kaçış: Şarkâvî, *Sahilde Tek Başıma* şiiri başta olmak üzere pek çok şiirinde sevgilisiyle geçirdiği güzel anılarını canlandıran tabiata sığınır. *İlkbahar* şiirinde de köyüne ve çocukluk anılarına özlem duymuştur.[262]

[258] Useylî, **a.g.e.**, s. 15.
[259] Useylî, **a.g.e.**, s. 16.
[260] Useylî, **a.g.e.**, s. 16.
[261] Useylî, **a.g.e.**, s. 18.
[262] Useylî, **a.g.e.**, s. 22.

Hayal: Romantikler duygularını ifade etmek için çok sık hayale başvurur ve hayal yoluyla gerçek hayattan bıkkınlıklarını ifade ederler. Şarkâvî de romantizm akımı etkisindeki şiirlerinde bu yola başvurmuş, *Raşe (Titreme)* şiirinde sevgisiz yorgun uzuvlarına huzursuz düşüncelerinin eşlik ettiği bedeninden yatağın rahatsız olduğu gecede dalgaların gürültüsüne benzeyen kurt ulumalarını betimlemiştir.[263]

Endişe ve Çelişki: Bütün romantizm etkisindeki şairlerde olduğu gibi Şarkâvî'nin de fikir dünyasında endişe ve çelişki vardır. Şikâyetçi ve sıkıntılı görünen şair biraz sonra mutluluk ve iyimserlikten bahsetmeye başlar.

Yoksunluk Duygusu: Yoksunluk duygusu romantizm etkisindeki şairlerin temel unsurlarındandır. *Titreme* şiirinde sahip olduğu nimetlere rağmen şair, kendini karanlıklar içinde bulur. İçmediği halde sarhoştur. Geçip giden ömrün karşısında kendisini yoksun hisseder.[264]

Özgürlük Arzusu: Özgürlük, Şarkâvî'nin şiirlerinde en önemli özelliktir. Hissettiği yalnızlık, üzüntü ve hayalden zincirlerini kırıp kurtulmak ister.[265]

Şarkâvî'nin şiirlerine hâkim olan romantik hava, roman ve hikâyelerinde yerini Mısır'ın geçirdiği sosyal ve siyasî şartların da neticesinde realizme bırakır.

3.2. Realist Olarak Şarkâvî

Realizm akımının 19. yüzyılın ikinci yarısında, romantizmin aşırı duygusallığına tepki olarak çıkmış bir sanat akımını olduğunu söylemiştik. Mısır'ın içinden geçtiği siyasi atmosfere paralel olarak Marksist hareket döneminde, buna bağlı olarak komünist hareketin güçlenerek Arap vatanında kendine taraftar bulmaya başlamasıyla, Şarkâvî başta olmak üzere bazı Arap şairler bundan etkilenmişlerdir. [266] Şarkâvî'nin fikir hayatından bahsederken bu konuya etraflıca değinmiş ve onun; *"hiçbir siyasî örgüte üye olmadım"* cümlesine bu bahiste yer vermiştik. Ancak şu da bir gerçektir ki Mısır'ın o dönem siyasî hayatında eşitlik, özgürlük, barış ve fakirliğe karşı mücadele gibi kavramlar diğer şairler gibi Şarkâvî'yi de etkilemişti. İslâm'ı,

[263] Useylî, **a.g.e.**, s. 22.
[264] Useylî, **a.g.e.**, s. 26.
[265] Useylî, **a.g.e.**, s. 22.
[266] Useylî, **a.g.e.**, s. 37.

hayatının mihveri yapacağı döneme kadar sosyalizmin bu değerlerini eserlerinde terennüm ederken sonraki dönemde bütün bu mefhumları İslâm'ın özü kabul ederek savunmuş ve işlemiştir.

Aynı şekilde İngiliz şair T. S. Eliot'un *el-Erdu'l-Harab (Harap Toprak)* adlı şiirinin tercüme edilmesi modern Arap edebiyatında şairler üzerinde büyük etki bırakmıştır.[267] İfade ettiğimiz bu etkenler gölgesinde Arap âleminde realizm akımı ortaya çıkmış ve 1940'lı yıllardan itibaren Arap edebiyatında Şarkâvî'ni bu rolü belirginleşmiştir.

3.2.1. Şiirleri

Arap toplumundaki şiir geleneği realist şiire daha yatkındır. Arap şairleri hadiselerin ve tarihî olayların koruyucuları, bilgi nakledicileri olmuşlardır. Cahiliye döneminde Arapların başlarından geçen hadiselere, âdâbına, bilgisine ve ahlâkına dair elde edilen bilgi şiir vasıtasıyla elde edilmiştir.[268]

Şiir asırlar boyu toplumsal ve siyasî olaylara eşlik etmeye devam etmiş ve bu özelliğinden hiç vazgeçmemiştir. Eski ve yeni şairler arasında toplumsal sorunlara bağlılık bakımından fark bulunsa da şairler ve yaşadığı toplum koşulları arasında daima bir etkileşim vardır.

Realizm hareketi Arap edebiyatına getirdiği "şiiru-tefile" (serbest şiir) gibi yeniliklerle zenginleşirken, Şarkâvî şiirde aruz ve kafiye birliğini terk eden bu şiir tarzının öncüsüdür. Şarkâvî, şiirin ikişer mısra olarak sıralanışı ve her beyitteki aruz sayısının aynı olması gibi Arap şiirinin özelliklerine bağlı kalmaz.[269]

Abdurrahmân Şarkâvî'nin iki divanında toplumsal ve siyasî olayları irdelediği şiirleri şunlardır:

Min Ebin Mısrî ile'r-Reî'si Truman divanındaki 11 şiir, konusunu siyasî ve içtimai olaylardan alır. Bunlar: *Risaletu Min Ebin Mısrî (Mısırlı Babadan Mektup), Azze ve er-Rifâk (Azze ve Arkadaşlar), Mâzâ Bihi (Neyi Var?), Sadâ Sevretu'ş-Şâm*

[267] İzzuddin İsmail, **eş-Şi'ru'l-Arabi el-Muasır**, Kahire, Dâru'l-Avde, 1976, s. 23.
[268] Kenan Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi: Cahiliye Devri**, Ankara, Fenomen Yayınları, 2009, s. 73.
[269] Useylî, **a.g.e.**, s. 37.

(Şam Devriminin Yankıları), Eyyu Hasâd (Hangi Hasat), el-Fecrü'l-Cedîd (Yeni Şafak), Felteyiş ya Cemile (Yaşa Cemile), Darbetü'l-Fecr linbisâki's-Subh (Aydınlık İçin Şafak Darbesi), Risâletu'n ile'z-Zevcetî (Eşime Mektup), Masrau Lûmûmba (Lumumbanın Sonu), Eşidetu'l-Hürriyyeti (Özgürlük Şiirleri).

Aynı şekilde bu divanda Şarkâvî'nin hapis tecrübelerinden bahsettiği 3 şiir daha vardır: *Emsik Zefretek (Gözyaşlarını Tut), Eşvâku Secîn (Tutuklu Özlemleri), Min Verai'l-Asvân (Asvan'ın Ardından).*

Kasâidu Mensiyye (Unutulmuş Şiirler) adlı divanında dört şiir siyasî ve toplumsal konuları içermektedir: *Risaletun ilâ Johnson (Johnsone'a Mektup), Yevmu's-Sudan (Sudan Günü), Sevretu'-Sudan (Sudan Devrimi) İntifâda (Devrim).*

Sayısı 18'e ulaşan bu siyasî ve toplumsal şiirler, şairin yaşadığı dönemdeki olayların akışından uzak kalmadığını, siyasî olaylardan etkilenip bu olaylara karşı tutum takındığını ve bunun şiir tecrübesine yansıdığını gösterir. Bu şiirler bir yekûn tutsa da Şarkâvî'nin romantizm etkisinde yazdığı şiirler daha fazladır.[270]

3.2.2. Tiyatro Eserleri

Şarkâvî yeni bir şiir türü olan hür şiiri, geleneksel şiirin köklü müzik geleneğiyle mücadele ettiği bir dönemde çağın sorunlarını tedavi etmek için tiyatroda da bir ifade biçimi olarak kullanma cesaretini göstermiştir.

Tiyatro eserinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen karakterler, tiyatro yazarı için hikâyenin fikrini çatışma ve hareket boyutunda ortaya koyan öncelikli araçtır. Şahsiyetin kusursuz olması için çok yönlü olup tiyatroda sergilenecek bir görüntüye sahip olması gerekir. Şarkâvî de tiyatrolarında bilinen tarihî şahsiyetleri konu edinir. Bu durum tarihî olayları iyi bilip güzel bir sanat eseri meydana getirebilecek yaratıcı bir tiyatro yazarına ihtiyaç duyar.[271]

Me'sât Cemîle adlı tiyatro eserine konu olarak Şarkâvî o dönem Arap vatının gündemi olan Cezayir'in ihtilâl kuvvetlerine karşı direnişini seçer. *el-Fetâ Mihrân* tiyatrosunda Mihrân adlı gencin önderliğinde kral ve adamlarına karşı direnişi hikâye

[270] Useylî, **a.g.e.**, s. 39.
[271] Useylî, **a.g.e.**, s. 75-76.

eder. *Vatanî Akkâ (Vatanım Akka)*, Filistin'in Gazze'deki direniş hikâyesidir. *en-Nesr el-Ahmâr (Kızıl Kartal)*, Salâhaddin'in savaşları ile barışa daveti konu edilir. *Arabiyyun Zaîmu'l-Fellâhîn (Çiftçilerin Lideri Bir Arap)* bir mücadelenin öyküsüdür. *Sirullah (Allah'ın İntikamı)* adlı tiyatroda ayrıntılı olarak Hüseyin b. Ali'nin şehadet hikâyesi anlatılır.[272]

3.2.3. Hikâyeleri

Şarkâvî 1943-1956 yılları arasında, gazete ve dergilerde yayınlandığı kısa hikâyelerini iki kitap altında toplamıştır. Bu hikâyelerin konusu iki temele dayanır.

1949-1952 yılları arasında neşredilen hikâyelerin toplandığı I. Mecmua 20 hikâye ihtiva eder ve bu mecmua, hikâyelerden birinin adı olan *el-Ardu'l-Mareke* ismini taşır.[273]

Şarkâvî, bu mecmuadaki hikâyelerini yazarken Mısır tarihi ile Mısır halkının işgalcilere karşı direnişinden ilham almıştır. Kitabın mukaddimesinde hikâyeleriyle ilgili olarak şunları söyler:

> *"Bu hikâyeler halkımızın direniş kesitleri olup ne sanatsal anlamda hikâye ne de ilmî anlamda tarihtir. Sadece tarihten çıkarttığım sahnelerden ve köyümdeki insanların hikâyelerinden ibarettir. Bunlara bir şey ilave etmediğim gibi hayal de kurmadım. Her şey doğru, tarihî gerçeklere dayanır. Hikâyeler, halkımızın tarihte kahramanca nesiller boyu süren, kadın-erkek, işçi, tüccar, çiftçi, yaşlı, genç, din adamı, hatta çocuk, bütün kesimiyle cesur direnişinin tasviridir."*[274]

Hikâyelerinde tarihî olayları işleyerek günün problemlerine tarihî tecrübeler çerçevesinde çözüm bulma amacındadır. Ona göre: *"Tarih çerçevesi ikna gücü en kuvvetli olandır çünkü direniş odaklıdır ve daima geleceğe güçlü bir güven verir."*[275]

Şarkâvî'ye göre geçmiş tecrübelerden faydalanarak geleceğin inşası için tarih bilmek önemlidir. Ona göre tarihin kıymeti tarih olduğu için değildir. Tarih tecrübe

[272] Useylî, **a.g.e.**, s. 156-157.
[273] Useylî, **a.g.e.**, s. 171.
[274] Useylî, **a.g.e.**, s. 172.
[275] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 63.

demektir. İnsanın olayları ele alışı ve yorumlayışı nesilden nesle aktarılan tecrübelerin ışığında olur.[276]

El-Ahlâmu's-Sagîra (Küçük Hayaller) adlı ikinci hikâye kitabı 1943-1956 yılları arasında neşredilen hikâyelerden oluşur. Kitabın mukaddimesinde Şarkâvî'nin şu sözleri yer alır: *"Bütün hikâyeler bir ömrün fikir, eylem ve hayal anlarından ibarettir ki insanın ta kendisidir."*[277]

Bu mukaddimeden de anlaşıldığı gibi Şarkâvî, hikâyelerinde tarihî kesitlerden günlük hayata ve toplumdaki insan figürüne dönmüştür. Elbette bunda Mısır toplumunun geçirdiği siyasî ve toplumsal sürecin etkisi büyüktür. II. Dünya Savaşı döneminde Mısır toplumunda ortaya çıkan en önemli görüntü siyasî hedeflerin yanında toplumsal hedeflerdeki hareketlenmedir. Artık millî mücadele, vatanın İngiliz sömürgesinden kurtulmasıyla sınırlı kalmayıp servetin dağılımı, halk kitleleri arasında toplumsal adaletin sağlanması gibi amaçların gerçekleştirilmesini de hedefler.[278]

3.2.4. Romanları

Şarkâvî'nin adeta birer direniş destanı olan *el-Fellâh*, *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye*, *Kulûb Hâliye* ve *el-Ard* romanları, toplumcu gerçekçi roman tarzının en güzel örneklerindendir. 1932 yılını konu edindiği ilk romanı *el-Ard* ile 1960'lı yılları konu edindiği son romanı *el-Fellâh* arasında Mısır tarihinin yaklaşık otuz yılına şahitlik eder.

Modern Mısır edebiyatında öne çıkan gerçekçi yazarların Necîp Mahfûz, Abdurrahmân eş-Şarkâvî ve Yûsuf İdris olduğunu daha önce söylemiştik.

Necîp Mahfûz romanlarında şehir hayatını konu edinip Mısır toplumunda orta tabakanın problemlerini ele alırken Abdurrahmân eş-Şarkâvî ve Yûsuf İdris devrim öncesi ve sonrası köy insanını da mercek altına alır. Bu yüzden Necîp Mahfûz'a şehir romancısı denilirken Abdurrahmân eş-Şarkâvî'ye köy romancısı adı verilir. Şarkâvî, realizm akımının temel prensiplerini uygulamada Necîp Mahfûz ile aynı paydada

[276] Batîşe, **a.g.e.**, s. 27.
[277] Useylî, **a.g.e.**, s. 175.
[278] en-Nessâc, **a.g.e.**, s. 18.

buluşur. Ancak toplumsal şartların tesiriyle ahlâkî çözülme yaşayan orta tabakayı konu edinen Necîp Mahfûz'dan devrim öncesi Mısır köy halkıyla nüfuz sahibi köy ağalarının, devrim sonrasında ise küçük toprak sahipleriyle gücünü çıkarları doğrultusunda kullanan idareci ve yandaşları arasındaki çatışmayı konu edinmesi itibariyle ayrılır. Bu anlamda Necîp Mahfûz, toplum gerçeklerini tasvir eden tenkitçi gerçekliğe daha yakınken Şarkâvî, şerefli ve özgür bir hayat hakkı elde etmeye çalışan çiftçi tabakasının mücadelesini konu edinmesi itibariyle sosyalist gerçekçiliğe daha yakındır.[279]

Şarkâvî'nin romanlarında onun sosyalist yatkınlığını destekleyen bir diğer konu da bu romanlara hâkim olan iyimser havadır.[280] *el-Ard* romanının sonunda köyde polis karakolu inşa edilmesinden vazgeçilirken tutukluların salıverilmesi kararı çıkar. *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında devrim şehitleri verilmiş ama hedeflenen neticeye ulaşılmıştır.

Kulûb Hâliye (Boş Kalpler) adlı romanında Gânîm, kendisini tutuklamak için köye gelen görevlilerden saklanarak Mısır'a kaçar. Bu esnada, köy halkının tutuklanma kararının kaldırılması için merkeze gönderdiği dilekçe olumlu netice verecektir. *el-Fellâh* romanında toprak reformuna rağmen ağalıkta ısrar eden Rızık Bey ile anlaşan ziraî kontrolör, köyden uzaklaştırılarak hakkında soruşturma açılır. Rızık Bey'le mücadele eden 4 köy tutuklusu salıverilir ve uzun zamandır birbirlerini seven Şeyh Tûlbâ'nın kızı Tefide, Sâlîm ile evlenir. Rızık Bey'in başkan olduğu Sosyalist Birliği Komitesi ve yönetim kurulu seçimleri yenilenerek komitedeki yolsuzluğa son verilir.

Şarkâvî'nin romanlarında kullandığı dil, metin bölümünde birkaç Ammice kelime dışında fasih Arapçadır. Diyaloglarda ise köy halkının dili olan Ammice'yi kullanır. O sanki gerçekliğin hem dil hem de ifade ile olduğunu görüşündedir.[281]

Romanlar birbirini takip eden zaman çerçevesinde yazılmıştır. Şarkâvî romanlarında adeta kendi otobiyografisini yazar. Çocukluğunu geçirdiği köyde köy

[279] en-Nessâc, **a.g.e.**, s. 170.
[280] en-Nessâc, **a.g.e.**, s. 185.
[281] en-Nessâc, **a.g.e.**, s. 201.

halkının hayat mücadelesiyle, okumak için gittiği Kahire'de kaldığı mahalle ve öğrencilik hayatı romanlarında karşımıza çıkar.[282]

Edebî eserleriyle düşüncelerine hizmet eden Şarkâvî, dönemin siyasî olaylarından ilham alarak yazdığı şiir ve makalelerinin yanında roman ve bibliyografya tarzındaki eserleriyle toplumu yapılandırmaya çalışmıştır. Mustafa Abdulganî'ye göre baştan beri Şarkâvî'nin davası özellikle ilk romanı *el-Ard* da olduğu gibi iki tabaka arasındaki çatışmadır. Bu çatışma, imamların hayat hikâyelerini konu edindiği eserlerde belirginleşip; biri barış, hürriyet ve adaleti diğeri bunun tam zıddını temsil eden iki düşünce arasındaki çatışmaya dönerek gelişmiştir.[283]

4. Eserleri

Edebiyatın şiir, tiyatro, kısa hikâye ve roman dalında ürün veren Şarkâvî'nin ayrıca araştırma-inceleme kitapları da vardır. Edebî kişiliğinden bahsederken içeriği hakkında bilgi verdiğimiz eserlerinin ilk basım tarihi ve yayınevi aşağıdaki gibidir:

Romanları:

el-Ard, Dâr'un-Neşri'l-Mısriyye, Kahire, 1954.

Kulûb Hâliye ed-Dâru'l-Kavmiyyetu, Kahire, 1956.

eş-Şevâriu'l- Hâlfiyye eş-Şirketu'l-'Arabiyyetu, Kahire, 1958.

el-Fellâh, ʿAlemu'l-Kutub, Kahire, 1967.

Kısa hikâye koleksiyonları:

Ardu'l-Mareke, Hey'etu'l-Kitab, Kahire, 1952.

Ahlâm Sagîra, Hey'etu'l-Kitab, Kahire, 1954.

Şiir kitapları:

Min Ebin Mısrî ile'r-Reî's Truman, Dâru'l-Kitab el-Arabî, Kahire, 1968.

[282] en-Nessâc**, a.g.e.**, s. 169.
[283] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 61.

Timsali'l-Hürriye ve Kasâ'idi Mensiyye, el-Heyetü'l- Mısriyyetu el-Amme li'l-Kitab, Kahire, 1988.

Tiyatroları:

Me'sat Cemîle, Dâru'l- Meârîf, Kahire, 1962.

el-Fetâ Mihrân ed-Dâru'l-Kavmiyyetu, Kahire, 1966.

Timsâlu'l-Hürriyeti, Dâru'l-Teâvun, Kahire, 1967.

el-Hüseyin Sâir ve'l-Hüseyin Şehîd, (II Cilt), Dâr'ul-Kavmiyye, Kahire, 1969.

Salâhaddîn: en-Nesru'l-'Ahmer, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1976.

Ahmed Urâbî Zaîmu'l-Fellâhîn, Ehram Gazetesi, Kahire, 1958.

Araştırma-İnceleme:

Risâle ilâ Şehîd, eş-Şeriketu'l-Arabiyyeti li'l-Tıbaati, Kahire, 195?.

Bandung ve's-Selâmi'l-Âlemî, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1956.

Risaletun ilâ Ehî, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1965.

Muhammed Rasul'ul-Hürriye, Alemu'l-Kutub, Kahire, 1963.

Kırâ'atun fi'l-Fikrî'l-İslâmî, Dâru'l-Kavmiyye, Beyrut, 1972.

Eimmetu'l-Fıkhı't-Tis'a, Şahsiyyatun İslâmîyyetun, Dâr'ul-İkra, Beyrut, 1981.

İbnu Teymiyye: el-Fakîh el-Muazzeb, Dâru'l-Mevkif el-Arabî, Kahire, 1983.

Alî İmâmu'l-Muttakîn, (II Cilt), Mektebu Garîb, Kahire, 1984-1985.

Ömer b. Abdulazîz: Hâmîsu'l-Hulefa', Dâru'l-Küttab el-Arabi, Kahire, 1986.

el-Fâruk Ömer b. el-Hattâb, Merkezu'l-Ehram, Kahire, 1987.

es-Sıddîk Evvelu'l-Hulefâ, Mektebetu Garîb, Kahire, 1987.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP EDEBİYATINDA ELEŞTİRİ GELENEĞİ VE ABDURRAHMÂN eş-ŞARKÂVÎ'NİN ROMANLARINDA SİYASÎ ELEŞTİRİ

1. Arap Edebiyatında Eleştiri Geleneği

Arap Edebiyatında sosyal eleştirinin ilk örnekleri İslâm öncesi dönemlere kadar uzanır. Şiirin ve şairin büyük önem taşıdığı cahiliye döneminde şiir, bir şahsın yücelmesini ve ya aşağılanmasını yahut bir kabilenin zafer elde ederek üstünlük sağlamasını ya da yenilerek küçük düşürülmesini sağlayan bir araç hükmündedir. Sosyal eleştiri kapsamında değerlendirebileceğimiz; *"bir kimseyi, bir nesneyi ya da yeri, bir inancı ya da düşünüş biçimini yermek, toplumun ya da düzenin aksayan, kusurlu yanlarını iğneleyici, alaycı bir dille eleştirmek amacı taşıyan hiciv içerikli şiirler"* kılıç darbelerinden daha etkilidir.[284] İslâmî dönemde hicvin biri cahiliyede olduğu gibi kabile ve şahısların kusurlarını ve kötü anılarını teşhir içerikli tarzda gelişen, diğeri de müşrikleri küfür ve Hz. Peygamber'in getirdiği dini kabul etmemekle suçlayan tarzda gelişen hicivden oluştuğu görülür.[285]

Emeviler ve Abbasiler döneminde ise şairler devletin resmî organları gibi çalışarak onları övmeye ve hasımlarını da hicvetmeye koyulmuşlardır. Ortaya çıkan bu hiziplerin şairleri arasında yaygın olan siyasî hicvin dışında, Hz. Osman döneminden itibaren ortaya çıkarak gelişen "şiiru't-tazallum ve'l-intikad" (zulmün şikâyeti ve eleştiri şiiri) denilen siyasal eleştiri içerikli bir şiir türüyle de karşılaşmaktayız. Bir boyutuyla sosyal hiciv sayılan bu tür şiir, her hangi bir siyasal hizbin yerilmesi veya hilafetin kimin hakkı olduğu türden konuları içermez. Şairin siyasete hâkim hizbin tarafları veya kendi kabilesi yahut grubunun temsilcisi olup olmaması fark etmez. Bu durumda pasif bir siyasî muhalefeti temsil eden şairin, bu şiirlerdeki amacı, mevcut hükümetin icraatında gördüğü bir aksaklığı veya yanlışı

[284] M. Orhan Okay, "Hiciv", **DİA**, C: 17, İstanbul, 1998, s. 447.
[285] Daha fazla bilgi için bkz. Demirayak, **a.g.e.**, **s**. 273; Kenan Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi 2: Sadru'l-İslâm Dönemi**, Ankara, Fenomen Yayınları, 2009, s. 102.

yahut halife ve onun bürokratlarından birinin yaptığı zulüm ve haksızlığı haykırmak ve herhangi bir siyasî meselede görüşünü ortaya koymaktır.[286]

Arap edebiyatında hiciv, şiire mahsus bir tür olup hiciv denince şiir akla gelir. Ancak 9. yüzyıldan itibaren mensur hiciv örneklerine de rastlanmaktadır. Makâme tarzındaki eserlerde, Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin (922-1009) *Mesâlibu'l-Vezîreyn*'inde mensur hiciv örnekleri de görülmektedir. [287]

Sosyal eleştiri, modern Mısır edebiyatında ilk kez Abdullah Nedîm'in *et-Tenkît ve't-Tebkît* (1881) dergisinde yayımladığı denemelerinde görülmüştür.[288] 1940'lı yıllarda fikrî arka planı sosyalizm olan ve toplumdaki sınıf farklılığının ortadan kaldırılması için bir yandan problemleri ortaya koyarken diğer yandan daha iyi bir yapılanma için hedef gösteren toplumcu gerçekçi roman tarzı ortaya çıkmadan, hem roman sanatının habercisi hem de bu tarzın ilk örnekleri kabul edebleceğimiz makâme benzeri eserleri görürüz.

Mısır'ın, Hıdiv İsmail'in müsrif harcamaları sonucu girdiği dar boğazı ve İngiliz işgalini, iğneleyici üslubuyla kaleme alan Müveylihî *Fetre mine'z-Zemen* adı altında 1898'den 1902'ye kadar Mısır'ın başından geçen olayları gazetede yayınladıktan sonra 1907 yılında bir kitap altında toplar. *Hadis İsa b. Hişam* adını verdiği bu eserde görülen realizmi Charles Dickens (1812-1870), Honore de Balzac (1770-1850) ve Gustave Flaubert (1821-1880) gibi Avrupalı roman ustalarının romanlarındaki realizmle bir tutmaya çalışan Arap edebiyatçıları vardır.[289]

Aynı türde bir diğer eser de Muhammed Hâfız İbrahim'in *Leyâlî Satîh es-Seb* (*Satîh'ın Yedi Gecesi*, 1906) adlı eseridir. Bu eserde kadın, başörtüsü, peçe, Suriyelilerin Mısır'a göçü, Mısır'da yabancılara tanınan imtiyazlar, yazılı basın, edebiyat, Sudan Devrimi gibi konularla ilgili, Kâhin Satîh'ın ve oğlunun görüşleri, Nil çocuklarından biri olan ve yazarın kendisini temsil eden anlatıcının ağzından

[286] Hasan Çiftçi, **Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri**, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000, s. 12.
[287] Çiftçi, **a.g.e.**, s. 18.
[288] en-Nessâc, **a.g.e.**, s. 54; Aytaç, **a.g.t.**, s.4-5.
[289] Er, **a.g.e.**, s. 53

aktarılmaktadır. Benzer bir çalışma olan *Leyâlî'r-Rûhi'l-Hâir* (*Şaşkın Ruhun Geceleri*, 1912)'de Muhammet Lutfî Cuma, Mısır'ın sosyal koşullarının eleştirisini yapar.

Abdullah Fikrî'nin (1834-1890) *el-Makâmâtu'l-Fikriyye fi'l-Memleketi'l-Bâtiniyye*'si, Mısır'daki ilk kadın yazarlardan biri olan Aişe et-Teymûriyye'nin (1840-1902) *Netâicu'l-Ahvâl fi'l-Akvâl ve'l-Efal*'i ünlü şair Ahmet Şevkî'nin (1869-1932) *Varakatu'l-Âs ve en-Nadîra binti'z-Zîzen*'i[290] ve daha ziyade reformist bir din adamı olarak bilinen Muhammet Ferit Vecdî'nin (1885-1954) *el-Vecdiyyat*'ı da sosyal eleştiriyi makâme tarzında sunan eserlerdir.

Mısır'ın batıyla temasıyla başlayan ve sonrasında bir sömürge devleti olmanın sonucu olarak devam eden kütürel asimilesi ve bunun sosyal hayatta meydana getirdiği değişim, bazı hikâye yazarlarının kaleminde de sosyal eleştiriye dönüşmüştür. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde dönemin ünlü bir siması olan *Menfalûtî el-Kesu'l-Ûla (İlk Kadeh)* adlı hikâye denemesinde bir kadeh şarap içmeyi kendisine mübah gören, bundan dolayı da bütün hayatı altüst olan bir adamın hikâyesini anlatır. *el-Âbarât*'ta yer verdiği *el-Hâviye* (*Cehennem*) adlı hikâyesinde de içki ve kumarla ziyan olan bir hayatı konu edinerek genç nesillere öğüt vermektedir. *Hicâb* (*Örtü*) adlı hikâyesinde Avrupa yaşam tarzının dönemin Mısırı'na adapte edilmesinin zararlarını konu edinir.[291] Mahmûd Tâhir Hakkı'nın *Azrâ Dinşevay* (*Dinşevay'ın Bakiresi, 1*906) adlı romanı da konusunu gerçek hayattan, bu yüzyılın başında cereyan eden Dinşevay olayından almaktadır.[292]

Muhammed Hüseyin Heykel, Arap edebiyatında ilk gerçek roman kabul edilen ve romantizm öğeleri ağır basan *Zeyneb* adlı romanında kadın-erkek ilişkileri, toplumdaki sınıf farkı, eğitim ve batıl inançlar gibi o günkü sosyal hayatla ilgili yaptığı eleştirileriyle topluma ayna tutar. Yine Muhammed Teymur'un *Fi'l-Kıtar'*ı (*Trende*, 1917) Mahmûd Tahir Lâşîn'in *Havâdisu'l-Karye* (Köyün Haberleri) adlı hikâyesi köyün ve köylünün geçim sıkıntısını anlatan hikâyelerdir.

[290] Er, **a.g.e.**, s. 55
[291] Er, **a.g.e.**, s. 67-68
[292] Er, **a.g.e.**, s. 74.

1940 yıllarda moda akımı haline gelen gerçekçi roman tarzının Mısır'ın kendi iç dinamiğinden kaynaklanan sebeplerle edebiyata hâkim olduğunu söylemiştik. Mısır nüfusunda büyük bir yekûn tutan çiftçi ve işçi kesimin olumsuz hayat şartları ve yönetenlerle yönetilenler arasındaki uçurumun artması, sınıf farkının gittikçe daha bariz hale gelmesi neticesinde yazarlar toplum gerçeklerinden esinlenerek yazmaya başlamışlardı.

Şarkâvî'nin romanları, toplumcu gerçekçiliğin özellikleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, söz konusu özellikleri tamamen bünyesinde barındırdığı görülür. Romanlarında çiftçi kesimin zorlu hayat mücadelesi, mevcut düzeni değiştirme gayreti, sınıfsal farklılıklar, dinî ve sosyal hayattaki yozlaşma tarihe mutabık kalarak verilmiştir.

Siyasî eleştirinin büyük yekûn tuttuğu romanlarında eleştiri zemini sosyal ve dinî hayatı da kapsar. Bundan sonraki bölümler siyaset, din ve sosyal konular başlığı altında Şarkâvî'nin eleştiri hedeflerini ihtiva etmektedir.

2. Şarkâvî'nin Romanlarında Siyasî Eleştiri

2.1. *el-Ard* Romanında 1932-1933 Yılları Arası Sıdkî Paşa Yönetimi

Şarkâvî'nin 558 sayfadan oluşan *el-Ard* romanı, ülkeyi demir yumrukla yöneten Sıdkî Paşa iktidarı zamanında, köylünün geçim sıkıntısını ve devletin köylüye gayri hukukî muamelesini konu edinir.

el-Ard romanında Sıdkî Paşa liderliğindeki kabinenin, iktidarının devamı için meşru gördüğü hukuksuz muamele, romanın siyasî eleştiri zemini oluşturmaktadır. Şarkâvî siyasî atmosferin gölgesinde halkın yaşantısına ayna tutarken toplumcu gerçekçi romanların bir diğer özelliği olan iyimser düşünceye de sadık kalır. Romanda 1919 Devrimi'ni gerçekleştiren halkın, hâlihazırda maruz kaldığı hukuksuz uygulamalara son verecek güce sahip olduğu vurgulanır.

Bu roman tarzının tarihe mutabık kaldığını ve romandaki tipik karakterlerin tarihî güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırdığını söylemiştik. *el-Ard* romanındaki tipler

köy romanlarının değişmez unsurları olan kahramanlardır. Bunlar, devlete yakınlığıyla bilinen büyük toprak sahibi paşa, devletin köydeki gölgesi ve daima paşa lehine çalışan muhtar, devletin gücünü temsil etse de köylünün yanında olan köy korucuları, köyün imamı, öğretmeni, köy delikanlıları ve ileri gelen birkaç kişi ile köyün güzel kızıdır.

Romanda Şarkâvî, hükümetin büyük toprak sahipleri lehine kayırmacı ve adaletsiz tutumunu eleştirirken romanın olay örgüsünü iki temel üzerine oturtur. Köylüler İklim kasabasına gitmek için, tamire ihtiyacı olan köprüyü kullanırlar. Köprünün tamiri daha az paraya mal olacakken hükümet, Paşa'nın yeni yaptırdığı evinin önünden geçecek ziraî yolun yapımı için köylünün arazisini istimlak eder. Ayrıca hükümet Paşa'nın arazisinin sulanması için köylüye tanıdığı sulama süresini on günden beş güne indirmiştir. Romanda hükümetin haksız uygulamaları eleştirilirken o dönemdeki siyasî atmosfer hakkında detaylı bilgi verilir. Köylünün hükümet karşısında hak arayışının ana temayı oluşturduğu romanda, köy adet ve geleneklerinin sunulduğu motiflerle, köy yaşantısını bize canlı yansıtan karakterlerin renkliliği romana canlılık kazandırır.

Sıdkî Paşa iktidarını mercek altına alan roman iktidarın zulmüne karşı köylünün direnişi çerçevesinde gelişirken, romanın siyasî eleştiri zemini aşağıdaki şekilde oluşur.

2.1.1. *el-Ard* Romanında Sıdkî Paşa Hükümeti Dönemindeki Ekonomik ve Sosyal Hayatı

Şarkâvî, *el-Ard* romanına, Kahire'de ortaokul öğrencisi olan anlatıcı yazarın o günlerde ki siyasî atmosferi betimlelediği cümlelerle başlar. Sıdkî yönetimi yıllarında Şarkâvî'nin 12 yaşlarında bir çocuk olduğunu ve Kahire'de okurken yaz tatillerini geçirmek için köyüne döndüğünü düşünürsek, anlatıcı yazarın Sıdkî yönetimi hakkında yaptığı eleştirilerin aslında Şarkâvî'nin bizzat kendi gözlemlediği olaylara dayandığını görürüz. Bu cümleler, siyasî iktidarın zulmü altında ezilen halkın yaşantısını gözler önüne serer:

> *"O günlerde Kahire asla durulmuyordu. Ağabeylerimin konuşmalarından ve eve getirdikleri gazetelerden Sıdkî adında birinin*

İngilizlerin menfaati için anayasayı feshettiğini ve ülkeyi demir yumrukla yönettiğini biliyordum. Onun, kırmızı yüzlü İngilizleri kendisi adına hükümeti korusun diye Kahire'ye saldığını görüyordum."[293]

Muhammediye ilkokulunda okuyan anlatıcı yazar, akşam eve dönerken Kahire'de yankılanan kurşun seslerine ve her sabah, hayatın bir parçası haline gelen işçi protestolarıyla öğrenci sloganlarına şahit olmaktadır.

Bir sabah öğretmenlerin ve müdürün engellemelerine rağmen, Muhammediye İlkokulu öğrencileri, üzerlerine akın eden Hidviyye Lisesi öğrencilerine karışarak sokakları doldurur. Balkon ve pencerelerdeki kadınların alkışları eşliğinde grup halinde slogan atarak yürürlerken üzerlerine ateş açılır:

"Aniden kırmızı yüzlü İngiliz askerleriyle karşılaştık. Bize doğru ateş ediyorlardı. Balkon ve pencerelerden çığlıklar yükseldi. İçimizden bir genç: "Ya tam özgürlük ya da ölüm!" Diye bağırdı. Kadınlar yalvararak geri dönmemizi istediler. Biraz arkaya dönünce, yüzleri köyümdeki adamlar gibi esmer olan Mısırlı askerlerle karşılaştık. Birbirlerine köyümdeki adamların isimleriyle sesleniyorlardı. Fakat ellerinde kalın sopalar vardı ve onunla insanların başlarına, yerlere vuruyorlardı."[294]

Köydeki arkadaşlarına, şehirde şahit olduğu olayları anlatan anlatıcı yazar, onlardan köyde de benzer olaylar yaşandığını öğrenir:

"Çocukluk arkadaşlarımdan biri büyüklerle birlikte slogan attığımız anayasanın ne olduğunu sordu. Fakat ben cevap veremedim ve ona: "Büyükler bilir." dedim. Bana anayasa yüzünden hapse atılıp merkezde dövülen köylülerle, komşu köydeki okulun müdürü Şeyh Hassûne'den bahsetti. Onun anayasa yüzünden uzak bir köye sürgün edildiğini söyledi.

Başka bir çocuk kulağıma Vasîfe'nin babası bekçibaşı Muhammed Ebû Suveylim amcanın anayasa yüzünden görevinden

[293] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 21.
[294] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 22.

ayrıldığını fısıldadı. Köy, Sıdkî'nın yaptığı ve Halk Partisi'nin katıldığı seçimleri boykot etmiş, hiç kimse oy kullanmak için sandığa gitmemişti. Seçim görevlisi, Muhammed Ebû Suveylim'den erkekleri oy kullanmaları için sandığa göndermesini istemiş, fakat Ebû Suveylim buna karşı çıkmıştı. Bunun üzerine ölülerin oylarını topladıklarını görünce onlarla tartışmıştı.

Arkadaşlarım bana anayasa hakkında bir şeyler söylemeye devam ettiler. Anladım ki onlar köyde anayasa gösterilerine katılmadıkları halde benim bildiklerimden daha acı şeyler biliyorlardı."[295]

Kahire'de hükümetin silah kullanarak bastırmaya çalıştığı işçi ve talebe eylemlerine rağmen, Halk Partisi hükümeti iki yıldan beri iktidarda kalmaya devam etmektedir. Köylüler, Mısır'da işçi olarak çalışan çocuklarından fabrikaların işçi çıkarttığını, hükümetin düşmesi için slogan atanların üzerine sıcak su püskürtüldüğünü, Halk Partisi hükümetinin talebe ve işçilerin sokakta buluşmasından korktuğu için önlemler aldığını haber alırlar. Bunun için halk sağlığını koruma adı altında kanun çıkrttan hükümet sağlığa zararlı olduğu gerekçesiyle fabrikaları yerleşim yerlerinin dışına taşırken işçileri ailelerinden ve şehir halkından uzak tutmayı hedeflemektedir.

Köyde ise hayat geçim derdinden ibarettir. Köy bakkalı Şeyh Yûsuf büyük bir kısmına, vergisini ödeyemediği için hükümetin el koyduğu, geri kalanını, borç para karşılığı Mahmûd Bey'e rehin olarak verdiği arazisini kurtarmak için, az miktardaki kazancından kuruş kuruş para biriktirir. Arazisi elinden gittiği için çok üzgün de olsa Mısırlılara bütün bunları yaşatan, İngilizlerle iş birliği yapan bu hükümete, vergi ödemediği için gurur duyar.[296]

Muhtarın cenaze töreninde seçimleri boykot ettiği için uzak bir köye tayin edilen öğretmen Şeyh Hassûne ile Kahire'den gelen arkadaşlarının fısıltıya benzer konuşmaları da bize o günlerdeki Kahire'nin siyasî atmosferi hakkında bilgi verir.

[295] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 23.
[296] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 153-154.

Şeyh Hassûne ve arkadaşları, Kahire'de Sıdkî'nın kapattığı fakat ertesi gün yeni bir adla yayınına devam eden gazetelerden, çiftçilerin çok fazla tanımadığı Kahire'de yaşayan isimlerden saygıyla bahsederlerken onlara kulak misafiri olan Şeyhü'l-Beled[297] büyük eczane sahibinin, Taha Hüseyin, *Cihad* gazetesi, üniversite, demokrasi ve fikir hürriyeti hakkında söylediklerinden etkilenir. İçlerinden bir avukat hükümetin yaptıklarından bahseder. Toprağı sudan mahrum bırakmış, polisin çiftçilere eziyet etmesine izin vermiştir. Avukat titreyen sesiyle konuşmasına devam ederek ancak demokratik bir hükümetin içinden çıkabileceği krizden bahseder. Hükümetin zalim eylemlerini, Mansûra, Tantâ, Beni Yûsuf ve el-Feyyûm'daki gösterilerle ilgili gördüklerini ve okuduklarını anlatır. Hükümet, halkın liderinden birkaçını öldürmeye çalışmış, Seynût Henâ[298] yaralanmıştır.

Fısıltı halindeki konuşmalara kulak kabartan Şeyhu'l-Beled, çok fazla anlam veremediği bu konuşmalardan Sıdkî'nin yönetimde olduğu ve insanların sırtına binip, zulmetmeye devam ettiği müddetçe, Mısır'da hiçbir şeyin düzelmeyeceğini anlar.[299]

2.1.2. Romanda Hükümetin Şehir ve Kırsal Kesimde Gayri Hukukî Yaptırımları

2.1.2.1. Sulama Sorunu

Şarkâvî'nin hükümetin kırsal kesimde büyük toprak sahibi ağalar lehine köylüye gayri hukukî muamelesini romanda, iki olay üzerine oturttuğunu, bunlardan birinin sulama zamanının on günden beş güne indirilmesi olduğunu söylemiştik. Şarkâvî hatıratını anlatırken bu iki olaya çocukluğunda şahit olduğunu söyler. Suyun hayatî önem taşıdığı Kuzey Mısır kırsalında vergi ve haciz memurlarıyla uğraşan köylü, bütün yaşamsal faaliyetlerini sahip olduğu az miktardaki toprak parçasından elde edeceği ürününe bağlamıştır. Düğün merasimlerini, çocukların okul ihtiyaçlarını hasat sonuna bırakmış, artırabildiği az miktarda para ile hacizdeki tarlasını kurtarabilmenin derdine düşmüşken, paşanın sahip olduğu arazinin sulanması için

[297] Köyde hükümet tarafından tayin edilen ve muhtardan sonra gelen kişidir.
[298] Seynût Henâ (1874-1930), 1920 yılında Sad Zağlul ile birlikte Seyşeller adasına sürülmüştü. Mısır'ın özgürlüğü için çalışan VEFD'e katılmıştı.
[299] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 422.

köylüye verilen on günlük sulama müddetinin beş güne indirilmesi büyük ümit bağladığı ürünün tarlada solması demektir.

Romanda muhtar, bekçi başı Abdulâtî'den merkezden gelen yeni sulama talimatını köylüye duyurmasını ister. Abdulâtî, sulamanın büyük önem taşıdığı köyde, ağzından ne dediğini bilmeden çıkmış bir söz olduğu düşüncesiyle muhtarın söylediklerine ehemmiyet vermez. Hükümet görevlileri köye tebliğ edildiğini düşündükleri bu yasağın uygulanıp uygulanmadığını teftişe başlarlar. Gece teftiş için dolaşana iki hükümet görevlisi sulama yaparken gördükleri, eskiden köy korucusu olan Ebû Suveylim'in adını merkeze bildirirler. Beraberinde tutuklamaları getirecek olan bu yasağı, açılacak yeni ziraî yol için arazi istimlakı takip eder.

2.1.2.2. Arazi İstimlâki

Çoğunluğunu vergisini ödeyemediği için arazisine el konmuş çiftçilerin oluşturduğu köy halkı, sulama günlerinin azaltılması sebebiyele çaresizlik içindedir. Muhtarın kendilerini merkeze ihbar edeceği şeklindeki tehditlerine rağmen, memurların ortada olmadığı öğle saatlerinde gizlice sulama yapmaya devam ederler. Bir yandan da bu karara itiraz etmek için dilekçe yazma konusunda anlaşmışlardır. Dilekçeyi köyün öğretmeni Mehmed Bey yazar. Paşaya yakınlığıyla tanınan ve hükümetle köylüler arasında aracılık edecek olan Mahmûd Bey mektupta geçen *"eğer su kesintisi devam edecek olursa ağaçsız, otsuz, kurak toprak çiftçilerin yatağı, gökyüzü de yorganı olacak."* cümlesini, devlete karşı bir isyan olarak telakki eder. Köylüleri üslup bilmemekle suçlayarak kendi yazacağı bir dilekçeyi merkeze götüreceğini söyler. Niyeti dilekçenin içeriğini köy ile İklim kasabasını birbirine bağlayan yeni bir yolun yapımını talep eden cümlelerle değiştirmektir. Paşa'nın yeni yaptırdığı evin yakınlarından geçecek olan bu yol köylünün tarlasının istimlâkine sebep olacaktır.

Şeyh Hassûne, İklim kasabasında tutuklamalardan habersiz ziraî yol yapımını engellemek için yetkililerle görüşüp bu konuyu arkadaşlarıyla istişare etmektedir. Şarkâvî, devletteki iltimas ve kayırmacılığı devlete yakın kişilerin ağzından tenkit eder.

Şeyh Hassûne Ezher'den arkadaşı şeriat hâkiminden, Halk Partisi üyesi Paşa'nın, köy ile İklim kasabasını birbirine bağlayacak yeni ziraî yolun, akrabası Mahmûd Bey ile diğer büyük toprak sahiplerinin arazisine zarar vermeyecek şekilde planlanarak açılması için uğraştığını öğrenir. Elit tabakanın bir araya gelip hükümet meselelerini konuştukları mekânda bir ayakkabı boyacısı da söze karışmıştır. Bir yandan ayakkabı boyamaya devam ederken *"Herkesi sıkıntıya soktular. Allah da onların dünya ve ahiretini daraltsın!"* diye söylenir. Okuduğu gazeteden başını kaldıran bir memur, dinlenme ihtimaline karşı alçak bir sesle: *"Ülkeyi İngilizlere sattılar!"* der.

Şeriat Hâkimi önemsemeden*: "Doydular satmaya."* diye cevap verir.

Fakat oturanlardan biri: *"Hayır, hayır mümkün değil! Mitingler devam ettiği müddetçe bunu yapamazlar."* diye ısrar eder.[300]

2.1.2.3. Tutuklamalar

Öğretmen Mehmed Efendi, izinsiz sulama yaptıkları gerekçesiyle köyün adamlarıyla birlikte tutuklanan kardeşi Deyyâb'ın salıverilmesi için bir kez daha Halk Partisine yakınlığı ile bilinen köy ağası Mahmûd Bey'den yardım ister. Su sorununu çözmek için yazdığı dilekçeyi değiştiren üstelik bu işi halletmek için kendisinden para alan ağaya, adamların salıverilmesi için 10 cüneyh daha verir. Zira hükümetin köylülere hapiste eziyet etmesinden endişelidir:

> *"O, sadece izinsiz sulama yaptılar diye köyün adamlarına merkezde idam cezası vermeyeceklerini biliyordu. Buna rağmen gözyaşlarına engel olamadı. Uzun bir süre acı içinde kıvrandı. Kardeşini merkezdeki adamların elinden kurtaramayacak kadar kendini aciz görüyordu. Kim bilir belki hapiste küçük çocuklara eziyet ediyorlardı… Kim bilir belki büyük adamlara da... Belki de onları at sidiği içmeye zorluyorlardı.*

[300] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 290-291.

Halk Partisi hükümeti, köylüler arkasında yürümeyi reddettiklerinden beri onlara böyle davranırdı. Her şeye rağmen çiftçiler hükümeti desteklemeyi reddediyorlardı."[301]

Köy bakkalı Şeyh Yûsuf bir kez aldatıldıktan sonra Mehmed Efendi'nin hala Mahmud Bey'den yardım istemesine şaşırmıştır. Ona *"Mahmûd Bey'in arkasından gittiğin yetmez mi?"* diye sorar. Aslında *Mehmed* Efendi, İklim'e önce kendi gitmek istemiş, ancak merkezde, köyden hiç kimseyi muhatap kabul etmeyecekleri gibi, belki de bu sebeple gelen herkesi tutuklayabileceklerini düşündüğü için Deyyâb, Muhammed Ebû Suveylim, Abdulhâdî ve diğer köylülerin salıverilmesine aracı olması için Mahmûd Bey'i ziyaret etmeyi uygun bulmuştur.[302]

Öğretmen Mehmed Efendi tutuklular için endişe etmekte haklıdır. Hapiste tutuklulara eziyet edilerek at sidiği içirilmiş, bıyıkları kesilmiş, ben kadınım, diye bağırana kadar kırbaçlanıp kazığa oturtulmuştur.[303]

Kaçak sulama yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan ve türlü eziyete uğrayan köylülerin, İklim kasabasını ziyarete gelecek olan Halk Partisi bakanlarını karşılamak için kalabalık oluşturmak üzere sokaklarda toplanmasından sonra salıverilmesine karar verilir:

"*Bakanların ziyaret edeceği gece merkez hapishanedekiler, şehirden getirilip bitişik odalarda toplanan gençleri görünce şaşırdılar. Bazıları takım elbiseli, bazılar cilbap giymiş bu gençler Halk Partisi aleyhine slogan atıyor, "özgürlük, anayasa, millet yönetimin kaynağıdır, özgürlük" diye bağırıyorlardı. Bazen slogan atmayı bıraktıklarında İngilizlerden, kıvrık bıyıklı kraldan ve menfaatin insanları ne hale getirdiğinden bahsediyorlardı. Gece ilerledikçe merkez hapishanenin odaları diğer gelenleri karşılamaya devam etti.*

İklim'deki lise, ilköğretim okulu ve orta ziraat mektebi öğrencileri bir aradaydı. Aralarında Kahire'de okuyan üniversite öğrencileri de

[301] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 283.
[302] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 282.
[303] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s . 337.

vardı. Bütün kış gösteri yaptıktan sonra tatili ailelerinin yanında geçirmek için gelmişlerdi.

Yine aralarında bazı tüccar ve ayakkabı boyacıları, seyyar satıcılar, avukatlar, pamuk fabrikası işçileriyle sokakta hiçbir düşüncesi ve hayali olmadan başıboş gezenler de vardı."

Hapishane Memuru kuşluk vakti, Deyyâb, Muhammed Ebû Suveylim, Abdulhâdî ve diğer köylülerin, hapishanenin çıplak sert zemini üzerine yan yana uzandığı odaya girer. Hepsi sulama emirlerine muhalefet ettikleri gerekçesiyle tutuklanmıştır.

Memur kocaman ayakkabılarıyla, fütursuzca adamların ayaklarını çiğneyerek odada ilerler. Arkasında, silahlarının demir uçları parlayan askerler vardır. Odanın içindeki kokudan rahatsız olarak oflayan memur*: "Saat tam 10'da ekselansları ve Halk Partisi bakanları ziyaret için şehre teşrif edecekler. Şu çiftçilerin borcunu kaldırıp halk diliyle gazete çıkaran Halk Partisi!"* der. Memur yeniden konuşmaya başlamadan merkeze yakın köylerin birinden bir çiftçi ona karşı çıkar: *"Halk Partisi sadece Mahmûd Bey'in borcunu ödedi. Vaktiyle hiç bir şeyi yoktu ama şimdi durumu iyi. Onun köyündeki çiftçilere gelince; Halk Partisi onların borcunu ödemek şöyle dursun, Paşa'nın istediği ziraî yolu açmak için topraklarını elinden alıyor."*

Başka bir çiftçi daha söze karışarak hükümetin, vergisini ödemediği için amcasının arazisini haczettiği halde, merkezdeki siyasîlerle arası iyi olan büyük toprak sahiplerinin arazisine dokunmadığını söyler. Hükümetin, köylünün borcunu ödemediğini vurgulayan üçüncü bir kişi, zaten onların böyle bir talebinin de olmadığını ifade eder. Memurdan, tek istedikleri şey olan hükümetin sularını çalmamasını, hükümete iletmesini ister.

Kırbaç darbesiyle yırtılan elbiselerini yoklayarak konuşan adamlar arasında göz gezdiren memur, öfkesine hâkim olmaya çalışarak sakin bir şekilde: *"Konuşan üç kişi, eşeğin ta kendisidir ve o laf anlamayanları üç gün boyunca at ahırına bağlayacağım!"* diye cevap verir.

Memur tutuklulara Halk Partisi vekillerinin o gün yapacağı ziyarette kalabalık oluşturmak için kullanılacaklarını haber vermek için gelmiştir. Bakanları karşılama planını açıklamaya başlar. Yarım saat sonra bekçilerin gözetiminde çıkacak olan tutuklular, demir yolundan başlayıp şehrin sonuna kadar uzanan konvoy yolu üzerinde, sokağın kaldırımlarına dağılacaklardır. Görevli polise, bakanları istasyondan Paşa'nın sarayına taşıyan arabaların yaklaştığı görüldüğünde eliyle işaret etmesi emredilmiştir. Tutuklular bu işaretle slogan atmaya başlayacaklardır.

Memur, çiftçilere hep bir ağızdan "*Yaşasın sayın kral, yaşasın Halk Partisi ve yaşasın Sıdkî!*" diye bağırmaları talimatını verir. Bu üç slogandan sonra "Y*aşasın Sıdkî!"* diye tekrar etmeleri ve bunu melodik bir şekilde söylemeleri gerekmektedir. Memur nasıl yapacaklarını göstermek için melodik bir şekilde dans edip eliyle tempo tutarken "Y*aşasın Sıdkî!"* diye slogan atmaya başlar.

Çiftçiler ağır aksak melodisiz tekrar ederler: *"Yaşasın Kral! Yaşasın Halk Partisi! Yaşasın Sıdkî!*"

Memur sinirli bir şekilde ayağıyla yere vurur. Sloganları düzeltmeye başlar. Slogan atarken ellerini sallamalarını ve eğer yapabilirlerse hoplayıp dans etmelerini ister. Çünkü ne de olsa Halk Partisi bakanlarının geldiğine seviniyorlardır. Eğer içlerinden birinin neşesiz ya da isteksiz slogan attığını görecek olursa ona gününü göstereceğine yemin eder.[304]

*Ş*arkâvî aynı ironi ile Halk Partisi bakanlarını karşılama törenini betimlemeye devam eder. Onun kurduğu sahne Mısır siyasî hayatından bir kare gibi gözükse de dünyanın her yerinde zalim iktidarların zor kullanarak görüntüyü kurtarma gayretine bir eleştiri olarak algılanmasına engel yoktur. Bize göre *el-Ard* romanın Şarkâvî'nin en meşhur romanı olmasının sebebi yerel olarak görülen eleştiri platformunun daha geniş bir zemine taşınabilmesidir:

Bütün çiftçiler merkez hapishaneden akın akın çıkmaya başlar. Askerler onları yolun iki tarafında, durmaları gereken yere yönlendirirler. Güneş doğduğu halde, küçük dükkânlar her zaman yaptıklarının tersine kaplıdır. Sahiplerine

[304] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 338-344.

dükkânlarını açmaları için baskı yapan askerlerin bazen de kapıları kırarak süslemek için üzerlerine küçük ilanlar koydukları görülür.

Abdulhâdî, Muhammed Ebû Suveylim ve Deyyâb karşılamaya katılmış kalabalıklar arasında, dün ve önceki gün onları döven askerlerin sivil elbiseler içindeki yüzlerini tanırlar.

Gerçekte, demir yolundan şehrin dışına uzanan yolun iki tarafı, hepsi sivil elbise giymiş tutuklu ve askerlerle doludur. Halk Partisi kahramanlarını selamlayan pankartlar yol boyunca uzanır.

Beyaz bir atın üzerindeki memurun *"Zılgıt çekin kadınlar!"* diye komut veren sesini duyan, evlerin çatısına oturtulmuş çok sayıdaki kadın bağırmaya başlar. Oradan buradan zılgıt sesleri yükselir.

Memur, beyaz atı üzerinde saflar arasında dolaşırken, istasyondan muhalif gazetenin adını seslenerek satış yapan gazetecilere rastlar. Adamlarına gazetelerine el koymalarını emrederken, onları karşılama törenine katılmaları için saflar arasına yerleştirir.

Trenin gelme vakti yaklaştıkça kontrolleri arttıran memur, gördüklerinden son derece hoşnut, kendi kendine:*"Bundan daha iyi olamaz. Halkın karşılaması muhteşem! Kimse bunu başaramazdı! Törene gelen hükümdar yardımcılarından biri bile!"* diye söylenir.

Biraz sonra Halk Partisi bakanları istasyona iner. Onları karşılayan arabalara binen vekiller, şehre yakın bir köyde oturan Paşa'nın evine doğru hareket ederler. Konvoy *"Yaşasın sayın kral! Yaşasın Halk Partisi! Yaşasın Sıdkî! Yaşasın Sıdkî!"* sloganları arasında yavaşça, görkemli bir şekilde ilerlemeye başlar. Yolun iki kenarında posterler dalgalanmaktadır.

Evin çatılarından zılgıt sesleri yükselirken memur, gurur ve memnuniyet içinde beyaz atının üzerinden kadınlara ve slogan atanlara el sallar. Konvoy, yolun iki tarafına konuşlanmış "Y*aşasın Sıdkî!"* diye slogan atanlarla bu sözleri davul ve müzik eşliğinde tekrar eden adamların arasında yolun yarısını kat etmişken, aniden aynı melodiyle başka slogan sesleri yükselir.

Her yerden toplu bir şekilde: *"Yaşasın Mısır! Yaşasın Mısır!"* Sesleri duyulur.

Bütün şehir ellerini kaldırırıp yasak slogana eşlik ederek coşku içinde yürümeye başlar.

Bakanların bulunduğu arabalar biraz önce yavaşça ve saygınlık içinde ilerledikleri yolda, hızlarını arttırırlar. Hükümdar arabasından inip küçük rütbeli memurlara bağırırken, sorumlu müdür göstericilere ateş açılmasını ve bütün şehir halkının tutuklanmasını emreder.

Memur şaşkınlık içinde yüzünü tokatlayıp, kadınların çığlıklarının temposunda cenaze şarkısı söylemeye başlamıştır*: "Başımız belaya girdi... Yazıklar olsun..."*[305]

Şarkâvî karşılama törenini tasvir ettiği, betimleme ve ironi cümleleri içeren satırlarda o yılların ayrılmaz bir parçası olan sokak eylemlerine gönderi yapar. Gayri hukukî tutuklamalar, hapishanelerde yaşanan işkence olayları, silahla bastırılan sokak gösterileri Şarkâvî'nin cümlelerinde oldukça soğukkanlı ifade bulur. Bu, iktidarın gücüne rağmen halkın kendine olan güveninin bir göstergesidir.

2.1.2.4. Köylünün Direniş Mücadelesi

Şarkâvî'nin toplumcu gerçekçi romanları arasında hükümeti en fazla eleştirdiği romanı *el-Ard* romanıdır. 1936 Devrimi'ni hazırlayan sebeplere ışık tuttuğu bu romanda, siyasî eleştirinin fazla olmasının sebebi o sıralarda 13 yaşlarında bir çocukken şahit olduğu olayların kendisinde bıraktığı izlerdir. Romanda bazen köylünün saflığını eleştirirken, çoğunlukla roman karakterlerinin konuşmalarında onların direnişçi ruhunu ve bilinç düzeyini ön plana çıkarır.

Bazıları "*Hiçbir şeyin faydası yok, Halk Partisi hükümeti Mısır'ın nefesinde dünyanın sonuna kadar kalacak"* diye düşünürken bazıları da "*İşçiler greve, öğrenciler de sokağa çıkmaya devam ettiği müddetçe hükümet bir aydan fazla dayanamaz"* düşüncesindedir.

Bu düşüncede olanlardan biri de köyün bakkalı Şeyh Yûsuf'tur. 1919 yılında Ezher'de öğrenci olduğu sırada Kahire'deki memurların yiğitliklerini görmüş,

[305] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 344-349.

köylerde çiftçilerin İngilizleri aciz bıraktıklarına şahit olmuştur. O daima: *"Memurlar hükümete karşı ayaklanıp çiftçiler İngilizlerin karşısında durduğu gibi hükümetin karşısında durmadıkça hükümet düşmez."* demektedir.[306]

Şarkâvî hükümetin adil olmayan uygulamalarına karşı farklı davranış biçimleri sergileyen köylüyü sorgular. Köy ağası Mahmûd Bey'e güvenip rüşvet veren, kendisini ve köylüyü aldatmasına rağmen ona güvenmeye devam eden öğretmen Mehmed Efendi çelimsiz, ağırbaşlı karakteriyle karşımıza çıkarken Şeyh Hassûne devlete güvenini yitirmiş direnişçi bir karakterdir. Şarkâvî'nin romanlarında desteklediği kahraman, zulme karşı eğilen değil zulmün karşısında durandır.

Köy ağası Mahmûd Bey, köylünün su sorununu çözmek için yazdığı dilekçeyi, ziraî yolun yapımını isteyen cümlelerle değiştirip bütün köy halkının imzalamasını istediğinde köylü okumadan imzalamıştır:

> *"Biraz sonra Abdulhâdî: "Hükümet Havdu't-Tura'da köylünün elinden araziyi zorla almaya kalkarsa?" diye sorunca Muhammed Ebû Suveylim ona: "Hükümet güç kullanarak her şeyi yapıyor. Köylü de olup biten her şeye vurdumduymaz davranıyor. Muhtarın her sene kendilerine yeni bir oyun oynadığını bildikleri halde, dilekçeyi okumadan mühürlerini gönderdiler." diye cevap verdi."*[307]

Köy öğretmeni Mehmed Efendi toprak ağası Mahmûd Bey ile birlikte dilekçeyi ilgili makama vermek üzere şehre gider ve Mahmûd Bey'in yol masrafı gerekçesiyle talep ettiği parayı köylüden istemeyip kendi cebinden karşılar.[308] Mehmed Efendi ısrarla dilekçe metnini görmek istemesine rağmen Mahmûd Bey bundan kaçınır. Şehirde kendisine defalarca randevu verir ancak randevuya gelmez. Sonunda Mehmed Efendi kahvede buluştuğu Mahmûd Bey'den dilekçedeki ihaneti öğrenir. Mehmed Efendi şehirde şaşkınlık içindeyken, müdür olarak görev yaptığı sırada Halk Partisi seçimlerini boykot ettiği için uzak bir şehre sürülen dayısı Şeyh Hassûne ile karşılaşır.

---

[306] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s .259-260.
[307] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 238.
[308] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 167.

Ona bütün hikâyeyi anlatır. Devlet düzenini tecrübesiyle iyi bilen Şeyh Hassûne bu oyuna geldiği için yeğenine kızar.

> *"Aralarındaki sessizliği Şeyh Hassûne böldü: "Hükümet mülk sahiplerinin toprağını elinden alarak yol açamaz. Eğer bunu yapmaya kalkarsa bu Halk Partisi üyesi Paşa'nın menfaati için bu köyle birlikte diğer köylerin mahvolması demektir." Sonra Şeyh Hassûne başını salladı, alt dudağını ısırdı ve üzüntüyle mırıldandı: "Eğer bu köy ve komşu köyler hükümetin karşısında dururs*a hiç kimse ondan Havdu't-Tura'da toprağını alamaz."
>
> *Eğer bu köy ve komşu köyler, hükümet vaktiyle onu sürgün ettiğinde buna karşı çıkmış olsaydı şimdi bu noktaya kadar gelemezdi. Fakat insanlar hükümete ses çıkarmadı."*[309]

Şehirde yol yapımıyla ilgili görüşmelere devam eden öğretmen Hassûne, arkadaşlarıyla istişare ederek soruna çözüm üretmeye çalışır. Hükümete muhalif gazetelere, gazetelerin makale yazarlarına telgraf çekmeye karar veren arkadaşlar, bu iş için aralarında para toplayıp, yol yapımından etkilenen çiftçi yakınları adına telgrafı imzalarlar. Devlet dairesinde memur olarak çalışan bir arkadaşları 1919 Devrimi'nde memurların oynadığı role işaret ederek dilekçeyi imzalamak istese de Şeriat Hâkimi ona: *"Muhakkak ki temkinli olmak güzel aklın eseridir. Halk Partisi hükümeti memurlara karşı cin gibi davranıyor. Memurları siyasetten men eden kanunların uygulanmasında çok ısrarcı... Kendini işten çıkarılma ya da sürgün gibi bir tehlikeye atmana gerek yok.*" diyerek vazgeçirir. Telgrafları göndermek için postaneye bizzat şeriat hâkimi gider. Diğerleri İngilizlerin menfaati yüzünden Mısırlıların içinde bulunduğu durumla, paşanın menfaati için köylülerin maruz kaldığı baskı hakkında konuşmaya devam ederler.

Şeyh Hassûne yeni sulama talimatı yüzünden çiftçilerin başına gelenleri öğrenmiştir. Köprü ve Tura bölgesindeki çiftçilerin su yasağını çiğnemeleri onu şaşırtmaz. Haberi övünerek dinlerken*: "Bütün hayatı boyunca gözü pek davranan köy... Allah... Su onların kardeşlerim! Hükümet suyu paşaya vermek için çalmaya*

[309] eş-Şarkâvî, **a.g.e.,** s. 250.

devam ettiği müddetçe ne surette olursa olsun köylü onu alır..." diye söylenir. Köylülerin tutuklanması haberi keyfini kaçırmamıştır. Kendi kendine*: "Bunun önemi yok. Liderler de tutuklandı. Malta ve Seyşel'e sürüldüler. Şu anda pek çok kişi Kahire, İskenderiye, Tanta, Mansûre, Beni Yûsuf ve Asyut sokaklarında kurşunlanarak ölüyor."* der. Köyündeki adamları tutuklayan merkezdeki görevlileri şikâyet etmek için bir telgraf yazacağını söyleyerek sesini yükselttir. Savcılıkta memur olarak çalışan biri*: "Bunun faydası olmaz, savcılık şu anda hükümetin elinde. Hükümet fütursuzca insanları tutukluyor. Savcılık da tutukluluğu mazur gösterecek madde arıyor."* diye cevap verir.[310]

Şarkâvî'nin toplumcu gerçekçi tarzın bir özelliği olarak romanlarında toplumsal bir sorunu dile getirmekle kalmayıp, çözüme ulaştırma gayreti içinde olduğunu söylemiştik. Romanlarında sıklıkla tarihî şahsiyetlerin adını zikrederek ya da tarihî olayları kişilerin ağzından naklederek millî ve manevi duyguları harekete geçirir. İngiliz İstilâsı, I. Dünya Savaşı ve 1919 Devrimi yıllarına atıfta bulunarak *el-Ard* romanında verdiği örneklerle köylüye mücadele ruhu aşılar. Romanları çoğunlukla bir direniş destanı havasına bürünür.

Roman karakterlerinden bakkal Şeyh Yûsuf'un dükkânında yüksek sesle Ebû Zeyd Helâlî'nin hayatını okuması bu örneklerden biridir.

Köylünün arazisini istimlâk ederek açılacak ziraî yolun yapımı için köye demir getirilmiştir. Köyün ileri gelenlerinden Muhammed Ebû Suveylim, öğretmen Mehmed Efendi, kardeşi Deyyâb ve dayıları Şeyh Hassûne köyün dışında bir arada oturdukları sırada aldıkları bu haber üzerine aralarında konuşmaya başlarlar:

> *"Toprağı bizden nasıl alırlar, sayın müdür! Nasıl alırlar Deyyâb? Toprak oyuncak mı? Paşa'nın sarayı için mi alıyorlar?*
>
> *Şeyh Hassûne üzüntüsünü, heyecan ve öfkesini gizlemeye çalışarak: "Bunun onlar için önemi var mı, kardeşim Muhammed? Tepki mi verdik ki bizi önemsesinler! Köylünün onlara karşı gelmesi lazım." dedi.*

[310] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 292-293.

Muhammed Ebû Suveylim birden parladı: "Yaptıklarımız yetmez mi?" Tehdit ederek sözüne devam etti: "Görecekler onlar." Biraz sustuktan sonra sözlerini tamamladı: "Sana söyleyeceğim şu; sabahleyin atına bin ve merkeze git. Onlara kendilerinin İngilizlerden daha kurnaz daha kuvvetli olmadıklarını söyle... Vaktiyle karşılarına dikildiğimiz İngilizlerden sayıca daha çok da değiller. 1919 yılındaki gibiyiz! Duvar gibiyim işte... Bizden toprağı mı alacaklar? Bu asla olmayacak! Yemin ederim, asla... Bedenimizi çiğnemeden toprağımızı alamazlar! Allah onları kahretsin! Seçim zamanında yanımızda olmadılar. Asayişi sağlamak için kuvvette göndermediler. Neden böyle yaptılar? Söyle onlara beyim, biz İngilizleri diri diri yaktık. Ne günlere kaldık bunlar nasıl yönetici, nasıl hükümet?"

Muhammed Ebû Suveylim bir kez daha sustu. Görkemli geçmişten kesitler hatıralarında canlanmaya başladı.

Bu olay 1919 Devrimi'nde olmuştu. Her taraftan konvoylar halinde İngilizler çıkarken köy halkı: "Yaşasın adalet!" diye bağırıyor slogan atıyorlardı: "Ey İngiliz! Ey yağmacı! Ey soyguncu! Arpamı, buğdayımı, fasulyemi aldın!"

Şeyh Hassûne parmaklarını sallayıp: "Bağımsızlığı müjdeliyoruz!" diye bağırırken köy halkı: "İngiliz müdahalesine rağmen!" diye cevap veriyordu. Küçük çocuklar ve genç kızlar da dans ederek bağırıyorlardı: "Allah Hay, Sad gelir! Diz çök Adli, ayağa kalk Sad!" Anneler çocuklarına şarkı fısıldıyordu. Eşim Fatma ayakta bağırıyor: "Yaşasın vatan!"

Bütün bunlar tarlada koyu renkli evlerin altında, toprak, çamur ve sinek dolu sokaklarda oluyordu. Her şey silkiniyor, hayatın düşmanlarına yeni bir hayat isteğini ilan ediyordu.

Muhammed Ebû Suveylim'in hatırladığı olay 1919 yılı yaz başlarında gerçekleşmiştir. Solgun bir günbatımında, köye katır üzerinde, başları ve alınları miğferle kaplı, tabanca ve makineli tüfekleri dikkat çeken 20 İngiliz iner. Köprüye

yakın buldukları bir göl kenarında konaklayıp, tarladan söktükleri yaş buğday başaklarını katırlarına yedirmeye başlarlar. Köylü, İngilizlerin diğer köylerde yaptığı gibi, bölgedeki tüm tarlalara zarar vereceğini anlamıştır. Onlara engel olmadıkları takdirde sabahleyin köye girip evlerden yiyeceklerini alacaklar, kadınların namusuna zarar vereceklerdir.

Şeyh eş-Şinnâvî, Şeyh Hassûne, Şeyh Yûsuf ve Muhammed Ebû Suveylim köyün diğer adamlarıyla mescitte sabahlarlar. Muhtar onlara bir adam göndererek yanlarında olduğunu ama bunu açıkça belli edemeyeceğini haber verir. Gerçekten muhtar o günlerde köylünün yanında durup, hükümetin emirlerine maharetle göz yumuyor, köylünün cezalandırılmaması için kurnazca davranıyordur.

Güneş doğmadan önce Muhammed Ebû Suveylim birkaç adam ve delikanlıyla gözden kaybolur. Biraz sonra her biri, ellerinde kuyruğuna petrolle ıslatılmış bez parçası bağlanmış kedi ve köpekle geri döner. Hayvanların ağzını ses çıkarmasın diye elleriyle kapatarak, İngilizlerin konakladığı havuz bölgesine kadar yerde sürünürler. Ulaştıklarında kuyruklarına bağlı şeridi ateşleyip tarlaya salıverirler. Hayvanlar deli gibi koşmaya başlayınca İngiliz askerlerinin konakladığı bölgedeki kuru buğday başakları alev alır. Kamp büyük bir duman ve ateş çemberi içinde kalmıştır. Muhammed Ebû Suveylim'in parmağında hayvanların ısırık izi hala durur. O günden sonra İngilizler köye adam göndermezler. Bu olaydan birkaç gün sonra Sad ve arkadaşları da sürgünden döner.

Şeyh Hassûne'nin köye giden sisli yolda yürürken hatırladığı bu olay, içinde geleceğe güven duygusu uyandırır. *"O günlerde İngilizler daha kuvvetli ve daha acımasızdı. Şimdi onlar ve Halk Partisi hükümeti halka ne yapacaklarını sanıyorlar?"* diye düşünür.[311]

Muhammed Ebû Suveylim ve Şeyh Hassûne İngilizlere karşı direnişlerinden kazandıkları tecrübeyle, ziraî yol yapımına engel olmak için yine bir oyun tertip ederler. Hükümetin yol yapımı için getirdiği demire, muhtarın zaman zaman kendisini kötü işlerinde kullandığı Şaban adındaki gizemli şahıs ile bekçi başı Abdulâtî göz

[311] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 365-368.

kulak olmaktadır. Abdulâtî köylüyle işbirliği yaparak bir gece yarısı demirle birlikte Şaban'ı denize atmalarına göz yumar. [312]

> *"O gece köyde "demir gecesi" diye anılmaya başlar. Gün geçtikçe de İngilizlerin yangın gecesi gibi köylünün suskunluğunu canlandıracak bir kan basıncı olur."*[313]

2.1.3. Hükümetin Köydeki Kolluk Güçleri

2.1.3.1. Muhtar

Köy romanlarının değişmez karakterlerinden olan muhtar, hükümetin köydeki gücünü temsil eder. Menfaatini her şeyin üstünde tuttuğu için her döneme ayak uydurmasını bilen biridir. Sıdki iktidarında merkezdeki yöneticilerle, onlara sözü geçen insanlara yakınlığıyla tanımıştır. Herkesin özgürce sandığa gittiği diğer hükümetler döneminde İklim kasabasındaki büyük avukatlara yanaşırken, henüz görüşünü anlamadığı hükümetler döneminde de Allah'a dayanmaktadır. Tek amacı hükümetin emirlerini yerine getirmek olan muhtar Ezher'de kendisine öğretildiği şekilde bunun dinin emirlerinden olduğuna inanır. Bu emirlerin köyden birine zarar verecek olması onu ilgilendirmez. Ondan, kurşuna dizilmesi için bütün köy halkını devlete teslim etmesi istense bir an bile tereddüt etmez, kadın, erkek herkesi hükümete teslim eder. Böylece Rabb'ini razı ettiğini düşünür.[314]

Halk Partisi hükümeti seçimlerini boykot ettikleri ve toprak vergisini ödemedikleri gerekçesiyle eziyet göreceklerini bile bile pek çok çiftçiyi merkeze sevk edebilmiştir. Muhammed Ebû Suveylim'in bekçi başıyken görevinden ayrılmasına bu şekilde sebep olmuştur.

Sulama yasağı sırasında, kontrole çıkan memurlar, köprünün altında uzanan kanalda su izine rastlayınca, tarlaların yeni sulandığını anlarlar. Konudan haberdar olan merkez muhtarı arayarak, bir daha sulama yapanların adını bildirmediği takdirde bundan kendisinin sorumlu olacağını söyleyerek ona hakaret eder. Çok öfkelenen

---

[312] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 411-413.
[313] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 429.
[314] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 130.

muhtar bekçilerden[315] resmî elbiselerini giyip toplanmalarını ister. Hükümet nezdinde su çalmak manasına gelen izinsiz sulamaya göz yumdukları için onları azarlar.[316]

"Muhtarın öfkesi alevlendi ve küfürlerinin şiddeti arttı. Bekçileri köylülerin suyu çalmasına göz yummakla suçlamaya başladı. Hâlbuki zamanı dışında sulama yapmak yöneticilere göre su hırsızlığı yapmaktı. Ürkütücü bir sesle söylenmeye devam etti: "Şüphesiz kanunlara göre zamanı dışında sulama suçtur. Hırsızlık suçu!"

Şaşkınlık içindeydiler, gizlemeye çalıştıkları gülme sesleri duyuldu. Muhtar öfke içinde, kelimeleri vurgulayarak: "Yeter, dağılın!" diye bağırdı.

Gizlice kahkaha atıyorlardı. İçlerinden biri gülüşünü gizlemeye çalışırken: "Senin toprağını da sulamadık mı sayın muhtar? Bu da yöneticilere ve kanunlara göre hırsızlık değil mi? Yoksa su senin ve yöneticilerin toprağında aktığı müddetçe hırsızlık olmuyor mu?" dedi.

Muhtar cevap vermeye fırsat bulamadan bir bekçi ciddiyetle: "Hırsızlık ne demek? Su denizde, kanalda akıp durmuyor mu? Kuyu açıp onu çıkartmıyor muyuz? Bu da mı hırsızlık? Su, Allah'ın değil mi?"diye karşı çıktı.

Bekçiler huzursuzlandı. Muhtar merdivenlerden inerken sesi gittikçe yükseliyordu: "Allah... Allah... Allah belanızı versin! Çingene millet! Başsız bekçiler sizi! Sizi muhtarsız köy... Bu nasıl söz... Su sadece hükümetin ve yöneticilerindir! Hükümet suyu istediğine verir istemediğine vermez. Anlaşıldı mı?"

Anlaşılmamıştı.

Anlaşılması mümkün değildi. Bekçiler rahatsız oldu. Acıyarak muhtarı dinliyorlardı. Söyledikleri doğu olabilir mi diye birbirlerine

[315] Mısır köylerinde seçimle işbaşına gelen muhtar, onun altında devletin tayin ettiği Şeyhü'l-Beled ile köyde asayişi sağlamak için Türkçe karşılığı "bekçi" olan "hafir" bulunur. Bekçilerin yaşça en büyüğüne şeyhü'l-hafir adı verilir.
[316] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 129.

baktılar. Hayatları da hükümetin ve idarecilerin olabilir miydi? Onlar suyun, toprağın ve ekinin hakkı olduğunu biliyorlardı. Toprağın doyana kadar suyu içmeye hakkı vardı."[317]

Yasağa rağmen sulama yapmaya devam eden köylüleri merkeze bildiren muhtar gelişi güzel adını verdiği kişileri tutuklaması için bekçi başını görevlendirir:

"Muhammed Ebû Suveylim bekçiye muhtarın kendisinden ne istediğini sorunca bekçi yutkundu ve: "Geceleyin köprüde dolaşan görevliler suyun birkaç yerden kesildiğini görmüşler ve muhtara küfür edip onu cezalandırmakla tehdit etmişler. Memur da telefonla muhtarı arayıp ondan köprünün suyunu kesenlerin adını vermesini isteyince muhtar köprüde toprağı olan herkesin adını yazdırmış. Bütün toprağı Havdu't-Tura'da olmasına rağmen Muhammed Ebû Suveylim'in adını da vermiş!"

Bekçi Abdulâtî utancından kelimeleri tutuk tutuk söylüyordu. Sözünü bitirir bitirmez Muhammed Ebû Suveylim bağırdı: "Adımı izinsiz sulama yapanların arasına mı yazdı? Boyun devrilsin muhtar... Benim bütün toprağım Havdu't-Tura'da çocuk... Yani bana oyun oynuyor. Bana oyun oynadığını ispat edip onu hapse attıracağım. Yemin ederim! Ah pislik muhtar! Göstereceğim sana!

Abdulhâdî, Muhammed Ebû Suveylim'in sözlerinden rahatsız oldu. Hükümetin Ebû Suveylim için muhtarı hapse atmayacağını biliyordu. Fakat Muhammed Ebû Suveylim ile birlikte köyün bütün adamlarını, ölülerin adını yazarak seçimlerde kendisine hizmet eden, isteğe bağlı abonelik adı altında Halk Partisi gazetesine para toplayan muhtar için hapse atardı.

Abdulhâdi, Muhammed Ebû Suveylim ile münakaşa etmedi. Abdulhâdi, muhtarın, hükümetin ve merkezdeki herkesin, köylünün başını belaya sokmak için oyun oynadıklarını biliyordu.

[317] eş-Şarkâvî, **a.g.e.,** s. 132-133.

Bekçilerden biri: "Memur, muhtarın adını verdiği herkesin tutuklanmasını istedi." diye mırıldandı."[318]

Şarkâvî'nin hükümetin köydeki temsilcisi için yaptığı bu eleştiri köyü dekor olarak seçtiği *Kulûb Hâliye* ve *el-Fellâh* romanlarındaki muhtar karakteri için de geçerlidir.

2.1.3.2. Güvenlik Güçleri

Muhtarın ölümden sonra yerine vekâlet eden Şeyhü'l-Beled'e, demir gecesinden sonra köyde asayişi temin için merkezden güvenlik güçlerinin geleceği ve o günden geçerli olmak üzere köyde akşam ezanından sonra sokağa çıkma yasağı uygulanacağı bildirilir.

Geldiği ilk akşam köylüyü kırbaçlayan Çavuş Abdullâh zaman geçtikçe, onlarla arkadaş olur. İlk gün yaptıklarına pişmanlığını ifade ettiği cümleleri Şarkâvî'nin Mısır halkının birbirine kırdırılmasına yaptığı eleştiridir:

"Çavuş Abdullâh muhtarın avlusunda oturuyor, Asvân şehrinin kuzeyinde çölde bıraktığı babasını düşünüyordu.

Annesini düşünüyor, babası gibi adamlarla annesi gibi kadınları dövdüğüne pişman oluyordu. Kardeşi gibi küçük çocuklara da vurmuştu. Köyündeki sevdiği çocuklara benzeyen çocuklara... Kendine, bütün bu insanlara neden acımadan vurduğunu soruyordu."[319]

Zamanla köylü ile birlikte oturup kalkmaya başlayan Çavuş Abdullâh bu yakınlaşması sonucu görevini ihmal ettiği gerekçesiyle, merkeze geri çağrılır.[320] Çavuş Abdullâh bir daha köye hiç dönmez. O ve arkadaşları köprü yolundan giderken, köye göl tarafından, ekinleri ezip pamukları yerle bir eden adamlar gelir. Merkezden gelen üç askerle polis müdürlüğünden gelen bir güvenlik gücü, polis merkezi olarak kullanabilecekleri bir yer kiralayana kadar muhtarın avlusunda kalacaklarını söylerler.

[318] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 273.
[319] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 441.
[320] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 467.

"Polis karakolu" ifadesi köyde korkunç bir etki yaratmıştır. Yaşlılar evlerinde askerî idare günleriyle savaş günlerini hatırlamaya başlarlar. Yaşlı bir kadın, Şeyh Yûsuf'a gidip eskiden olduğu gibi karakolun yine hayvanları, tavuk, yumurta, yağ ve unu köylüden alıp almayacağını sorar. Köy adamlarının gönüllü asker oldukları iddiasıyla koluna kelepçe takılıp götürüldüğü o günlerin geri gelmesinden endişelidir.[321]

Köylüler karakol bir köye girdiğinde hükümet yanlıları dışında hiç kimsede huzur bırakmayacağını bilirler. [322]

Fakirliğin gittikçe arttığı köyde, hükümet güvenlik güçleriyle köylüleri sindirmeye çalışmaktadır. Abdulhâdî, anlatıcı yazarla konuşurken şunları söyler:

> *"Herkesin bir sıkıntısı var. Sonu nereye varacak? İnsanlar açlıktan neredeyse birbirini yiyecek hale geldi. Hükümet de köye güvenlik kuvveti göndermiş, akşam ezanından önce eve girmemizi istiyor. İnsanlar gündüz vakti birbirinin gözünün içine bakarken hırsızlık yapmaya başladı, tarladan olmamış mısırı çalıp, kızartıp yiyorlar. Hükümet size asker gönderdim, diyor. Bize mısır gönder. Dayak insanların karını mı doyuracak?"*[323]

> *"Ethem zengin insanların mahzeninden alıp fakir çiftçilere veriyordu."*[324]

Asayişi sağlamak için gelen karakolun nezaretinde yol yapımı çalışmaları başlamıştır. Köylünün pamuğunu kaldırmasına fırsat tanımadan tarlaları istimlak edilir. Zaten geçim sıkıntısı içinde olan Muhammed Ebû Suveylim, köylünün de yardımıyla pamuğunu kurtarmaya çalışırken askerler nezaretinde gelen komiser, onu kralın arazisinden pamuk çalmakla itham eder:

> "*Muhammed Ebû Suveylim bağırdı: "Ben mi çalıyorum hükümet mi?"*

[321] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 468.
[322] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 471.
[323] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 451.
[324] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 452.

Bu söz üzerine komiser Ebû Suveylim'in üzerine atlayıp ona tokat attı. Tokadın sesi tarlanın boşluğunda inlemişti. Muhammed Ebû Suveylim 50 yıldır ekip biçtiği toprağın üzerine çöktü. Vasîfe şaşırmıştı. Boğazı yırtılırcasına peş peşe çığlık atıyor, babasına uzanan ele beddua ediyor, babasını ve pamuğu kurtarmaları için insanlardan yardım istiyordu.

Komiser korkmuştu. Askerlerine onu dövmelerini emretti. Sırtını Muhammed Ebû Suveylim'e dönerek öne doğru ilerlerken, daha önce kimsenin duymadığı küfürleri sıralıyordu. Muhammed Ebû Suveylim'in göğsü heyecanla tutuşuyor, kalbini sıkıştıran alçakça bir duygu hissediyordu.

Kızının önünde kendisini döven, sonra küfredip onu acı kelimelerle yaralayan adamın karşısında, bakışlarını onun sırtıyla kalın ensesine kenetleyerek gözlerini pörtletti. Elini kaldırıp avuçlarını komiserin öküzün boynuna benzeyen, şişman kıvrımlarla sarkan kalın boynuna dolamıştı ki askerler ona engel olarak kollarından tutup arkaya çektiler. Komiser döndü ve ağır asker ayakkabısıyla göğsüne vurdu. Askerlerine, tarlada işçilerin çalışması bitene kadar, onu, yanındaki adamlarla birlikte muhtarın avlusundaki telefon odasına hapsetmelerini emretti.''[325]

Abdurrahmân eş-Şarkâvî daha önce köyün sorunlarına hukukî zeminde çözüm aramak yerine, merkeze yakınlığıyla bilinen köy ağası Mahmûd Bey'e para vererek ondan yardım isteyen öğretmen Mehmed Efendi'yi eleştirmişti. Ancak adamların tutuklanması karşısında Mehmed Efendi'nin tutumu bu sefer farklı olacaktır.

Mehmed Efendi, tarladan dönerken köyde tutuklanıp sebepsiz hapsedilen adamları şikâyet etmek için savcıya yazacağı telgrafta sarf edeceği kelimeleri zihninde tasarlamaya başlar. Bu sefer Mahmûd Bey'den yardım almak istemez. Onun, komisere ve yol açma emri verip tarlaları istimlak ederek yeşil koçanları çiğneyenlere benzeyen iğrenç suratını düşünüp rahatsız olur. Telgrafın bir suretini de hükümete muhalif

[325] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 517.

gazetelere göndermeye karar verir. Diğer bir nüshasını da adalet bakanı, temyiz mahkemesi ve baş avukata göndermeyi düşünür.[326]

Mehmed Efendi çektiği protesto telgraflarından sonra kendini kuvvetli hisseder.[327] Hükümet karşıtı yazarlar, insanları tutuklayıp tahkikatla suçu sabit olmadan hapsettiği için hükümeti eleştirirler. Mücadelesi olumlu netice vermiş, gönderdiği telgraflar ses getirmiştir. Şarkâvî'nin olumlu sonla biten diğer romanlarında olduğu gibi tutuklular salıverilir.[328]

Sıdkî iktidarında, köylü üzerindeki baskının tarihe not düşercesine, gerçekle özdeşleşen bir şekilde işlendiği bu romanda devrimi hazırlayan milliyetçi ruhla, bu ruhun direnişçi işlevi, muhtelif karakterlerin zihin yapısını da tenkit ederek işlenmiştir.

Bundan sonraki bölümde konunun bütünlüğü açısından Şarkâvî'in 1936 Devrimi'nin Kahire'deki görüntüsünü konu edindiği *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanındaki siyasî eleştiri hedeflerine yer verilecektir.

2.2. eş-*Şevâriu'l-Hâlfiyye* Romanında 1935 Yılı Devrim Hazırlığı

Şarkâvî'nin 1958 yılında kaleme aldığı ve 733 sayfadan oluşan *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanı, Mısır siyasî tarihi dikkate alındığında *el-Ard* romanının devamı niteliğindedir. *el-Ard* romanında 1930-1933 yılları arasında iktidar olan Sıdkî hükümetinin yönetimi süresince halkın maruz kaldığı hukuksuz uygulamaları köy zemininde değerlendiren ve köylünün direnişini konu edinen Şarkâvî, *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında Sıdkî hükümetinin ilga ettiği 1923 anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi için Nesim Paşa hükümetine karşı halkın büyük bir katılımla gerçekleştirdiği 1936 Devrim hazırlığını detaylı bir şekilde okuyucuya yansıtır.

[326] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 524.
[327] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s .533.
[328] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 539.

el-Ard romanındaki direnişçi ruh Kahire'de 1936 Devrimi'ni gerçekleştirmek için öğrenci gösterileri ve işçi grevleriyle ortaya çıkar. Mısır'da 1935-1936 yılları "gençlik yılları" olarak adlandırılır çünkü bunlar öğrenci ayaklanmaları yıllarıdır.[329]

Aslında Urâbî Paşa ayaklanmasından itibaren halkın sokaktaki duruşu geleneksel bir yapıya dönmüştür. Sad Zağlûl'un başını çektiği 1919 Devrimi'nden sonra halk bir kez daha bütün kurumlarıyla 1936 Devrimi için harekete geçmiştir.

Şarkâvî, *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında Kahire'de bir mahalle hayatını dönemin siyasî kimliğiyle betimlerken, mahalle sakinlerinin millî duygularıyla, insanî ve nefsî duygularını zaman zaman çatışma halinde okuyucuya sunar. Bu bağlamda roman, devrim karakterlerinin bir yandan nefsi arzularını millî duygularına kurban etmeleri yanında, millî duyguların nefsî arzulara kurban edilişiyle ilgili verdiği örneklerle toplumun canlı bir tasviridir. Böylelikle roman bir kahramanlık destanı olmaktan çıkarak, canlı bir organizma olan toplumun gerçeklerine ayna tutar.

Biz romanın 1935 yılı Ekim ayında siyasî atmosfere yaptığı eleştiriyi konu edindiğimiz bu bölümde karakterlerin sadece siyasî tutumları üzerinde durup diğer değerlendirmelerimizi ilgili bölümlere bırakacağız.

2.2.1. Azîziye Mahallesi Sakinleri

Mahalle sakinlerinden Şükrî Bey'in, Prens Azîz devrinden başkâtip olan kayınpederi dairenin emlakı arasında, taş toprakla dolu geniş bir arazi keşfederek, yöneticileri bu araziyi kullanmaya ikna eder. Dairenin bu arazide yaptığı binadan sonra başkâtip, buradan satın aldığı arsayı Şükrî Bey'e hediye eder. Daha sonra birkaç bina daha yapılan mahallede, kiracılar ve apartman sakinleri, roman karakterlerini oluşturur.

Şükrî Bey'in hikâyesiyle başlayan romanda mahalle sakinleri birer birer ortaya çıkarken Şarkâvî, öğrenci ve işçi eylemleri ana teması üzerinde dokuduğu romanını karakterlerin ruh hali ve özel hayatlarıyla renklendirir. O, Şükrî Abdulâl karakterini betimlerken siyasî tenkide başlamıştır bile.

[329] Al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 96.

"Şükrî Abdulâl hiçbir zaman kendine güvenini yitirmemiş insanlardan biridir. İngiliz subayla münakaşa edip kafasına sandalye ile vurduğu günden beri kırışıklıklarla dolu, esmer, zayıf yüzünde hiçbir zaman gülümseme eksik olmadı. O günden 1935 Ekim ayına geldiğimiz bugüne kadar emekli maaşıyla geçindi.

Hayat onu uzun boyuyla geniş gözlerinden yayılan delici bakışlarına, eğilmeyen başı ve hala güçlü, geniş, sert ve berrak tonuna dokunmadan yüzbaşı rütbesinde Azîziye Caddesi'ndeki evinde dondurdu.

Azîziye Caddesi'ndeki ilk evin sahibi Şükrî Abdulâl, evini inşa ettiği günden beri daha sonra caddeye gelip ev yapan herkese karşı kendisini sorumlu hissediyordu. Gerçekten de caddeye gelen herkes beklemedikleri bir şekilde onun yardımlarıyla karşılaştı. Sanki gizli muhteşem bir zevk duyduğu samimî bir sorumluluk duygusu ile yükümlüydü."[330]

"Öğrenciler ne zaman içinde Şükrî Abdulâl'ı ziyarete gelen iri yarı adamların bulunduğu pahalı bir arabanın sokağa girdiğini görseler, arabanın çıkardığı tozdan gözlerini korumak için yüzlerini gizlemeye çalışırlarken aralarında fısıldaşırlardı: "Vallahi Şükrî Amca da bunlar gibi, bunlardan daha da üstün olabilirdi. Fakat alçalmayı reddetti. İşte bazı arkadaşları eğilmeyi kabul ettiler ve paşa oldular."[331]

"Gerçekten Şükrî Abdulâl içinin derinliklerinde yüksek memurluklara dağılmış arkadaşlarından daha güçlü olduğunu hissediyordu. Emekli olarak geçirdiği 10 yıl boyunca onların pozisyonları (rütbeleri) yükselmişti fakat, özellikle her terfiden sonra onun karşısında utanç hissediyorlardı. Onun saygı ve iyi niyetini muhafaza etmek istiyorlar, evine ziyaret etmeye özen gösterip sokak halkı için istediği şeyleri yerine getiriyorlardı."[332]

---

[330] Abdurrahmân eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, Kahire, 2005, s. 6-7.
[331] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 13.
[332] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 13.

Şükrî Bey 1919 yılında binbaşı rütbesindeyken, gösterileri bastırmayı reddedince, hükümet ceza olarak onu yüzbaşı rütbesine indirip Sudan'a gönderir. Terfi alması engellendiği için 1925 yılında Sudan'dan döndüğünde, bütün arkadaşları en az iki rütbe onun üstündeyken o hala yüzbaşı rütbesindedir

Bütün şehirlerde yeniden gösterilerin arttığı o günlerde bir kez daha kendisine, göstericileri sindirecek bir hamleyi yönetmesi emredilir, fakat o, bunu reddeder.[333]

1925 yılı ilkbaharındaki o günü hiç unutmaz. Daha 14 yaşını bitirmeden Hıdiviyye Okulu gösterilerinde şehit olan oğlunun vefatının 6. günü harbiye nezaretine çağrılmıştır. Gözyaşlarını silip gittiğinde onu, yüksek rütbeli İngiliz subayın bürosunda müdür olarak çalışan ve yıllarca Şükrî Bey ona emretmişken şimdi, omzunda Şükrî Bey'in rütbesinden yüksek rütbe işareti taşıyan Mısırlı bir subay karşılar. Hızlı ve mekanik bir şekilde baş sağlığı diledikten sonra, Şükrî Bey'den isyana dönüşmeye ramak kalmış grevlere bir son vermesi için, hemen Tanta'ya gitmesini ister.

Şükrî Bey o anda maruz kaldığı bu felaketin ağırlığıyla neredeyse kaburgaları kırılıp içinin derinliklerinde kayboluyormuş gibi hissetse de dirayetli görünür. Her zaman olduğu gibi başı yukarıda ve vücudu dik bir şekilde özür dilemeye çalışarak görevi yerine getiremeyeceğini söyler. Mısırlı subay, bu askerî görevin özel önemini vurgulayarak ikna etmeye çalışır; yolculuk, hava değişikliği ve görevden uzak kalmak oğlunun acısını unutması için ona iyi gelecektir. Aksi takdirde geçmişte yine gösterileri bastırmayı reddettiği zaman başına geldiği gibi bu durumun geleceğini etkileyebileceğini söyler.

Oğlunu gösterilerde kaybetmiş bir babadan, silah kullanarak gösteri bastırmasının istenmesi gibi bir trajedi karşısında, bağırmaya başlar: *"Anlayın ey insanlar! Hayatımda hiç göstericilere ateş etmedim ve hiç ateş etmeyeceğim. Hayatımda hiçbir Mısırlıyı öldürmedim. Göstericilere ateş edilmemesini öğrenmeniz için oğlunuzun ölmesi mi gerekiyor?"*

[333] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 30.

Mısırlı subayın ikna edemediği Yüzbaşı Şükrî Bey İngiliz subayla görüşmesi için çağrılır. O, daha odaya girer girmez sesler yükselmeye başlamıştır. İngiliz subayın haykırışını ve yardım isteğini bastıran Şükrî Bey'in kükreyişi karşısında, kapının arkasında toplanmış kalabalık dehşetle birbirlerine bakarlar.

İçeri girdiklerinde, odanın köşesine sıkışmış ve alnından kan akan İngiliz subayın ellerini havada çırpınıp kaçmaya çalıştığını görürler. Şükrî, sandalyeye yapışmış adamın kafasına vururken ayağıyla da İngiliz subayın karnını tekmelemektedir. Bir yandan doktor çağırmaya çalışırken, bir yandan da kendisini tehdit edenleri gördüğü zaman hissettiği kadar daha önce kendisini hiç rahat hissetmediğini düşünür. Rahat bir nefes alır. Sanki oğlu öldüğü günden beri ilk defa teselli olmuş gibidir.

Olaydan bir saat sonra kendisine bir kez daha görevden uzaklaştırılma kararı tebliğ edildiğinde omzunu silker ve gülümser. Kararı alıp altın çerçeveye koyar ve evinin oturma odasının en güzel yerine asar. Bu karara şeref ve kahramanlık nişanı adını verir.[334]

Şarkâvî'nin Kahire sokaklarında işçi ve öğrenci eylemlerinin hem görünen yüzünü hem de arka planını, karakterlerin mizaçlarıyla detaylandırarak okuyucuya sunduğu bu romanda, eylemleri güç kullanarak bastırmaya çalışan güvenlik güçlerinin ruh hallerinden de bahsetmesi roman bir bütünlük kazandırır. Mahalle sakinlerinin eylem hazırlığı içinde olduğu romanda, karakterler teker teker okuyucuya tanıtılırken her birinin kendi hikâyesi de anlatılır.

Şükrî Bey'in binasının üst katında iki çocuğuyla genç yaşta dul kalmış Suad Hanım, alt katında ise devrimci harekete katkısıyla bilinen Usta Abdulmabûd oturmaktadır. Şükrî Bey'in kiracısı olan Abdulmabûd ev sahibine bilmesi gereken her şeyi anlatır. Krallık matbaasında işçiyken 1930 yılındaki gösterilere katılmış, tehlikeli bir grevi yönetmiştir. Matbaayla ilişiği kesilip tedbir olarak hapsedilir. Hapisten çıkınca Derbi'l-Cemâyiz'de, "Özgürlük ve Bağımsızlık Matbaası" adında bir matbaa

[334] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 31-35.

kurar. Tek başına çalışıp kendisinin ve karısının ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kazanmaktadır.[335]

Şükrî Bey'in evinin karşısındaki, bir kısmı sokağa taşmış binanın sahibi Emîn Bey, sadece para kazanmayı düşünen, karısını ihmal edip aynı binada meskûn erkek öğrencilerle konuşmasına ses çıkarmayan bir adamdır. Evin üst katında oturan öğrenci kardeşlerin en büyüğü, Abdulazîz, tıp öğrencisidir. Abdulâtif, edebiyat fakültesinde okurken en küçük kardeş Şevkî lisede öğrencidir. Onlardan Abdûh adındaki bir hizmetkâr sorumludur. Binanın alt katında yine Abdulâl adında üniversite öğrencisi bekâr bir delikanlı oturmaktadır.

Babaları çiftçi olan öğrenci kardeşler iyi aile terbiyesi almış, ülke sorunlarıyla ilgilenen kültürlü gençlerdir. Ancak Şarkâvî lise yıllarında yabancı sinemayı boykot eden Abdulazîz'i milliyetçi tavrından uzaklaştığı için eleştirir.

O yıllarda sokak halkından pek çok kişiyi Şükrî Abdulâl'in evinde toplayıp, onlara iktisat projesiyle, millî ekonominin yapılanması için her vatandaşın ödeyeceği bir kuruşun rolünü anlatan,[336] yakasına kravat yerine Mısır yapımı yeşil bir şerit bağlayıp gururla taşıyan Abdulazîz artık değişmiştir. Daima gerçek zaferin Mısır topraklarında ortaksız olacağını, Mısırlıların ülke sınırlarında İngiliz, Fransız ya da hiçbir yabancı tesiri altında olmadan hür olmaları gerektiğini söyleyen o ve arkadaşları pahalı kravatlar takıp İngiliz roman ve kitapları okumaya başlamışlardır.[337]

Şarkâvî, yukarıdaki cümleleriyle okuyucuyu öğrencilerin o günkü bilinç düzeyiyle ilgili bilgilendirirken pasif direniş örnekleri de vermektedir.

Emîn Bey'in yanındaki apartmanda Davûd Bey ve ailesi oturur. Karısı Adile Hanım Türk'tür ve Arap olan kocasını daima küçük görür. Gece eğlenceleri adı altında düzenledikleri toplantılarda uzaktan akrabası Ethem Bey'le sık sık bir araya gelmektedir. Şevkî ile aynı lisede okuyan oğulları Sad, bu durumdan rahatsız olurken, daima kendi aile hayatıyla Şevkî'nin aile hayatını kıyaslayıp ona gıpta eder.

[335] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 35-36.
[336] eş-Şarkâvî, **a.g.e.,** s. 269.
[337] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 270-271.

Şarkâvî Mısır halkının dokusunu yansıtmaya çalıştığı, Azîziye Caddesinde meskûn, birbirinden farklı karakterlerle devrimin fertler bazında duygu haritasını çıkarır. Romanda mahalle sakinlerinin sıradan duyguları romanı daha gerçekçi yapar. Roman karakterlerinden, Abdulazîz, Şükrî, Abdulâl gibi nefsî arzularıyla milliyetçi duyguları arasında gidip gelen şahsiyetlerin yanında, Sad, Şevkî gibi bilinçli öğrencilerle, matbaasında bastığı neşriyatı gizlice dağıtan Abdulmabûd, evinde gizli neşriyatı saklayan şarkıcı Recâ Sıdkî, eylem yapan öğrencilere yemek pişiren, Mîmî ve tamamen siyasetten uzak günlük sorunlarıyla meşgul Davût Bey ve ailesi toplumun renklerini oluşturur. Mısır'daki siyasî atmosferden tamamen habersiz olan Mîmî Hanım'ın kocası Emîn Bey, ancak hükümet evini yıkmak istediğinde gündemden haberdar olur:

> "*Eğer bazı şeyleri bilseydin, memlekette kanun olmadığı için evini elinden almakla tehdit ettiklerini anlardın. Çünkü şu anda insan ilişkilerini düzenleyen anayasa değil! Eğer anayasanın yeniden ilan edilmesini sağlayabilirsek, hiç kimse sahip olduklarını elinden alamaz!*
>
> *Biz çok şey biliyoruz ve senin için çok şey yapıyoruz Emin Efendi. Senin aklın karnınla, kaymak gibi güzel karındayken, biz İngiliz kurşunlarına hedef oluyoruz. Durumu anlamak için çok zeki olmak gerekmiyor Emin Efendi... Senin sahip olduğun mülkü elinden almak için dairenin yardım istediği hükümet, dün, bize, İngilizlerle omuz omuza askerlerini yöneltti. Hepsi üzerimize ateş etti."*[338]

Kısaca profilini çıkarttığımız bu mahalle, 1935 Ekim ayında Kahire eylemlerinin bir parçasıdır. Şükrî Bey'e, yaklaşan öğrenci eylemleri sebebiyle orduya dönmesi için bir kez daha davet gelirken mahalle sakinleri devrim hazırlığı içindedir. Kadınlı erkekli bütün mahalle birkaç istisna dışında eyleme destek verirler. Şarkâvî'nin istisnai olarak eylemin dışında tuttuğu bu şahsiyetler toplumun o günkü profilini tasvirde kullanılır.

[338] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 506.

2.2.2. Öğrenci Eylemleri

Henüz üniversiteler açılmadığı için ortada bastırılacak bir eylem olmadığı halde orduya çağırılmasına bir anlam veremeyen Şükrî Bey, İtalya, Etiyopya dağlarında ilerlerken İngiltere'nin Mısır askerlerinden oluşturacağı bir ordu ile savaşa girmesinden endişelidir. Savaşın nasıl bir şey olduğunu Sudan'da tecrübe etmiş ve insanların acı çekerek hiçbir tesellisi olmadan nasıl öldüğünü görmüştür. İngilizlerin uykusunu kaçıran şey Etiyopya'nın özgürlüğü değildir elbette. Bütün meselesi İtalya korkusu olan İngiltere, bu yüzden Mısır halkının millî duygularını harekete geçirmektedir. Şükrî Bey'e göre hepsi koyunlar için tartışan hırsızlar gibidir.

> "*Hepsi koyunlar için tartışan hırsızlara benziyor. Bizim için tartışıyorlar, biz onlara göre koyunuz. Fakat kaç devlet yetkilisi bunu anlıyor? Onların çoğu İngilizlerin kucağında yetişti. İçlerinden İngilizleri beğenmeyenler de yanılıp İtalya'nın kurtarıcı olduğunu düşünüyor. Onlara göre Mussolini kurtarıcı. O da ata binip kılıç kuşanıyor ve kendini İslâm'ın koruyucusu olarak isimlendiriyor. Allah'ın çekilmiş kılıcı mı olmak istiyor? Etiyopya'da ve Libya'da olanlardan ibret alsınlar. Ailesinin yanından alınıp uçaktan atılan Ömer Muhtar'ı hatırlasınlar. Vahşiler! Hepsi vahşi!"*[339]

> *Gerçekten gizli ve acil bir şekilde seni neden bakanlığa çağırıyorlar? Yoksa Filistin'de ayaklanma mı var? Fakat İngilizlerin güneşi bu kadar çabuk mu doğacak? Filistinli Arapları vurmak gayesiyle Mısırlı Araplardan ordu kurmak için emekli subayları geri mi çağırıyorlar? Hayır, hayır imkânsız... İngilizler böyle bir şeyi yapmayacak kadar akıllı. Onlar iki ordu karşılaştığında İngilizleri vurmak için aynı safta duracaklarını bilirler. Hayır! Fakat neden olmasın? Onlar 1919 yılındaki Mısır ayaklanmasını Hint ordusuyla bastırdılar. Her bir Mısırlı'nın kalbi Hintli bir yüz gördüğünde sevgi ile çarpıyordu! (...) Ama İngilizler, Mısır isyanını Hint ordusuyla bastırdıklarına pişman oldular. Daha önce Mısır isyancı kardeşlerini*

[339] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 46-47.

vurmak için İngiliz bayrağı altında hareket eden ve ona boyun eğenler kendisine silah doğrulttu.

Fakat İngilizler ders almıyor. Vallahi bu Filistinlilere karşı oluşturulan bir ordu olsa gerek... İngilizler Mısırlılara karşı Mısır ordusu oluşturdularsa neden Filistin isyanına karşı Mısır ordusu oluşturmasınlar?

Bu İngilizler dünyadaki bütün kötülüğü yapabilirler. Hala daha yönetimde olduklarına göre her şey mümkün!"[340]

Şükrî Bey bu endişelerle gittiği dairede, kendisi gibi bir subaya ihtiyaç duyulduğu için orduya çağrıldığına ikna olur. Zaten son zamanlarda kızlarının geleceği ile ilgili duyduğu endişe ve geçim sıkıntısı sebebiyle zor günler geçirmektedir. 1935 yılı öğrenci hareketlerini bastırmak için davet edildiğini çok sonra öğrenir.

Lise ve üniversite öğrencileri 1935 Kasım ayında, Nesim Paşa ve İngiliz sömürüsünü protesto eden, anayasa ve özgürlük isteyen gösteri hazırlığı içindedirler.

Gösterileri bastırmak için silah kullanan hükümet, pek çok öğrencinin ölümüne sebep olmasına rağmen, öğrenciler her gün eylem yapmaya devam ederler. Okullarında toplanan öğrenciler, üniversitede başlayıp, Nesim Paşa'nın el-Hilmiyye el-Cedide'de ki evinin önünde sonlanan gösteri yürüyüşünde bir araya gelirler.[341]

1936 Devrim günlerinde on altı yaşında bir lise öğrencisi olan Şarkâvî'nin, öğrenci eylemleri sebebiyle birkaç kez tutuklandığını hayatını yazarken ifade etmiştik. *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanı için: *"Benim hayat hikâyemdir."* diyen Şarkâvî, bu romanda kendisini en yakın bulduğu karakterin, babaları çiftçi olan öğrenci kardeşlerden lise öğrencisi Şevkî olduğunu söyler.[342] Buna dayanarak, romanda eylem hazırlığı içinde olan öğrencilerin plan ve duygularında Şarkâvî'nin kendi yaşantısından pay bulunduğu söylemek yanlış olmaz.

[340] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 47-49.
[341] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 504.
[342] Abdulganî, **a.g.e.**, s. 65.

Siyasî tenkit platformunun öğrenci eylemleri üzerine oturduğu romanda eylem hazırlıklarıyla ilgili detaylı bilgi verilir.

> *"Birkaç gün sonra anayasa özgürlük ve istiklal için gösteriler yapılmaya başlayacak. Kardeşim Abdulmabûd'a sor... Onun yüzündeki gülümsemeye bak. Sen bir kahramansın ey Abdulmabûd. Matbaayı kapattıktan sonra bildirileri bizim için kendin basıyor sonra kümeleyip evinde saklıyorsun. Bizden bunun için ücret almayı da reddediyorsun. Kullandığın kâğıdın parasını almayı bile kabul etmiyorsun. Bildiriler bütün Kahire'ye dağıtılıyor. Hiç kimse bunların nereden geldiğini bilmiyor. Kimse bilmeyecek de... Matbaa hiçbir zaman ifşa edilmeyecek. Vakit geldi ey Abdulmabûd...*
>
> *Anayasa yeniden ilan edilip özgürlüğümüze kavuşunca tarih senden söz edecek, sen bu devrimin kahramanlarından olacaksın. Kardeşlerin de 1919 Devrimi'ne bu şekilde katıldılar."*[343]

Öğrenci eylemlerine engel olmak için okullar tatil edilip, eyleme katılan öğrenciler okuldan uzaklaştırılırken, direniş hareketine gizli kan işçilerden gelir. Geniş halk tabanına yayılan devrim hareketinin başarıya ulaşması için son derece hassas davranılmaktadır. 1935 Devrimi'nde, 1919 Devriminde yapılan hatalar yapılmaması için büyük gayret sarf edilir. Eylemlerin amacı Sıdkî iktidarının rafa kaldırdığı anayasanın yeniden ilanını ve bağımsızlığı elde etmek için hareketin devamını sağlamaktır. Toplantılarda bütün siyasî parti liderleriyle işçi ve öğrenci temsilcilerinden oluşacak millî cephenin kurulması yolu aranır.[344]

Daha önce ifade ettiğimiz gibi romanın önemli bir özelliği, Şarkâvî'nin halk ve hükümet cephesinden seçtiği karakterlerle eylemlerin iç yüzünü ortaya koymaya çalışmasıdır. Babası ya da kardeşi emniyet mensubu eylemci gençlerin, bir takım zorunluluklar sebebiyle karşı karşıya gelmesi bir trajedidir. Romanda buna en güzel örnek emniyet gücünü temsil eden Şükrî Bey'le aktivist olan oğlu, ya da Şükrî Bey'le aynı mahallede meskûn aktivist öğrencilerdir.

---

[343] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 471.
[344] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 569.

Şarkâvî'nin *el-Ard* romanında, köyde asayişi sağlamak için merkezden gönderilen Çavuş Abdullâh, köye geldiği ilk gün sokakta gördüğü herkesi kırbaçladığı için vicdan azabı duymuştu. Şarkâvî daha önce olduğu gibi burada da Mısır halkının birbirine kırdırılmasıyla ilgili eleştiride bulunur. *"İnsan bunu kendi insanına nasıl yapar?"* sorusunu bu kez hükümetin eylemleri bastırmak için kendisinden silah kullanmasını istediği Şükrî Abdulâl sorar. İki romanda da vurgulanan bu sorunun, Şarkâvî için önemli olduğu kanaatindeyiz.

Öğrenci eylemlerinin hız kazandığı ve gösterilerde vurulan öğrencilerin törenle uğurlanmak istendiği o gün, Şükrî Bey'e, bu gösterileri bastırması emri tebliğ edilir. 1919 yılında benzer bir görevi reddettiği için Sudan'a sürülen, 1925 yılında gösterilerde oğlunu kaybettikten sonra bir kez daha kendisine tevdi edilen görevi reddettiği için emekliye sevkedilen Şükrî Bey, bir karar vermek zorundadır. Ancak öğrenci gösterilerinde oğlunu kaybetmiş bir baba olarak, elbette kendi halkına silah doğrultmayacaktır:

> "*Bir kez daha onu gösterileri bastırmak için çağırıyorlar. Sokağa fırladı ve önünde Sad'ı ve Şevkî'yi gördü. Onları aceleyle selamladı. Belki de onu Savaş Bakanlığı'na bu ikisinden birini öldürmek için çağırıyorlar. Belki de Abdulhay, Abdulazîz ya da Abdullâtîf'ten birini öldürmesini istiyorlar.*
>
> *Hayattan zevk almaya başlamışken bir kez daha emekli olup zorluklara, az bir emekli maaşına katlanması gerekiyor.*
>
> *Yol boyunca, daha önceki günlerden daha hızlı bir şekilde öğrenci gruplarının yola akın ettiğini fark etti. Askerî elbisesine genç yüzlerden atılan şüpheli ve düşmanca bakışlarla karşılaştı. Elbisesinin gümüş düğmeleriyle taç ve yıldızların, bedeninin üzerinde, sıcak demirden daha fazla ağırlık oluşturduğunu hissetti. Askerleri taşıyan arabalar gidip gelmeye devam ediyordu. es-Seyyîde Zeyneb meydanında askerler bitmek bilmeyen bir hareket halindeydi. Polis askerleri arasında bazı ordu birlikleri fark etti. Kaburga kemiklerinin birbiri ardına kırılıp bir*

girdap içinde yok olduğunu hissetmeye başladı. Bütün bunlara rağmen dimdik yürümeye devam etti."[345]

"Savaş Bakanlığı bürosuna yöneldi. Orada arkadaşlarından kimseyi bulamadı. Diğer bürolarda dolaşmaya başladı. Kendi rütbesinde bazı subaylar aralarında ne pahasına olursa olsun şehit cenazelerini uğurlama törenine engel olunmasını isteyen yeni emirleri konuşuyorlardı. Savaş Bakanlığı'nda karşılaştığı yetkililerin odasına girip çıkarken bu konuda çok şey duymuştu.

Bakanlıktan çıktığında duyduğu kelimeler kulaklarında çınlıyordu:

"Sus, sen karnını doyurmana bak!"

"Bunlar birliğin emirleri!"

"ed-Dûbârâ sarayının emirleri!"

"Bütün ordu sokakta... İngiliz komutanı Isfenk Paşa bizzat Abidin Kasrı'nı koruyan kuvvetin başında. Çocukların büyüdü ey Şükrî. Aklını başına al. Vakit kaybettiğin yeter. Sana ait kuvvetler el-Aynî sarayının kapısı önünde. Ne pahasına olursa olsun gösterileri bastırman gerekiyor. Emekli maaşıyla geçirdiğin zaman yeter. Bak arkadaşların nerede sen neredesin? Başkentin hükümdarı Rasil Paşa ve bütün İngiliz ordusu subayları bugün sokaktalar! Aklını başına al ve emirleri yerine getir."

Şükrî Bey yanında bazı küçük rütbeli subaylarla el-Aynî sarayı caddesine yöneldi. Araba onları askerî kuvvetlerin olduğu mekâna yaklaştırdıkça ruhunun verdiği nefeslerle çıktığını hissediyordu.

Sloganlar kulağına yankılanıyordu: "Mısır için ölürüz! Anayasa ve bağımsızlık! Yaşasın Vatan Cephesi!"

Kalbi hızla çarptı, ağzı kurudu, başı dönmeye başladı. Göstericiler harekete geçip el-Aynî sarayı duvarından caddeye çıktılar.

[345] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 549.

Gözüne yeşil bayrağa sarılı, çiçeklerle bezenmiş, üzerinde ölen gençlerin resimleri olan cenazeler çarptı. Hayatlarının baharında gençler, cenazenin arkasından sel gibi akıyordu. Yüzlerce genç arkadaşlarının omzunda slogan atıyordu. Gözünden fark etmeden yaş aktı.

Kulaklarında, karısının 10 sene önce oğlu öldüğü zamanki çığlıkları vardı. Hayalinde, şehit olduğu günün sabahı oğlunu öptüğü andaki yüzü canlandı.

Birlikler hazırlanıp harekete geçti. Kendisine yardım eden subaylardan biri, kulağına slogan atanlara ateş emrini fısıldadı. Onlardan biri arkadaşlarının omzunda yaklaşıyordu. Yarın onun da vatan bayrağına sarılı bir cenaze olması için şimdi ona ateş etmesi gerekiyordu.

Göstericiler yaklaşırken Şükrî bir boşluğa düşmüştü. Cevap vermedi. Askerlere yönelip onlara: "Emirlerimi bekleyin, ben şahsî olarak emir vereceğim." dedi. Slogan atanların yüzüne bakmaya başladı. Aralarında Abdulazîz'in Sad'ın, Şevkî'nin, Abdulhay'ın, Abdulâtif'in ve birbirine benzeyen binlerce kişinin yüzünü gördü.

Hayır, hayır bu oğlunun yüzüydü. 10 yıl önce gösterilerde ölen oğlunun yüzü. Bu da tamamen onun sesi... Oğlu slogan atarak önünden geçiyordu. Elini sallayarak yaklaşan da, şehidin resmini taşıyan da oğluydu.

Şehidin resmini inceledi. O da oğlunun resmiydi. Hayata güvenle bakan mutlu gözler... Eşsiz, huzurlu, iyimser ve vakur genç bir yüz. Şükrî Abdulâl artık ne bir şey görüyor ne de duyuyordu. Subaylardan biri korkuyla dürterek: "Efendim emirlere muhalefet ederek göstericilerin önümüzden geçmesine izin veriyoruz. Planınız nedir? Anlamıyorum. Arkalarından yürüyüp onları kuşatacak mıyız? Talimatınız nedir? Bugün bu operasyona bizzat Isfenk Paşa komuta ediyor. Efendim ne yapalım? Göstericiler gidiyor."

Şükrî mendiliyle gözyaşını sildi. Öğrenciler gökyüzünü sesleriyle inletirken subay, Şükrî Bey'in titremekten harap olmuş bedenine şaşkınlık içinde baktı:

"Mısır için ölürüz."

Şükrî başını kaldırdığında gözyaşları arasında gülümsüyordu: "Mısır için ölürüz."[346]

Şükrî Bey gösterileri koordine etmek için yapılan gece toplantılarının birinde tutuklanan Abdulâl'in evine teftiş için gelen polis memuru Saftâvî'ye, Şarkâvî için önemli olan aynı soruyu: "Kendi insanımıza bunu nasıl yaparız?" sorusunu sorar.

"Fakat oğlum sen şu anda kime hizmet ettiğini biliyor musun? Acaba bu işle Mısır'a mı hizmet ediyorsun? Asla... Hepsi İngilizlerin menfaatine... Neden İngilizlerin bizi birbirimize karşı kullanmasına izin veriyorsunuz. Bırakın da yapacakları kötülükleri bizi kullanmadan yapsınlar. Fakat herkes: "Ben tek ne yapabilirim?" diyor. Hayır, öyle değil! Herkesin bulunduğu yerde vatandaşlık görevini yerine getirmesi gerekir. Böylece tek başına kalmış olmaz. Milliyetçi bir genç olduğun belli fakat neden böyle yapıyorsun? Neden İngilizlerin emirlerini yerine getiriyorsun? Vatan sizden bunun tersini istiyor oğlum."[347]

Soruşturmayı yürüten polis memuru Saftâvî aynı binada meskûn tıp öğrencisi Abdulazîz'in Hıdiviyye'den arkadaşıdır. İngiliz istilâsından kurtulmak için onunla birlikte slogan atıp, barut dumanını koklayan bu adam bugün, geçim sıkıntısı sebebiyle bu durumdadır.

Şu anda bile maaşı, babasının ölümünden sonra felç geçiren annesinin ilaç parasına yetmezken, bu vazifede çalışmaktan başka çaresi yoktur. Biri harp okulunda diğeri Saîdiyye okulunda okuyan, tutuklanan öğrenciler gibi milliyetçi iki kardeşiyle henüz okula gitmeyen küçük kardeşinin geçimi de onun sorumluluğundadır. Üstelik iki çocuğuyla dul kalmış kız kardeşine de o bakmak zorundadır. Yüzbaşı Şükrî

[346] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 553.
[347] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 325.

Abdulâl'ınbir zamanlar İngiliz yöneticisini sandalye nasıl dövdüğünü o da biliyordur. Ancak bunu yaptığı sırada, onun kendisiyle aynı durumda olmadığını düşünerek teselli olmaya çalışır.[348]

Öğrenci yürüyüşlerindeki tehlikeli tırmanışa rağmen Şevkî ve Sad her günkü gibi o gün de eylemlere katılmaya kararlıdırlar. Okula yaklaştıklarında Nesim Paşa'nın evine giden her sokakta arabaların içinde ve at sırtında çok sayıda asker olduğunu görürler. Nesim Paşa'nın evinin yakınlarında asker safları daha da sıklaşmıştır. Askerlerin elindeki süngü sabahın sisi içinde parlarken Sad aniden, titrek, kuru, duygusuz sesiyle sorar*: "Dünkü gösterilerde ilimler fakültesinde kaç kişi öldü?"*

Gelip geçen herkes silahların hedefindedir. Dün onlarca öğrencinin ayakları altında ezildiği, kırmızı suratlı askerlerin bindiği atlar hareket halindedir. Günlerdir onlarca kişinin kanının asfalta karıştığı caddelerde yürürken içlerinden: *"Ya bugün kaç öğrenci ölecek?"* diye geçirirler.[349]

Şevkî ikinci gün, öğlen göstericiler dağıldıktan sonra Sad'a rastlamaz. Teker teker liderlerin evini dolaşıp millî birlik, şartsız anayasa ve özgürlüğün temini için slogan attıktan sonra, liderlerden millî cephenin kurulacağı sözünü alarak dağılırlar. Millî cepheden oluşan bir hükümetin kurulmasını istemek için Kral'ın sarayına doğru ilerlerken, polis ve silahlı askerler onlara hücum eder. Öğrenciler at üzerindeki askerlerin kıskacında kalırlar.

Şevkî birkaç öğrenciyle yan sokağa kaçar. Sad'ı arar ama bulamaz. Her zaman buluştukları kahveye gidip bekler, fakat kimse gelmez.[350]

Sad gösterilerde hayatını kaybetmiştir. Eve döndüğünde bunu haber alan Şevkî deliye döner. Şükrî Bey onu teskin etmeye çalışır:

> *"Sabret Şevkî, oğlum! Aklını yitireceksin! Bu, hayatın kuralı oğlum..."*

[348] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 327.
[349] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 515.
[350] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 637.

"Hayat? Hayır, hayat değil! Onlar onu öldürdüler. Orada atların altında! Beynini kaldırım kenarında çiğnediler!"[351]

"Ölmemesi gerekiyordu... Ölümü vatana yeni bir şey kazandırmadı..."

"Hayır, ne diyorsun? Sus! Sad öldüğü gün millî cephe ilan edildi. O son şehitti... Ölümünden birkaç gün sonra anayasa ilan edildi."[352]

Roman bütün kayıplara rağmen eylemlerin amacına ulaştığı müjdesiyle biter.

2.3. *Kulûb Hâliye* Romanında II. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır

Şarkâvî 335 sayfadan oluşan *Kulûb Hâliye* romanında, II. Dünya Savaşı yıllarında savaşın getirdiği ağır ekonomik koşulların özellikle Mısır kırsalında neden olduğu olumsuz hayat şartlarını konu edinir. Savaş sebebiyle İngiliz askerlerinin uğrak yeri olan Kahire'nin bozulan görüntüsünü işlediği romanda, uzun yıllar geniş halk tabanından destek görmüş VEFD partisindeki yozlaşmayı da eleştiririr. Şarkâvî'nin 1936'dan beri yapılan bir takım düzenlemelere rağmen, küçük toprak sahibi çiftçilerle iktidara yakınlığı ile bilinen toprak sahibi paşalar lehine devam eden mücadeleyi kurguladığı romanda her zaman olduğu gibi çiftçinin direnişi ve hak arayışı ön plandadır.

2.3.1. *Kulûb Hâliye* Romanı Çerçevesinde II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekonomik ve Sosyal Hayat

Hukuk fakültesi 3. sınıf öğrencisi olan anlatıcı yazar, her yaz olduğu gibi, tatilini geçirmek üzere köyüne gitmek için bindiği arabada kendi köyünden insanlarla karşılaşır. Bunlardan biri yazarın okul arkadaşı Ebû Zeyd'in kardeşi Gânîm'dir. Anlatıcı yazarın Gânîm'i okuyucuya tanıtmak için kurduğu cümleler 1930'lu yıllardan beri çiftçinin hayatında çok fazla değişiklik olmadığını gösterir..

[351] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 642.
[352] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 645.

Babasının iki feddan arazisini ekip biçerek kardeşini mühendislik fakültesinde okutan Gânîm, kardeşinin eğitim masraflarıyla ailesinin geçimini sağlamak için toprak ağasından kiraladığı 3 feddan arazide de tarım yapar. Çalışkan bir delikanlı olan Gânîm, savaşa gitmemesi karşılığında muhtarın istediği rüşveti ödeyerek kendisine ihtiyacı olan ailesinin yanında kalabilmiştir.[353]

1936 Devrimi'nden sonra sosyal alanda yapılan bir takım düzenlemelere rağmen Mısır'ın hala İngiltere'nin vesayeti altında olması, halkı maddî sıkıntının yanında kişisel özgürlükler alanında da zor durumda bırakmaktadır.

Minibüste muavin, İskenderiye sokaklarında gördüğü İngiliz askerleriyle Mısırlı genç kızların durumlarından söz edip, İngilizler aleyhine konuşmaya başlayınca, köydeki fakir kızları alarak şehirdeki bekâr İngilizlerin yanında çalıştıran Mahcûb adındaki köylü söze karışır: "*Allahümme Salli... Hepiniz peş peşe kurban gideceksiniz. Savaştayız ve her yerde casus var."* der.[354]

Oysa ne savaş sebebiyle Kahire'de artan İngiliz askerlerinin sayısı ne de Mısır halkının gözünü korkutmak için uygulanan yaptırımlar, halkın yıllardır geliştirdiği aktivist tutumunu değiştirmeye yetmez:

> *"Babam kaç kere savaş devam ettiği müddetçe başkasının yanında İngilizler aleyhine konuşmamamı tembihlemişti. Şeyh Mütevellî oğlu Zeyd'e de aynı şeyleri söylüyordu. Bu sözleri duyuyor fakat İngilizleri lanetlemeye devam ediyorduk.*
>
> *İçimizden bazı öğrenciler tutuklanıp, onların halifeye muhalif eylemler yaptıkları için savaş bitene kadar tutuklu kalacakları söylense de öğrencilerin susması kolay olmuyordu*."[355]

2.3.1.1. Hükümetin Paşalar Lehine Kayırmacı Tutumu

Romanın olay örgüsü Gânim ile bir toprak ağası arasında meydana gelen tartışmada, toprak ağasının şikâyeti üzerine hiçbir kovuşturma yapılmadan Gânim

[353] Abdurrahmân eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitap, 1986, s. 42.
[354] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 44.
[355] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 45.

hakkında tutuklama kararı verilmesi üzerine gelişir. Köylü, VEFD hükümetine rağmen yönetimin toprak ağalarını kayıran tavrı karşısında demokratik yoldan hak arayışına girişir.

Savaş ortamında gitikçe ağırlaşan hayat şartları sebebiyle alternatif ticari atılımlarda bulunan köylü, savaşın getirdiği zorlukları fırsata çevirmek için saman ticareti işine girer.

Gânim'de bunlardan birirdir. Samanını satın almak için Benha'dan gelen bir alıcıyla pazarlığa giriştiği sırada, köyden bir toprak ağası fiyat kırmak için samanına talip olur. Çıkan tartışmada öfkelenen Gânim ağaya vurur. Bunu haber alan ve daima toprak ağalarına yakın duran muhtar, Gânim'i dövmesi için eli sopalı adamları olay yerine gönderir.

Benâyûtî adındaki kâhya Gânîm'i merkeze şikâyet eder. Köylüler bir toprak ağası karşısında sıradan bir köylünün daima korunmasız kaldığını bildikleri için, muhtarın olduğu bir ortamda çözüm arayışına girerler.

2.3.1.2. VEFD Partisindeki Bozulma

Muhtarın Gânîm'in tutuklanabileceği ve asayişi sağlamak için köye karakol geleceği sözlerine köylüler isyan eder. En doğru şeyin milletvekiliyle görüşmek olduğunu söyleyen Şeyh Abduttevvâb'a, üniversite öğrencisi Mürsi: *"VEFD Partisi vekillerinden fayda gelmez Şeyh Abduttevvâb Amca... Ona para vermek lazım. O para ve rüşvet için yaşayan biri."* diyerek karşı çıkar. Bu söz orada bulunanları rahatsız etse de muhtar durumdan memnundur. "*Para, cini bile harekete geçirir."* diyerek söze başlar. Sad Paşa zamanından babasının arkadaşı olan vekile 1000 cüneyh vermeyi teklif eder. Gânîm'in tutuklanma kararının kaldırılması için parayı gizlice ona verecektir.

Köylüler ağanın Mısır'da tanıdıkları olduğu için kararın bu kadar çabuk çıkmasına şaşkındır. Şeyh Mütevellî kendinden emin bir şekilde: *"Yani özetle vekile, muhtarın kendi eliyle teslim edeceği 1000 cüneyh vereceğiz... Bir de yol parası öyle değil mi muhtar! Peki ya ağa 2000-3000 cüneyh öderse? Senin istediğin gibi..."* diyerek önemli bir noktaya temas eder.

Merkezden gelen tutuklama kararını muhtardan gizleyerek Gânîm'in saklanmasına fırsat veren Bekçi Saîd'in aşağıdaki cümleleri VEFD partisine bir eleştirirdir.

> *"Bekçi Saîd, bekçi başının önünde yemin edip köy bekçilerinin hükümete yandaşlık etmeyeceğini söylediğinde Ebû Zeyd'in yüzü gerildi. Bana: "Bu doğru bir üslup değil!" diye fısıldarken huzursuzdu:*
>
> *Mursî ne zaman siyasî gündemden söz edip hükümeti ve VEFD'i' halka zulmetmekle suçlayacak olsa Ebû Zeyd hep huzursuz olurdu. Bir keresinde Ebû Zeyd, Mursî'nin sözlerinden rahatsız olup: "Kardeşim, bu, mahallî bir yönetim... Bunlar müdürün, memurun, muhtarın işleri, hükümetin değil..." diyecek olunca Mursî öfkeyle bağırdı: "Kardeşinin başı belaya giriyor. Sen de durmuş hükümeti müdafaa ediyorsun. Kalk git de VEFD Partisi öğrenci başkanlarından bir arkadaşınla konuş!"*[356]

Şarkâvî'nin farklı dönemlerdeki siyasi eleştirilerinde objektif bir tutum sergilediğini görüyoruz. 1932-1933 yılları arasındaki Sıdkî dönemini eleştirdiği *el-Ard* romanında VEFD Partisi yanlısı gözükürken Kurtuluş Savaşı yıllarını konu edindiği bu romanda VEFD'deki bozulmayı tarafsız bir şekilde eleştirebilmiştir. Nitekim 1952 Devrimi sonrası sosyalist kurumlardaki yozlaşmayı eleştirdiği *el-Fellâh* romanında da objektif bakış açısından ayrılmadığını görürüz.

2.3.1.3. Hükümetin Köydeki Gücü: Muhtar ve Karakol

Gânim'in babası, çalıp çırpmayan, kendi toprağında çalışıp alın teriyle kazanan bir delikanlı olan oğlunun, toprak ağası kadar olmasa da bir saygınlığa sahip olduğu kanaatindedir. Ancak muhtar ona aşağıdaki cümleleriyle karşı çıkar:

> *"Aklını başına al! Kanunî açıdan işsiz sayılır. Başkasının toprağında çalışmıyor. Resmî olarak üzerinde mülk de yok. Köyde arazisi yok! Hepsi senin adına! Yani örfî kanunlara göre işsiz ve güvenlik açısından tehlike teşkil ettiği için tutuklanabilir... Durum bu... Mahmûd*

[356] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 272.

Efendi bu gece geliyor ona güvenlik güçlerinin Mısır'da işsizlere neler yaptığını sor, hepsi hapse giriyor!"

Bu sözlerden alınan Fethullah Efendi, öfke içinde cevap verir:

"İşte böyle muhtar, dök ortaya gizli şeyleri... Söyle ne çevirdiğini! Demek bütün gençleri hapse gönderebilirsin. Hepsi ailesinin tarlasında çalışırken! Demek böyle muhtar... Hayır, Gânîm hapse girmeyecek bırakın ağalar köye karakol getirsinler. Madem onlar bize hükmediyor, bırak getirsinler... Neden bundan korkalım? Biz gösterici miyiz? Hiçbirimiz eylemci değiliz!"

"Biz sadece hakkımızı arıyoruz Şeyh Abduttevvâb... Bundan istifade et muhtar! Bana göre karakol gelsin. Bu bizim için daha iyi olur Şeyh Abduttevvâb... Neyimizi alacak? Bize ne yapacak? Buyursun gelsin. Telefonu, silahı, özel hizmetçimizi mi alacak? Sadece muhtarın zararına olur. Bunu rahatlıkla söylüyorum! Vallahi Şeyh Abduttevvâb bana göre karakol bu gece gelsin. Bizden para isteyip bizi hapisle tehdit edenlerin sesi kesilir. Bize üstünlük taslayanlar görür..."[357]

"Muhtar kımıldadı. Sonra aniden sesini yükseltti: "Para? Duy Abduttevvâb Amca... Duy... Fethullah Efendi bu sözler hoşuna gidiyor mu? Buna inandınız mı? Ne gerek var bu sözlere? Üstünlük taslayan kim? Oğlun Gânîm kavga ettiğinde ona engel olmaları için köyden adam gönderdim. Mahcûb'u dövdüğü zaman da sustum, onu hapse göndermedim. Kalkıp bana bunları söylüyorsun? Duyuyor musunuz efendiler? Bunlar doğru mu? Siz karar verin... Ben kendim için mi çalışıyorum? Bütün Kefir halkı için çalışıyorum. Karakol gelirse zararı herkese dokunur. Gânîm'in Mahcûb'a yaptığını yapan herkes, en az iki gün hapsedilir. Yeter diyene kadar karakolda dövülür. Mahcûb'un arazisinde oturdum da onu merkeze göndermedim. Mahcûb da

[357] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 136-139.

kendiliğinden sustu, buna razı oldu... Merkez ona bir adım mesafedeyken..."[358]

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Şarkâvî, *el-Ard* romanında olduğu gibi bu romanda da devletin adaletsiz tutumunun köydeki gücü, karakolu ve muhtarı eleştirir. Devlet içinde nüfuz sahibi toprak ağalarıyla, fakirlik içindeki köylülerin mücadelesi iki romanında ortak eleştirisidir.

2.3.1.4. Köylünün Direnişi

el-Ard romanında köyün öğretmeni Mehmed Efendi, Paşa'ya yakınlığı ile bilinen Mahmûd Bey'i aracı tutarak rüşvetle köyün sorunlarını çözmeye çalışmıştı. *Kulûb Hâliye* romanında da ilk önce vekile 1000 cüneyh gönderip Gânîm'in tutuklanma kararını kaldırmak isteyen köylüler sonunda doğru yolun zulme karşı hukukî zeminde mücadele vermek olduğunu anlarlar.

Gânîm'in babası Şeyh Mütevellî yukarıda muhtarla arasında geçen diyaloğun sonunda şu cümleleri söyler:

"Doğru yolda yürüyeceksek eğer, Peygamber'e yemin ederim ki Mısır'a telgraf çekeceğim, olan olsun!"

Merkezden gelen telefonda Gânîm'in güvenlik güçlerine teslim edilmesi istendiğinde, telefon memuru muhtardan gizlediği bu haberi Hindavî ile Rıdvân Efendi'ye verir. Onların yardımıyla köy halkından Mahmûd Azb Efendi'nin Mısır'daki evinde saklanan Gânîm, kendisini tutuklamak için köye gelen güvenlik güçlerinin elinden kurtulmuş olur.

Direniş elbisesini giyen köylü Gânîm'in tutukluluk kararının kaldırılması için hukuki alanda mücadeleye başlarlar:

"*Ebû Zeyd, Mısır'daki bütün yazar ve gazetecilere makale ve mektup göndermeye başladı. Müdürden memura, muhtara kadar bütün idarecileri faşist olmakla suçluyor, onlara Benâyûtî'den duyduğu sözleri söylüyordu. Köyü bu gibi adamların elinden kurtarmak için bir şeyler*

[358] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 136-139.

yapmalarını, hapisteki suçsuz insanlarla diğer tutukluların salıverilmesi ve kaçaklar için çıkmış tutuklama emrinin kaldırılmasını istiyordu."[359]

Telgraf çekmeyi de ihmal etmeyen gençler, Gânîm'in ahlâklı, iş güç sahibi bir genç olduğuna şahit olduklarını beyan eden bir dilekçeyi kadınlar dâhil herkese imzalatırlar. Ebû Zeyd bu dilekçeyle İskenderiye'ye gider. Köylünün uğraşı sonunda Gânîm salıverilir.

Toprak ağası ve fakir çiftçi çatışmasının ikinci romanı olan *Kulûb Hâliye* romanı, *el-Ard* romanındaki ağaların ülke yönetimde ağırlığının vurgulanması, muhtar ve karakol eleştirisi ve köylünün hak arama mücadelesi bakımından benzer motifler içerir. Toprak reformuna kadar devam eden ağa ve köylü çekişmesi, reformdan sonra farklı bir boyut kazansa da değişmeyen şey köylünün mücadeleci tavrıdır. Aslında Şarkâvî'nin dört romanının ortak paydası Mısır halkının özgürlük mücadelesidir.

2.4. *el-Fellâh* Romanında 1952 Sonrası Mısır

Şarkâvî'nin *el-Ard, eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* ve *Kulûb Hâliye* romanlarında şahit olduğumuz Mısır köylüsünün adalet ve sosyal reform mücadelesi, *el-Fellâh* romanında başka bir boyut kazanmıştır. Kırsal kesimde köylülerin, şehirde öğrenci ve işçilerin direnişleri, arzu ettikleri reformların gerçekleşmesiyle sonuçlanır, ancak elde ettikleri yeni düzen kusursuz değildir. Mısır'da sosyalizmin kurumsallaşmasından sonra toplumcu gerçekçi roman yazmanın bir anlamı kalmadığını söyleyen Necîp Mahfûz'un aksine,[360] Şarkâvî *el-Fellâh* romanıyla sosyalist kurumları eleştirmeye devam eder.

Şarkâvî, *297* sayfadan oluşan *el-Fellâh* romanında 1952 Devrimi'nden sonra köylünün elde ettiği haklara ve sosyalizmin kurumlarıyla yerleşip, sosyal adalet ilkesi temeliyle çalışmasına rağmen, toprak reformundan sonra da eski gücünü devam ettirmeye çalışan ağa ve paşalarla, devletin çeşitli kurumlarındaki sapkın idarecilerin yandaş tutumlarını tenkit eder.

[359] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 271.
[360] Ürün, **a.g.e.**, s. 136

2.4.1. *el-Fellâh* Romanı Çerçevesinde Reform Sonrası Kahire ve Mısır Kırsalı

Romanın başında anlatıcı yazar, ikâmet ettiği Kahire'de dolaşırken, uzun yıllardan beri görmediği amcasının oğlu Abdulazîm ile karşılaşır. Abdulazîm, tarım bakanıyla görüşmek ve ona köyde yaşanan haksızlıkları bildirmek için Kahire'ye gelmiştir. Anlatıcı yazar onunla birlikte uzun zamandır görmediği köyüne döner. Tarım reformu sonucunda araziler toprak ağalarının ellerinden alınmış ve belli oranda çiftçilere dağıtılmıştır. Bu ağalardan biri olan Rızık, ağa ve bey gibi lakapların kaldırılmasını hazmedemez. Rızık, tarım reformuyla azalan arazilerini, tarım reformu kontrolörünün desteğiyle eski haline getirmeye çalışır. Ayrıca başkanı olduğu kooperatifin alet ve makinelerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır.

Köyün delikanlı çocuğu Sâlim reform sırasında annesine verilen 2 feddan araziyle geçimini sağlarken ziraî kontrolör evrakta sahtecilik yaparak Sâlim'le annesinin sahip olduğu verimli araziyi ellerinden alıp yerine, kıraç toprak verir. Sâlim durumu şikâyet için gittiği kooperatif başkanı Rızık'la konuşurken kendisine bey diye hitap etmediği için Rızık onu hurma ağacına bağlayıp döver.

Köylüler ziraî kontrolörü hükümete şikâyeti için Rızık Bey'den bir toplantı tertip etmesini isteseler de, ziraî kontrolörü ile arasında muvafakat bulunan Rızık Bey toplantıya yanaşmaz.

Sosyalist Komite Birliği başkanı Rızık'a rağmen köylülerin tertip ettiği toplantıyı hükümet görevlisi olduğunu iddia eden bir kişi basarak dağılmalarını ister. Köylüler, sosyal adalet vaat eden bir hükümet döneminde yaşanan bu usulsüzlüğe şaşırmıştır:

> *"Bir kez daha şehirden garip bir adam geliyor. Garip elbiseli, davranışları, dili, görünüşü garip... Sert emirler veriyor. Köylünün unuttuğu gelecek korkusunu yeniden hatırlatıyor. Köylü bir kez daha*

şehirli bir adama şüpheyle bakıyor... Bir kez daha kendisiyle alay ediliyor...[361]

Toprak reformundan sonra nispeten daha iyi şartlarda yaşamaya başlayan köylü reformla birlikte, toplumdaki tabaka farkının tamamen ortadan kalkacağını düşünürken sistemin doğurduğu yeni sınıf, köylüyü rahatsız eder.

Toplantıda yaşananları şikâyet için Kahire'ye giden Ensâf büyük şehirde gördüklerine çok şaşırır. Köye döndüğünde; refah içinde yaşayan insanları, pahalı arabalara binip, köpek besleyen kadınları anlattığı mecliste köy öğretmenine sorar:

"Böyle bir köpeğin bakımı kaça mal olur, ne yer bu köpek?"

"Mısır'da hala böyle insanlar var? Bu para onlara nereden geliyor? Kocasının maaşı mı? Kadınları araba alıp köpek beslesin diye kocalarına yüksek maaş mı veriliyor? Bu para nereden geliyor? Araziler çiftçilere dağıtıldı. Paşalık devri bitti... Hala daha karısına araba alacak, evlerinde köpek besleyecek kadar para kazanan adamlar var. Bu para nereden geliyor Abdulmaksûd Efendi?"

Abdulmaksûd: "Sabret Sâlîm'in annesi... Başkan sosyal tabakalar arasındaki farkı kaldırmak için çalışıyor. Eski aristokratikler tamamen tasfiye edildi. Onların hiçbir mali kudreti kalmadı, fakat şimdi, yeni bir sosyal sınıf türedi. Adı; "Sonradan Görmüşler Sınıfı". Durumu eskiden bizim gibi olan bazıları, büyük para kazanacak konuma geldiler. Çok para kazanmalarına izin verildi. İşte yeni sosyal sınıfı bunlar oluşturuyor... Ama başkan onlarla aramızdaki farkı kaldırmak için çalışıyor."[362]

Eskiden eti sadece mevlitlerde ve bayramlarda yiyen ve mısır ekmeği bulabilmek için çok çalışması gereken köylü, devrim sonrası yapılan düzenlemelerle daha iyi yaşam şartlarına kavuşmuştur. Ancak mevcut aksaklıkların giderilmesi için mücadeleye devam etmek gerektiğini savunan yazar, bunu köy öğretmenin

[361] 'Abdurrahmân eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, Tunus, 1973, s. 105.
[362] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 116-117.

cümleleriyle vurgular. Köy öğretmeni Abdulmaksûd, hayatta insanın yolunu belirleyen en önemli şeyin ilim olduğu ve bundan sonra kat etmeleri gereken yolda da hakkın peşinden gidip zulme karşı sesiz kalmamaları gerektiği düşüncesindedir.[363]

Annesi gibi Sâlim de kendilerinden daha iyi şartlarda yaşayan şehir halkına öfkelidir. Kontrolörün yaptığı anlaşmayı okumadan imzaladığı için elindeki verimli araziyi kaybeden, bey diye hitap etmediği için Rızık'ın kendisini ağaca bağlayıp kırbaçlamasına razı olan Sâlim'e öğretmenin cevabı, Şarkâvî'nin dört romanının ana fikri gibidir:

> *"Kahire'de adamların neden kral gibi yaşadığını mı soruyordun? Daha önceki yaşantına göre sen de kral gibisin ama... Bizimle onlar arasındaki fark senin gibilerin düşünmeden imza atıp boyun eğmesinden kaynaklanıyor. Sen devrim çocuğusun. Kargaşanın içinde büyüdün. Nasıl olur da güvenmediğin bir adama aldanırsın? Sonra da annen, Kahire'de 5 cüneyhe aldığı köpeği gezdiren bir genç kız ya da, 5000 cüneyhe satın aldığı arabaya binen bir kadın gördü diye, ya da Rızık seni hurma ağacına bağladı diye yeri göğü inletiyorsun.*
>
> *Seni bağlamasına sen izin veriyorsun ey çiftçi. Seni aldatmasına sen izin veriyorsun. Seninle Abdulazîm arasındaki fark ne biliyor musun? Abdulazîm senin yaşlarındayken kanunlara, tehlikeye, istilâcı orduya başkaldırıyordu. Fakat sen özgür topraklarda, senden önce yaşayanların yaptığı devrimin özgürleştirdiği topraklarda yaşıyorsun. Bu toprakları İngilizlerin ve derebeylerin elinden kurtaran devrim...*
>
> *Sen derebeylerinin verdiği zararı bilmiyorsun ey Sâlim. Sen şimdi zayıf bir düşmanla mücadele ederken hükümet kanunlarıyla senin yanında... Her şey senin yanında... Buna rağmen seni aldatmalarına müsaade ediyorsun ve hurma ağacına bağlayıp kırbaçlamalarına izin veriyorsun.*

[363] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 118-119.

Senin yaşlarında annen bunları kabul etmiyordu. Bu korku size nereden geldi. Zamane çocukları... Hükümet yanınızdayken herkesten korkuyorsunuz. O zor günlerde her şeye karar veren kraldı. Abdulazîm gibi gençleri bağlamaya cüret ediyordu. Hükümet de kralla aynı saftaydı. Abdulazîm gibi bir adam krala karşı geldiği için yıllarca hapse atılabiliyordu."[364]

Şarkâvî'nin milliyetçi ruhunun, toplumu tanıma ve yeniden yapılandırma düşüncesiyle buluştuğu mücadeleci karakteri, yukarıdaki cümlelerde vücut bulur. O, *el-Ard* romanından itibaren toprak ağalarıyla iktidar arasında sıkışıp kalmış köylünün geçirdiği süreci ortaya koyarak, devrim sonrası sosyal hayattaki aksaklıklarla, değişim sürecindeki Mısır'ın zayıf yönlerine adeta öz eleştiride bulunmuştur. Bu gün mücadele edilerek gelinen bu yerden daha güzel günlere ulaşmak için çalışmaya devam edilmelidir.

2.4.1.1. Köylünün Hak Arama Mücadelesi

Romanda devrim sonrası güçlü bir kadın imajıyla karşımıza çıkan Sâlim'in annesi Ensâf, Sosyalist Komite Birliği toplantısını lağvedenleri şikâyet için Kahire'ye gider. Ensâf, bakanın bürosuna giderek kendisiyle görüşmek istesede, ona, şikâyet dilekçesi yazıp adres bırakması, daha sonra kendisine dönüleceği söylenir. Bakanla yüz yüze görüşmek isteyen Ensâf, onun bakanlık binasında toplantısı olduğunu öğrenince, binanın önünde o gelinceye kadar bekler ve sonunda görüşmeye muvaffak olur:

"Sözün özü ona sayın bakan ben falan köyden, falanım", dedim. "Ziraî kontrolörle kooperatif kontrolörü ve Rızık Efendi'yi şikâyet için geldim. Cemal dönemindeyken neden bu zulüm yaşanıyor? Yıllardan beri çektiğimiz yetmez mi?"[365]

[364] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 120-121.
[365] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 109.

Ensâf'ın şikâyetini dinleyen başkan ifadesinin alınmasını emreder. Birkaç gün içinde kendisine konu hakkında bilgi verileceği söylenir. Ensâf, elde ettiği başarıyla, gurur içinde köye döner.

Ensâf'ın şikâyetinden bir haber çıkmayınca, hükümet görevlisi olduğunu iddia ederek köye gelip toplantıyı lağveden şüpheli şahsı soruşturmak için ilçeye giden Abdulazîz ve Abdulmaksûd o gece köye dönmez. Devrim öncesi tecrübelerinden İklim'e gidip de dönmeyenlerin geceyi hapiste geçirdiğini bilen köylü telaşlanmaya başlar. Bu dönem bittiği halde, Rızık Sâlîm'i ağaca bağlayıp atın kırbacıyla dövebidiğine, kim olduğu bilinmeyen bir adam toplantıyı basabildiğine göre: *"Eski günlerdeki gibi neden olmasın?"* diye düşünürler. *"Merkezde Rızık gibi insanların olmadığını kim bilebilir?"*[366]

Diğer üç romanda olduğu gibi *el-Fellâh* romanında da köylü haber alamadıkları Abdulazîz ve Abdulmaksûd'u soruşturmak için Cemal Abdünnâsır'a telgraf çekmeye karar verir. Paraları yetmediği için sadece 10 kelime yazabildikleri telgraf metninden başka ertesi günü, durumu detaylı olarak anlattıkları bir mektubu Cemal Abdünnâsır'a, Mısır'daki Sosyalist Birliği Komitesi'ne ve gazetelere göndermeyi planlarlar. Ancak küçük bir azınlığa hitap eden gazeteler toplumsal sorunlardan ziyade, mutlu azınlığı oyalayacak haberlerle dolu olduğundan, kendileriyle ilgilenilmeyeceğini düşünürler. Maç ve modayla, sanatçılarla, açık resimlerle, övgü ve yergi haberleriyle meşgul olan gazeteler, Sosyalizm gibi köylüyü ilgilendiren bir konuda yazacak olsa anlaşılmayan ifadeler kullanmaktadır. Onlara göre halkın çoğunluğunu oluşturan çiftçilere hitap eden gazetelere ihtiyaç vardır.[367]

Sürekli bir tekâmül içinde olan köylünün gazeteler hakkındaki düşüncesi, devrim sonrası kültürel değişimini ortaya koymaktadır. Şarkâvi'nin ulaşmak istediği hedef de budur. Devrimlerle elde edilen özgürlüğün ilmi tekâmülle perçinlemesi zamanı gelmiştir.

[366] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 149.
[367] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 157-158.

2.4.2. Devrim Sonrası Sosyalist Kurumlarda Yozlaşma

Abdulazîm ve Abdulmaksûd'un akıbetiyle ilgili yazışmalar yapılırken köye onların tutuklandığı haberi gelir. Sâlim ile bekçibaşı Helâli de tutuklanmıştır. Bütün bu yaşananlar Şarkâvî'nin devrim sonrası iktidara yaptığı önemli bir eleştiridir:

> *"Ensâf bana bütün bu olanların nasıl olduğunu sordu? İklim'de bazı adamlar kimin hesabına çalışıyordu? Kralın topraklarını çiftçiye veren hükümet onları unutmuştu. Allah onları unutmuş muydu? O kara günde Kahire'den gelen, kimsenin tanımadığı bu adam... Bütün bu güç ona nereden geliyor? Onu hesaba çekecek kimse yok mu? Eğer hükümet vekiliyse neden insanlara zulmediyor? Gerçekten neden zulmediyor?"*[368]

> *"Adalet nerede ey insanlar? Suçsuz insanlar yargılanmadan nasıl hapsedilir? Bütün suçumuz devletten aldığımız yeni verimli toprakları kontrolörün elimizden almasına karşı çıkmamız. Bütün bunlar Rızık'ın bize üstün gelmesine ve evlatlarımızı hurma ağacına bağlayıp dövmesine izin vermediğimiz için mi? Onun kooperatif araçlarını ücretsiz kullanmasını reddettiğimizden mi? Biz kullandığımızın ücretini ödüyoruz. Sosyalist Birlik Komitesi neden toplanmıyor? Kalkıp şehre gidiyorlar. Yok, yok belki köydekilerin hapse girmesine de onlar sebep oldu? Çünkü Rızık toplantıyı kabul etmiyor. Kooperatif idare meclisi toplansın... Fakat aynı meclis değil. Rızık hala daha toplanmasını istemiyor ve şu köyden gelen yabancı toplantıyı yasaklıyor. Başka söze gerek yok. Belki de köyün bütün adamlarının hapse girmesini o istedi. Köyü karıştırmak istiyor. Ona kim engel olacak? Adaleti yok edip gönüllerdeki bütün endişe ve arzulara zincir vurma gücü ona nereden geliyor?"*[369]

[368] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 161.
[369] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 162.

Anlatıcı yazar tutukluların salıverilmesi için Kahire'ye gidip bir şeyler yapması gerektiğini düşünür. Şarkâvî, anlatıcı-yazarın iç sesini aşağıdaki cümlelerle dile getirmiştir:

> *"Daha önce hakkın, batılın karşısında başı dik, sesi gür ve kendinden emin bir şekilde durması için bu kadar gayret ve mücadeleye ihtiyacı olduğunu bilmiyordum.*
>
> *Daha önce, zevk verici geceler gibi dikenli ve kışkırtıcı olan yalanın bu kadar göz alıcı ve ortada olduğunu bilmiyordum. Ne kadar örtünüp gizlense de gündüz gibi aydınlık olan doğruluktan kaçış yok sanıyordum.*
>
> *Hak ve batıl mücadelesinde Hakk'ın savunmaya, tırnak, pençe ve zırha ihtiyaç duyduğunu aksi takdirde batılın onu sivrisinek gibi acımasızca sokup, leşini çamura saplayacağını bilmiyordum.*
>
> *Küçükken yalanın utanç duyulan, utancın zavallı, aldatmanın da alçakça bir şey olduğunu sanıyordum. Bütün bu iğrençlikleri lanetleyip yok etmeye çalışmamız, onlardan korunmamız gerektiğini bilmiyordum. Taç giyip silah kuşansa, gösterişli elbiseler giyse de bunlar kendiliğinden kötü şeylerdi. Hakkın şerefli, doğruluğun keskin, şerefin sultan, faziletin yıkılmaz bir kale olduğunu sanıyordum... İyilik eski elbiseler içinde de olsa etkileyiciydi.*
>
> *Fakat şerefin bile, utançtan daha üstün olduğunu ispat etmek için büyük bir mücadeleye ihtiyaç duyduğunu öğrendim. Hakikatin, alçaklığın karşısında zafer kazanmak için çok silaha ihtiyacı vardı. Doğruluğun, bir kalbin sahip olduğu bütün cesaret ve çabaya ve kendini feda etmeye ihtiyacı vardı. Sahtekârlığın çıkardığı gürültü içinde, şerefin sesini duyurabilmesi için ortam ne kadar elverişli olsa da mücadele etmesi gerekirdi. Çünkü batılın hiç kimsenin ummadığı bir şekilde,*

nerede kullanacağını bilmediği silahları vardı. Oysa öğrendim ki; gerçek yalnız, iyilik sessiz, anlamsız ve çaresizdi."[370]

Daha önce İngiltere'nin siyaset ve ekonomi de etkin rol oynadığı Mısır'da, alenen gözüken düşman karşısında, tam bir bağımsızlık elde etmek için, her türlü silahı kullanan Mısırlılar, bugün kendilerinden olduğunu düşündükleri iktidarın zulmü karşısında şaşkındır. Oysa bütün sistemlerde insan faktörü göze alındığında hak ve adalet mücadelesinin bitmeyeceği açıktır. Şarkâvî, anlatıcı yazarın içsesi olarak verdiği yukarıdaki cümlelerde bu hakikatle yüzleşir.

Abdulazîm, Abdulmaksûd, Sâlîm ve bekçi Helâlî merkezde kendilerine yöneltilen çirkin ithamları reddetmek dışında, kendilerini savunarak hükümet tarafından gönderildiğini iddia eden İsmail ile reform kontrolörü hakkında bildiklerini söylemezler. Hâlbuki Şarkâvî yukarıda cümlelerinde ifade ettiği gibi, gün gibi açık hakkın, yalan dolanla donanmış batılın karşısında mücadelesiz zafer kazanmayacağı düşüncesindedir.

Anlatıcı yazar, Sosyalist Birliği Komitesi binasında tutuklularla ilgili bilgi almak için komite üyelerinden birinin odasına girer. Berâ adındaki bu avukatı daha önceden tanımaktadır. Avukat, yazarın ihtiyarlamış yüzüyle genç yaşta ağaran saçlarını görünce; tenis, futbol gibi bir sporla mutlaka meşgul olması, spor yapmayı ihmal etmemesi yönünde nefes almadan yaptığı ısrarlı konuşmadan sonra, anlatıcı yazarın tutuklularla ilgili sorusuna verdiği cevap, yazarın sosyalist kurumlardaki duyarsızlığa eleştirisidir. Avukat köylünün hukuksuz uygulamaları sebebiyle merkeze şikâyet ettiği Rızık Bey'i savunur.

Kooperatif derneği başkanı ve Sosyalist Birliği Komitesi sekreteri devrimci Rızık Bey'e rağmen toplantı yapılmasını doğru bulmadığını söyler. Yönetmeliğe uymamak anarşi ortamı doğuracaktır. Sonra Rızık Bey üretken bir sosyalisttir. 25 feddan araziye sahip, toplumda saygın yeri olan biridir. Bir yanda millî gelir artışına katkıda bulunan Rızık Bey, diğer yanda üretimi baltalayan Abdulazîm ve Abdulmaksûd varken, kim olursa olsun; çiftçi, işçi ya da herhangi biri, üretimi

[370] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 180-181.

durdurmak için tartışma ortamı yaratan ona göre teröristtir. Toprak sahibine, sadece toprak sahibi olduğu için saldıran çiftçiyi, sosyalizmin karşısında olmakla suçlar.[371]

Odada onları dinleyen bir çiftçi, avukat Berâ'nın sözleri karşısında ayağından lastik ayakkabısı fırlayacak kadar büyük bir hızla kapıya atılır. Korku ve öfke içinde bağırırken bir yandan ayakkabılarıyla kafasına vurmaya başlar:

> *"Kime gidelim? Kime şikâyet edelim? Yani Allah belamızı versin yoksa susalım mı? Şikâyet etmeye kalksak bizim başımızı belaya sokuyorlar. Susalım öyle mi? Sustuk beyler... Sustuk... Sustuk..."*[372]

Odasından dışarı çıkan Berâ orada karşılaştığı bir gençle samimî bir şekilde kucaklaşır. Ammâr adlı bu genci tanıtmaya çalışırken genç söze girer. Onun aşağıdaki cümleleri yine devrim sonrası sosyalist kadrolara yerleşmiş, görevini kötüye kullanan fırsatçılara yönelik bir eleştiridir:

> *"Ben mühendis değilim... Dokuma fabrikasında işçiyim. Fabrikada ve ilçede, Sosyalist Birliği Komitesi üyesiyim. Konuşmaya giriyorum affedersiniz. Özür dilerim. Çatışma acı bir hal aldı. Mücadele sadece feodalite kalıntılarıyla onların menfaatlerine ve kapitalist menfaatlere karşı değil. Bu fırsatçılara karşı da verilen bir mücadele. Sağcı fırsatçılar ortada ve onlara gücümüz yetiyor fakat gerçek tehlike solcu fırsatçılarda. Çünkü bana göre onlar hassas kadroları ele geçirmiş. Onlar saflarımıza sızmış gizli düşmanlar... Bu sağ tehlikenin aynısı. Belki daha kötü çünkü gizli...*
>
> *Ben onlar için suç duyurusunda bulunuyorum ve hızlı bir şekilde toplantıya davet ediyorum. Devrimci unsurları baltalayan herkes için suç duyurusunda bulunuyorum.*

[371] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s .190.
[372] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 196.

Abdulmaksûd, Abdulazîm, Sâlîm ve Helâli'yi tutuklayan ve tutuklanmalarına yardımcı olan ve onları zan altında bırakan herkes için suç duyurusunda bulunuyorum."[373]

Ammâr öfkelendi: "Sen bir sosyalistsin. Sosyalist bir iktidar döneminde bir sosyalist neden tutuklanır... Yani suçsuz biri neden tutuklanır? Özgürlüğün sosyalizmle ilişkisini de biliyorsun. Kişi özgürlüğü sosyalizmin en önemli ve en büyük özelliğidir. Ancak sizin gibilerin terörist tutumu onu bir cezaya bir belaya dönüştürüyor. Bu şekilde insanları korkutup sosyalizmden soğutuyorsunuz. Düşünceleri karıştırıp korku ortamı yaratıyor, üretkenliği yok edip, güveni, istikrarı ve her üretken kişide olması gereken kişisel arzuları ortadan kaldırıyorsunuz. Anlıyorsun değil mi, kardeşim? Bütün dünyadaki sosyalist tecrübeler, özgürlüğe saygısızlığın sosyalist ilerlemeyi yavaşlattığını gösteriyor. Siz sosyalist ilerlemenin düşmanısınız. Sadece kendi menfaatlerinizi istiyor ve polis kuvvetiyle kendi saygınlığınızı ve menfaatinizi korumak istiyorsunuz. Bu barbarlıktır. İnsanlarla nasıl konuşup yüzlerine nasıl güleceğini bildiğin için sen kendini sosyalist mi sanıyorsun?

Hayır hocam... Hayır... Hayır... Sayın sosyalist lider, özgürlüğün sosyalizmin özü olduğunu bilmen lazım. Özgürlük sizin gibi yeni sınıfı elbette korkutuyor. Çünkü özgürlük, fırsatçıları, sosyalizm ve özgürlük düşmanlarını gün yüzüne çıkarıyor.

Elbette sizin gibi menfaat düşkünleri bir tartışma ortamında işçiyle, çiftçiyle ya da kültürlü fakir insanlarla karşılaşmak istemiyor.

Yaptığınız en kolay şey suçlayıp, hürriyete el koymak. Lanet olsun size."[374]

Şarkâvî'nin düşünce dünyasından bahsederken sosyalist olduğuyla ilgili ithamlara ilerlemeci dünya görüşüne sahip olduğu ve adının önüne, tarafını belli eden

[373] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 199.
[374] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 201.

bir ifadenin getirilmesinden hoşlanmadığı şeklinde cevap verdiğini söylemiştik. Onun sosyalizmi savunan yukarıdaki ifadeleri bu sözleriyle çelişiyor gibi gözükse de sosyalizmin siyasî kadrolarında aktif olarak çalışmadığı halde bir dünya görüşü olarak kendine yakın bulduğu bu düşünce sistemini, sonraları İslâm ile harmanladığı gerçeğini değiştirmez. Sosyalist düşünce sisteminin Şarkâvî'yi heyecanlandırdığı açıktır ancak ilk başlarda desteklediği 1952 Devrim'ini, uygulamadaki hataları sebebiyle sonra eleştirmiş ve belki de bu süreç onu saf İslâmî değerlere yaklaştırmıştır.

Avukat Berâ'nın tavrı karşısında şaşıran anlatıcı-yazar Kahire'de tutukluların salıverilmesi için çalışmalarına devam eder. Yolda emniyet müdürü arkadaşı Fermâvî ile karşılaşır. Ondan haksız yere tutuklanan köylülerin serbest bırakılmasını ister. Sosyalist kadrolarda çıkarcı yöneticilere rağmen milliyetçi gençler de vardır, yapılan yanlışlık anlaşılır ve köylüler bir gün sonra serbest bırakılır.

Daha önceki iktidarlarda olduğu gibi hapishanede tutuklulara eziyet edilmiştir. Anlatıcı yazarın Abdulmaksûd'a hitaben cümleleri, Şarkâvî'nin diğer üç romanında sorduğu "insan bunu kendi insanına nasıl yapar" sorusunu ihtiva eder. Şarkâvî tekrar ettiği bu soruyla farkındalık yaratmak niyetindedir:

> *"Sen öğretmen okulunda öğrenciyken İngilizlerin çekilmesi için slogan atıp kurşunlara başkaldırıyor, kendinden emin bir şekilde karşılarında duruyordun. Seninle birlikte kaç öğrenciyi hapsettiler. İngilizler vatan düşmanıdır fakat onlar bu vatanın çocuklarının sana yaptığını yapmadılar. Sosyalizm adı altında sosyalizmi parçalıyor, hayatın değerlerini ayaklar altına alıyorlar."*[375]

Roman toplumcu gerçekçi romanların bir özelliği olarak mutlu sonla biter. Emniyet müdürünün de desteğiyle köyde sosyalist birlik ve kooperatif birliği seçimleri yenilenir. Rızık Bey ve yandaşları görevden uzaklaştırılır. Böylece köye adalet hâkim olur.

Şarkâvî'nin dört romanında, Mısır siyasî tarihinin farklı dönemlerine yaptığı eleştirilerinde ortak noktanın köylünün hak arama mücadelesi olduğunu gördük. 1952

[375] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 264-265.

Devrimi ile kazanılan hak ve hürrüyetler, başarının ne derece büyük olduğunu göstermektedir. Bundan sonra yaşanan olumsuzluklar, başta olduğu gibi halkın mücadelesiyle aşılacaktır. Yine geleceğe karşı iyimserlik ve tarihten güç alarak onu en güzel şekilde inşa etme heyecanı dört romanında ortak duygusudur.

Romanlarda hamasi üslup dikkat çekmektedir. Zaman zaman gördüğümüz siyasî nutuklar, roman sanatı açısından farklı şekilde değerlendirilebilir ancak Şarkâvî'nin mesaj verme kaygısıyla bu şekilde davrandığı açıktır. Zaten kendisi de yazmadaki hedeflerinden birinin olaylar karşısında görüşünü ifade etmek olduğunu söyler.[376]

Romanlarının siyasî eleştiri zeminini ele aldığımız bu bölümde çıkarttığımız siyasî haritanın gölgesinde şekillenen sosyal hayatta da İngiltere'nin olumsuz etkisi büyüktür. Mısır'ın siyasî atmosferinin doğru anlaşılması Şarkâvî'nin Mısır sosyal hayatına yaptığı eleştirinin doğru anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu yüzden çalışmamızın ana bölümüne siyasî eleştiri ile başlamayı uygun bulduk. Şarkâvî'nin dinî hayata getirdiği eleştiriden sonra bu siyasî atmosferin toplumun bütün kurumlarında yarattığı etkiyi ele alarak konuya devam edeceğiz.

[376] 'Abdulganî, **a.g.e.**, s. 38.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ABDURRAHMÂN eş-ŞARKÂVÎ'NİN ROMANLARINDA SOSYAL ELEŞTİRİ

1. Din

Şarkâvî romanlarında kaderci ve gelenekçi din anlayışını temsil eden din adamlarıyla, onların öğretisinden nasiplenen, eylemsiz dua ile kabirlere tevessül ederek yardım isteyen halkı eleştirirken, Cemaleddin Afgâni, Abdûh ve Mehmet Akif eksenli düşünce halkasının bir parçası olduğu görülür. Romanlarında 1930'lu yıllarda Mısır'da siyasî bir örgüt olarak ortaya çıkan Hasan el-Bennâ'nın kurduğu Müslüman Kardeşler cemiyetinin adı geçmezken, zikrettiğimiz isimlerin savunduğu, geleneksellikle yenilikçiliğin karışımı olan ve akla İslâmcılık akımını getiren fikirleri dikkat çeker.

Mısır'da köylünün hayal ettiği toprak reformu, sosyal refah ve eşitlik Şarkâvî'nin romanlarının ana teması olmasına rağmen, onun İslâmiyet temelli sosyal reform ve sosyal sorumluluk çağrısı yapan el-Bennâ'nın fikirlerini[377] desteklemek yerine, aynı değerleri başka ideolojilerle özdeşleştirdiğini ve romanlarında sosyalizm çağrısı yaptığını görüyoruz.

Romanlarındaki, dini hurafelerden temizleme ve İslâm'ı ana kaynağına döndürme temelindeki fikirleri ise İslâmcılık akımının savunduğu görüşlerle örtüşmektedir.

1.1. Tevekkül

Şarkâvî'nin romanlarında görülen tarihten güç alarak geleceği inşa etme disiplininde eylem son derece büyük önem taşır. Romanlarındaki direniş paydası okuyucuya geleceğe güven duygusu verirken en fazla tenkit ettiği eylemsiz tevekkül anlayışı Akif'in şiirlerindeki temayla benzeşir.[378]

[377] Cleveland, **a.g.e.**, s. 225.
[378] Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 1988, s. 233-235.

"Şeyh Yûsuf ansızın, yüzü gözyaşlarıyla ıslanmış, kasları gerilmiş bir kadının kendisine: "Ya Şeyh Yûsuf, dün gece benden oğlumu alan hükümete gel de bir Yasin oku." dediğini duydu.

Şeyh Yûsuf kadının yüzüne baktı ve bir şey demedi. Yüzünde hiçbir ifade olmadan dükkânının önündeki yola gözerini dikmeye devam etti. Başka bir dünyaya bakıyor gibiydi. 1919 yılında o muhteşem günlerde asla İngilizler için Yasin suresini okumuyorlar durmadan çalışıyorlardı. O hızlı çalışma günlerinde insan, Yasin suresini okumayı düşünecek vakit bulamazdı. O günlerde köyü eylemleri ve sloganlarıyla dolduruyorlardı. Hayatın suskunluğunu hareketleriyle bozuyorlardı.

Kadına bağırıp onu azarlayacaktı fakat sesi dudaklarına sıkıştı. Üzgündü. Yalnızlık, zayıflık ve boşluk hissediyordu. Gür sesiyle: "Rabbimiz düzeltir. Rabbine git düzeltsin." dedi.

Fakat kadın gitmedi; önünde ağlamaya, burnunu, gözlerini siyah geniş kol yeniyne silmeye devam ediyordu. Yasin okuması için Şeyh Şinnâvî'yi bulamadığını söyledi. Ramazan Efendi'nin kabrini süpürmüş hükümetten ve oğlunu hükümetin kollarına atanlardan öç alması için Allah'a dua etmişti.

Ağlamaya devam ederek: "Ramazan Efendi'nin kabrine koymak için mum alacak param yok." dedi. Şeyh Yusûf'tan kendisine acıyıp, para almadan Yasin suresini okumasını ya da taze yumurta karşılığı dükkânından mum vermesini istedi.

Şeyh Yusûf'un içi karışık duygularla doluydu. Gözünü, boynu bükük, ağlayan kadınların hareketlendirdiği yola dikti.

Ezher 1919 yılında kapatıldığı yıldan beri, on dört yıldır köydeydi. Köye, Kahire ile İklim kasabası arasındaki demir yolu kapatıldıktan sonra Nil üzerinden yelkenli bir kayıkla dönmüştü.

O günlerde hayat daha canlı insanlar daha kendinden emin karısı da daha gençti…

Şeyh Yûsuf öfkesine hâkim olamayıp "Yeter kadın git!" diye bağırdı.

Döndü, titreyen sesinin boş bir evde yankılanır gibi kulaklarında çınladığını duyuyordu. Dudaklarını ısırıp mırıldanırken başını salladı: "Yasin Suresi! Ramazan Efendi'nin kabri! Şeyh Şinnâvî!"

Geçmiş günlerde, 1919 yılında, Şeyh Şinnâvî'nin kendisi de köy yollarında yanında elini savururken "Yaşasın Vatan!" diye bağırırdı. O zaman da beyaz sakallı ve dolgun beyaz yüzlüydü. O zamanlar da aynı hikâye ve hadisleri okurdu. Fakat o günlerde, bu hikâyelerle birlikte, layiha adı verilen anayasa için hıdive ve İngilizlere karşı mücadeleden duyduklarını da anlatırdı.

1919 yılında hiç kimse Şeyh Şinnâvî'den Yasin sûresini okumasını istemez, Seyyîd Ramazân'ın türbesine mum dikmeyi, düşünmezdi. O günlerde Muhammed Ebû Suveylim'den başka kimsenin aklına Seyyîd Ramazan'ın kabri gelmemişti. Ordudan salıverilip harpten dönmüştü… Köyün sahip olduğu bütün silahları Seyyîd Ramazân'ın kabrine koymayı önerdi. Kabirle ilgili aklına gelen tek şey buydu.

Fakat nerede şimdiki Ebû Suveylim, nerede o günkü…"[379]

el-Ard romanında, anlatıcı yazarın babası, köylünün istimlak edilen arazisinden ürününü kaldırmasına fırsat tanınmadan yol yapımına başlandığında, bu durumun mağdurlarından biri olan Muhammed Ebû Suveylim'e elini çabuk tutup işçiler tarlaya girmeden ürününü kurtarmasını önerir. Ebû Suveylim'in hemen harekete geçmesi anlatıcı yazarı şaşırtmıştır. Şarkâvî onun cümleleriyle okullarda öğretilmeye çalışılan tevekkül anlayışını tenkit eder.

[379] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 286-289.

"Babam, Ebû Suveylim'e adamlar pamuğu çiğnemeden toplayabildiği kadarını toplayıp ürünü kurtarmasını önerdi.

Bu fikir Ebû Suveylim'in hoşuna gitti. Düşünmeden kabul etti. Kessâb amcadan pamuk toplamaya yardım edecek kişiler bulması için yardım istedi.

Ben, okulda öğretmenlerin yaptığı gibi, kafasını kaşıyıp uygulamadan önce bu yeni fikri ölçüp biçmemesine şaşırırken Ebû Suveylim arabadan indi. Öğretmenlerimiz bize acele etmememizi acelede pişmanlık, sakinlikte ise kurtuluş olduğunu öğretmişlerdi. Yol yapımı sırasında pamuğunun helak olması onun kaderiyken nasıl kaderine razı olmazdı? Din ve terbiye dersinde bize öğrettiklerini düşünmeye başladım. Kanaat bitmeyen hazinedir, diyordu."[380]

1.2. Dinde Tecdid

Şarkâvî, *el-Ard* ve *el-Fellâh* romanlarında imam karakterini sorgularken İslâm'ı asrın ihtiyaçlarına göre yorumlamanın önemine işaret eder. *el-Ard* romanındaki Şeyh Şinnâvî ile *el-Fellâh* romanındaki Şeyh Tûlbâ sisteme entegre olmuş, kendi menfaatinden başka bir şey düşünmeyen, evlerde ve büyük zatların sevgi ve merhametini kazanmak için tertip edilen mevlitlerde Kur'an okuyarak geçimini kazanan, o dönemlerde sorgulanmaya başlanmış İslâm'da tecdit ruhundan[381] uzak iki din adamıdır.

Şarkâvî'nin *el-Fellâh* romanındaki imam karakteri Şeyh Tûlbâ, cuma hutbesinde eski kitaplardan faydalanarak vaaz ederken, zaman zaman camide onun yerine minbere çıkan köy öğretmeni Abdulmaksûd'u yeni bir İslâm icat etmekle suçlar.

[380] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 491.
[381] İslâmcılara göre bu anlayış: "İslâmî itikat, ahlâk, içtimaiyât ve siyaset sistemini daima zaman ve muhitin ihtiyacına en muvafık bir surette tefsir ve bunlara uymaktır." Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **İslâmcılık Cereyanı**, İstanbul, 1992, s. 12.

"Bey" lakabı kaldırılmasına rağmen, eski bir toprak ağası olan Rızık, kendisine bey diye hitap etmediği için Sâlim'i ağaca bağlayıp kırbaçlar. Bunun üzerine Abdulmaksûd cuma hutbesinde, Hz. Aişe'den (r.a.) rivayet edilen bir hadisi konu edinir. Hadise göre Hz. Osman, Medine Mescidi'nin yapımı sırasında kendisinden mescidin inşasında çalışmasını isteyenlere karşı çıkarak onları azarlamıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ammâr b. Yâsir'e kötü söz söyleyen Hz. Osman'ın Ammâr'dan özür dilemesini ister.[382]

Şeyh Tûlbâ vaazda zikrettiği bu hadis için Abdulmaksûd'a kızar:

"Hz. Aişe'den (r.a.) bir hadis söyledin. Bunu neden söyledin? Sonra Hz. Aişe'den (r.a.) söylediğin bu hadis belki uydurma. Kimden duydun? Kardeşim, bize yeni bir İslâm mı öğretiyorsun? Efendimiz Mustava (S.A.V.), Ammâr b. Yâsir'e kötü söz söyledi, diye Hz. Osman'a (r.a.) neden gücensin? Neden ondan özür dilemesini ve onun gibi çalışmasını istesin? Hz. Osman (r.a.), Peygamber'in damadı, Kureyş'in ileri geleni ve zenginlerindenken ona böyle muamele edip sahabenin fakirlerinden olan Ammâr b. Yâsir gibi çalışmasını istesin?

Abdulmaksûd şu cevabı verdi: "Evet, Medine Mescidi'ni inşa ederlerken Osman b. Affân çalışmayı reddetti ve kendisinden çalışmasını isteyen bazı fakir sahabelere kötü söz söyledi. Aleyhissalatu

[382] *Tarihu'l-Hamîs fî Ehvâli Enfesi'n-Nefîs* adlı eserde bu olay şu şekilde geçmektedir: "Ali b. Ebî Tâlib, mescidin yapımı sırasında temizliğine son derece dikkat eden Osman b. Affân'ı tuğla taşırken kirlenen elbisesini silkerken görünce mescid inşa eden kişinin faziletiyle ilgili bir şiir okur. Bu şiirin kimin hakkında söylendiğini bilmeyen Ammâr b. Yâsir, aynı kafiyede şiir okumaya başlar. Bunu duyan Osman b. Affân, Ammâr'a şiir okumayı bırakmazsa kendisinin buna engel olacağını söyler. Ümmü Seleme'nin evinin gölgesinde oturan Peygamber (s.a.v.) Osman'ın bu sözüne kızar ve: "Ammâr b. Yâsir benim bir parçamdır, kim ona zarar verirse bana zarar vermiş olur." der. Sahabeler, Ammâr'a: "Peygamber (s.a.v.) senin yüzünden bize kızdı. Bu konuda ayet nâzil olmasından korkuyoruz." diye serzenişte bulunurlar. Bunun üzerine Ammâr b. Yâsir, Peygamber'e giderek: "Ya Rasullah, ashabına ne oluyor, üzerime fazla tuğla yükleyip nemi öldürmek istiyorlar!" diye şikâyet eder. Hz. Peygamber, Ammâr b. Yâsir'in elinden tutarak mescidin etrafında dolanır ve ona: "Seni ashabım değil ancak azgın bir topluluk öldürür!" diye cevap verir. Hüseyin b. Muhammed b. Hasan Diyarbekrî, **Tarihu'l-Hamîs fî Ehvâli Enfesi'n-Nefis**, C: 1, Beyrut, Dâru's-Sadır, 1991, s. 345. Bu konu hakkında bkz. Abdulmelik b. Hişam b. Eyyûb el-Hamîri el-Mâfirî Ebu Muhammed Cemaleddin, **Siyretu Ibn Hişâm**, C: 1, Tahkik: Mustafâ es-Sekâ, Ibrahîm el-Ebyârî, Abdulhafız eş-Şibî, Kahire, Mektebetu ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evladuhu, 1955, s. 497.

vesselam fakir sahabeleri küçük gördüğü için kızdı ve onlardan özür dilemesini istedi."[383]

Şarkâvî geleneksel usulde vaaz eden köy imamı Şeyh Tûlbâ'yı eleştirirken, Kur'an'ı zamanın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yorumlayan öğretmen Abdulmaksûd'u bu davranışından ötürü takdir eder. Kur'an'ı hayatın dinamiği yapmak fikrini destekleyen bir başka örnekte Reyyân'dır.

Abdulmaksûd uzun süredir tutuklu olduğu için kendi usulünde vaaza devam eden Şeyh Tûlbâ, evde unuttuğu kitapları getirmesi için cemaat içinde yaşlı birini ararken (yaşlı, çünkü Şeyh Tûlbâ'nın evine gittiğinde kızı Tefîde ile muhatap olacaktır) Reyyân adında 30 yaşlarında bir genç kalkar ve şöyle der:

"Şeyh Tûlbâ Amca, sen dinlen. Cuma hutbesini ben okuyacağım. Köylü uzun zamandır cumada faklı bir şekilde vaaz edilmesine alıştı! Bu eski geleneksel vaazların faydası yok. Madem Abdulmaksûd şu ana kadar gelmedi, onun yerine ben vaaz ederim. Bize dinlettiğin o eski şeyler yeter artık."

Reyyân hutbeye çıkar ve: "*Şüphe yok ki şu, benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz dişi koyunu vardır. Benim ise bir dişi koyunum var." Öyle iken: "Onu bana bırak." dedi ve beni konuşmada mağlup etti."* Ayetini[384] okuyunca, cemaat aralarında aynı Rızık Bey gibi: *"Dünya kadar arazisi varken Sâlim'in ıslah arazisinden aldığı toprağa da sahip çıkmak istedi."* diye fısıldaşır.

Cemaatin arasında bulunan Rızık Bey ile devlet görevlisi olduğunu iddia eden İsmail Bey, bundan rahatsız olmuştur.

Reyyân, Peygamber'in Medine'de lanetlediği azgın topluluktan bahsetmeye başlar:

[383] eş-Şarkâvî, **a.g.e.**, s. 97.
[384] Sad Suresi, 23. Ayet.

"Böyle bir topluluk hala sosyalist yönetimin gölgesinde yaşamaya devam ediyor. Öyle bir topluluk ki sadece başkasını sömürmüyor, üstelik malını, şerefini aldığı gibi bütün ilişkilerini de egemenliği altına alıyor."

Tam o anda şehirden gelen adam kendisini yılan sokmuş gibi ayağa kalkar ve: *"Seni böyle konuşmaktan men ediyorum. Sen sosyalist sisteme saldırıyorsun. Sonra senin imamlık yapman caiz değil ki, sen burada bulunanlarda küçüksün, evli değilsin. Senin vaaz etmen haram!"* der.

Cemaat karışır. Şeyh Tûlbâ, Reyyân'a susması için işaret ederken cemaat kendi arasında konuşup gülmeye başlar. Bu durum karşısında şehirden gelen adam öfkeyle bağırır:

"Burası cami… Dans yeri, kahkaha yeri değil. Nerde camilerin mahremiyeti? Bu dine, camilerin kutsallığına düşmanlıktır…"

"Reyyân: "Beyefendi sen dans kulüplerini Mısır'dan bilirsin. Biz Allah'ın evlerinden birinde camideyiz ve cami sadece ibadet yeri değildir. Camiler daima durum değerlendirmesi yapılan ilmî ve ümmeti ilgilendiren konuların tartışıldığı yerler olmuştur. İnsanın özgürlüğü de buna dâhil… Ne oldu yoksa sosyalist birliği komite toplantısını iptal ettiğin gibi bunu da mı yasaklayacaksın?"[385]

1.3. Tevessül

Sözlükte "bir aracı vasıtasıyla maddî veya manevî derecesi yüksek birine yaklaşmayı arzu etmek; iyi amellerle Allah'a yaklaşmayı ummak" anlamındaki "vesl" kökünden türeyen tevessül, bir Müslümanın işlediği sâlih amelleri, Hz. Peygamber'i yahut velileri vesile yaparak Allah'a yakın olmaya çalışmasını ifade eder.[386]

Peygamberler, veliler ve sâlih kullarla ölümlerinden sonra tevessülde bulunmayı câiz görenlerle Selef âlimleri arasında önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Eşâriyye, Mâtürîdiyye ve Sûfiyye'ye mensup âlimlere göre ölümlerinden sonra da

[385] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 231-234.
[386] Yusuf Şevki Yavuz, "Tevessül", **DİA**, C: 41, İstanbul, 2012, s. 6

Allah'ın iyi kullarıyla tevessül edilebilir. Çünkü tevessülle elde edilen sonucu yaratan Allah'tır ve sâlih kulun diri veya ölü olması durumu değiştirmez. İbn Teymiyye'den itibaren bu tevessülü câiz kabul etmeyen Selef âlimlerine göre tarihte putperestlik ölen sâlih kişilerden yardım dilemekle başlamıştır. Önce ölülerden Allah'a aracı olmaları istenmiş, ardından sâlihlerin putları yapılarak bunlara tapılmıştır. İslâm dininde ölüye hitap ederek ondan dua isteme şeklinde bir uygulama mevcut değildir.[387]

Şarkâvî'nin romanlarından Mısır köylerinde ölülere tevessül etmenin ve Şeyh Şâbân, Şeyh Mesûd adındaki büyükler için mevlit okutmanın bir gelenek olduğunu anlıyoruz.

el-Fellâh romanında anlatıcı yazar devlet görevlisi olduğunu iddia eden ancak, kimliğini herkesden gizleyen adamı soruşturmak için Kahire'ye giderken, köy halkı ona Allah dostlarını ziyaret etmeden hiç bir şey yapmamasını öğütler.

> *"Köy halkı bana ehl-i beyti ziyaret etmeden kimsenin kapısını çalmamamı, onları Allah'a dua ederken vesile edinmemi söyledi. Bana, bizim için dua et ve onlara Fatiha oku dediler:*
>
> *Senden; Allah'ın kederimizi giderip, kâfirleri yok etmesi için dua etmeni istiyoruz. Hüseyin'in kabrinde uzun müddet kal. Cennet halkı gençlerinin efendisini, Allah'ın bize haksızlık yapanlardan intikam alması ve uzun süredir hapiste olan adamları köye döndürmesi için aracı edin. Ona de ki: "Ey Hüseyin, muhakkak ki o Allah'ın nimetlerini inkâr etmeyen inançlı bir köydür. Neden Allah onlara korku ve açlık acısını tattırıyor. Allah köyü yemeğe ve suya doyursun, ona cesaret ve güvenlik versin. Öfkesini üzerlerinden kaldırsın." Hüseyin'in makamında dua et Allah bize iyi yöneticiler versin, kötü yöneticileri uzaklaştırsın. Mazlum şehitlerin hürmetine zalimlerden öç alsın.*

[387] Yusuf Şevki Yavuz, "Tevessül", **DİA**, C: 41, İstanbul, 2012, s. 7-8

Ama önce kadınların en temizi Seyyîde Zeyneb'in makamına git. Ona adamlar hapisten çıkarsa 100 mum, Allah köylünün zalimlerden öcünü alırsa 100 mum daha yakmayı ada.

Ehl-i beytin ziyaretini tamamlayınca Sultan el-Hanefî'ye git. Sakın ola ona giderken bir şeye binme, yürüyerek git. O bir şeye binerek gelenleri sevmez. O fakirlerin dostudur.

Akşam namazını kabrin önünde kıl ve ona köylü adına şikâyette bulun. Ona her şeyi anlat. Sanki canlı biriyle konuşuyormuş gibi sesini yükselt ve şikâyetini söyle. Neden köyümüzdeki fakirleri ihmal ediyorsun, diye ona kız. Medet ya imam… Medet ya Sit (Hanımefendi)… Medet ya Sultan Hanefî, medet… Ey önünde Mısır sultan ve emirlerini titretenler, hakkı ehline verip öfkesinden korkulanlar.

Sakın unutma el-Hanefi'ye yürüyerek git…

Bu üç kişiyi ziyareti bitirince vakit geçirmeden Allah dostlarından birinin kabrine git.

Mısır'ı onlar koruyor. Zayıfların koruyucusu, Müslümanların arkadaşı, Azîz Therez'i unutma. Ona da adak ada."[388]

Anlatıcı yazar bütün bu tavsiyelere, hala kulağında çınlayan yalvarmalara rağmen, Allah dostlarını ziyarete değil gazetelere ve bir zamanlar köylünün sesini duyuracağına itimat ettiği ve yapacakları yayınlarla yeniden köylünün güvenini kazanacağını düşündüğü insanlara gider.

Allah dostlarının sevgisini kazanmanın bir yolu da onlar için mevlit okutmaktır. *el-Fellâh* romanında Şeyh Tûlbâ tutuklanan adamların salıverilmesi için köy halkına mevlit okutmalarını tavsiye ederken, *el-Ard* romanında köyün imamı Şeyh Şinnâvî köyün başına gelen bütün belalardan ne zamandır mevlit okutmadıkları için köylüleri

[388] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 240-242.

sorumlu tutar. Köy imamlarının mevlit okumaya bu kadar istekli olmalarının sebebi mevlitlerden kazandıkları paradır.

> *"Şeyh Tûlbâ o sabah köyden kaybolan adamların özlemiyle evinden çıktı. Köylülere adamların kaybolması efendimiz Mesûd'un öfkesinin delili, diyordu: "Köy mevlit okumaktan vazgeçtiğinden beri o öfkeli, Allah dostları da buna kızgın. O yüzden eğer adamlar bugün dönecek olursa bu yıl mevlit okutmak için adakta bulunun."*
>
> *Köyde bazıları Mesûd Efendi neden bize kızsın, bize kızan Mesûd Efendi değil, tam tersi şehirden gelen o kim olduğu belli olmayan adam, dediler. Yıllardır mevlit okutmuyoruz ama bize kızmadı. Köyün başına hiçbir sıkıntı gelmedi. Aksine her şey yolundaydı. Mesûd Efendimizi, yaptığımız iyilikler ve yardımlar köyün ona okuttuğu mevlitle yabancı adamlara para harcamasından daha fazla razı ediyor.*
>
> *Kadınlar, Mesûd Efendi'nin makamına girdi. Sinirli ve sıkıntılı bir halde etrafa el sürüp yeşil örtüye asıldılar. Hıçkırık sesleri yükseliyordu. Gözyaşlarını bastıran boğuk çığlıklar yükseldi. Rüyada görüldüğü gibi eğer adamlar bugün hapisten çıkacak olursa her biri o gün insanların içmesi için su dolduracaktı."*[389]

Şarkâvî'nin *el-Ard* romanında bu geleneği sorguladığını görüyoruz. Köyde kötü yola düşmüş kimsesiz bir kız olan Hadrâ'nın kaza ile ölümünün ardından, cenazesinin nereye gömüleceği ve cenaze merasimi ile ilgili konuşmada, Abdulhâdî, Mısır'da meyhane işleten kız kardeşinden bahseder. Kız kardeşi Zembe'nin Özbekiye bahçesinin arkasında bir meyhanesi vardır. Köyden ayrıldıktan sonra ismini İhsan Hanım olarak değiştirmiş, makyaj yapmaya ve altın bilezik takmaya başlamıştır. Köye ayrıldığından beri bir kez 5 yıl önce gelen İhsan Hanım, Allah için gece tertip edip, kurban keser ve fakirlere dağıtır. Abdulhâdî alaycı bir üslupla ölülerin ruhuna okuması için Şeyh Şinnâvîye 2 cüneyh verdiğini, Şeyh Şinnâvi'nin de meyhaneden gelen rızkının bollaşması için ona dua ettiğini söyler.

[389] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 216.

Abdulhâdî sözünü bitirir bitirmez Şeyh Şinnâvî: *"İhsan Hanım, Hadrâ gibi değil!"* diye bağırır: *"Allah onu affetsin çünkü o Allah için gece düzenleyip peygambere mevlit okuttu ve camiye bağışta bulundu."* Şeyh Şinnâvî onun gibi olup da cennete giren kadınları anlatmaya çalışırken Abdulhâdî gülerek sözünü keser*: "Anlaşıldı, koluna altın bilezik takıp mevlit okutup fakirlere ve camiye tasadduk edince cennete giriyor. Senin akraban olmasının bir sakıncası da yok. Yani eğer Hadrâ Mısır'a gidip kardeşi gibi Mısırlı erkeklerle dolaşsaydı o da cennete girecekti. Fakat köyde kalınca kötü kadın oldu?"*[390]

el-Fellâh adlı romanda Cuma hutbeleriyle birlikte değişen bir şey de mevlit okuma geleneğidir. Abdulazîz uzun zamandan beri köye gelmeyen anlatıcı yazara bu geleneğin nasıl değiştiğini anlatır:

> *"Şeyh Tûlbâ ev halkı için biraz Kur'an okur ve nasibini alıp çıkar. Eskiden biliyorsun mevlit, mevâl, dinî şarkılar vardı, dans vardı. Artık böyle şeyler yok. O zamanlarda para mevlitlere harcanırdı. Şimdi komite para toplayıp bu parayla elbise alıp fakirlere dağıtıyor. Bu daha iyi değil mi? Bu Allah'ın rızasına daha uygun ve Efendimiz Mesûd'u da daha çok memnun eder. Boş işlerle uğraşmaktansa faydalı işler yapıyoruz. Muhtaçlara yardım ediyoruz."*
>
> *"Şey Tûlbâ bu durumdan memnun mu?"*
>
> *"Memnun? Ona göre bütün köylü kâfir. Eskiden olduğu gibi olsun istiyor. Tören yerinde mevlit okunup, insanlara kahvaltı ya da akşam yemeği ikram edilsin istiyor. Ona göre köy kâfir oldu, kimse onu sormuyor."*[391]

Mısır sosyal hayatında oldukça önemli bir yer tutan tevessül anlayışı başta olmak üzere kader ve İslâm'da tecdit kavramı, fikriyatını yazarken de ifade ettiğimiz gibi onun İslâm inancını doğru değerler üzerine oturtma gayretiyle sorguladığı kavramlardır. Bu çalışmada Şarkâvî'nin romanları aracılığıyla ortaya çıkan Mısır

[390] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 270-271.
[391] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 28

halkının inanç profilinin, yapılacak müstakil bir çalışmayla değerlendirilmesi, ülkeler bazında İslâm'ın yorumlanışı hakkında bize fikir verecektir.

2. Sosyal Hayat

Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin *el-Ard*'da 1932-1933 yılları arası, e*ş-Şevâriu'l-Hâlfiyye*'da 1935 yılı sonu, *Kulûb Hâliye*'da 1944-1948 yılları arası ve *el-Fellâh*'da 1960'lı yılları konu edindiği toplumcu gerçekçi dört romanında Mısır köy ve şehir hayatının yaklaşık 30 yılına ışık tuttuğunu görüyoruz.

Romanların kapsadığı bu otuz yılın sosyal alanda sınırları keskin değişiklikler meydana getirmek için yeterli olmadığı düşünülse de, özellikle savaş yılları başta olmak üzere, İngiltere ile yakın temas halinde olan Mısır'da değişim rüzgârlarının kuvvetli estiği bir gerçektir. 1936 ve 1952'deki devrimlerle özgürlük yolunda atılan adımlar neticesinde elde edilen haklar, toplumu sosyal açıdan şekillendirirken bu durum, eğitim ve kadın konusu başta olmak üzere, Şarkâvî'nin romanlarındaki toplum görüntüsüne yansımıştır. 1932 yılını konu edindiği *el-Ard* romanıyla 1960'lı yılları konu edindiği *el- Fellâh* romanı arasında köylünün yaşantısındaki fark oldukça barizdir.

Aynı şekilde köyü dekor olarak seçtiği üç romanıyla, Kahire'de bir mahalle hayatını anlattığı *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanı arasında, kadın, aile, eğitim, fakirlik gibi sosyal eleştiri zeminlerinde de farklılık göze çarpar.

İngiliz askerleriyle iletişimin daha bariz yaşandığı Kahire'de ahlâkî açıdan dejenerasyon daha barizken köyde daha muhafazakar bir hayat hâkimdir. Şarkâvî'nin toprak reformundan önce yazdığı *el-Ard* ve *Kulûb Hâliye* romanlarında fakirlik köy halkının ahlâkî yapısına tesir eden önemli olgudur. Romanlar arasındaki bir fark da eğitim konusundadır. 1932-33 yılları arasını konu edindiği *el-Ard* romanında eğitimden söz edilmezken 1960 yılları konu edindiği *el-Fellâh* romanında okuma yazma oranının yükseldiği, kadınların siyasî hayatın içinde yer aldığı görülür.

Kadın olgusu yazarın romanlarında oldukça önemli bir yer tutar. O, siyasî atmosferin hâkim olduğu romanlarını, roman karakterlerinin aşklarıyla yumuşatmıştır.

Karakterlerin fıtrî duyguları, doğal mecralarında seyrettiği için romanlarında gerçek hayatın nabzını tutuyor gibidir.

Bu bölümde otuz yıllık dilimde Şarkâvî'nin kalemine takılan, hayatın değişik alanlarındaki eleştiri zeminine yer vermek istiyoruz.

2.1. Şarkâvî'nin Romanları Çerçevesinde Halkın Ekonomik Şartları

2.1.1. Fakirlik

Tezimizin giriş bölümünde ifade ettiğimiz Mısır'ın feodal yapısı ve istikrarsız yönetim şeklinden kaynaklanan ekonomik sıkıntılar, Şarkâvî'nin romanlarında daha çok kırsal kesimde mercek altına alınmıştır. Kahire'de geçen *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında fakirlik sınırı daha iyi bir hayat tarzı olarak karşımıza çıkarken, köyde insanlar açlıkla yüz yüzedir. Büyük çoğunluğu toprak ağalarının elinde olan arazilerden kalan küçük miktardaki toprağa sahip olan köylü, vergi yükü altında ezilip toprağını tefeciye kaptırma tehlikesiyle karşı karşıyayken, hiç toprağı olmayanlar da ağaların arazisinde işçi olarak çalışır. Mısır ekmeğiyle karnını doyuran, evin diğer ihtiyaçları için ümidini pamuğa bağlamış olan köylü, daima azla kanaat etmek zorundadır.

*Ş*arkâvî, e*l-Ard* romanının başında, Kahire'de öğrenci olup tatilini geçirmek için köye gelen anlatıcı yazarın dilinden Mısır halkının ekonomik sıkıntısını tasvir eder.

> *"Köyümü iyi tanıyorum.*
>
> *20 yıldan beri devam eden bu zor yıllardaki özel durumunu biliyorum. İş aramak için şehre gitmek zorunda kalan genç kız ve delikanlılar sıfırı tüketmiş ve durumları eskisinden daha kötü olarak döndüler. Bir kısmı da, uzun yıllar şehirde yaşadıktan sonra çamur tarlalarında ekmeklerini aramak için geri geldiler.*
>
> *Köyümü iyi tanıyorum.*

Yiyecek yüzünden hiç bitmeyen mücadelenin alevlendiği bu zor senelerde köyüm hiçbir şey yapamaz, hiçbir şeyle uğraşamaz olmuştu.

Biliyorum ki köyde araziye sahip nadir birkaç kişi, toprağa uygulanan vergiyle, hükümetin malını talep eden ve devamlı haczetmekle tehdit eden hükümet memurlarıyla uğraşıyordu. Gün boyu çalışacakları tarla aramak zorunda olan delikanlı ve adamları, toprak sahibinin elinden toprağının alınması veya alınmaması ilgilendirmezdi.

Gerçekte onlar vergi memurunun, yanında silahlı bir koruma ile köydeki bir arazi sahibinin evine girdiğini gördüklerinde kahkahalarını gizlemeye çalışırlardı."[392]

"Babamdan krizin bütün insanları sarstığını duyuyordum. Pamuk yok pahasına satılıyor, çiftçiler tefecilerin eline düşüyordu. Hükümet, vergi adı altında, arazisi olan çiftçilerin mallarını haczediyordu. Haciz olmuş tarlasından buğdayını harmandayken satanlar kendi mallarını satmış olsalar bile hapsediliyordu.

Okuldayken çoğu öğrencinin yırtık ayakkabılarıyla okula geldiğini biliyordum. Mahmûdiye okulundan arkadaşlarımın deliği gözükmesin diye çoraplarını ayakkabılarının içine kıvırdıklarını görüyordum. Bazıları pantolonlarındaki yırtık gözükmesin diye hızla yürürdü. Babam her sene başı ağabeylerimin takım elbiselerini benim için onarırdı. Artık hiçbir öğrenci öğretim yılı başında ya da bayramlarda yeni elbise giymiyordu."[393]

el-Ard romanında anlatıcı yazar kapısı açık evlerin önünden geçerken, köyün güzel kızı Vasîfe'den annesinin ekmek yapmak için ambardan Mısır getirmesini istediğini duyar. Sulama sorunu yüzünden zaten tarlada hasadı zarar gören aile bir de yol yapımı için tarlası istimlak edildiğinden zor durumdadır. Vasîfe ambardan gözleri

[392] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 6-7.
[393] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 48.

yaşla parlayarak çıkar.*"Kavrulacak hiç mısır yok anne!"* diye cevap verir. Bu olay karşısında anlatıcı yazarın aklına babasının sözleri gelmiştir:

> *"İçim parçalandı. Gözlerimi kapatınca hayalimde annesinin solgun yüzü canlandı. Aklıma, dün kardeşlerimden birinin takım elbisesini benim için onarmayı teklif eden babamı reddedip, ağlayarak yeni bir takım elbise istediğimde babamın bana söyledikleri geldi.*
>
> *Babam bana şaşkın bakarken: "Oğlum, yiyecek ekmek bulamıyoruz. Yeni elbise de ne? İnsanlar ekmek peşinde koşuyor." dedi."*[394]

İkinci Dünya savaşı yıllarında ağır ekonomik yük altında ezilen köylü bir yandan da savaşın getirdiği ticarî fırsatları değerlendirme gayreti içindedir. Mahmûd Bey'in kızına ilgi duyan anlatıcı yazar, sık sık Mahmûd Bey'i ziyarete gittiği günlerde konuşulan tek konu olan saman ticaretinde kendisine ortak arayan Mahmûd Bey, anlatıcı yazardan babasını bu ortaklığa ikna etmesini ister. Ancak köylünün ticarete yatıracak parası yoktur.

> *"Halimiz ortada! Sen babamın, kardeşim Mustafa'nın bu yıl ilkokula gitmemesine karar verdiğini bilmiyorsun Mahmûd Efendi! Kardeşimle babamın sırrını sana söylememeliyim. Kefir halkından kimse annemin kolunda doğduğum günden beri görmeye alıştığım altın bileziklerini sattığını bilmiyor. Sattı çünkü babam gübre parası bulamadı."*[395]

2.1.2. Ekonomik Şartların Halkın Ahlâkî Tutumuna Tesiri

Şarkâvî romanlarında, farkirliğin insanların ahlâkî ve vicdanî tutumlara tesirini de örneklendirir. Ne tarlası ne de çalışacak bir işi olmayan köylünün, karnını doyurmak için tarladan olmamış mısır koçanını çalması, kızların fakirlik yüzünden kötü yola düşmesi ya da insanların menfaati sebebiyle savunduğu değerlerden vazgeçmesi,

[394] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 447.
[395] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 97.

Şarkâvî'nin romanlarındaki fakirliğin ahlakî tutumlara tesirini gösteren fotoğraf karlerinden biridir.

el-Ard romanında bakkal Yusûf, 1919 Devrimi'nde İngilizlere karşı mücadele etmiş milliyetçi bir karakterdir. Köyde muhtarın komplolarına karşı bilinçli tavırlarıyla dikkat çeker. Başlangıçta köyde ziraî yolun yapımı için tarlaların istimlak edilmesine karşı çıkarken, zamanla, yol yapımında çalışan işçilerin bakkaldan alışveriş etmesi hoşuna gitmeye başlar. Anlatıcı yazar, fakirliğin köyün ahlâkî tutumunda nasıl etkili olduğunu aşağıdaki cümleleriyle ifade etmiştir:

> *"Köye yol açmak için gelen işçiler Şeyh Yusûf'tan alışveriş yapıp da para kazanmaya başlayınca, daha önce onu endişelendiren bu konu, menfaat kapısı oldu. Hatta Abdulhâdî ile tartışırken ona: "Yolun geçtiği bölgede tarlan olmadığı halde neden bu kadar sinirleniyorsun?" diye sordu. Fakirlik insanların hassasiyetini yok ediyordu."*[396]

Fakirliğin köyde en çok korkutan yüzü, bu sebeple genç kızların kötü yola düşmesi ihtimalidir. *el-Ard* romanında, köyde kimsesi olmayan Hadrâ, para karşılığı köyün erkekleriyle tenha yerlerde buluşur:

> *"Yatsı namazından sonra bu saatte hiç kimse Hadrâ'nın izine bile rastlayamaz. İşlerinden kovulup kalan paralarıyla köye dönen, kendisi gibi kızlara ilgi duyan gençlerle meşguldür o şimdi. Köyde ancak kadınlara askıntılık yapan bu gençler ne yük taşıyabilir ne de balta tutabilirler."*[397]

> *"Hadrâ köyün gençlerine az bir para, hatta sıcak günlerde taze bir salatalık karşılığında kendini satıyordu. Muhammed Efendi ve Abdulhâdî ile kızların arasında ara buluculuk yapardı. Bununla birlikte fitnenin öldürmekten daha kötü olduğunu bilir, Muhammed Efendi ya da köyün diğer delikanlılarıyla kızlar arasında, arabuluculuğun gizli kalmasına son derece dikkat ederdi."*[398]

[396] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 495-496.
[397] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 263.
[398] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 119.

Köyün güzel kızı Vasîfe, şehirde evli olan kız kardeşi gibi bir hayata sahip olma arzusundadır. Köyde kendisini seven delikanlılara rağmen, ona arzuladığı hayatı verecek bir eş arar. Şehirden tatilini geçirmek için köye gelen anlatıcı yazar, Vasîfe'nin dikkatini çekmiştir. Kendisinden küçük olmasına rağmen anlatıcı yazara kur yapan Vasîfe, köy dışında bir yerde buluştuklarındaona sorular sorar:

> *"Beni şehirdeki kızlar hakkında soru yağmuruna tuttu. Ne yiyorlar? Erkeklere nasıl davranıyorlar? İçlerinde parfüm banyosu yapan var mı? Hepsinin parası var mı? Paralarını nereye koyuyorlar? Her gün bir berize[399] harcıyorlar mı? Köyde neredeyse şeyhu'l-beledin bir berizesi vardı. Kollarını üzerimden kaldırdı ve benden bütün bunlara cevap vermemi istedi. Cevap vermedim. Çünkü bütün bunlar hakkında bir şey bilmiyordum. Ağabeylerimden bütün dünyanın krizde olduğunu, Ameika'ya ve Japonya'ya atom bombası attıklarını ve insanların açlıktan öldüğünü öğrenmiştim.*
>
> *Babamdan krizin insanları sarstığın duyuyordum."*[400]

el-Ard romanında yol yapımı için toprağı istimlak edilen Vasîfe'nin babası Muhammed Ebû Suveylim, yol yapımında çalışan erkeklere para karşılığı su taşıyan kızların maruz kaldıkları çirkin muamele karşısında, kızı Vasîfe'nin de bu duruma düşmesinden korkar.

> *"Çiftçi bütün ümidini pamuğa bağlamıştı. Fakat işçiler düşünmeden fütursuzca pamuğu çiğniyorlardı. Mısır almak için eşeğini satmıştı ama pamuktan elde edeceği paraya da ihtiyacı vardı. Pamuğunu, pamuk alıcılarından birine herhangi bir fiyata satmayı bekliyordu. Zaten alıcılar yaz sonunda hep böyle yapardı. Bütün bir yıl boyunca pamuk ve mısır üzerine kurduğu hayallerine kavuşamazsa nasıl geçinirdi? İşçilerin pamuğu ayaklarıyla çiğnemesine izin verip de Vasîfe'nin diğer kızlar gibi yabancı erkeklere çirkin kelimelerle şarkı söylemesine, onların da onu çekiştirmesine göz mü yumacaktı! Kim*

[399] Berize: İpekli kumaş.
[400] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 48.

bilir... Belki de bir mısır tarlasında kaybolacak ve peşinden tarlaya bir, iki belki de üç adam girecekti. Muhammed Ebû Suveylim gözleriyle bunu yapan kızları görmüştü."[401]

"Muhammed Ebû Suveylim, pamuğunun gözlerinin önünde ziyan olup toprağa karıştığını gördüğünde aklını kaçıracağını sandı.

Vasîfe üzüntü dolu korkunç bir çığlık attı. Köyün kızları gölden su tenekelerini taşıyıp işçiler arasında dolaşırken iğrenç kelimelere gülüyorlardı. İçlerinden biri Vasîfe'ye sabredip aklını başına toplamasını, onlar gibi çalışırsa gün sonunda alacağı üç kuruşla, üç günde, bir kilo mısır alacağını söyledi."[402]

Kulûb Hâliye romanında genç kızlar, fakirlik nedeniyle bekâr İngiliz erkeklerin yanında çalışmak zorunda kalırlar. Mahcûb adında, köyden çalışmak için şehre göç etmiş bir köylü onlara aracılık etmektedir.

"Gerçekten kilo aldın Mahcûb Amca... İnce beyaz elbisenin içinde kırmızı yuvarlak yüzünle akraban Ebû Saîd'e benziyorsun. Köye baskınlardan kaçmak için mi yoksa Ümmü Saîd aracılığıyla yeni bir hizmetçi avlamak için mi gidiyorsun? Köylüler senin kızları İngilizlere pazarladığını söylüyor... Fakat... Sanmam... Kötü zandan Allah'a sığınırım. Bana ne bunlardan..."[403]

Mahmûd Bey'in yanında çalışan Sekîne'nin babası Atve uygunsuz davranışları sebebiyle işten çıkarıldığında, Mahcûb şehirde çalışması için ona aracı olur. Kızı Sekîne de aynı evde hizmetçi olarak çalışacaktır. Ancak Sekîne'nin nişanlısı Gânîm başta olmak üzere köylüler buna karşı çıkar. Mahmûd Bey'den rica ederek Atve'nin yeniden işe alınmasını sağlarlar.

[401] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 501.
[402] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 502.
[403] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 18.

Sekîne'nin babası Atve'ye, kızını Mısır'a götürmesinin doğru bir davranış olmadığı söylendiğinde verdiği cevap, Mısır'da arazisi olmayan fakir köylünün çaresizliğinin cevabıdır:

> *"Yeter, biraz beni düşün Şeyh Abduttevvâb... Her taraftan biri bağırıyor. Ya sabır... Biraz beni düşünün insanlar. Yapacak bir şey var mı? Söyle ne yapayım? Yanında çalıştığım Muhammed Efendi dün beni kovdu..."*[404]

> *"Bunda ne var... Ben ve kızım aynı konakta birlikte çalışacağız, birlikte yaşayacağız, gece gündüz gözüm üzerinde olacak ve her ay sonunda 4 cüneyh alacağız! Takım elbise giyen, diplomat olan ve bir hanımla evli Mahmûd Efendi gibi... 4 cüneyh aptal! Köyde bundan fazlasını alanı gördün mü? Bir sene sonra dönüp seni onunla evlendireceğim. Sonra tarlada bir yıl boyunca ter dökerek elde etmeye çalıştığım iki kuruşla geçineceğim."*[405]

> *"Gânim, Atve'nin omzunu tuttu ve öfkeden kudurmuş bir halde şiddetle sarstı: "Akraban Mahcûb Usta'nın Mısır'da kızları neden çalıştırdığını biliyor musun? Helâlî'nin kızını düşünmüyor musun? Ensâf'ı? Zeyneb'i? Ve diğerlerini... Ne aptal adamsın! Bir daha köye gelmesin diye Mahcûb Efendi'nin ayağını kıracağım."*

> *"Haydi oradan... Köyde iş var da bırakıp mı gidiyoruz? Taş mı yiyelim! Önce bir iş bulun da ondan sonra böyle konuşun!"*[406]

Mısır siyasî hayatını yazarken ifade ettiğimiz ağır ekonomik koşulların, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçi üzerindeki tesirini vurgulayan yukarıdaki örnekler, fakirliğin sosyal hayata ahlâki ve içtimaî zeminde yansımasını gösterirken, toplum dinamiği açsından gücünü de ortaya koymaktadır.

[404] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 70.
[405] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 72.
[406] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 72-73.

2.2. Büyük Şehirlerdeki Yozlaşma

İngiltere'nin vesayetindeki Mısır'da özellikle yabancılarla temasın yoğun olarak yaşandığı büyük kentlerde, sosyal ve kültürel etkileşimin meydana getirdiği yeni hayat tarzı, halkın dinî değerlerine ne kadar ters düşse de toplum ahlâkında belirleyici bir unsur olduğu açıktır. Kahire'nin caddelerinde eğlence arayışıyla dolaşan çok sayıdaki üniformalı askerin görüntüsü, hızla çoğalan barlar ve genelevler, Müslüman bir halkın hassasiyetini rencide ederken, bu duygu özellikle yoksul kadınların İngiliz altınının baştan çıkarıcılığına kendini kaptırması karşısında öfkeye dönüşür.[407]

Şarkâvî Kahire'yi betimlediği *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanı başta olmak üzere, dekoru köy olan diğer üç romanında herhangi bir vesileyle Kahire'ye giden roman karakterlerinin ağzından, gerek İngiltere ile temastan, gerekse yeni ortaya çıkan savaş zenginlerinin sonradan görme tutumlarından kaynaklanan yeni yaşam tarzını eleştirir.

el-Ard romanında anlatıcı yazar, kendisine Mısır'da insanların nasıl olduğunu soran köy kızı Vasîfe'ye şunları söyler:

> *"İnsanlar Mısır sokaklarında başları eğik, yüzleri sıkıntı içinde yürüyorlar. Onların hiç gülmediğini sanırsın. Kahire'de kadınlara gelince; örtünün altındaki yüzünü neredeyse hiç kimse göremezken boyunları ortada ve etekleri de baldırlarını gösterecek kadar dizlerinin üzerindedir."*[408]

Askerî yoğunluğun halkın ahlâkî tutumunda yarattığı değişiklik, İngiliz askerlerinin Kahire'de yoğun olarak bulunduğu II. Dünya Savaşı yıllarında daha barizdir. Bu dönemi konu edinen *Kulûb Hâliye* romanında, anlatıcı yazarın köyüne gitmek için bindiği minibüste muavin, Mısır'ın durumundan bahsederken şunları söyler:

> *"İngiliz ve Amerikan subaylar gözümün önünde İskenderiyeli bir kadınla dans etti. Bütün dergiler zengin beylerin arasındaki kadınların*

[407] Al-Sayyid Marsot, **a.g.e.**, s. 100.
[408] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 49.

çıplak resimlerini neşrediyor. Bir İngiliz ya da Amerikan askerin köyüme gelmesi mümkün mü? Hayır, kardeşim... Hiçbiri köyümde babasıyla ya da kocasıyla yürüyen bir kadına sarkıntılık edemez..”[409]

Aynı romanda, tatilini köyde geçiren anlatıcı yazarın, yaklaşan okullarla birlikte düşünmeye başladığı Mısır’ı betimlediği aşağıdaki cümleleri vesayet altındaki bir devletin hazin hikâyesidir:

“Mısır, şu an olduğu gibi karanlık ve baskın tehdidi altında olmamalı.

Süratle satıcılara dönüşen kızları, savaştan dönen askerlerin hizmetine sunulan mekânlarıyla şimdi olduğu gibi olmamalı.

Birkaç hafta sonra sabahları üniversiteye gitmek için Mısır’a döneceğim. Akşamları sarhoş bir İngiliz askerlerinin sataşmasına maruz kalmamak için gizlice dışarı çıkacağım.

Şehir merkezine giden yolda, her biri sanki hayatta son gününü yaşıyormuş gibi önlerine çıkan her şeyi vurup kıran İngiliz askerleriyle dolu tramvaya binmek zorunda kalacağım için akşam konferanslarından nefret ediyorum...”[410]

Yeni yaşam tarzının meydana getirdiği değişiklik sadece fakir halkın tutumunda ortaya çıkmaz. *el-Fellâh* romanında geçen ifadesiyle, savaş zengini “sonradan görme” yeni sınıf, sahip olduğu imkânlar çerçevesinde, batılı gibi yaşama gayreti içindedir. Bu romanda köyde hukuksuz davranışta bulunan ziraî kontrolörü şikâyet için bakanla görüşmek üzere Kahire’ye giden Ensâf, orada gördükleri karşısında şakşkına dönmüştür.

“Caminin minaresinden bile yüksek binalar, sürekli hareketleriyle yolda karşıdan karşıya geçmek isteyen birinin başını döndüren arabalar, gündüz vakti kısa elbise giymiş, makyajlı beyaz kadınlar... Koku sürmüş şık beyler. Farklı dilde konuşan insanlar...

[409] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 43.
[410] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 228.

Küçük yaşta pahalı arabaya binen, konuşurken yapmacık davranan genç kızlar...”[411]

Ensâf özellikle, kurt gibi kocaman bir köpeği gezdiren ve saçları erkek gibi kısa kesilmiş, elbisesi dizlerinin üzerinde, dudakları ve yanakları kırmızı boyalı, Mısırlı bir kadına şaşırır. Derebeylik kalktığı için ağalarda bile bu kadar para yokken, erkeklerin eşlerine verecek bu kadar çok parayı nereden bulduklarını merak eder:

“Bu para nereden geliyor Abdulmaksûd? Söyle öğretmen bey...”[412]

eş-Şevâriu’l-Hâlfiyye romanında Kahire’de gördüğümüz sazlı, sözlü, içki ve kahkaha dolu gece eğlencelerinde, şarkı söyleyip orda bulunanları eğlendiren bir sanatçı bulunur. Sık sık böyle geceler tertip eden Şavkâr Hanım’ın evli olmasına rağmen, dekolte kıyafetler içinde erkek misafirlerle uygunsuz yakınlığı, yazarın eleştiri hedefidir.[413]

Mahallede herkesin adından saygıyla söz ettiği, milliyetçi söylemiyle takdir toplayan Şükrî Bey, eşi öldükten sonra kızları evlenmesine razı olmadığı ve geçim sıkıntısı yüzünden geçirdiği zor günler sebebiyle, sık sık Şavkâr Hanımın evindeki bu eğlencelere gider. Mahalle sakinlerinden, Mısır sorunlarına duyarlı öğrenci kardeşlerin en büyüğü olan, tıp öğrencisi Abdulazîz’i de bu toplantılara davet eder. Aynı mahallede meskûn, geçimini şarkı söyleyerek temin eden Recâ Sıdkî’nın şarkılarıyla eğlenildiği bu gecelerin sabahında duydukları vicdan azabına rağmen eğlenceden kopamazlar. 1936 yılı devrimine gebe Mısır'da mahalle sakinleri devrim hazırlığı içindeyken Şükrî Bey’le Abdulazîz’in tutumu, Kahire'de sosyal hayatın geniş bir yelpazede betimlenmesi açısından önemlidir. Aşağıdaki cümleler bize yeni şekillenen eğlence kültüründen kareler sunar:

“Yeniden kahkahalar yükseldi. Abdulazîz’in Şavkâr Hanım’ın çiftçilere sataşan cümlelerine gösterdiği tepki, kocasının erkekliğine sataşan cümlelerine şaşkınlığı arasında kayboldu. Recâ Sıdkî

[411] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 114.
[412] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 115.
[413] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 407-417.

kahkahalar artarken ayağıyla ritim tutup başını ve bedenini sallayarak şarkı söyledi."[414]

"Recâ Sıdkî, Abdulazîz'e doğru yöneldi. İçtiği üçüncü kadeh içkiden sonra ona köyündeki kızlardan biri gibi gözükmüştü. Doğal ve güzel, onlarınki gibi bir yüz ve ses... Gözleriyle Recâ Sıdkî'ye sarılırken sordu: "Hangi köydensin? Hikâyen ne senin?"

Recâ Sıdkî aniden bembeyaz kesildi. Sonra gülümseyerek döndü. "Bırak bu dramatik sözleri". Dedi.

Uzun bir süre dönerek dans etmeye devam etti. Şarkıyı hazin bir şekilde söylüyordu. Başka bir şarkıya geçti. Şavkâr Hanım ona ud çalarak eşlik ediyordu."[415]

Şükrî Bey ile Abdulazîz'in devam ettiği bu toplantılardan birine davet edilen, Şükrî Bey'in eskiden tanıdığı şarkıcı hanımın, vaktiyle kralla birlikteliği olmuştur. Evlendikten sonra kocasının bu yakınlığı fırsata çevirmesi yazarın Mısır sosyal hayatına ahlâkî zeminde eleştirisidir.

"Şükrî kalktı, neredeyse kapı aralığından bakacaktı. O zamanın da en güzel vücuda sahip olan, Şavkâr'ın arkadaşı kadın değil miydi? Kral Fuad'ın huzurunda tamamen çıplak dans etmişti? Ne güzel! Ne kadar şişmanlamış! Elbette şimdi evli ve iki kız anası. Kocası daha önce kralın sahip olduğu hazineye sahip olmakla övünüyor. Allah keçi kocasına güç versin! O, şu anda bir yıl önce paşalığı elde etmiş büyük bir memur. Buna rağmen şairlerin kralı Şevkî Bey, paşalığa hasret öldü. Bize ne bütün bunlardan..."[416]

"Düşün Abdulazîz! Düşün kadın nasıl eğilip bükülüyor! Dünyada bu kadınlar gibi (Kral Fuad ve kocasının hikâyesi) ne kadar şaşılacak şey olduğuna inanamazsın.

[414] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 416.
[415] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s.417
[416] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 399.

Sen sadece Azîz Caddesi'ni, bira şişesinden sonra küçük maceraları, seni arzulayan bir kızın titreyerek yanağından kopardığın bir öpücüğü bilirsin! Dünyanın pisliklerini, şehrin derinliklerini, büyük sokakların esrarını biliyor musun çocuk?

Sen, Hâc Halîfe'nin terbiyeli oğlu, Azîz Caddesi dışındaki bazı saraylarda hayat nasıl geçiyor, bilmezsin! Fakat ey Azîz Caddesi çocukları! Bize ne bunlardan…

Bütün gördüğün geçen gece Recâ Sıdkî'nın davranışları... Onun varlığından rahatsız oldum. Sokağımız sakinlerinden biriyle olmak uygun değildi ama sen onun konuşmasına şakalarına, gülüyor, dansına ve şarkılarına ritim tutuyordun.

Kendisinden başkasına ilgi gösterilmesini sevmeyen Şavkâr Hanım rahatsız olacak kadar bariz bir şekilde, gözlerini onun gözlerine dikiyordun. Eve dönerken Recâ Sıdkî'ye küfür yağdırdın. Kız, Şavkâr'dan daha muhteşemdi ama ona senden başka kimse iltifat etmedi. Kızın bakışları da senin gözlerinden başka kimseyle buluşmadı. Fakat ona kızdın ve onu çirkin şeyler yapmakla suçladın. Subhanallah!"[417]

Romandan, Kahire'deki bu yeni yaşam tarzının toplumun her kesiminde aynı kabulü görmediğini, özellikle kırsal kesimde çiftçi halkın ahlâkî ve dinî değerlere daha bağlı olduğunu öğreniyoruz. Bu gecelerden birinde şarkıcı Recâ Sıdkî aniden öksürmeye başlayarak kan tükürür. O günden sonra Recâ Sıdkî ile aynı binada oturan Abdulazîz'in onun evine sık sık girip çıkması kardeşi Şevkî'nin dikkatini çekmiştir:

"Abdulazîz oyuncu Recâ Sıdkî'ye âşık olmuş olabilir mi? Armand Duval'ın Marguerite Gautier ile yaptığı gibi yapabilir mi? Fakat eğer baban bunu öğrenirse Duval'ın babasının yaptığı gibi yapmaz ey Şevkî... Annen ümit beslediği oğlunun Kamelyalı Kadın'ın trajedisi gibi bir trajedi yaşadığını bilse ne yapar?

[417] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 400-401.

Bu şekilde davranman doğru değil Abdulazîz... Anne babanı hayal kırıklığına uğratmaman, imtihanlarınla ilgilenmen gerekmiyor mu?"[418]

Çiftçi babalarının terbiyelerine ihtimam gösterdiği Abdulazîz, sarhoş olduğu ilk geceden sonra, yaşadıklarından haberleri olmadığı halde, kardeşlerinin yüzüne bakmaya utanır.

"Evvelki geceden beri içkinin tadı hala boğazında! Daha önce biradan başka içki bilmiyordu, fakat o gece, konyak içip durdu ve sonunda başı ağrıyıp rahatsız oldu. İradesini kaybedene kadar içti... Durmadan şarkı söyleyip dans etti. İki gün geçtiği halde hala konyak tadı boğazında!

Eğer babası bilse! Eğer onu içki içerken görece olsa, babası Hâc Halîfe boylu boyunca düşüp bayılırdı.

Kardeşleri Abdullâtîf ile Şevkî bunu bilmemesine rağmen Abdulazîz onlardan utanıyor, Abdûh da bunu bilmiyor!

Evvelki günden beri kendi yüzüne bakamıyor!

Buna rağmen Şükrî onu bir kez daha davet edecek olsa mutlulukla oraya gidecek, Recâ Sıdkî'nin şarkılarına tempo tutup, gözleriyle onu süzüp, Şavkâr'ın dudaklarından dökülen duaya karışacaktır."[419]

el-Ard romanında köyün sorunlarını tartışmak için bir araya gelen aydınlardan şeriat hâkiminin cümleleri de yeni oluşan ahlâka tepkidir:

"Kulübün odalarının birinde bazı doktor, savcı, sulama memuru ve avukatlar kâğıt oynuyorlardı. İçki bardakları dolu gelip boş dönüyordu.

[418] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 417-419.
[419] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 390-391.

Şeriat hâkimi kulübün girip çıkan çalışanlarına canı sıkkın bakıyordu. Tok bir sesle korkuyla karışık cesaret içinde: "Bunlar ileri gelenlerimiz. Allah onlara lanet etsin... İçki ve kumar..."[420]

Gece eğlencelerinin betimlendiği sayfalarla, İngiliz erkeklerinin Mısırlı kadınlarla ilişkisini konu edinen cümleler, Mısır'da çehresi değişen sosyal hayatın Şarkâvî'nin romanlarındaki yansımasıdır. Abdulazîz ile Şükrî Bey'in eğlence ile geçirdikleri bu gecelerden sonra çektikleri vicdan azabı ile büyük şehirlerde gördükleri karşısında köylünün şaşkınlığı, bize toplumdaki bu değişimin henüz içselleştirilmediğini ve öteki durumunda olduğunu göstermektedir.

2.3. Eğitim

İnsan anne karnına düştüğü andan itibaren bilinçli ya da bilinçsiz önce ebeveyn ve yakın akraba sonra okul ve çevrenin tasarrufuyla şekillenen karakter, terbiye ve bilgi birikimiyle hayata atılır. Tecrübeleri hayata karşı tepkilerinin temelini oluşturur. Nasıl bir birey olacağımızın temelleri ailede atılırken sosyal çevre, olumlu ya da olumsuz katkılarıyla karakterimizi şekillendirir.

Şarkâvî, *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanı başta olmak üzere aile, okul ve çevrenin tasarrufuyla şekillenen karakter eğitiminin örneklerini verir. Bütün bunlar çocuğun bireysel gelişimini dolayısıyla hayata bakışını etkileyeceği için toplumsal olarak da önem teşkil eder.

2.3.1 Ailede Eğitim

Şarkâvî'nin eğitim konusunu ağırlıklı olarak *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında ele aldığını söylemiştik. Onun köylüyü şehirliden üstün tutma eğilimi, farklı kültürden gelen ailelerin çocuk eğitimindeki farklılığı ortaya koyduğu örneklerde de görülür. Ayrıca romanlarında dinî hassasiyetlerle gelenekler de ailelerin çocuk eğitimindeki tasarrufunu şekillendiren faktörler arasındadır.

Şarkâvî, bize *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında birbirinden farklı iki ailenin örneğini verir. Romanda ailesinden hoşnut olmayan lise öğrencisi Sad, komşuları olan

[420] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 192.

okul arkadaşı Şevkî'nin ailesine gıpta eder. Kuzey köylerinin birinde muhtar olan Şevkî'nin babası, çocuklarını tahsil için Kahire'ye göndermiştir. Babaları, terbiyelerine önem verdiği çocuklarını sık sık ziyaret ederek, onları gözetim altında tutar. Bir zamanlar kiracısı olan çocuklar için: "*Onlar terbiyeli çocuklar, hayâları gereği babalarının yanında kahve bile içmiyorlar.*" diyen Şükrî Bey onlarla muhatap olduğu her defasında terbiyelerine hayran kalır:

Bir gün öğrenci kardeşlerin hizmetini gören Abdûh, Şükrî Bey'in kapısını çalarak kendisine bir kâğıt uzatır:

> *"Muhterem Şükrî Bey, hayat bilgisi kitabının üçüncü cildini muhterem kızınız Derîye Hanım'dan ödünç almamıza izin vermenizi istirham ederim... Şu ana kadar kitabı temin edemedik, satın almak istiyoruz fakat kitapçılarda da yok. İtaatkâr oğlunuz Şevkî Halife."*
>
> *Kâğıdı katlarken: "Terbiyesi, ahlâkı ve ifadesi ne güzel... Allah sizi babanıza bağışlasın. Vallahî Şeyh Halife (çocukların babası) her şeyi hak ediyorsun. Çocuklarını doğru terbiye etmesini bildin. Derîye'den almak istediği şeyin sebeplerini açıklayarak benden istiyor." diye düşündü."*[421]

Çocuklar, anne ve baba denetiminden uzak yaşamalarına rağmen ev disiplinine sahiptir. Yemek ve çalışma saatleriyle tattil günlerinde yapacakları etkinlikler planlanmıştır.

> *"Şevkî her perşembe öğle yemeğinden sonra alışkanlık haline getirdikleri, Abdulazîz'in kendilerine Mahmûd Kâmil'in hikâyelerini okurken, sessiz ve merakla dinledikleri o anın heyecanı içinde lavabodan dönüyordu. Babalarının dinlenmeleri için tahsis ettiği her perşembe günü... Bu onların alışkanlıklarının bir parçası olmuştu. Okumayı bitirip kardeşler biraz dinlendikten sonra Abdulazîz en güzel elbiselerini giyer, imtihan dönemi dışında vazgeçmediği perşembe gezintisine çıkardı.*

[421] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 370.

Cuma sabahı kahvaltı ederlerken her biri perşembe akşamı seyrettikleri sinema, tiyatro ya da konserin konusunu birbirlerine anlatırlardı.

Perşembe günü öğle yemeğinden sonra avukat Mahmûd Kâmil'in hikâyesinin okunması perşembe günlerinin değişmez merasiminden biriydi."[422]

Köyde oturan Hâc Halîfe çocuklarının eğitimine önem verip Kahire'de okutma külfetine katlanırken mahalle sakinlerinden Dâvût Bey, oğlu Sad'ın kendisine maddî yük olacağı gerekçesiyle okumasına engel olur. Şükrî Bey, Sad'ı sınava sokarak burslu olarak okumasını sağladığı gibi, okulla ilgili problemlerinde de veli sorumluluğunu üstlenir.

Şarkâvî romanda, çocukları aynı okula giden biri köylü diğeri şehirli bu iki ailenin çocuk eğitimindeki farklı tutumuna dikkat çeker. Ailelerinden uzakta son derece düzenli bir hayata sahip olan öğrenci kardeşlerin yanında, Sad'ın ailesi çocuklarının terbiyesinde ihmalkâr davranışlar içindedir.

Annesinin sohbet esnasında babasından "aptal" diye bahsettiğini duyan Sad, herkesin huzurunda annesini uyararak bir daha babası hakkında böyle şeyler söylememesini ister. Arkadaşlarının yanında mahcup olan annesinin attığı tokattan çok incinir ve kapıyı çarpıp çıkar. Eve bir daha dönmemek niyetindedir fakat ailesinin ağlayan yüzleri gözünün önünde canlanınca bundan vazgeçer. Ne yazık ki evde beklediği karşılamayı bulamaz, annesi ve kardeşleri o yokmuş gibi davranırlar. Babasının tavrı da bundan farklı değildir. [423]

"Dâvût Efendi Sad ile ilgili hiçbir konuya karışmayacağına, eve dönüp dönmemesi ya da kötü yola düşüp düşmemesiyle ilgilenmeyeceğine yemin etti. Mademki ona annesi hükmediyor, onu nazlandırıyordu, istediğini yapmakta hürdü.

[422] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 256.
[423] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 143.

Annesi dövdükten sonra evden çıkıp ikindiden sonra eve döndüğü için ona öfkeliydi. Döndüğünde o da dövmek istedi fakat Adile Hanım onu, eğer Sad'a elini uzatacak olursa, evi terk etmekle tehdit etti.

Ertesi sabah oğluyla konuşmadı ve ona harçlığını vermeden çıktı. Eğer annesi ya da ninesi harçlık verecek olursa kendisinin evi terk edip bir daha dönemeyeceğini söyledi.

Adile Hanım, babasının Sad'ı dövmesine engel olsa da onunla konuşmuyordu. Sad konuşmak istediğinde de bağırıp odasına kovdu ve ona: "Benim, terbiyesizlik yapıp bana bağıran bir oğlum yok! Ne sen benim oğlumsun, ne de seni tanıyorum." dedi."[424]

Anne babasının kendisine karşı davranışlarının yanında, Sad'ı rahatsız eden başka şeyler de vardır. Kocasını küçümseyip başka erkeklerin iltifatını önemseyen annesi ile buna göz yuman babasının davranışları Sad'ın anne babasından utanmasına sebep olur.

Sık sık evlerine gelen Ethem Bey annesine kur yaparken, babasının hizmetçilerini hamile bıraktığını öğrenmesi Sad için yıkım olur. Bütün bunlar hayata karşı öfke duymasına yol açar. Öğrenci gösterilerinde ölen Sad'ın, askerlerin önüne kendini atıp intihar ettiği şüphesi romanda soru işareti olarak kalır.

2.3.2. Okulda Eğitim

eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye romanında eğitim konusunda yanlış tavırlarıyla dikkat çeken bir diğer karakter, Sad ve Şevkî'nin devam ettiği okulun müdürüdür. Kendi topraklarının gerçeklerinden uzak Batı kültürüyle yetişen müdür, disipline etmeye çalıştığı öğrencilere uyguladığı baskıyla, onları yıldırmaya çalışır:

"Bu müdür, İngiliz terbiyesinde yetişti. 1920 yılında ilk yüksek öğretmen okulu mezunlarından. İngilizler onu ülkelerine götürdüler, ağzına pipo koyup kucağına da bir İngiliz eş verdiler. 4 yıl sonra döndüğünde bozuk lehçesiyle İngilizler gibi konuşmaya başladı. Hızla

[424] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 140.

terfî alıp bütün arkadaşlarını, belki hocalarını da en az 20 yıl geçerek Mısır'daki en büyük lisenin müdürü oldu.

İngilizler kendi gazetelerinde daima ondan bahseder. Onu omuzlarında taşıyıp, terbiye hakkında radyoda demeç vermesini isterler..."[425]

Derste, bir İngiliz öğretmenin, bir öğrenci ile tartışması esnasında, sınıftakiler gülmeye başlar. Öğretmen, bütün sınıfı kendisine karşı kışkırttığı gerekçesiyle, Sad'ı dövmeye kalkar. Sad öğretmenin kendisine vurmak için kaldırdığı cetveli tutarak ona engel olur. Öğretmen olanları okul müdürüne anlatınca, müdür öğrencilerden beş davranış notu kırıp, velisi gelmedikçe Sad'ı okula almayacağını söyler.

Babası işinden zorlukla izin alıp okula gittiğinde müdür ona, herkesin önünde Sad'ı döverse okula girmesine izin vereceğini söylemiştir. Bunun onuruna bir tecavüz olduğunu düşünen Sad, okula dönmemek pahasına bunu kabul etmez.

Müdürün bu isteğinin aslında yeni bir şey olmadığını, okulun karşısında çalıntı kitap satan Hamzâ'nın Sad ve Abdulazîz ile yaptığı konuşmadan anlıyoruz. Hamzâ duruma çare olarak, kendisinin daha önce bir öğrencinin velisinin yerine geçerek ona, müdürü ikna edecek bir iki tokat attığı gibi, Sad'a sahte bir veli bulmalarını önerir.[426]

Okul öğrencilerinin Sad'ın okula dönmesi için dilekçe yazıp imza toplamasıyla gelişen olaylarda, katı disipline karşı, demokratik haklarını kullanan öğrencilerin tavrı dikkat çekicidir. Öğrenciler sorunun çözülmemesi halinde boykota gitmeye karar verirler.

Şarkâvî geleneklere dayalı dayak içeren eğitimi reddederken, bilgi ve hoşgörü içeren bir disiplin eğitiminden yana olmuştur. Babasının ilim meclislerinde sorgulayıcı eğitimin temelini alarak büyüyen Şarkâvî'nin, romanlarında da tercih ettiği eğitim okulda ve ailede bu özelliklere haiz eğitimdir.

[425] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 68.
[426] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 187.

2.3.3. Çevrenin Eğitimdeki Yeri

Aile ve okulun eğitimdeki yeri kadar çevrenin de eğitime katısı yadsınamaz. Şarkâvî'nin romanlarında, Mısır'ın o günkü siyasî ve içtimaî şatlarında, gençlerin iki rüzgârın tesirinde kaldığı görülür. Biri İngiliz kültürü, diğeri millî bilinç olan bu iki rüzgârın, gençler üzerindeki etkisini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak her zaman mümkün olmaz. Ailede aldıkları değer eğitimine rağmen çevrenin tesirinde kalan gençlerin sayısı az değildir.

el-Fellâh romanında, İklim'de okuyan bir lise öğrencisi, Sosyalist Birliği Komitesi toplantısında, maç dinlemektedir. Abdulmaksûd onu uyarır ve dışarı çıkmasını ister. Bunun üzerine salondan onunla birlikte üç kişi daha çıkar. Ancak salonda kalmaya devam eden 20 lise öğrencisinden biri: *"Çıkanlar sadece kendilerini temsil eder."* diyerek özür diler.[427]

el-Ard romanında Şeyh Yusûf'un bakkalı, Kahire'ye çalışmak için gidip sıfırı tüketerek geri dönen gençlerin buluşma yeridir. Şeyh Yusûf, Kahire'deki kültürel atmosferden etkilenen bu gençlerden birine sinirlenir:

> *"Şeyh Yusûf çocuğun babasına ve annesine lanet ediyor, kızların saçına benzer uzun saçını ayıplıyordu. Çocuğun son zamanlarda kadınların yaptığı gibi yayarak Kahire lehçesiyle konuşmasıyla dalga geçti. Genç, Şeyh Yusûf'a umursamadan bakıyor, tarak gibi yaptığı ellerini parlak siyah saçlarının oksijenle açılmış perçeminde gezdiriyordu. Sonra Şeyh Yusûf'a yeni açılacak yolun, işsiz gençlere iş imkânı sağlayacağı için köylünün menfaatine olacağını söyledi."*[428]

İngiliz kültürünün Mısır sosyal hayatındaki tesirinin, II. Dünya Savaşı yıllarında savaş zenginleri olarak tanımlanan bir sınıfın ortaya çıkışı ve savaş yıllarında Kahire'de yabancı sayısındaki artışla ivme kazandığını söylemiştik. Millî ve manevî değerlerin Batı kültürüyle asimile olduğu Mısır'da, kadınların da sosyal hayatta yer almasıyla, söz konusu bu tabakanın aşırılıkları, çocukların terbiyesinde ahlâkî bir

[427] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 102.
[428] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 395.

sorun haline gelir. *Kulûb Hâliye* romanında Kahire'de lise öğrencisi anlatıcı yazarın cümleleri bu durumu gözler önüne serer:

> *"Sen bilmiyorsun anne... Hukuk fakültesinde güzel giyimli talebelere aramızda işaret edip gülüyoruz. Biz onlara harp zengini gençler diyoruz. Sen savaş zenginlerini biliyor musun? Mahcûb'u biliyor musun? O da bu sınıftan ama henüz çok zengin olmadı."*[429]
>
> *"Bazı kadınlar da var... Anne olan kadınlar... Okulun ilk günlerinde bizim gibi mütevazı görünüşlü bir öğrenci vardı. Sonra birden arabaya binmeye her gün yeni bir şey giymeye başladı. Pahalı takım elbiseler, ince gömlekler... Az bulunan İngiliz ve Amerikan sigarası içiyor, kızlarla ilişkisinden övünerek bahsediyordu. Sen bunun ne olduğunu bilmezsin. Gerçekten güzel, yabancı kızlar... Güzelliği örnek gösterilen komşu köşkün sahibi Marya Hanım Efendi'den bile daha güzel... Bembeyaz, bütün işleri İngiliz askerlerini mutlu etmek olan kızlar.*
>
> *Mutlu etmek ne demek diye sorma... Fuhuş der misin buna? Nasıl istersen! Fakat biz de hep bu tarz yabancı kızlarla ilişki kurmanın hayalini kuruyoruz. Alınma! Kızma böyle...*
>
> *Bu sadece içimizde gizli kalmış ve ancak dergide okuduğumuz bir hikâyenin harekete geçirdiği hayalden ibaret.*
>
> *Sana bahsettiğim bu öğrenci daima bize sarışın İngiliz, Amerikalı, Kanadalı, Kuzey Afrikalı kadın askerlerle ya da İngiliz ordusundaki farklı uyruktaki memurlarla yaşadığı göz alıcı aşklarını anlatırdı.*
>
> *Ona merakla bu tarz kadınlarla yaşanan aşkın nasıl olduğunu sorardık. Bu kadınlar nasıl davranır? Bu öğrenci merakımıza hep iğrenerek cevap verirdi."*[430]

[429] eş-Şarkâvî, e**l-Fellâh**, s. 193.
[430] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 196-197.

Bütün bunlara rağmen Şarkâvî romanlarında nesil için ümitlidir. Gençlerden söz ettiği cümlelerinde onların hatalarını çoğunlukla gençliğin getirdiği heyecanlara ya da anlık duygusal yükselişlere bağlar.

el-Fellâh romanında anlatıcı yazar, Kahire'de emniyet müdürü olarak görev yapan çocukluk arkadaşı Fermâvî'ye rastlar. Fermâvî ona: *"Kardeşim seninle daha sık görüşüp geçmiş günleri yâd etmemiz lazım. Şimdiki nesli biliyor musun? Bizim neslimiz İngilizlerle savaşıyor ve onların kurşunları karşısında duruyordu. Hayır ve bereket vardı. Şimdi çocuklarımızın oyun oynadığı yaşta biz kurşunlara göğüs geriyorduk."* deyince anlatıcı yazar ona şu şekilde karşılık verir:

> *"Hayır Fermâvî, hepsi öyle değil. Neden kafanı böyle düşüncelerle dolduruyorsun? Sâlîm'i tanımıyor musun? O da bizim İngiliz kurşunlarına karşı durduğumuz yaşta... Kahire'de ve büyük şehirlerde binlerce ve binlercesi, yaşlarından kaynaklanan kahramanlıkla, tehlike ve tehditle yüz yüze geliyorlar. Şimdi de eylemci bir nesil var. Bizim slogan attığımız gibi Filistin için slogan atıyor, kadere karşı mucize yaratıyorlar. Önceki nesillerin kendinden sonra gelen nesle yüklediği, böyle geleneksel küçük görme düşüncesine kapılma. Bu neslin her çocuğu oyun oynamıyor. Unuttun mu bizim zamanımızda da böyleleri vardı.*
>
> *Ertesi günü, bizim kurşunlara maruz kaldığımız anlarda onların dans ettiğini öğreniyorduk."*[431]

el-Fellâh romanında anlatıcı yazar Kahire'de kabir ziyareti esnasında arkadaşı Ferhat Bey'e rastlar. Ferhat Bey onu evine davet eder ancak evde oğlunun doğum günü partisi verdiğinden habersizdir. Anlatıcı yazar evde kısa bir süre kaldıktan sonra çıkarken, halen hapiste olan ve salıverilmesi için yetkililerle görüştüğü Abdulazîz'in oğlu Fethî'yi fark eder. Fethî, babası hapiste olduğu halde kızlarla bu şekilde dans etmesinden rahatsız olan anlatıcı yazara, ilk kez bir partiye geldiğini ve kendisine çiftçi denmesinden çekindiği için dans ettiğini söyler.

[431] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 244.

"Fethî b. Abdulazîz sendeleyerek bana yöneldi. Hiçbir şey söylemedim. Arkamı dönüp ilerledim. O arkamdan yürüyordu. Yolda özür dilemeye çalıştı fakat onunla konuşmak istemedim. Özür dilemeye devam etti. İlk kez bir partiye gelmişti. Kendisine çiftçi dememeleri için danstan geri kalamazdı. Ona bütün gördüklerimin ve babasından farklı oluşuna olan öfkemin ağırlığını taşıyan bir tokat attım.

"Baban çiftçi olmakla gurur duyuyor oysa sen, sana çiftçi denmesin diye istemediğin bir şeyi yapıyorsun. Baban kimsenin bilmediği bir hapishaneye atılmışken sen burada dans ediyordun."

Tokadı hak etmiş gibi karşıladı... Büyük bir pişmanlık duydum. Yanağını okşarken: "Hata yaptığımda sen de terbiyemden sorumlusun. Fakat başka terbiye yöntemleri de var." dedi.

Göğsüm pişmanlık içinde yandı.

Ben de böyle terbiye etmeyi sevmiyorum. Bu şekilde dans ettiği için ona hala daha kızgın da olsam karşı çıkışını sevdim. Dans ederken ne kadar da çirkin gözüküyorlardı. Fakat bu bir histeri... Ah Abdulazîm'in oğlu! Babanın senin için ne hayalleri var. Sen burada rock'n roll ve twist yapıyorsun! Ona babasının nerede olduğunu bilip bilmediğini sordum.

Rahat bir şekilde: "Salıverildiler hepsi hapisten çıktı... Bu sabah çıktılar. Emniyet müdürü onları ilçeye götürdü şu anda köydedirler. Salıverilmeleri için çok mücadele ettik."dedi.

Ona sarıldım ve tokat attığım için özür diledim. Belki de sevincinden böyle deli gibi dans etmiş kendine karşı koyamamıştı."[432]

Şarkâvî'nin, çevrenin bütün bu olumsuz tesirine rağmen yolunu bulmaya çalışan gençlerin siyasî direnişleriyle, halkın özgürlük ve eşitlik yolunda mücadelesinin hâkim olduğu romanlarında Mısır sosyal hayatını bütün renkleriyle

[432] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 252-253.

ortaya koyarak toplumcu gerçekçi roman tarzının en güzel örneklerini verdiğini görüyoruz.

2.3.4. Dinî Eğitim

Şarkâvî, toplumda geleneksel çizgide seyreden din anlayışını eleştirdiği gibi, geleneklerin şekillendirdiği dinî terbiyeyi de eleştirmiştir. *el-Ard* romanında, anlatıcı yazarın çocukken oynadıkları oyunları anlattığı cümleleriyle, dinî eğitim konusunda ailenin sert tutumunu ve çocukluk döneminde cinsel bilinç oluşurken yapılan hataları tenkid eder.

Romanda, içlerinde yaşça en büyük olan Vasîfe, kızlı erkekli köy çocuklarına kız kardeşinin düğününde yaşananları anlatır ve onlara zifaf oyununu oynamayı teklif eder. Anlatıcı yazar damat, Vasîfe gelin olacaktır. Gelinle damat gerdeğe girmek için köy dışındaki namazgâha girerler. Yanlarında çocukların aralarında seçtikleri görümce de vardır. Geri kalan çocuklar kapının önünde şarkı söyleyip zılgıt çekerler. Bir müddet sonra çocukların sesi kesilir, endişeli sesler, toprakta hareket eden ayak seslerine karışır. Köyün imamı Şeyh Şinnâvî, çocukları o halde görünce, çok kızar. Tarlası o civarda olan anlatıcı yazarın amcasının oğlu Abdulhâdî'ye seslenir:

> *"Efendimiz, Abdulhâdî'ye bütün gördüklerini, onu güldüren fakat bende utanç ve korku uyandıran sözlerle anlatmaya başladı. Abdulhâdî saçımdan tutarak kahkalar içinde bana "Bu yaşta evleniyorsun!"dedi.*
>
> *Buna rağmen Şeyh Şinnâvî hiç gülmedi. Abdulhâdî'yi azarladı ve ona, babamın bana dinî terbiye vermedeki özenini, uzun uzadıya anlattı. Şeyhin ağzından dökülen korkunç sözler duyduk.*
>
> *Kötülük kelimesini ilk kez duyuyorduk. İlk kez zinayı duyduk. Efendimizin evleri harap eder, dediği zinayı!*
>
> *Abdulâdî'yi yerden aldığı bir sopayla Vasîfe'yi döverken gördüm: -"Yeter, sen artık çocuk değilsin! Bunları bilmiyor musun, utanmıyor*

musun? Boyu devrilecesi, evlenecek yaştasın, oyundan başkasını bilmiyorsun!"[433]

Geleneklerin belirleyici olduğu köy hayatında, küçük olmalarına rağmen kız ve erkeklerin bir arada oynaması hoş karşılanmaz. Tamamen çocuksu duygularla taklit edilen düğün merasiminde yakalan çocuklara karşı kullanılan dil, anlatıcı yazar için anlaşılmazdır:

"Küçükken diğer çocuklarla bir arada oynamaya alışmıştık. Büyükler, bir kız çocukla erkek çocuğun yalnız başına oynarken görürse kızarlardı. Şeyh Şinnâvî, onlara çocuk bile olsalar, bir kadınla bir erkek yalnız kalırsa aralarına şeytanın gireceğini öğretmişti.

Çocukken bu şekilde grup olarak oynamaya alışmıştık. Vasîfe ile düğün oyununu oynarken de yalnız değildik. Yanımızda küçük görümce ile kız ve erkeklerden oluşan bir sürü çocuk vardı.

Gerçekten Şeyh Şinnâvî'nin bize neden kızdığını anlamamıştık. Oynarken çok mutluyduk. Ben, Vasîfe ve küçük görümce namazgâhta gülüp duruyorduk. Küçükler alçak duvarın ardında mutluluk içinde şarkı söylüyorlardı. Bütün bunları hak edecek bir suç işlediğimizi düşünmemiştik. Özellikle ateşi hak edecek bir suç...

Bir keresinde babam bana: "Sakın yalan söyleme, yalan söyleyenleri ateş yakar demiştir."

Babam bunu söylediğinden bu yana hiç yalan söylemedim. Buna rağmen yalan söyleyip başkalarını ateşe atanları ya da yalan söyledikleri halde kendileri değil de başkalarının yandığını gördüm.

Şimdiye kadar kimse bana oyun oynadıkları zaman çocukların yanacağını söylemedi.

[433] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 18.

Şeyh Şinnâvî, o akşam bizi ziyaret ettiğinde babamın kulağına bir şeyler söyledi. Allah dostları için bir mevlit okunmasını isterken sesi yükseldi. Babam başını salladı, sonra bana seslendi ve bana vurdu.

Neden vurduğunu söylemedi... Ancak bir daha böyle bir oyun oynamamam gerektiğini anladım. Anladım ki bu oyun da yalan gibi ateşte yanmama sebep olabilir. Belki de başkaları bu oyunu oynadı da ateş onları yakmadı ama onlar başkalarını yaktılar."[434]

2.4. Aile

Şarkâvî'nin romanlarında ehemmiyetle üzerinde durduğu konulardan biri ailedir. Kadının toplumda yerini almaya başlamasından itibaren, İngiliz kültürünün etkisindeki Mısır sosyal hayatında çözülmeye başlayan aile örnekleri romanlarında sıklıkla karşımıza çıkar.

Onun romanlarında hâkim olan siyasî atmosferi yumuşatmak için kadın unsurunu ve aşkı kullandığını söylemiştik. Romanları içerisinde doğal bir zemine oturan aşk ve cinsellik bir eleştiri unsuru değildir. Ancak ailenin temelini sarsacak ve güven duygusunu zedeleyecek gayrimeşru tavırları tenkit ederken, erkeğin karısına sahip çıkmasıyla ilgili verdiği mesajlar, Şarkâvî'nin romanlarını yazdığı yıllar ve bölge söz konusu olduğunda oldukça cesur durmaktadır.

Romanlarında, kocasını aldatan ya da gayrimeşru tavırlar içine giren kadının karşısında suçu erkeğe yükler. Ona göre erkek, kadının duygusal ihtiyaçlarını ihmal etmekle onu böyle bir duruma maruz bırakmaktadır. e*ş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında Emîn Bey'in ihmalkâr tavırlarıyla genç karısı Mimî Hanım'ı erkeklerin ilgi odağı haline getirmesini eleştirir:

"Allah seni hayal kırıklığına uğratsın ey Emin! İmara uymadan ev yapıyorsun. Koşup oynamayı seven küçük bir kızla evlenip, işten eve döndüğünde onunla ilgilenmeden katır gibi uyuyorsun. Sonra onu tek

[434] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 19.

başına bırakıp karnını sallayarak evden çıkıyorsun. Bir de evini bekârlara kiraya veriyorsun.

Terbiyeli çocuklar, babaları da iyi bir adam. Batıda bir köyün muhtarı... Onları güzel terbiye edip komşulara saygılı olmayı, komşu mahremiyetine dikkat etmeyi, Peygamber'in komşuluk hakkıyla ilgili hadislerini öğretmiş. Fakat hepsi bekâr... Onların ahlâkını bozacaksın ey Emîn! Balkonlarınız yan yana! Onları görünce balkonun kıymete biniyor. Mîmî ile birlikte çıkıp onlarla sohbet ediyorsun. Özellikle tıp öğrencisi Abdulazîz balkonda olduğunda böyle oluyor.

Bütün bunlar eşek Emîn'in suçu... Hatta yatak odasının esrarı bile... Allah sana bin kere lanet etsin Emîn! Sokak lambasının ışığının vurduğu yatak odanızın penceresi Hâc Halîfe'nin çocuklarının kaldığı dairenin penceresine bakıyor. Camını kapa da kendini gizle... Karınla sırlarını bu pencereden çocuklara ifşa ediyorsun! Belasın gerçekten...

Onlar bazen karını yatağınızın üzerindeyken görüyor. Eğer vakur ve iyi bir insan olan babaları bunları bilse ya da yatarken karını bir kez görmüş olsa çocuklarının hayatını katrana çevirir. İmtihanın ağır Emîn! Mîmî'nin seninle imtihanı daha da ağır."[435]

Dul bir adam olan Şükrî Bey, Mîmî Hanım'ın rahat tavırları karşısında rahatsızdır. Karısını erkeklerden sakınmayan beceriksiz kocası, sıkıntıya düştüğü her durumda yardım istemesi için onu Şükrî Bey'e gönderir. Mîmî Hanım'ın her ziyareti Şükrî Bey'e zor anlar yaşatır:

"Şükrî Bey Amca korkuyor... İngiliz başkanın kafasına sandalye fırlatan bu adam, ondan korkuyor. Mîmî onun içindeki yangını hissediyor.

[435] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 62-63.

Eğer şu anda kur yapıyor olsa daha önce bütün erkekleri geri çevirip hiç kimseye karşı böyle bir şey hissetmemiş olan Mîmî, onu geri çevirmezdi. Şükrî Bey'de başkalarında olmayan bir şey var."[436]

Mîmî Hanım, kocasının ihmalkâr tavırlarına rağmen dekolte kıyafetleri ve erkeklerle rahat konuşmaları dışında evlilik mahremiyetine zarar vermezken, aynı mahalle sakinlerinden Adile Hanım'ın tavırları, lise öğrencisi oğulları Sad'ı bile rahatsız edecek kadar ileri gider.

Sad, annesinin akrabalarından olan başkâtip Ethem Bey ile annesi arasındaki çarpık ilişkiden şüphelenir. Bir keresinde annesi Ethem Bey'in bulunduğu bir ortamda, boynunu açıkta bırakan yeni elbisesi üzerindeyken, elini göğsü ve kalçasında dolaştırıp küçük burnundan nefes alıp verirken, yeni bir salon takımı almaktan söz eder. Ethem Bey'in karısı Adile Hanıma bakışlarını gizlice takip eden babası, salon takımıyla ilgili yorum yapmadan, Cuma hutbesinde dinlediği, kadınların ziynetlerini mahrem olanlara göstermemeleriyle ilgili hocanın sözlerini tekrarlayıp, karısından üzerine bir şal almasını ister. Adile Hanım gülerek *"Geri çiftçi!"* diye cevap verir. Bakışlarını Ethem Bey'e çevirip ona kur yapmaya devam eder.

Sad, babasının kalkıp Ethem Bey'i tokatlamasını, onu evden kovup annesinin elbisesini parçaladıktan sonra eve hapsetmesini ne kadar çok istemiştir. Fakat babası tam tersine o gece annesinin Ethem Bey'le hasta olan akrabalarını ziyarete gitmesine izin verir.[437]

Bu olaydan birkaç gün sonra eve yeni bir salon takımıyla halı ve süs eşyaları gelir:

"*Annesinin ve babasının yaşadığı hayat tarzını düşününce büyük bir tiksinti hissetti. Gözünün önünde annesinin gülüşüyle, eve gelen akrabalarına bakışlarından kesitler canlandı. Annesinin asla babasına bahşetmediği gülüş ve bakışlar... Annesi dairede başkâtip olan, boyalı*

[436] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 28.
[437] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 146.

saçlı, gözü dışarıda akrabası Ethem Bey ile konuşurken ne kadar hoş ve sıcakkanlı gözüküyordu.

Ethem Bey! Bu kadın öldürülmeyi hak ediyor! Fakat o senin annen Sad! Ve baban gerçekten aptal!

Hayır, hayır zavallı bir adam... Ethem Bey'in varlığından rahatsız olup bazen anneni azarlayıp önünden kovuyor. Fakat baban zavallı, sıska ve çaresiz bir adam! Keşke doğmasaydın Sad. Adını ve kanını taşıdığımız babamızla, yaşadığımız müddetçe sevip saygı göstermemiz gereken annemizi seçebilmeliydik. Bütün bunlar ne kadar korkunç ve alçakça. Doğmamalıydın Sad! Şimdi kurtuluşun intihar etmek!"[438]

Şarkâvî *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında Adile Hanım'a sahip çıkmadığı için kocası Dâvût Bey'i suçladığı gibi, *Kulûb Hâliye* romanında da, köyde sahip olduğu büyük bir eve rağmen, sürekli zengin olmanın yolunu arayan Mahmûd Bey'in ailesine karşı tutumunu eleştirir. O, yaptırdığı evin etrafına duvar örmek yerine çiçeklerle çevreleyip, bahçede ev elbiseleriyle dolaşan ailesini köylülerin bakışlarına maruz bırakmıştır.

"Eve uzak kaldığı halde verandanın etrafını neden yasemin ve sarmaşık çiçekleriyle süsledin? Sanki ev halkına bakmamalarından korkuyorsun! Zaten senin aptal bir adam olduğunu söylüyorlar. Etrafı duvarla çevrilmediği halde, ev halkı veranda ile ev arasında rahat bir şekilde dolaşıyor. Köyü tarlalarla buluşturan yola çıkan biri, onları rahatça görebiliyor. Ev halkı, beyaz tenleri üzerindeki dikkat çeken renkli elbiseleriyle daima verandada oturuyor. Buna rağmen sen, evin etrafına duvar örmediğin gibi evini Atve'nin üç kıratlık arazisinden ayrılan sınıra yaptın. İki katlı evini süslemede abarttın. En güzel yasemin ve sarmaşık çiçekleriyle kuru dallardan örülü bankları seçtin. Sonra da duvar örecek para kalmadı diyorsun. Arazinin sınırındaki, nadir

[438] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 142-143.

çiçeklerden oluşan şeridi gülerek gösterirken, duvar yerine bunlarla yetindiğini söylüyorsun."[439]

Şarkâvî yine aynı romanda evli bir kadınla üniversite öğrencisi gencin arasındaki ilişkiden yola çıkarak, erkeğin ailesine sahip çıkması gerektiği mesajını tekrarlarken, bütün ihmallere rağmen aile kurumuna saygı duyulması gerektiğini de vurgular.

Anlatıcı yazar, köyün delikanlılarından Gânîm'in düğününde bir ara gözden kaybolan arkadaşı Ebû Zeyd'i arar. Rıdvân kahkahasını gizlemeye çalışırken fısıltıyla:

"Görmedin mi? Kızların arasında Eşek gibi dikilmiş duruyor. Tam karşında. Telefoncunun karısıyla konuşuyor. Kaz gibi beyaz bir kadını görünce, kurt gibi üstüne atladı!"[440]

Yazar, Ebû Zeyd yanına geldiğinde onunla konuşmak ister.

"Ona konuştuğu ince burunlu, ince dudaklı güzel kızı sordum. Cevap vermedi... Eşi benzeri olmayan güzel gözleri var diye fısıldadım. Fakat sustu. Onun telefoncunun karısı olduğunu biliyordum. Ebe Ümmü Saîd'in bir keresinde onun kocasıyla arasındaki sorunlu ilişkiden bahsettiğini hatırlıyorum. Fakat hiç kimse bunun üzerinde durmadı. Bu onda bir sır olarak kaldı."[441]

Ebû Zeyd kocasıyla arasında problem olan bu kadınla ıssız göl kenarında yatsıdan sonra buluşmak üzere randevulaşmıştır. Bir müddet onunla görüşmeye devam ettikten sonra, duyduğu vicdan azabıyla ilişkisini aniden bitirir:

"Sen Ebû Zeyd! Ansızın pişman olup, telefoncunun karısından kaçıyor, tatilin geri kalan günlerini yanında getirip de kapağını kaldırmadığın bu kitapları okuyarak geçireceğini söylüyorsun. Siyaset kitapları başmühendis? Sana ne bunlardan? Sonra bana aileye saygının gerekliliğinden bahsediyor, bir amaç uğruna yaşayan aydın insanların,

[439] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 82.
[440] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 206.
[441] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 208.

aile ilişkilerine saygı göstermesi gerektiğini söylüyorsun. Bütün bunları, Kefir'de bir yıldır kocasının kendisine dokunmadığını herkesin bildiği, küçük, güzel, evli bir kadınla sabahlara kadar birlikte olduğun gecelerden sonra hatırladın."[442]

Bu durumdan faydalanmak isteyen anlatıcı yazar, Ebu Zeyd'in yerine buluşmaya kendisi gider. Ancak kocasının ihmalkâr tavırları sebebiyle evlenmeden önce sevdiği Zeyd'e karşı zayıf düşen kadın, anlatıcı yazarı öfkeyle karşılar:

"Onun yerine ben gittiğimde kadını ıssız göl kenarında başını kayaya yaslamış, Ebû Zeyd'i beklerken buldum. Vücudundan sabun kokusu geliyordu. Beni görünce korktu. Ebû Zeyd'in ne şimdi ne de sonra gelmeyeceğini söyledim. Ona kur yapmaya çalıştım fakat şüpheyle irkildi. Dünyayı başıma yıkmak istermiş gibi karşı çıktı. Sanki zayıf bedeninden bir ordu kuvveti çıkmıştı. Ebe Ümmü Saîd'in aracı olduğu kadınlardan olmadığını söylerken, beni sert bir şekilde itti.

Erkek kardeşinin düğün günü dışında hiç konuşmamış olmasına rağmen evlenmeden önceden beri Ebû Zeyd'i seviyordu.

Onun ağlayarak kocasına, ailesine ve bütün insanlara lanet ettiğini duydum."[443]

Kulûb Hâliye romanında ailenin temelini sarsacak bir başka gayrimeşru ilişkinin örneğini şehre çalışmak için giden Mahcûb Efendi'nin ailesinde görürüz. Münîre'de bekâr zenginlerden birinin yanında aşçı olarak çalışan Mahcûb, bu bekâr adamın sarayında çalışan bir kızla evlenir. Yükselerek aşçıbaşı ve beyin sekreteri olur. Zamanla bütün köy, bekâr bey ile küçük tatlı eşin arasındaki ilişkiden bahsetmeye başlar. Köylüler, beyin en iyi Fransız okulunda okuttuğu Mahcûb'un kızının aslında, beyin kendi kızı olduğunu iddia ederler.[444]

[442] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 221.
[443] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 219.
[444] eş-Şarkâvî, **Kulûb Hâliye**, s. 18.

el-Fellâh romanında annesinin cimri babasıyla kendisini terk edip, evlerinde kalan karakol polisiyle kaçtığı söylentileriyle büyüyen, köyün zenginlerinden Rızık Efendi ile onun arkadaşı Tevfîk Hasaneyn de ihmalkâr eş örneğidir.

> *"Bazen karısını alıp Rızık Bey'i ziyarete giderdi. Hasaneyn misafir odasına girer küçük yaştaki, sarışın şişman karısını ailesinin yanına getirmesi için Rızık Bey'e teslim ederdi. Rızık Bey bazen birkaç saat dönmez sonra özür dileyerek kadınların onu geç bıraktığım söylerdi.*
>
> *Bir adam Hasaneyn'e Rızık Bey'in evli olmadığını söylediğinde öfkelenip bütün köye lanet okudu."*[445]

Şarkâvi'nin verdiği bütün bu örneklerde eşini aldatan kadınlara sahip çıkarak sorumluluğu kocasına yüklemesi, şimdi bile her durumda erkeği haklı çıkarmaya çalışan geleneksel kültürün hâkim olduğu Ortadoğu ülkeleri için oldukça cüretkârdır.

2.5. Kadın

Şarkâvî'nin romanlarında kadın olgusu karşımıza, öncelikle aşkın ve cinselliğin sembolü olarak çıkar. Ancak o, sıradan, maddî bir obje olmayıp, duygularıyla var olan, değer gören, özellikle siyasî direniş başta olmak üzere toplumda erkeğin yanında bir birey olarak da var olan şahsiyettir.

Şarkâvî dört romanında da evli ya da bekâr bir kadınla muhatap olan roman kahramanı bir erkeğin, kadını, cinsel olarak algılayışını ön plana çıkararak bunun örneklerini verir. Roman kahramanı erkek bazen bu duygudan haz alırken bazen aklına gelen bu kötü düşünceleri kovmaya çalışır.

el-Fellâh romanında anlatıcı yazar, köyde nüfuz sahibi Rızık Bey'in karısıyla karşılaşmasını anlatırken ondan etkilenmiştir:

> *"Gözleri gözlerimle karşılaştığında yüzü kızarıyordu. Bu kadının hiçbir erkeğin gözlerine bakmadığını hissettim. Kocasının gözlerine bile... Yeşili bal rengiyle karışan gözlerinin rengi muhteşemdi. Fakat*

[445] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 33.

düşünmek istemiyordum. Gözlerinin rengiyle beden çizgilerindeki uyumun içimde uyandırdığı hazdan utandım.

Kalkık buruna, ince dudaklı geniş bir ağıza sahip bu kadın, geniş alını, düz yanakları ve yüksek omuzlarıyla üniversiteye giden bir çocuğun annesi gibi değildi. Sanki kendisi 20 yaşında gibiydi.

Bütün bu güzelliğin sahibi Rızık Bey'di. Tabi Rızık Bey onu bahçe ya da arı kovanı gibi görüyordu. Bundan bana ne?"[446]

Mısır hayatının otuz yıllık profilini çıkardığı romanlarında kadın karakteri zaman içerisinde farklılık gösterir. Otuzlu yıllarda geleneksel kültürün içerisinde kendi renkleriyle var olmaya çalışıp, toplumun ona biçtiği rolü detaylandırırken, altmışlı yıllarda kırsal kesimde bile kadın profili modern çizgilere bürünür.

2.5.1. 1930'larının Kadın Profili

Yazar, *el-Ard* romanına hâkim olan siyasî eleştiri ve köylü direnişini, aşkın ve kadının dokunuşuyla yumuşatırken, Vasîfe karakteri ön plana çıkar. Giyinişi ve tavırlarıyla diğer kızlardan farklı olan Vasîfe, bir anlamda özgürlüğü temsil eder.

"Kadınlar nehirden dönüyorlardı. Başları üzerindeki su dolu kovalar aynı hizada yana yatmıştı. Sadece biri biraz daha meyilliydi. O kovanın sahibi, kızların en uzunu ve adımları en sert olanıydı. Sadece o, kalça kısmı darlaşan renkli cilbap giyiyordu. Kumaştan yapılmış ışıltılı küçük topları, geniş alnına düşen parlak kırmızı iç tülbentinin üstünde şeffaf siyah örtü vardı."[447]

"Sadece o topukları ritmik ses çıkaran terlik giyiyordu. Yolda Vasîfe'ye sataşan bir daha güvende olmazdı."[448]

Güzel olduğu kadar sert tavırlarıyla da dikkat çeken Vasîfe, karpuz tarlasının önünden geçerken, yolun boş olmasından faydalanan tarla bekçisi

[446] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 72.
[447] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 26.
[448] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 28.

Ulvânî yolunu kesip ona sarkıntılık eder. Vasîfe, Ulvânî'den kurtulamayacağını anlayınca onun ikram ettiği karpuzu elinden alarak kafasına fırlatır.

Anlatıcı yazar, küçüklüğünden beri köyün diğer kızlarından farklı, güzel, cüretkâr ve biraz da isyankâr bir kız olan Vasîfe'nin adını köye yaz tatilini geçirmek için geldiğinde arkadaşlarından duyar. Erkek çocuklarının hayranlıkla bahsettiği bu kızı önce hatırlamakta güçlük çeker, ancak arkadaşı: *"Hatırlamadın mı? Oyunda karın olan Vasîfe kardeşim!"* deyince çocukluk günleri hayalinde canlanır.

Yazar, Vasîfe'den şu cümlelerle bahseder:

> *"Vasîfe en büyüğümüzdü. Bizim bilmediğimiz çok şeyi biliyordu. Nehri biliyor, küçük kovasını büyük kadınlar gibi doldurmak için nehre gidiyordu.*
>
> *Dut ağacına sadece o tırmanabiliyordu. Ağacı sallar biz de lezzetli meyvelerini yerdik. Tespih ağacına çıkabilen tek kişi de oydu. Küçük tanelerinden kolye yapardı. Abdulhâdî'nin insanı korkutacak kadar yüksek incir ağacına tırmanır, topladığı incirlerle bir çırpıda aşağı iner, daha yeşil olan incirleri yiyelim ya da onlarla oynayalım diye bize dağıtırdı.*
>
> *Bütün bunları yapabilen tek kişi oydu.*
>
> *İşte Vasîfe böyle sırların kapısını açıp bizi şaşırtmaya, oynarken bize bağıran adamlara cevap vermeye, gerekirse onlara küfür etmeye alışmıştı."*[449]
>
> *"Vasîfe çocukluğundaki gibi şarkı söyleyip dans etmeyi seviyordu. Eline sopa alıp, yüzüne siyah örtü örter, el çırpan adamların arasında dans edip şarkı söylerdi. "*[450]

1930 yılları konu edinen *el-Ard* romanında, köy sınırları içinde özgürlüğü yakalamaya çalışan kadın karakteri, cinselliğini muhafaza eden, asi, özgür ve

[449] eş-Şarkâvî, e**l-Ard**, s. 9.
[450] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 33.

kendinden emin bir fıtratta karşımıza çıkar. Vasife'nin uçarı tavrı, köyde yaşanan hukuksuzluğa paralel olarak direnişçi kimliğe bürünerek, köylünün hakkını savunmada diğer kadınlarla birlikte ön plana çıkar.

> *"Muhtar, Şeyh Hassûne'yi ziyaretten eve döndüğünde kapıdan içeri giremedi. Önünde siyah cilbab giymiş kadınlardan oluşan hareketli bir duvar vardı. Avlunun kapısı önünde durmuş ağlayarak ellerini savuruyorlardı.*
>
> *Muhtar içerlerinde diğerleri gibi siyah elbise giymeyen beyaz tenli bir kızı fark etti. Kalabalık onu en öne atmıştı. Şiddetle bağırıyor, muhtarın önünde durabilmek için ileri atılıyordu. Bekçi tereddütle titreyeren ellerini kıza uzatarak, onu uzaklaştırmaya çalıştı. O anda kız çığlık atarak: "Sakın, elini uzatma Abdulâtî! Elini kırarım!" Dedi."*[451]
>
> *"Vasîfe öne çıktı. Meydan okuyarak göğsünü açtı elini savurdu ve: "Ben Vasîfe b. Ebû Suveylim'im. Şaşırdın mı?" Dedi.*
>
> *Günün son ışıkları köyün koyu renkli evleriyle Vasîfe'nin parlak yüzüne dökülürken muhtar yapmacık bir sessizlikle: "Yüzüme sövüp bu şekilde bağırman ayıp. Ben babandan daha büyüğüm." diye cevap verdi.*
>
> *Vasîfe neredeyse elleriyle muhtarın gözlerini çıkaracak kadar öfke dolu bir sesle bağırdı: "Ayıp? Ayıp diyorsun? Sen ayıbı biliyor musun? Babamı hapse atman ayıp değil mi?"*
>
> *Muhtar bakışlarını kadınların arasında gezdirip Vasîfe'nin bedenini incelerken sessiz ve çirkin bir ifadeyle: "Annen gibi tatlısın." dedi.*
>
> *Kadınlar muhtarın ne söylemek istediğini anlamıştı. Kızı küçük düşürmek, ona ve babasına gözdağı vermek için annesine dil uzatıyordu.*

[451] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 316.

Vasîfe muhtarı alnından yakalayıp sarsarken titrek, ürkütücü bir sesle: "Anneme neden laf söylüyorsun? Annemden sana ne? Babamı getir, babam nerede?" Diye bağırdı."[452]

Muhtar, bekçi Abdulâti'ye Vasîfe'ye vurmasını emredince, Vasîfe muhtarı boğazından yakalar. Abdulâti sopa ile Vasîfe'nin kollarına vurmaya kalkınca, muhtarın boğazını bırakıp Abdulâti'nin yakasına yapışır.

Akşamüzeri hayvanlarıyla köye dönerken, bir yandan başlarının üzerinde taşıdıkları sepete hayvan dışkısı toplayan kadınlar, muhtarla Vasîfe'nin kavgasını görünce, topladıklarını muhtara fırlatmaya başlarlar. Vasîfe yakaladığı bir dışkıyı muhtarın kafasına atar. Muhtarın yüzü gözü pislik içinde kalmıştır.

Babası bile kendisine el kaldırmazken dayak yemek Vasîfe'nin çok ağrına gider. Köy meydanında onu karşılayıp övgüler yağdıran bakkal Yusûf'un karşısında ağlamaya başlar.[453]

Fakirliğin köyde kadınlar üzerindeki tesirine bundan önceki bölümde yer verdiğimiz için tekrara düşmek istemiyoruz. Ancak o yıllarda Mısır'ın sosyal hayatındaki kadın görüntüsünün başka bir yüzünü ortaya koyduğu için Şarkâvî'nin *el-Ard* romanında portresini çizdiği Hadrâ adındaki karakteri bu bahiste yazmayı uygun bulduk:

"Düğünlerde dans edip, kadın erkek ilişkisinden çekinmeden bahseden Hadrâ, mevlit ve düğün günlerinde mısır veya şeker kamışına pamuk mevsiminde de bir avuç tatlı, bir yeşil mısır koçanına kendini satar."[454]

"Hayvanların tarladan köye dönüş saatleri Hadrâ'nın maişetini kazanmak için fırsat anlarıdır. Hayvanların arakasından yürüyüp dışkılarını toplar, güneşte kurutup onlarla köy halkının fırınını yakar. Bu onun yemek ihtiyacını karşılar."[455]

[452] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 317-318.
[453] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 323.
[454] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 64.
[455] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 193.

Köylü, Hadrâ'nın durumunu bilir. Onun köyün kızlarıyla arkadaşlığı hoş karşılanmayan bir durum olsa da köylüyle ilişkisi kesin çizgilerle ayrılmamıştır.

> *"Muhammed Ebû Suveylim, Hadrâ'nın Vasîfe'yle kaba ve terbiyesiz kelimeler kullanarak şakalaştığını ve kahkahaları arasında Deyyâb'ın adını tekrarladığını duydu. Hemen kalktı, kızını dövüp Hadrâ'ya tokat attı. Onu evinden kovdu ve bir kez daha gelecek olursa ayağını kırmakla tehdit etti."*[456]

el-Ard romanında yazar, biri özgürlüğü temsil eden Vasîfe ile diğeri fakirlik sebebiyle hayatın olumsuz yanında yer almış Hadrâ'dan başka evlerinde gizlenen kadınlardan da bahseder ancak onlar hakkında yorum yapmaz:

> *"Dükkânın önünde duranlar Şeyh Yusûf'un evinin kadınlarının köyün kadınları gibi sokağa çıkmadıklarını gece sokağa çıktıklarında da yüzlerini örttüklerini biliyorlardı."*

Kadın profili, *el-Ard* romanıyla yaklaşık aynı yılları konu edinen *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında da bu iki çizgide devam eder. Bunlar Hadrâ kadar kötü olmasa da erkeklerle sazlı sözlü eğlencelerde sabahlayan kadınlarla, şehrin dokusu içerisinde daha modern çizgilere sahip, muhafazakâr tutumlarıyla yaşam mücadelesi veren kadınlar olarak karşımıza çıkar.

35 yaşlarında zengin bir bayan olan Şavkâr Hanım iki evlilik yapmasına rağmen evliliklerinden yüzü gülmemiştir. İkinci evliliğinde kocasının gözünün dışarıda olmasından yakınır. [457] Kendisi de, evinde düzenlediği gece toplantılarında eşiyle birlikte misafirlerini ağırlarken, başka erkeklere kur yapmaktan çekinmez. Bu esnada kocasının gözü de başka kadınların üzerindedir.[458]

Gece toplantılarında şarkı söyleyen Recâ Sıdkî, geçimini bu yolla temin eden bekâr bir kızdır. Mahallelinin mesleğiyle ilgili dedikodu yaptığı bu kız eylem

[456] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 197.
[457] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 125.
[458] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 393-401.

hazırlığında yasak neşriyatı kendi evinde gizlemiş, mutfağında eylemcilere yemek yapılmasına izin vermiştir.

Yüzbaşı rütbesinde emekli bir subay olan Şükrî Bey, kadın erkek ilişkilerinde kesin sınırları olan geleneksel bir karakterdir. Şarkâvî romanda Şükrî Bey'in kadın karşısındaki tutumunda tezada düşer. Mahalle sakinlerinden Emîn Bey'e evini şarkıcı Recâ Sıdkî'ya kiraladığı için kızarken, yaptığı işten ötürü Recâ Sıdkî'yı eleştiren Abdulazîz'e karşı çıkar. Diğer taraftan kiracısı Abdulmabûd hapse girdiğinde matbaasını işletmek isteyen karısına, erkeklerle muhatap olmasının doğru olmadığını söylemiştir. Şarkâvî belki de bu tavrıyla Şükrî Bey gibi davranan, kendini dışarıda eğlendiren kadınlarla, sahip olduğu kadınlar arasında fark gözeten erkekleri eleştirmek ister. Çalışmasına engel olmak istediği Abdulmabûd'un karısının Şükrî Bey'e cevabı önemlidir:

> "*Ona sert bir şekilde: "Sen evde otur, ben her şeyle ilgilenirim. Abdulmabûd'un yaptığını, hatta daha fazlasını yaparım. Sen otur, ben matbaayı işletirim." deyince Enîse utanarak: "İyiliğin çok Şükrî Efendi. Fakat elimizde avucumuzda bir şey yokken ben boş oturamam. Eğer durumumuz iyi olsaydı... İyiliğin çok... Senin durumun da ortada... Allah yardımcın olsun. Peygamberin hanımı Hatice ticaretle uğraşmadı mı? Kadın kendine sahip olduğu müddetçe çalışması ayıp değil!" diye cevap verdi."*[459]

2.5.2. 1960'lı Yılların Kadın Profili

el-Fellâh romanında karşımıza çıkan kadın karakteri romanın konu edindiği tarihsel dönem itibariyle de toplumda yeri olan güçlü bir karakterdir. Ancak romanda geleneksel kültürün bu gelişmeye tepkisi de dikkat çeker.

Tefîde babasıyla köyün sorunları ve ziraî kontrolörün, Sâlîm'in elinden verimli arazisini almasıyla ilgili konuşurken babası Şeyh Tûlbâ ona kızar:

[459] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 601.

"Sana ne? Bize ne? Bizim arazimiz yok, böyle konularla işimiz de olmaz... Ne ekeriz, ne biçeriz. Bize ne?"

Tefîde: "Sonunda biz de ziraatla uğraşmayacak mıyız?" diye cevap verir ve Şeyh Tûlbâ onun bir çiftçi ile evleneceğini işaret ettiğini belki de bizzat Sâlîm'i kastettiğini düşünür.

"Dünya iyice kötüleşti. Kızlar babalarıyla evlilik hakkında konuşuyor. Eğer okuma yazma kursuna gitseydi, ben hiç üstesinden gelemezdim bu kızın. Tutmuş bana çamurla uğraşan bir zıkkımla evleneceğim diyor!"[460]

Şeyh Tûlbâ, kızların erkeklerle bir arada okuma yazma kursuna gitmesine, kadınların erkelerin yanında toplumda yer almasına karşıdır.

"Yemin ederim, köy helak olmuş. Ergen kızlar evde kalıp çalışmak yerine, akşamları erkeklerle bir arada okuma yazma kursuna gidecek. Sabahları da erkeklerle birlikte arabalara doluşup, liseye gidecekler. Yemin ederim, köy helak olmuş."[461]

Ancak kızı Tefîde babasının rızası olmasa da kurslara gitmeye kararlıdır.[462] Romanda Şeyh Tûlbâ, Sosyalist Birliği Komitesi toplantısına köy kadınlarının katılmasına da karşı çıkar. Kadınlara ve ahir zamana lanet okur.[463]

Toplantıda Ensâf'ın konuya hâkim ve kendisinden emin tavırları ilgi çekicidir. Abdulazîz'i Kahire'ye gidince bakanla konuşamadığı için suçlar. Şehirden gelip hükümet adına toplantıyı dağıtan adama karşı duyulan şüphe karşısında bağırır: *"Yemin ederim, yarın sabah Kahire'ye gidip bakanla görüşeceğim!"*[464]

Ensâf söylediği gibi Kahire'ye gider ve bakanla görüşür. Romanın sonunda Sosyalist Birliği Komitesi seçimleri yenilenir. Ensâf da komite üyesi olarak seçilir.[465]

---

[460] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 143.
[461] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 46.
[462] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 229.
[463] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 99.
[464] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 105.
[465] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 259.

Çocukluğu köyde geçen ve tahsil hayatı dışında tatillerini de köyde geçiren Şarkâvî'nin romanlarında, köy halkını şehir insanından üstün tuttuğunu söylemiştik. *el-Fellâh* romanında ziraî kontrolörü şikâyet için şehre gelen Abdulazîz'in Kahire kadınları hakkındaki cümleleri, onun, köy kadınını şehirliye üstün tuttuğunun işaretidir.

> *"Bu Kahireli kadınların mağaza mağaza dolaşmaktan başka işi yok mu? Mağazada eşya bırakmıyorlar. Kadınlar böyle sokaklarda dolaşırsa ne ziraat olur ne ürün. Köyümüzdeki gibi konfeksiyon fabrikası kurulsunda kadınlar orada çalışsın. Kadınların alışverişe harcadığı bu paranın da nereden geldiğini bilmiyorum... Bu paraların kimin parası olduğunu da!"*[466]
>
> *"Bana bakan kızı gördün mü? Tatlı kız, bir şey demiyorum. Fakat dizlerinin üzerinde elbiseyle dolaşması ayıp... Eğer tarlada ya da köyümüzdeki gibi bir fabrikada çalışsaydı, yine böyle giyenecek miydi? Onun bir ailesi yok mu bu şekilde dolaşıyor? Utanmıyor mu?"*[467]
>
> *"Yani kız zenginlerden... Genç kız gibi kırıtıyor. Her ülkenin bir âdeti var. Köyümüze bu elbiseyle gelsin de ne olacağını görsün. Bedenini düşünmekten başka bir işi olsaydı böyle giyinir miydi? Gözü çıksın... Açmış her tarafını soğuğu da önemsemiyor. Ne hayâsı var, ne utanması var. Sanki deniz kenarındayız... Fransız filmlerindeki gibi... Yazıklar olsun Mısır!"*
>
> -*"Biliyorsun insanların durumunu."*
>
> -*"Durumda ne var da vücudunu açıp yürüyor? Kumaş mı yetmedi de böyle giyiniyor. Onu gören durup bir bakıyor. Adamlar haklı. Ben oğlum Fethi için endişeleniyorum. Böyle kadınlar üretmediği gibi, üretim için harcanacak vakti de ziyan ederler. Batıyı taklit ediyorlar. Onların kıyafet ve yürüyüşünü örnek alıyorlar. Biz nasıl üreteceğiz?"*[468]

[466] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 7.
[467] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 7.
[468] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 8.

"Yabancı kadınlar, ah... Ah... Onların kültürü başka... Fakat bize ne onların giyiniş ve yürüyüşünden..."[469]

Şarkâvî'nin bu cümlelerinden kadının toplum içinde, eğitim, siyaset ve çalışma hayatında yer alırken kendi değerlerine sahip çıkması görüşünde olduğunu anlıyoruz. O romanlarında, Mısır kültür ve değerlerine sahip çıkarak, kendi ayakları üzerinde duran, bir birey olarak erkeğin yanında yer alan bir kadın profili çizmeye çalışmıştır.

2.6. Çiftçi

Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* dışında, diğer üç romanına dekor olarak köyü seçmesinin bir rastlantı olmadığını, bu tercihte ilk çocukluk yıllarıyla gençlik yıllarında yaz tatillerini köyde geçirmesinin etkili olduğu kanaatindeyiz.

O, şahit olduğu fakirlikle adaletsizliğin kendisinde yarattığı hissiyatı, tanıyıp aşina olduğu karakterlerle hikâyeleştirirken, bu hikâyenin okuyucuda yarattığı samimiyet romanı bir tiyatro sahnesine dönüştürür. Romanlarındaki diyaloglarda kullandığı halk dili de bunda etkilidir. Böylelikle çiftçinin samimi, saf ve duygusal halini yansıtmak kolaylaşırken yapmacıklıktan da uzaklaşmış olur.

Mekân olarak köyü dekor olarak seçtiği üç romanında da köy hayatından eğlenceli kesitler sunan Şarkâvî, yer yer mizah öğeleriyle romanı renklendirir. Köylünün doğallığını yansıttığı ve onun gözünde toprağın değerini hissettirdiği olay akışıyla, okuyucuda çiftçiye karşı değer duygusu uyandırır.

Toprak ürünün değil, adeta hayallerin ve umudun yeşerdiği bir tarladır. Köylüye itibar kazandırırdığı gibi devlet nazarında da emniyeti ifade eder. *Kulûb Hâliye* romanında muhtar toprağı olmadığı için Gânîm'i potansiyel suçlu olarak görürken, toprak sahibi olmak iyi bir kızla evlenmek için güvencedir.

el-Ard romanında yazarın, köyde küçük bir araziye sahip Abdulhâdî'nin tarlasını seyrederken duygularını betimlediği cümleleri, toprağın köylü için anlamını ortaya koyar:

[469] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 10.

"Bu etrafında boydan boya uzanan arazi içini azim, asalet ve şeref duygularıyla dolduruyordu. Geceleyin hiçbir şey görememesine rağmen bölgeyi çok iyi biliyordu… Toprakta yavaşça filizlenmeye başlayan sert mısır koçanının şeklini biliyordu.

Babasından miras kalan, şu an sahibi olduğu, çocukken üzerinde küçük baltasını taşıdığı arazinin yakınında duruyordu. Şimdi kullandığı kazma babasının kullandığı kazmanın aynısıydı... Abdulhâdî büyüyüp de babası öldüğünde balta da onunla birlikte büyümüştü.

Bu toprağın hikâyesini asla unutmayacak. Hikâyeyi kendisinden sonra çocuğu aklında tutacak... Mısırın, yoncanın ve pamuğun nasıl yetiştiği, hayatta öğrendiği ilk şeylerdendi.

Feddan? Bir parça toprak...

O bir feddan köyde ona özel bir yer kazandırıyor. İklim'e gidince o toprak sayesinde büyük beylerin ve amcasının oturduğu Ermeni kahvesinde oturabiliyor.

Bir feddan?

Onun gibi köyde kimin bir feddanı var?"[470]

Şarkâvî'nin romanlarında köylü hareketli bir unsurdur. Mısır millî mücadelesinde üstlendiği rol kadar, zaman içerisinde tekâmülü Şarkâvî'nin romanlarında vurguladığı şeyler arasındadır.

2.6.1. Köylünün Tekâmülü

el-Ard ve *Kulûb Hâliye* romanlarında sergilenmek istenen köylünün bilinç düzeyi, *el-Fellâh* romanında daha belirgindir. Adı geçen ilk iki romanda da fakirlik ve yönetim baskısıyla mücadele eden köylü, toprak reformu ve sosyalizmin kurumsallaşmasından sonra, hayata güvenle bakabilmenin rahatlığıyla kültürel alanda gelişime açık hale gelmiştir.

[470] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 66.

*el-Fellâh r*omanında yazar, Kahire sokaklarında, Paris'te geçirdiği günleri düşünerek dalgın bir şekilde yürürken, amcasının oğlu ile karşılaşır. Onun konuşma sırasında kendisinden beklemediği ifadeleri kullanması dikkatini çeker:

> *"Anavatan! Sosyalistler! Bütün bunlar da ne Abdulazîm? Uzun yıllardan beri konuşma fırsatımız olmadı. Köyde temel eğitimi seninle birlikte aldık. Köy dışına çıkma fırsatı çok az bulabildin. Hatta sen ilkokul okumaya İklim'e de gitmedin. Babanın eğitimine harcayacak parası yoktu. Okumaya ara verdin. Küçükken ezberlediğin Kur'an ayetleriyle, bazı gazete başlıklarını zar zor okuyabiliyordun. Kahire'ye bir iki yılda bir, beni ve akrabalarını ziyaret dışında gelmiyordun. Ah, ilimler fakültesinde oğlun olduğunu unuttum. Şimdi Kahire'yi eskisinden daha fazla ziyaret ediyorsun."*[471]

> *"Yirmi yıldır toprak derdin. Şimdi vatan toprağı diyorsun! Kelimelerdeki ahenk ne muhteşem! Fakat ey Abdulazîm, bütün bunları nereden öğrendin?"*[472]

Devrimle birlikte köyde çok şey değişmiştir. Anlatıcı yazarın çocukluğundan tanıdığı Abdulazîm, sahip olduğu bu donanımı köylünün mücadele sonunda kazandığı tekâmül ile tecrübeye bağlar. Şehirde kitaplar üzerinden edebiyat yapanların tersine, tabiatın koynunda yaşam mücadelesi veren köylü, deneyimleyerek öğrendiklerinin kıymetini bilerek daha iyi yarınlar için çalışmaya devam edecektir:

> *"Sakın bana darılma... Kitaplarla kitap okuyanlarla dalga geçtiğimi mi sanıyorsun? Hayır, yemin ederim. Kitap okuyup konuşan ama sahayı terk edenlere saldırdığım için bana alınma! Bu kadar çok düşmanımız varken, yetenekleri olduğu halde köylüye yardım etmiyorlar. Kahvenin önünde dururken bana çarpan kadını düşün. Bana tiksinerek bakarken, sosyalist çiftçi diye bağıra adamı düşün. Baldırları meydanda kırıtarak yürüyen kızlar... Bunların hiçbiri köylünün tekâmülüne engel değil! Neden sözlerimi yadırgıyorsun. Seninle radyo dinleyen bir çiftçi*

[471] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 5.
[472] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 19.

olarak konuşuyorum. Bütün bunlar 10-15 sene içinde değişti. Artık engel kalmadı. Bu bir devrim dalgası! Önünde durmaya kalkan yıkılır, inat edecek olursa da dalga onu sürükleyip götürür. Allah uzun ömür verirse göreceğiz. Yarın her şey daha güzel olacak."[473]

"Mısır'da hizmetçi olarak çalışan yetişkin kızlar köye dönüp fabrikada çalışmaya, köy okulunda okuma yazma öğrenmeye başladılar. Küçük kızlar ise eğitimine devam ediyor.

Cehalet bitti. Herkes kendi işini kendisi yapıyor.

Cehalet bitti. Kimse kimsesinin alın terini yemiyor. Sömürme vakti geçti.

(...)

Sabrım tükenerek bağırdım: "Söyle bana bunları nereden öğrendin?"

"Paris'ten olabilir mi? Sadece Paris'ten! Nereden öğreneyim? Gece gündüz başınızı gömdüğünüz kitaplardan? Mısır topraklarından... Bu nasıl söz? Bu ülkeden öğrendim. Öğrenmek istersen sen de köye gel, senede bir iki ay kal."[474]

Toprak reformuyla birlikte sosyal statüsü değişen, yeni açılan fabrikalarda çalışma imkânı bulan köylünün görüntüsü, *el-Ard* ve *Kulûb Hâliye* romanlarındaki görüntüden farklıdır. Köyde çalışacak tarlası olmadığı için şehre göçen, sıfırı tükettikten sonra köye dönerek orada burada aylak aylak gezinen, kızlarını şehre İngiliz erkeklerinin yanına çalışmak için gönderen köylü, devrim sonrası kendi tarlasında, fabrikada çalışmaya ve okulda eğitim görmeye başlamıştır.

"Sen uzun zamandır köye gelmiyorsun. Kimsenin boş vakti yok artık. Kahire'de olduğu gibi kadınlar, kızlar çarşıda dolaşsın mı istiyorsun? Adamlar tarlada çalışıyor. Kızlar da ya fabrikada, ya okulda

[473] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 20.
[474] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 22.

ya da tarlada şu anda. İhtiyarlar evlerinde gizlenmiş. Küçük çocuklar ise birazdan okuldan çıkacaklar. Nasıl olsun istiyorsun? Akşama yakın bu saatlerde köylü arı kovanı gibi çalışır."[475]

Abdulmaksûd ve Abdulazîm'in Rızık'a rağmen tertip ettikleri kooperatif birliği toplantısında Ensâf Hanım ile oğlu Sâlîm de hazır bulunur. Köylünün toplantıya katılmasını beklerlerken aralarında sohbet ederler. Abdulmaksûd, anlatıcı yazara, öğrencilerin resim dersinde yaptığı çalışmaları gösterir:

"Kız ve erkek öğrencilerin bizzat yaptığı el işi çalışmalarıı. Yerel çevrenin ve gelecek hayallerinin betimlemesi... Seddü'l-Alî'nin..."[476]

Yazarın, Abdulazîm'de gördüğü terakkiye hayranlığı devam ederken, 25 yıldan beri tanıdığı öğretmen Abdulmaksûd'un ağzından dökülen bu cümleler onu şaşırtır. Öğrenciliğinde ve delikanlılığında kızlara düşkünlüğü ile tanınan bu adam, kooperatif birliği ile Sosyalist Birliği Komitesi'nde çalışmakta ve akşamları okuma yazma kursu vermektedir.

"Beğeniyle karışık saygı içinde bakışlarımı Abdulmaksûd, Abdulazîm ve Ümmü Sâlim arasında, bu gergin ama huzurlu, küçümseme ve alayı reddeden yüzlerde gezdirmeye başladım. Kaderine karşı gelip dik duran başlar.

Güven ve doğallıkla Seddü'l-Alî'yi, çağlayan yeşil suları, traktörü keten örtüye işleyen küçük eller gibi, geleceğini iplik iplik dokuyup kaderini çizen, geleceğe güvenle bakan bu insanlar.

Kısa süre içinde insanın bu derece gelişmesi ne muhteşem, nasıl saygı uyandırıyor ve içimizi geleceğe güven duygusuyla dolduruyor.

Abdulazîm yüzümde gizleyemediğim şaşkınlığı görünce: "Her halükarda şehrin, köydeki ciddi çalışmada büyük sorumluluğu var." dedi.

[475] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 29.
[476] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 81.

İlk duyduğum andan beri bildirinin sözleri hiç bu kadar anlamlı gelmemişti."[477]

Şarkâvî *el-Ard* ve *Kulûb Hâliye* romanlarında fakirlik ve yönetim baskısıyla mücadele eden köylüde hedeflediği değişime, *el-Fellâh* romanında ulaşır. Romanları tarih sırasına göre okuyan okuyucu, yazarın satır aralarına gizlediği sevince şahit olacaktır.

2.6.2. Şehirli-Çiftçi Çatışması

Şarkâvî, devrim sonrası tekâmülü yakalayan çiftçinin bilinç düzeyini konu edindiği *el-Fellâh* romanında şehirli-çiftçi çatışmasını da ön plana çıkarır.

Yıllarca şehirden gelen korkularla yaşayan köylü kafasında oluşan şehirli imajına devrim sonrasında da sadık kalır. Şehirlinin gözünde ise köylü, görgüsüzlük sembolüdür. Aslında Mısır hayatına mahsus olmayan bu tablo her zeminde uzlaşmaya muhtaç bir problem olarak kalmıştır:

"Abdulmaksûd: "Mısır'ın bizi ayıpladığı gibi onları ayıplamayı bırakalım... Çünkü bu da gerici bir tutum... Köylü şehirliyi beğenmezken, şehirli de köylüyle alay ediyor. Biz onlara kendini beğenmiş gözüyle bakarken, onlar da köylüye cahil ya da komik gözüyle bakıyor. Bunlar yanlış düşünceler. Bu kötü âdeti değiştirmemiz lazım. Şehirde yaşayanlar köyü unutuyor, hatta çalışmak için şehre giden çocuklarımız köyle ilişkilerini kesiyorlar. Köye ziyaretçi gibi geliyorlar. Köy ile şehir arasındaki bakış açısını değiştirmemiz lazım."[478]

"Kahire'de sosyalist duygular taşıyan bazıları, çiftçi kelimesi telaffuz edilince, devrimci duygular gereği ona yakın olmaları gerektiğini düşünüyorlar. Fakat gerçekte vicdanlarında olan ne?"[479]

[477] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 92.
[478] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 89.
[479] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 89.

"Bu kelimenin uyandırdığı heybeti hissetmek için köy kökenli olmaları gerekir. Çiftçi anne baba, kardeş, amca ya da dayıları olması gerekir.

Çiftçilerin işçi olarak yanlarında çalışmasına alışanların en iyileri bu kelimeyi duyunca, ona şefkat göstermesi, sevmesi ya da küçük görmemesi gerektiğini düşünüyor. Görev olarak... Her şey bundan ibaret...

Aynı şekilde kaç köylü şehirliye güvenir?

Uzun yıllar şehir onlar için hâkimiyet ve korku anlamına geldi. Bütün korkular şehirden geliyordu. Geçmişteki gülünç emirler, dayak, toprağın zorla alınması ve hapis şehirdeydi.

Korunma içgüdüsüyle, şehirle alay etmeye başladılar. Şehirden gelen her şeyi reddediyorlardı.. Amcamın oğlu Abdulazîm... Benim, köyü onun kadar iyi tanıdığıma inanmaz. Köylü olmama ve akrabalarım köyde olmasına rağmen…. Ona göre şehirde yaşamam, çocuklarımı şehirde büyütmem bir suç. Beni köye bağlayan tek şeyin mezarlar olduğunu düşünüyor.[480]

"Bununla birlikte köyle şehir arasındaki bu kadar kesin ayrımın şehirde telaffuz edildiğini asla duymadım. Abdulmaksûd'da gördüğüm hassasiyete kimsenin sahip olduğunu görmedim."[481]

2.7. Yardımlaşma

Şarkâvî'nin köy romanlarında, karakterlerin içten ve doğal tavırları, okuyucuyu romanın içine alarak, karakterlerin arasında dolaşıyormuş hissi uyandırır. Romanda insanî bütün duyguları, zorlama olmadan ve yapmacıklığa kaçmadan ortaya çıkarken buluruz. Yolu köyden geçmiş herkes, kıskançlığın fedakârlığa, kavganın yardımlaşmaya dönüştüğü olaylarda, anılarından bir parça bulur.

[480] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 90.
[481] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 90.

Köy romanlarındaki bu sıcaklığın tersine, konusu şehirde geçen eş-*Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında, şehir halkının mesafeli ilişkisi okuyucuya yansır. Şarkâvî köy romanlarındaki yardımlaşma duygusunu ön plana çıkarırken, Kahire'de devrim hazırlığı içindeki bir mahallede geçen *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye r*omanında da Mısır halkının hayatından yardımlaşma motifleri sunar.

> *"Abdulhâdî'nin Göl'de arazisi yoktur. Bütün toprakları köprü tarafında olduğu için bir kaybı olmayacak. Fakat o da üzgün ve içi daralıyor. Çünkü biliyor ki köyden birine kötülük edildiğinde bütün köye kötülük edilmiş gibi olur. Yine içlerinde biri hükümete karşı bir suç işlese bu da bütün köye mal edilir. Bugün Muhammed Ebû Suveylim'in ve Deyyâb'ın arazisi ellerinden alınırken susacak olsalar yarın başlarına daha kötüsü gelecektir."*[482]

Şükrî Bey ile Mîmî Hanım'ın, gösterilerde tutuklanan Abdulhây'ın dairesinin anahtarını polisten saklamaları, [483] Recâ Sıdkî hastalandığında Abdulazîz ile Mîmî Hanım'ın ona yardım etmeleri, [484] Abdulmabûd tutuklandığında mahallelinin karısına destek olması[485] *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanındaki yardımlaşma örneklerindendir. Ancak köy romanlarında birlik ve beraberliği vurgulayan örnekler daha barizdir.

el-Ard romanında, ziraî yol yapımı için tarlası istimlak edilen Ebû Suveylim'e ürününü kaldırması için köylüler yardımcı olur.

> *Muhammed Ebû Suveylim, köyden topladığı çocukların arkasında tarlaya girdi. Deyyâb ve Ulvânî de onunla birlikteydi.*
>
> *Tarlanın önündeki yolda Abdulhâdî Vasîfe'ye: "Sen burada otur." dedi ve boş bir çuvalı yere serdi: "Toplanan pamuğu bekle burada."*[486]

[482] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 408.
[483] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 335.
[484] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 451-454.
[485] eş-Şarkâvî, **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, s. 599.
[486] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 508.

"Toplanan pamuk Vasîfe'nin durduğu yere taşınıyor, eteklerinde taşıdıkları pamuğu boşaltanlar dikkatlice fakat çabuk pamuk toplamaya devamediyorlardı."[487]

Hükümet toplanan pamuğa el koymasına rağmen köy öğretmeni Mehmed Efendi bekçi başı ile anlaşarak pamuğu satın alır.

"Abdulâtî henüz tam dolmamış çuvalı bağlayıp sırtına yüklenirken Mehmed Efendi'ye komiserin pamuğu hükümet adına el koyduğunu söyledi.

Mehmed Efendi: "Çuvalı bizim eve koy. Onu ben satın alıp parasını Muhammed Ebû Suveylim'e vereceğim. Hiç yiyecek Mısır'ı kalmadı. Komisere tarlaya gittiğinde pamuğun orada olmadığını söylersin."[488]

Kulûb Hâliye romanında köy ağasıyla başı belaya giren Gânîm'e telefon memuru ile köylüler yardım eder. Tütününü satarken fiyat kırmak isteyen ağayla kavga eden Gânîm'i tutuklamak için köye gelen polis, bütün köyü aramasına rağmen onu hiçbir yerde bulamaz.

Aslında ikindi vakti kendisine Gânîm'in tutuklanması tebliğ edilen memur, haberi muhtardan gizleyerek Gânîm'in saklanmasına ön ayak olmuştur. Gânîm Kahire'ye kaçırılarak şehirde evi bulunan bir köylünün yanında gizlenir. Telefon memuru, ifadesi alınmak üzere tutuklanır:

"Polis gelmiş fasih Arapça konuşarak bana felsefe yapıyor. Ben de ona felsefe yaptım. O söyledi, ben söyledim. Telefonu muhtara neden bildirmediğimi sorup durdu. Ona: "Haber alır almaz uyudum." dedim. Bana dönüp, nöbet tutarken nasıl uyursun, dedi. Düşünün ona ne cevap verdim? Bu şekilde ayağa kalkıp, yazıcıya: "Söylediğim gibi yaz." dedim: "Burada bir pencere, burada bir pencere, mevsim de sonbahar. Haber alır almaz hava çarptı beni, uyuyakaldım."

[487] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 511.
[488] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 522.

O anda memur sandalyeden fırladı ve: "Defol, bütün dünya başında uyusun! Bir de gelmiş bana nahiv yapıyorsun!" dedi."[489]

Gânîm'i tutuklamak için köye polis geldiği haberi duyulur duyulmaz endişeye kapılanlardan biri de, Gânîm'in eski nişanlısı Sekîne'nin babası Atve'dir.

Sekîne'nin Kahire'de hizmetçi olarak çalışmasına izin verdiği için Gânim, Atve'yi dövecek kadar ileri gittiği halde Atve ona polisten saklanabileceği güvenli bir yer hazırlar.[490]

Gânîm'in tutuklanma kararı karşısında birbirleriyle husumet halindeki insanların tek yumruk olması dikkat çekicidir. Aynı kıza ilgi duyan anlatıcı yazarla Mursî arasındaki kıskançlık ve çekişme bile bu olay karşısında yerini ittifaka bırakır.[491]

Köy romanlarında birlikte sevinme ve üzülme teması romanın tamamına hâkimdir. Köy kadınları hükümetin hukuksuz tavırlarına karşı gelen köy adamlarının tutuklanmasına ağıt yakarken, salıverildiklerinde hep bir ağızdan zılgıt çekerler:

"Gânim ortadan kaybolduğunda onun için üzülenler sadece erkekler değildi. Kadınlar da onlar kadar üzgündü. Annemi hiçbir zaman bu kadar yorgun görmemiştim. Şeyh Mütevellî'nin karısını ziyarete gidip bütün günyanında kaldı. Döndüğünde ağlıyordu. Gânim'in iyi olduğuna onu ikna etmeye çalıştım. Güvende olduğunu hiç kimse bilmiyordu, onu tutuklamaları imkânsızdı."[492]

el-Ard romanında köylü, hükümete yazdıkları dilekçeden ikinci sulama zamanından önce olumlu bir haber çıkmasını ümit ederken, sulama vakti gelip çatar. Vaktiyle on gün olan sulama müddetini kendi aralarında sıraya koymuşlarken bu müddetin beş güne indirilmesiyle biran önce tarlalarını sulamanın telaşına düşerler.

Kanaldan tarlaya uzanan suyun zayıflığını fark eden Abdulhâdî, Deyyâb'ın kendi tarlasını sulamak için suyu kestiğini görür. Aralarında çıkan münakaşaya diğer köylüler de karışır. Şeyhu'l-beled baltaların ve sopaların konuştuğu kavgaya müdahale

[489] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 268.
[490] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 269.
[491] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 273.
[492] eş-Şarkâvî, **el-Fellâh**, s. 270.

etmek istese de başarılı olamaz. Köylüler birbirlerini hiç tanımayan birer düşmana dönüşmüştür.

Şarkâvî içinde mizah öğelerinin de bulunduğu su kavgasını, "güleriz ağlanacak halimize" edasında anlatır. Köy imamı Şeyh Şinnâvî her zamanki gibi günah söylemindedir. Şeyh Yûsuf elindeki sopayla bir yandan kavgaya karışırken, bir yandan da köyü içindekilerle birlikte lanetleyip, köylüleri başka bir yere taşınmakla tehdit eder.[493]

Aniden gelen, bir öküzün kuyuya düştüğü haberi kavga ortamını tamamen değiştirir. Yardım sesleri birbirine karışır. Herkes kavgayı unutup ineği kurtarma derdine düşer.

> *"Üçüncü bir kişi Abdulhâdî'nin tarafına doğru fırladı. Kuyuya düşecekti ki Abdulhâdî onu tuttu. Çıkıp uzakta dinlenmesini rica etti. Hâlbuki Abdulhâdî bu adamı az önce uzunca bir müddet dövmüştü. O esnada onu bu kuyuya kendi elleriyle atabilirdi. En azından bunu yapmaya hazırdı. Aynı şekilde adam da Abdulhâdî'ye fazlasını yapacak kadar öfkeliydi. Fakat şu anda Ebû Kâsım'ın ineğinin başına gelen felaket karşısında, kendi başlarına gelmiş gibi davranıyorlar ve bu felaketi birbirlerine dayanarak aşmaları gerektiğini biliyorlardı."*[494]

> *"Kavga bitip öküz kurtarılınca, Deyyâb, içini çekerek Abdulhâdî'ye: "Öyle mi Abdulhâdî?" dedi: "Öyle mi? Ben yalnız olduğum için mi? Muhammed Efendi'nin yokluğundan faydalanmak mı istedin. Benim kötü bir niyetim yoktu."*
>
> *Deyyâb'ın sözleri yaralayıcıydı. Sesinde boyun eğiş vardı. Abdulhâdî içinde kabaran bir hüznün, bütün vücudunu kapladığını, boğazını acı, pişmanlık ve gözyaşı ile doldurduğunu hissetti. İçini çekip ağlamaya başladı.*

[493] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 221.
[494] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 223.

Herkes korktu. Deyyâb gidip Abdulhâdî'nin yanına oturdu. Onu susturmaya çalışıp başını öpmeye başladı."[495]

Şüphesiz, sevincin de üzüntünün de dalga dalga büyüdüğü köy romanlarında, kırgınlığın, kıskançlığın ve husumetin içinde eridiği yardımlaşma duygusunun daha keskin oluşunda, çiftçi bir aileden gelen Şarkâvî'nin köylüyü şehirden üstün tutma eğiliminin etkisi vardır.

[495] eş-Şarkâvî, **el-Ard**, s. 228.

SONUÇ

İlk edebî ürünlerinde romantizmin tesirinde kalan Şarkâvî, romanlarını, 1940'lı yıllarda sosyal ve siyasî şartların sonucu olarak Mısır edebiyatına hâkim olan "toplumcu gerçekçi" tarzda yazmıştır. Yazarın *el-Ard (1954), Kulûb Hâliye (1956), eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye (1958)* ve *el-Fellâh (1967)* adlı romanları, ele aldığı zaman dilimi içinde Mısır toplumunun siyasî, kültürel ve ahlâkî görüntüsünün yanında adet ve gelenekleriyle de ilgili oldukça geniş bir içeriğe sahiptir.

Yapılan bu çalışma ile romanların, bu yeni tarzın; (kahraman-tip), güdümlülük, sosyalist taraflılık, tarihsel iyimserlik, sosyalist hümanizm, amaçlılık, ulusallık, yurtseverlik, destansı ve halkçı bir anlatım, burjuva ideolojisiyle uzlaşmazlık ilkelerini ihtiva ettiği görülmüştür. Daima mutlu sonla biten romanlarda, tarihî şahsiyetlerin hayatından veya tarihî olaylardan yapılan alıntılarla okuyucu yarını inşa etmeye heveslendirilir. Özellikle *el-Fellâh* romanında sosyalizm vurgusu oldukça yoğundur. Yazar, sosyalist kurumlardaki yozlaşmayı da konu edindiği bu roman da, devrimin yaşattığı hayal kırıklığına rağmen, yitirmediği yarına güven duygusu ile devrimci romantizmi ön plana çıkarır. Ancak O, eş-*Şevârıu'l-Hâlfiyye* romanında, olumlu insan modeline tamamen sadık kalmamıştır. Romandaki Şükrî Abdulâl ve Abdulazîm karakterlerinin nefsî arzularıyla milliyetçi duyguları arasındaki geçişleri ve gösteri hazırlığı içindeki öğrencilerin aşkları ve kıskançlıkları onları sıradan yapar. Şarkâvî'nin romanlarına hâkim olan destansı anlatım *el-Ard* romanında daha baskındır. Köy ağalarıyla çiftçi arasındaki mücadele ise burjuva ideolojisiyle uyuşmazlığa temel teşkil eder.

Şarkâvî, özellikle köyü dekor olarak seçtiği *el-Ard, Kulûb Hâliye ve el-Fellâh* adlı üç romanında, köy hayatını ve köylü tiplemelerini, betimlemeleriyle olduğu kadar onları doğal ağızları ile konuşturarak, okuyucuya son derece başarılı yansıtır. Kahire'de geçen *eş-Şevâriu'l- Hâlfiyye* romanında Mısır şehir hayatını anlatmada seçtiği kahramanlar oldukça homojendir. Muhafazakâr ve sömürge altında asimile olmuş ailelerle öğrenci, şehirli ve köylü tiplemeleri arasında bize o günkü ahlâkî, millî ve manevi değerler hakkında bilgi verir.

Şarkâvî'nin romanlarında eleştiri hedefi ağırlık olarak siyasî atmosferdir. İngiltere vesayetinde ve toprak ağalarının güdümünde Mısır yöneticilerinin Mısır insanına muamelesini: "İnsan bunu kendi insanına nasıl yapar?" sorusuyla eleştirir. 1936 ve 1952 yıllarındaki devrim şartlarını hazırlayan olaylarla 1952 Devrimi sonrası yozlaşmayı konu edindiği romanlarda olaylar tarihî akışa tamamen uygundur.

Şarkâvî dört romanında Mısır toplumunun yaklaşık otuz yılını mercek altına alırken toplumsal açıdan da önemli sosyolojik veriler sunar. Romanlarında bu zaman zarfında kadın, aile ve eğitim gibi konularla ekonomik şartların topluma etkisini ve İngiliz sömürgesindeki Mısır'ın özellikle II. Dünya Savaşı yıllarındaki sosyal görüntüsünü eleştirir.

Toplumun temel taşı olan aile ve kadın-erkek ilişkisiyle ilgili tespitleri modern zamanlarda çözülmeye başlayan aile kurumunda erkeğin rolü açısından önemli açılım kazandırmaktadır. Şarkâvî, *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanında Emin Bey ve karısı Mimi Hanım başta olmak üzere, eşini aldatan kadın örneğini verdiği *el-Fellâh* ve *Kulûb Hâliye* romanlarında sorumluluğu eşini ihmal eden kocaya yükler. Ona göre karısı henüz çok genç olan Emin Bey işten gelince koltukta uyuya kaldığı ve karısını genç öğrencilerle konuşmaya terk ettiği için suçludur.

Romanlarında eğitimle ilgili olarak verdiği örneklerde çocuklarıyla iletişimi kuvvetli ve onların okul hayatıyla yakından ilgili aileyi, sorumsuz ve iletişimi kopuk aileden üstün tutar. Eğitimde dayağı reddederken ailede disiplininin önemini vurgular. Batı kültürünün olumsuz tesirinde kalmış gençleri eleştirir, millî ve manevî değerlerine bağlı gençleri ön olana çıkarır.

Şarkâvî'nin romanlarında kadın karakteri zaman içinde değişim gösterir. Devrim öncesi yerel yapı içinde toplumun kendine çizdiği sınırları zorlayarak özgürlüğünü keşfetmeye çalışan kadın, devrim sonrası hayatın içinde bütün renkleriyle var olur. *el-Ard* romanında Vasife karakteri hırçın, özgür fakat bir o kadar milliyetçidir. Köyün dar kalıbında kendisine çizilen sınırları zorlarken daha iyi hayat şartları elde etmek için çabalar. II. Dünya Savaşı yıllarında fakirliğin genç kızlar üzerinde tesirini işleyen yazar onların hayat mücadelesinde ailelerin yanındaki yerine vurgu yapar. Şehre gidip İngiliz erkeklerin yanında hizmetçi olarak çalışan kızlar *el-*

Ard romanına göre daha özgürdür, ancak Şarkâvî, kadının bir birey olarak erkeğin yanında yerini alırken millî ve manevî değerlerine sahip çıkması gerektiğini savunur. Şarkâvî'nin desteklediği kadın, *el-Fellâh* romanındaki fabrikada, tarlada çalışan üreten, okulda okuyan, toplumda söz sahibi olan kadındır.

Çiftçi bir ailenin çocuğu olan Şarkâvî, çocukluğunda köyde şahit olduğu fakirliği hikâyeleştirirken sonuçlarını da okuyucuya sunar. Kadınların kötü yola düşmesi, hırsızlık gibi verdiği örneklerle fakirliğin ahlâkî değerlerde yol açtığı erozyonu ortaya koyar.

Romanlarında köylüyü kentliden üstün tutma eğilimi oldukça barizdir. *el-Ard* ve *Kulûb Hâliye* romanlarında köylünün yaşam mücadelesini destansı bir üslupla anlatır. 1952 Devrimi'nden sonra toprak reformuyla kısmen daha iyi şartlara kavuşan köylünün tekâmülünü anlattığı *el-Fellâh* romanında duyduğu sevinç satır aralarında gizlidir. Yine köy romanlarındaki yardımlaşma örnekleri, Kahire'nin bir mahallesinde geçen *eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye* romanındaki yardımlaşma örneklerinden daha güçlüdür. Şarkâvî, *el-Fellâh* romanında şehirli köylü arasındaki uçurumdan bahsederken sebepleri üzerinde durarak çözüm bulmaya çalışır.

Şarkâvî'nin edebi kişiliği kadar fikrî yapısına da aşina olma fırsatı bulduğumuz bu çalışma, O'nun, kader ve tevekkül anlayışı, İslâm'da tecdit düşüncesi ile milliyetçi karakteri, tarihe bağlılığı, özgürlük ve adalet anlayışı açısından yüksek lisans çalışmamızda tefsir metodunu incelediğimiz Mehmet Akif Ersoy ile ortak yönleri olduğunu göstermiştir. Hayatının ilk dönemlerinde savunduğu değerleri sosyalist fikirlerle destekleyen Şarkâvî daha sonra İslâmî değerlere bağlılığıyla övünür.

Hayatın renkleriyle beslenen roman yazarlarının, yaşadıkları sosyal ve siyasal dokunun etkisinde yarattıkları karakterlerde ve kurguladıkları hikâyelerde, yaşadıkları dönemden izler bulmak pek tabi iken, sanatı hayata ayna tutmak olarak gören toplumcu gerçekçi yazarların eserlerinde, ele aldıkları dönemin tarihi olaylarına ve toplumsal yapısına şahitlik etmek muhakkaktır. Tarih kitapları başta olmak üzere, ülkelerin kültür ve geleneklerinden bahseden eserlerdeki kitabî bilgilerin yanında, ete ve kemiğe bürünmüş şahsiyetlerin duygularıyla tiyatro sahnesine dönüşen romanlarda bütün bu sözünü ettiğimiz bilgileri edinmek daha eğlenceli olacaktır. Özellikle aynı

ülke hakkında yapılan roman okumalarında siyasî ve sosyal hayatın ayırdına varmak, aynı dine sahip ülkeler arasında yerel dokuyla yorumlanan dinin eksenini takip etmek, gelenek ve göreneklerle şekillenen hayatın nabzını tutmak mümkündür.

Mısır toplum hayatının yaklaşık otuz yılına ayna tutan Şarkâvî'nin dört romanı üzerine yapılan bu çalışma, yukarıda sözünü ettiğimiz bütün bu çıkarımları elde etmek için bir fırsat olacaktır. Bu çalışmanın Mısır toplumunun sosyolojik olarak değerlendirilmesi ve tarihle ilişkilendirilmesi açısından önemi haiz olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abbas, Raûf: "el-Muâraẕatü'l-Vataniyye el-Irhaṣatü's-Ş̧evriyye", **Mısır Li'l-Mısriyyin: Miete Âm ala's-Sevreti'l-Arabiyye**, Kahire, el-Ehram, 1981.

Abdulmelik, Enver: **Çağdaş Arap Düşüncesi**, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul, Altın Kitaplar, 1971.

Abdulganî, Mustafâ: **İtirâfât Abdurrahmân eş-Şarkâvî**, Kahire, el-Meclisu'l-Âlâ li's-Sekâfe, 1995.

Abdulmuttalib, Asım Mahrûs: **Vakıatü'l-İskenderiyye fi 1882**, Keferdevar, Mektebetu Bustanu'l-Meârif, 2003.

Allen, Roger: **The Arabic Novel a Historical and Critical Introduction**, New York, Syracuse University Press, 1982.

Allen, Roger: "The Beginnings of the Arabic Novel", **Modern Arabic Literature**, ed. M. M. Badawi, Cambridge, The Cambridge University Press, 1992, s. 180-193.

Allen, Roger: "The Mature Arabic Novel Outside Egypt", **Modern Arabic Literature**, ed. M. M. Badawi, Cambridge, The Cambridge University Press, 1992, s. 194-222.

Al-Sayyid Marsot, Afaf Lutfi: **Mısır Tarihi: Arapların Fethinden Bugüne**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Useylî, Süreyya: **Edebû Abdurrahmân eş-Şarkâvî**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrıyyetu'l-Amme li'l-Kitap, 1995.

Aytaç, Bedrettin: **Mahmûd Teymur'un Hikâyeleri ve Romanları**, **(**Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1992.

Balcı, Ramazan: **Kuşatılmış Vatan**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2011.

Batîşe, Ömer: **el-Katib el-Kebîr Abdurrahmân eş-Şarkâvî**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 2009.

Beinin, Joel: "Egypt: Society and Economy, 1923-1952", **The Cambridge History of Egypt**, *C: II*, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 309-333.

Berekât, Ali: "el-Mevkıfu mine'l-Ecânip fi's-Sevreti'l-Arabiyyeti Mısır li'l-Mısrıyyîn", **Mısır Li'l-Mısriyyin: Miete Âm ala's-Sevreti'l-Arabiyye**, Kahire, el-Ehram, 1981.

Bilge, Mustafa L.: "Faruk", **DİA**, C: 12, İstanbul, 1995, s. 177.

Botman, Selma: "The Liberal Age, 1923-1952", **The Cambridge History of Egypt**, C: II, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 295-305.

Brockelmann, V. C.: **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Çev. Neşet Çağatay, Ankara, TTK, 1992.

Brugmann, J.: **An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt**, E. J. Brill, New York, 1984.

Buzpınar, Ş. Tufan: "Mustafa Kamil Paşa", **DİA**, C: 31, İstanbul, 2006, s. 309-310.

Campbell, Robert B.: **Alâmü'l-Edebî'l-Arabî el-Muâsır**, C: II, Beyrut, el-Ma'hedü'l-Almani li'l-Ebhasi'ş-Şarkiyye, 1996.

Cleveland, William L.: **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.

Çâvîş, Abdulaziz: **el-İtticâhât es-Siyasiyye ve'l-fikriyye fi'l-edebi'l-Arabiyyi'l-Mısır**, Kahire, Dâru'l-Mektebi'l-Endulüs, 1929.

Çelenlioğlu, Asiye: **Mehmet Akif'in Kur'an Yorumu**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1998.

Çetin, Nihad M.: "Arap: Yazı, Dil, Edebiyat", **DİA**, C: 3, İstanbul, 1991, s. 307-309.

Çetişli, İsmail: **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.

Çiftçi, Hasan: **Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri**, Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.

Daly, M. W.: "The British Occupation, 1882-1922", **The Cambridge History of Egypt**, *C: II*, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 239-251.

Dayf, Şevkî: **el-Edeb el-Arabi el-Muasır fî Mısır**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1979.

Demirayak, Kenan: **Arap Edebiyatı Tarihi I: Cahiliye Devri**, Ankara, Fenomen Yayınları, 2009.

Demirayak, Kenan: **Arap Edebiyatı Tarihi II: Sadru'l-İslâm**, Ankara, Fenomen Yayınları, 2009.

Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan: **Tarihu'l-Hamîs fî Ehvâli Enfesi'n-Nefis**, C: 1, Beyrut, Dâru's-Sadır, 1991.

Doğaner, Suna: "Mısır: Fiziki ve Beşeri Coğrafya", **DİA**, C: 29, İstanbul, 2004, s. 553-555.

Ebu Muhammed Cemaleddin, Abdulmelik b. Hişam b. Eyyûb el-Hamîri el-Mâfîrî: **Siyretu Ibn Hişâm**, C: 1, Tahkik: Mustafâ es-Sekâ, Ibrahîm el-Ebyârî, Abdulhafız eş-Şibî, Kahire, Mektebetu ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evladuhu, 1955.

ed-Dâb, Mustafa: **Rivâyetü'l-Fellâh Fellâhu'r-Rivâye**, Kahire, Dâru'l-Ulûm, 1985.

ed-Dusûkî, Umer: **Fi'l-Edebi'l-Hadîs**, C: 1, Kahire, Matbaatu'l-Lecenetu'l-Beyan, 1951.

el-Eyyûbî, Yâsîn: **Mezâhibu'l-Edeb**, Beyrut, Dâru'l-İlim li'l-Melayin, 1980.

el-Fahûrî, Hanna: **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1991.

el-Farâbî Abdullatîf: Eba Us Ahmed: **el-Hareketu'l-Fikriyye ve'l-Edebiyye li'l-Âlemi'l-Arabiyi'l-Hadîs**, Kahire, Dâru's-Sekâfe, 2003.

el-Gazâlî, Abdulmunim: **Tarîhu'l-Hareketi en-Nigâbiyye**, Kahire, es-Sekâfetu'l-Cedîde, 1968.

el-Hekârî, Ahmed İbrahîm: **Nakdu'r-Rivaye fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Hadis fi Mısır**, Kahire, Ayn li'd-Dirasat ve'l-Buhusu'l-İnsanî ve'l-İctimaî, 1993.

en-Nahhâs, Mustâfa: **Siyasetü'l-İhtilâl Ticahe'l-Hareketi'l-Vataniyye min 1914-1936**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1985.

en-Nessâc, Seyyid Hâmid: **Bânûrâmâr Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Hadise**, Kahire, Mektebetu'l-Gâib, 1985.

Er, Rahmi: **Modern Mısır Romanı**, Ankara, Hece Yayınları, 1997.

er-Râfiî, Abdurrahmân: **es-Sevretü'l-Arabiyye ve'l- İhtilâli'l-İncilizîyye**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1966.

er-Râfiî, Abdurrahmân: **Tarihu Mısır el-Kavmî 1914-1951**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1946.

Ersoy, Mehmet Akif: **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, Sütun Yayınları, 1988.

es-Seyyîd, Şefi: **İtticahâtu'r-Rivâyeti'l-Arabiyye fi Mısır Münzü'l-Harbi'l-Âlemi es-Sanî**, Kahire, Dâru'l-Fikrî's-Sâni, 1967.

eş-Şafîî, Şehdî Âtiyye: **Tatavvur'l- Hareketi'l-Vataniyye Mısırıyye**, Kahire, Dâru'ş-Şehdî li't-Tab ve'n-Neşr ve't-Tevzi, 1956.

eş-Şarkâvî, Abdurrahmân: **Alî İmamu'l-Muttakîn**, Kahire, Dâru'ş-Şurûk, 2009.

eş-Şarkâvî, Abdurrahmân: **el-Ard**, Kahire, Dâru'ş-Şurûk, 1990.

eş-Şarkâvî, Abdurrahmân: **el-Fellâh**, Kahire, Müessesat b. Abdullah, 1973.

eş-Şarkâvî, Abdurrahmân: **Kulûb Hâliye**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitap, 1986.

eş-Şarkâvî, Abdurrahmân: **eş-Şevâriu'l-Hâlfiyye**, (Çevrimiçi), http://www.ar4-book.com/2016/01/pdf_899.html, 30 Haziran 2016.

eş-Şârunî, Yûsuf: **Dırâsât fi'l-Kıssati'l-Kasîra**, Şam, Dâru't-Talâs li'd-Dırasati ve'n-Neşr, 1988.

Fazlıoğlu, Şükran: **Arap Romanında Türkler**, İstanbul, Küre Yayınları, 2006.

Ganîm, İbrâhim el-Beyyûmî: "Hasan el-Bennâ", **DİA**, C: 16, İstanbul, 1997, s. 307-310.

Ganîm, İbrâhim el-Beyyûmî: "İhvân-ı Müslimîn", **DİA**, C: 21, İstanbul, 2000, s. 580-583.

Genç, Mehmet: "İltizam", **DİA**, C: 22, İstanbul, 2000, s. 154-158.

Görgün, Hilal: "Mısır: Fransız İşgali ve Sonrası", **DİA**, C: 29, İstanbul, 2004, s. 569-575.

Görgün, Hilal: "Rifaa et-Tâhtavî", **DİA**, C: 35, İstanbul, 2008, s. 95-97.

Görgün, Hilal: "Sosyalizm", **DİA**, C: 37, İstanbul, 2009, s. 383-384.

Görgün, Hilal: "Urâbî Paşa", **DİA**, C: 42, İstanbul, 2012, s. 167-169.

Hâfacî, Abdulmunim: **el-Edebu'l-Arabiyyi'l-Hadis**, Kahire, Mektebetu'l-Külliyye Dâru'l-Cil, 1985.

Hasan, Muhammed Abdulganî: **el-Fellâh fi'l-Edebi'l-Arabî**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrıyye el-Âmme li'l-Kitap, 1965.

Heykel, Ahmed: **el-Edebu'l-Kasasî ve'l-Masrahî fi Mısır min Agâbi Sevreti 1919**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1983.

Heykel, Ahmed: **Tatavvuru'l-Edebi'l-Hadîs fî Mısır**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1994.

Hitti, Philip K.: **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2011.

Hüseyin, Taha: **Muazzebûne fi'l-Ard**, Kahire, Dâru'l-Meârif, 1977.

İsmail, İzzuddin: **eş-Şi'ru'l-Arabi el-Muasır**, Kahire, Dâr'ul-Avde, 1976.

Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi Cilt: VII**, Ankara, TTK, 1956.

Kaya, Ömer Tuğrul: "Toplumsal Olayların Etkisiyle Gelişen Üç Büyük Akımın Türk ve Dünya Edebiyatında İzleri", **The Black Sea Journal of Social Sciences**, S: 2, Giresun, Spring 2010, s. 73-96.

Kemâl, Muhammed Alî: **Abdurrahmân eş-Şarkâvî el-Fellâh es-Sair**, Kahire, el-Heyetu'l-Mısrî el-Âmme, 1990.

Kurt, Selim: "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Orta Doğu Politikası", **Tarih Okulu Dergisi**, S: XIX, Yıl: 7, Eylül 2014, s. 167-196.

Kutluoğlu, Muhammet Hanefi: "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", **DİA**, C: 25, İstanbul, 2002, s. 62-65.

Küçükkalay, A. Mesut: "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S: 2, 1997, Isparta, s. 61-65.

Lâşîyn, Abdulhâlik: **Sad Zağlûl ve Devruhu fi Siyaseti'l-Mısıriyye**, Beyrut, Dâru'l-Avde, 1975.

Lutsky, Vladimir Borisovich: **Tarîhu'l-Aktâru'l-Arabiyye el-Muâsır**, C: 1, , Moskova, NAUK, 1975.

Mann, Michael: **İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914**, Çev. Ali Rıza Güngen, Ankara, Phoenix Yayınları, 2012.

Mardin, Şerif: "Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma", **Türk Modernleşmesi - Makaleler IV**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 21-75.

Moran, Berna: **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

Mûsâ, Fâtımâ: **fi'r-Rivayeti'l-Arabiyyeti'l-Muasıra**, Kahire, Mektebetu'l-Anglo'l-Mısrî, 1972.

Roussilion, Alain: "Republican Egypt Interpreted: Revolution and Beyond", **The Cambridge History of Egypt**, *C: II*, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 334-393.

Öz, Mustafa: "Şîa", **DİA**, C: 39, İstanbul, 2010, s. 111-114.

Özçelebi, Hüseyin: "Türk Toplumunda Toplumcu Gerçekçi Eleştiri Anlayışının Temelleri", **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Edebiyat Bilimi ve Sorunları**, Ed. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeki Cemil Arda, C: III, Ankara, 2008, s. 1251-1275.

Özervarlı, M. Sait: "Muhammed Abdûh", **DİA**, C: 30, İstanbul, 2005, s. 482-487.

Sabrî, Hafız: "Modern Arap Kısa Öyküsü (II)", **Nüsha Şârkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, S: 13, Ankara, 2003, s. 40.

Sakkut, Hamdi: **The Arabic Novel: Bibliography and Critical Introduction 1865-1995**, Cairo, The American University in Cairo Press, 2005.

Sami, Şemsettin: **Temel Türkçe Sözlük**, C: 1, İstanbul, 1985, Tercüman Gazetesi Yayınları, 1985

Sözüdoğru, Hatice Arslan: **Arap Edebiyatında Osmanlı ve Türkler**, Saarbrücken, Türkiye Alim Kitapları, 2016.

Sunel, A. Hamit: "Doğalcılık", **Türk Dili**, S: 349, İstanbul, 1981, s. 141.

Şahin, İlhan: "Abbas Hilmi", **DİA**, C: 1, İstanbul, 1988, s. 25-26.

Şeyhû, Luis: **el-Edebu'l-Arabiyye fî'r-Rubʿil-Evvel min'el-Karni'l-Işrîn**, C: II, Beyrut, 1926.

Tekin, Mehmet: **Roman Sanatı**, İstanbul, Ötüken Neşriyât, 2012.

Teymûr, Muhammed: **İtticâhâtu'l-Edebi'l-Arâbî fi's-Sinîne'l-Mie el-Ahîre**, Kahire, el-Matbaa Numûzecî, 1980.

Toledano, Ehud R.: "Social and Economic Change in the Long Nineteenth Century", **The Cambridge History of Egypt**, *C: II*, ed. M. W. Daly, Cambridge, The Cambridge University Press, 2008, s. 252-281.

Tomar, Cengiz: "Mısır: Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar", **DİA**, C: 29, İstanbul, 2004, s. 559-563.

Tunaya, Tarık Zafer: **İslâmcılık Cereyanı**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1962.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Tarihi II. Cilt**, Ankara, TTK, 2011.

Ürün, Kazım: **Çağdaş Mısır Romanında Necîp Mahfûz ve Toplumcu Gerçekçi Romanları**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1994.

Yalar, Mehmet: **Arap Edebiyatına Giriş**, Bursa, Emin Yayınları, 2009.

Yavuz, Yusuf Şevki: "Tevessül", **DİA**, C: 41, İstanbul, 2012, s. 6-8.

Yıldız, Musa: "Abdurrahmân eş-Şarkâvî'nin el-Fellâh Adlı Romanı", **EKEV Akademi Dergisi**, C: 3, S: 1, Ankara, Bahar 2001, s. 255.

Yıldız, Şerafettin: **Yûsuf İdrîs Hikâye ve Romanları Sosyal Eleştiri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2005.

ÖZGEÇMİŞ

1969 yılında İstanbul'da doğdum. Babam emekli esnaf, annem ev hanımıdır. Benden büyük üç erkek kardeşe sahibim.

1980 yılında Üsküdar'da bulunan Halil Rüştü İlkokulu ve 1987 yılında Üsküdar İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldum. 1989 yılında başladığım İstanbul Üniversitesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'ndan 1993 yılında mezun oldum. 1995 Yılında Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bölümünde yüksek lisansa başladım. 1998 yılında *Mehmet Akif'in Kuran Yorumu* adlı tez çalışmamı tamamlayarak mezun oldum. 2011 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında doktoraya başladım.

Muhtelif kuruluşlarda 14 yıl Arapça öğretmenliği yaptıktan sonra 2007 yılında Rize Çayeli İmam hatip Lisesi'ne Arapça öğretmeni olarak atandım. 2008 yılında Üsküdar İmam Hatip Lisesi'nde göreve başladım. 2010 yılında Anadolu öğretmen atamasıyla Esat Paşa Anadolu İmam Hatip Lisesi'ne atandım. Halen bu lisede çalışmaktayım.